

SZERKESZTETTE FÁBIÁN GYULA ÉS NAGY JANKA TEODÓRA

*Sicut aequum est homini -
iustum, aequum, bona fide*

FORUM **TURIS**

EMLÉKKÖTET NÁNÁSI LÁSZLÓ TISZTELETÉRE

Sicut aequum est homini - iustum, aequum, bona fide
Emlékkötet Nánási László tiszteletére

Fábián Gyula – Nagy Janka Teodóra
(szerk.)

*Sicut aequum est homini -
iustum, aequum, bona fide*

EMLÉKKÖTET NÁNÁSI LÁSZLÓ TISZTELETÉRE

Szerkesztette:

FÁBIÁN GYULA – NAGY JANKA TEODÓRA

Forum Iuris Könyvkiadó
Kolozsvár
2022

Dr. Nánási László
(1960–2020)

FORUM IURIS KÖNYVEK

Köszönet mindazoknak, akik támogatásukkal, munkájukkal hozzájárultak a könyv megjelenéséhez.

A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Jogtudományi Intézetének megbízásából kiadja a Forum Iuris Könyvkiadó.

www.jog.sapientia.ro
400193 Kolozsvár (Cluj-Napoca)
Tordai út (Calea Turzii) 4. sz.
Románia

Lektorálta:

Ambrus István

Borítóterv:

Bogyor Tas

Korrektúra:

Szenkovics Enikő

Műszaki szerkesztés:

Dobos Piroska

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, nem fénymásolható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

© Fábián Gyula, Nagy Janka Teodóra, 2022

© A szerzők, 2022

© Forum Iuris Könyvkiadó, 2022

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Sicut aequum est homini - iustum, aequum, bona fide : emlékkötet Nánási László tiszteletére /

szerkesztették: Fábián Gyula, Nagy Janka Teodóra. - Cluj-Napoca : Forum Iuris, 2022

Conține bibliografie

ISBN 978-606-9061-53-4

I. Fábián, Gyula (ed.)

II. Nagy, Janka Teodóra (ed.)

Tartalomjegyzék

Nagy Sándor – Sarusi Kiss Béla <i>Nánási Lászlóról</i>	9
Nagy Janka Teodóra <i>Búcsú Lacitól</i>	21
Balogh Judit <i>A „Nánási-tabló”</i>	25
Domokos Andrea <i>Erkölc, büntetőnorma, visszaút a társadalomba</i>	39
Fábián Gyula <i>Az EPPO tárgyi, személyi és területi illetékessége</i>	45
Gelencsér József <i>Pellengérek, szegénykövek és a székesfehérvári pellengér</i>	63
Kádár Hunor <i>A különösen védett tanú a magyar büntetőeljárársban</i>	75
Koncz Ibolya Katalin <i>A polgári házasság bevezetésének lépései a Képviselőház előtt</i>	101
Lanczendorfer Zsuzsanna <i>Kisalföldi népballada-kutatásaim kulturális és lelki ajándékai</i>	111
Mezey Barna <i>Ügyészek és börtönök</i>	121
Nagy Janka Teodóra <i>A 'becsület' mint jogszokás fogalma és értelmezése a magyar népi jogéletkutatás (1939–1948) forrásanyagában</i>	129
Rokolya Gábor <i>A polgári kor félegyházi közjegyzői</i>	141
Veress Emőd <i>Az 1921. évi erdélyi román agrárreformról és az élő jogtörténetről</i>	151
Zinner Tibor <i>Az MSZMP saját halottai – a 301-esben és másutt</i>	167

Nagy Sándor – Sarusi Kiss Béla¹

Nánási Lászlóról

Augusztus 2-án hajnalban tragikus hirtelenséggel elhunyt kollégánk, dr. Nánási László levéltáros. Nem levéltári területéről érkezett hozzánk, nem volt szakirányú végzettsége, s mindössze két hónapja dolgozott Budapest Főváros Levéltárában – mégsem lehet szó nélkül hagyni hirtelen távozását, hiszen személyében a hazai jogtörténet kitűnő művelőjét veszítettük el, aki korábban kutatóként évek-évtizedek óta járta a levéltárakat és használta a levéltári anyagot. Már megtört emberként, 60 év felett, hosszú jogáspályafutást megszakítva, illetőleg kényszerű váltást követően vállalt állást intézményünkben; zárkózott ember volt, nemigen engedett magához közel senkit – erre a két hónap, ami megadatott, egyébként sem volt elegendő –, és mi sem akartunk, nem mertünk kérdezősködni korábbi életével, családjával kapcsolatban. Így az életrajz száraz tényeit csak az általa benyújtott curriculum vitae-ből méríthetjük.

Ki volt Nánási László?

Laci 1960. május 7-én született Kiskunfélegyházán. A szülővárosában végzett általános iskolai és gimnáziumi tanulmányok után a szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán tanult tovább, ahol 1984-ben summa cum laude minősítéssel végzett. A diploma megszerzését követően az ügyészi szervezetben helyezkedett el, Kiskunfélegyházán volt fogalmazó, majd 1986-ban tett jogi szakvizsgát. A Kecskeméti Városi Ügyészségre nevezték ki, ahol 1988-ban már vezető-helyettes ügyész. 1993-ban helyezték át a Bács-Kiskun Főügyészségre: itt 1999-től csoport-, majd osztályvezető ügyész, két évvel később pedig már a szervezet vezetője, főügyész. 2019 végén indoklás nélkül felmentették beosztásából, mire lemondott (szolgálati jogviszonya 2020. május 15-én szűnt meg).

Ügyészi hitvallása kapcsán álljon itt egy, a jelen sorok írójához írt gondolat: „Egy ügyész nem egy eleve rosszindulatú valaki, hanem annak a jogrendnek az érvényesítője, amelynek keretei között dolgozik. Nyilvánvalóan a politikai ügyekben az aktuális győztes szabja a szabályokat és az értékítéletet, de a jog szabályai azért irányadóak.”

¹ Nagy Sándor: főosztályvezető-helyettes, főlevéltáros, főtanácsos; Sarusi Kiss Béla: főosztályvezető, főlevéltáros, főtanácsos.

Amikor megtudtuk, hogy állást keres, azonnal lecsaptunk rá. Nem csupán azért, mert volt ügyészségi vezetőként, három évtizedes szakmai tapasztalattal a háta mögött azt reméltük, hogy hozzájárulhat a fővárosi jogszolgáltatási iratok hatékonyabb értékeléséhez, begyűjtéséhez és feldolgozásához, de legfőképpen amiatt, mert – némileg karikírozva a dolgot: ügyészi tevékenysége ellenére – már korábbi pályafutása során bizonyította, hogy képes a jogszolgáltatási iratokat másként (nem mint bürokrata, az igazságszolgáltatási gépezet pusztá fogaskereke) szemlélni és felhasználni.

Laci a jogász hivatásrendek tagjai közül azon (nagyon) kevesek közé tartozott, akik szakmájuk magas színvonalú művelése mellett tudományos ambíciókat is dédelgetett, illetve ezek valóra váltása érdekében hajlandó volt – a normaszövegek és a korabeli jogi szakirodalom szokásos használata mellett – levéltárakban, könyvtárakban, múzeumokban és magánarchívumokban őrzött eredeti forrásokhoz nyúlni. Kutatásai, érdeklődése fókuszában a 19–20. századi büntetőjog fejlődése, a büntető igazságszolgáltatás – kiemelten természetesen: az ügyészség – szervezetének története állt, de foglalkozott a magyar jogtudomány múltjával, magyar jogtudósok életével, a hazai jogi oktatással és szakirodalommal is. A nekrológhoz mellékelte, 129 tételből álló publikációs lista önmagáért beszél...

Tudományos pályafutásának rövid foglalata ugyancsak impozáns. 2001–2013 között a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának kecskeméti jogi asszisztensi képzésében oktatott jogtörténetet, 2009-től pedig a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Magyar Jogtörténeti Tanszékének megbízott óraadójaként tevékenykedett. Szegeden, 2010-ben szerzett PhD-fokozatot *A magyar királyi ügyészség története 1871–1945* című, utóbb könyv alakban is megjelent értekezésének megvédésével. 2017–2018-ban az ugyanitt létrejött Államtudományi Kutatóműhely kutatója volt. Kutatói és oktatói munkássága elismeréseként, 2018-ban a Szegedi Tudományegyetem címzetes egyetemi docensi címet adományozott részére. Emellett tagja volt az *Ügyészek Lapja*, valamint az *Ügyészségi Szemle* szerkesztőbizottságainak, továbbá a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara *FORUM Acta Juridica et Politica* tudományos testületének.

A jogszolgáltatási források közvetlen közelében dolgozó levéltárosként bizonyára még tovább gazdagíthatta volna publikációs jegyzékét – ha maradt volna eleendő ereje tudományos munkássága folytatásához. Talán nem számoltunk azzal, hogy túlságosan szerette ügyészi munkáját, túlon túl ragaszkodott ahhoz a közeget, amely tudományos érdeklődését is inspirálta, s amelyből kiszakítva csak árnyéka lehetett korábbi önmagának. A távozás és a pályaváltoztatás mindenestre kikényszerített, rosszkedvű döntés volt: Laci a levéltárban már nem érezte, nem érezhette jól magát. Tőlünk telhetően próbáltuk megkönnyíteni beilleszkedését, de az idegen

környezet, a betanulási időszak, a levéltári adminisztráció elsajátítása, a kiosztott mechanikus rendezési és segédletkészítési munkák aligha segítettek kiegyébríteni mély depressziójából.

Amíg bírta, méltósággal viselte sorsát, soha nem panaszkodott, és minden levéltári feladatot, amit kapott, igyekezett tisztességgel elvégezni. Legutolsó munkanapján is velünk együtt rakodta a beszállított rendőrségi, büntetés-végrehajtási és ügyvédi kamarai iratokat. Úgy ment haza, mint addig minden hétvége előtt. Levéltári jegyzetfüzete pénteken az asztalán maradt – senki sem sejtette, hogy feljegyzéseit nem fogja többé gyarapítani.

Nánási László publikációi

1986

1. *A kóros élvezetre alkalmas anyagok a magyar büntetőjogban*
In: Nagy László (főszer.): Jogász Szövetségi Értekezések 1986. 2. szám, 120–151.
2. *Címerünk a legújabbkori magyar pénzeken (1892–1981)*
Az Érem 1986. 2. szám, 9–14.

1990

3. *Az izgatás jogi tárgya Magyarországon – a múltban és jelenben*
Ügyészségi Értesítő 1990. 3. szám, 25–29.
4. *A bíróság feladata a nyomozásban*
Ügyészségi Értesítő 1990. 4. szám, 25–31.

1991

5. *Az előzetes letartóztatás és a bírói döntés*
Rendészeti Szemle 1991. 1. szám, 68–70.
6. *A vesztegetés megítélése a magyar feudális büntetőjogban és a kodifikációs törekvések korában (Jogtörténeti vázlat a kezdetektől a Csemegi-kódexig)*
Jogtudományi Közlöny 1991. 7–8. szám, 194–199.

1992

7. *Az első ügyészi utasítás*
Ügyészségi Értesítő 1992. 1. szám, 1–2.
8. *A megrovás múltja, jelene, jövője büntetőjogunkban*
Ügyészségi Értesítő 1992. 1. szám, 2–13.
9. *A magyar királyi ügyészség megszervezése és működésének kezdetei*
Ügyészségi Értesítő 1992. 2–3. szám, 6–20.
10. *Opportunitási eszközök és lehetőségek*
Bírák Lapja 1992. 1. szám, 17–23.

1994

11. *A magyar királyi ügyészség változásai az 1890-es években*
Ügyészségi Értesítő 1994. 3–4. szám, 39–52.
12. *Frekvencia-bűncselekmény?*
Rendészeti Szemle 1994. 12. szám, 81–83.
13. *A köztársasági elnök feladatai és hatásköre*
Ügyészek Lapja 1994. 4. szám, 74–77.
14. *A német Bp. rendelkezései az ún. titkosszolgálati eszközökről*
Ügyészek Lapja 1994. 5. szám, 66–71.
15. *Elődeink írták, mondták a nemi erkölcs elleni bűnökről*
Ügyészek Lapja 1994. 5. szám, 72–74.

1995

16. *Fejezetek a magyarországi esküdtbíráskodás történetéből*
Bírák Lapja 1995. 1. szám, 28–40.
17. *XIX. századi nézetek a magyar államügyészség magánjogi hatásköréről*
Magyar Jog 1995. 1. szám, 47–50.
18. *Büntetőjog-ellenes volt-e a személyes adatok átadása?*
Belügyi Szemle 1995. 6. szám, 65–66.
19. *A környezet védelme a német Btk.-ban*
Ügyészek Lapja 1995. 4. szám, 78–85.
20. *Az embargósértésről*
Ügyészek Lapja 1995. 6. szám, 38–44.

1996

21. *Hozzászólás a jövő magyar büntetőeljárásjoga című előadáshoz*
In: Benisné Györffy Ilona (szerk.): *Harmadik Magyar Jogászgyűlés – Balatonfüred*
1996. május 17–19. Budapest, 1996, 280–286.
22. *Hozzászólás a jövő magyar büntetőeljárásjoga című előadáshoz*
Ügyészek Lapja 1996. 5. szám, 78–85.

1997

23. *A magyar királyi ügyészség megszervezése és működésének kezdetei 1871–1872*
In: Szendrey Géza (szerk.): *Emlékképek az ügyészség történetéből*. Budapesti Ügyészek Országos Egyesülete, 1997, 118–162.
24. *Elődeink írták, mondták az italozásról*
Ügyészek Lapja 1997. 1. szám, 65–67.
25. *Magyarország államügyészsége az 1918–19-es forradalmak idején I–II.*
Ügyészek Lapja 1997. 2. szám, 48–62.
Ügyészek Lapja 1997. 3. szám, 56–78.

1998

26. *Múzeumi séta*
Ügyészek Lapja 1998. 2. szám, 75–77.
27. *A büntetőeljárás törvény egyes új jogintézményei*
Magyar Jog 1998. 12. szám, 724–727.
28. *A büntetőeljárás törvény egyes új jogintézményei*
Ügyészek Lapja 1998. 6. szám, 31–38.

1999

29. *A büntetett előélet, mint különleges személyes adat*
Belügyi Szemle 1999. 3. szám, 56–58.
30. *A vád hatóságai 1848–49-ben*
Ügyészek Lapja 1999. 5. szám, 51–60.

2000

31. *Elődeink írták, mondták: 100 éve lépett hatályba a Büntető perrendtartás*
Ügyészek Lapja 2000. 1. szám, 25–28.
32. *Emlékezés Vargha Ferenc koronaügyészre*
Ügyészek Lapja 2000. 5. szám, 29–38.
33. *A vád hatóságai 1848–49-ben*
Jogtudományi Közlöny 2000. 6. szám, 247–251.

2001

34. *Vargha Ferenc*
In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok* 2. kötet. Professzorok Háza, Budapest, 2001, 83–105.
35. *Magyarország ügyészségének vázlatos története a kezdetektől 1953-ig*
Ügyészek Lapja 2001. 1. szám, 23–34.
36. *A gyermekek védelme a jogban*
Ügyészek Lapja 2001. 2. szám, 77–84.
37. *Elődeink írták, mondták: A Csemegi-kódex versben*
Ügyészek Lapja 2001. 3. szám, 83–90.
38. *A gyermekek védelme a jogban*
In: *A magyar szociális jogalkotás – A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat ünnepi közgyűlése az 1901. évi gyermekvédelmi törvény megalkotásának 100. évfordulója alkalmából*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat, Kecskemét, 2001, 57–64.

2002

39. *A magyar királyi ügyészség*
In: Horányi Miklós (szerk.): *Fejezetek az ügyészség 130 éves történelméből*. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2002, 37–54.

40. Fayer László emlékezete

Magyar Jog 2002. 6. szám, 321–329.

2003

41. Szlemenics Pál emlékezete

Magyar Jog 2003. 1. szám, 1–7.

42. Szlemenics Pál élete és munkássága

Jogtörténeti Szemle 2003. 4. szám, 39–45.

43. Tiszti ügyészek vagy államügyészség? – Reformkori elgondolások a vád hatóságairól: emlékezés a 160 évvel ezelőtti büntetőeljárás törvényjavaslatokra

Ügyészek Lapja 2003. 1. szám, 57–67.

2004

44. A magyar büntetőjog emlékei a kiskunfélegyházi Kiskun Múzeumban

Jogtörténeti Szemle 2004. 1. szám, 76–77.

45. Fayer László

Jogtörténeti Szemle 2004. 2. szám, 47–55.

46. Magyarország ügyészségének története az I. világháborúig

Múzeumőr 2004. 1. szám, 9–11.

47. 150 éves igazságszolgáltatás

Kecskeméti Lapok 2004. 41. szám, 9.

2005

48. Igazságszolgáltatás-történeti ünnep Kecskeméten

Jogtörténeti Szemle 2005. 1. szám, 62.

49. Magyarország ügyészségének vázlatos története a kezdetektől 1953-ig

In: Szabó Attila (szerk.): Bács-Kiskun megye múltjából – Levéltári Évkönyv 20. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2005, 265–276.

50. Az állami igazságszolgáltatás kezdetei Kecskeméten

In: Szabó Attila (szerk.): Bács-Kiskun megye múltjából – Levéltári Évkönyv 20. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2005. 301–314.

51. Az abszolutizmus államügyészsége Magyarországon 1849–1854

Jogtörténeti Szemle 2005. 4. szám, 47–55.

52. Bács-Kiskun megye ügyészségei

Ügyészek Lapja 2005. 4. szám, 47–49.

2006

53. Szlemenics Pál

In: Hamza Gábor (szerk.): Magyar jogtudósok 3. kötet. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2006, 23–39.

54. Az abszolutizmus államügyészsége Magyarországon 1854–1861

Jogtörténeti Szemle 2006. 2. szám, 65–70.

55. *Magyarország államügyészsége az 1918–19-es forradalmak idején*
In: Szabó Attila – Táncczos Szabó Ágota (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából – Levéltári Évkönyv 21*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2006. 217–245.
56. *A szervezett bűnözés kérdései a magyar anyagi és eljárási büntetőjogban*
Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny 2006. 3. szám, 45–55.
- 2007**
57. *Az ügyészség – Történeti áttekintő*
www.mklu.hu/cgi-bin/index.pl?lang=hu
- 2008**
58. *Vargha Ferenc élete és munkássága*
In: uő (szerk.): *Emlékkönyv Vargha Ferenc születésének 150. évfordulójára*. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2008, 7–31.
59. *A magyar királyi ügyészség az I. világháború idején I–II.*
Ügyészek Lapja 2008. 5. szám, 57–69.
Ügyészek Lapja 2008. 6. szám, 37–50.
60. *A vád hatóságai 1861–1871-ben*
Jogtörténeti Szemle 2008. 3. szám, 21–31.
61. *A magyar környezetvédelmi büntetőjog*
Romániai Magyar Jogtudományi Közlöny 2008. 2. szám, 49–58.
62. *Milyen legyen az új büntető törvénykönyv?*
De Jure 2008. 7. szám, 11–12.
63. *Magyarország ügyészsége az ellenforradalom és konszolidáció idején (1919–1922)*
In: Homoki-Nagy Mária (főszerk.): *Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica Publicationes Doctorandorum Juridicorum Tomus VIII. Fasciculus 1–8*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Tudományos Bizottsága, Szeged, 2008, 19–60.
- 2009**
64. *Vargha Ferenc*
De Jure 2009. 1. szám, 50–51.
65. *Az Államvédelmi Központ ügyésze (1942–1944)*
Ügyészek Lapja 2009. 2. szám, 35–44.
66. *Ügyészek a rendi Magyarországon*
Jogtörténeti Szemle 2009. 3. szám, 31–41.
67. *Magyarország ügyészsége az ellenforradalom és a konszolidáció idején (1919–1922)*
In: Gyenesi József (szerk.): *Bács-Kiskun megye múltjából – Levéltári Évkönyv 23*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára 2009, Kecskemét, 261–294.

68. *Edvi Illés Károly és műve*

In: Nánási László (szerk.): *Edvi Illés Károly: Emlékeim a szegedi várból*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete, Kecskemét, 2009, 11–25.

69. *A magyar királyi ügyészség a II. világháború idején*

In: Homoki-Nagy Mária (főszerk.): *Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica Publicationes Doctorandorum Juridicorum Tomus IX. Fasciculus 1–14*. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Tudományos Bizottsága, Szeged, 2009, 249–305.

2010

70. *Az ügyészség rövid története*

In: Székely István (főszerk.): *A Magyar Köztársaság ügyészsége almanach.*, Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2010, 7–16.

71. *Hazai büntetés-végrehajtási emlékek a Kiskun Múzeumban*

Börtönügyi Szemle 2010. 1. szám, 79–82.

72. *Az államügyészség gondolatának megjelenése a reformkorban*

Jogtörténeti Szemle 2010. 1. szám, 47–52.

73. *Az ügyészség aktuális kérdései a múlt tükrében*

Ügyvédvilág 2010. 7–8. szám, 10–11.

74. *A koronaügyész jogállása és hatásköre*

Ügyészek Lapja 2010. 6. szám, 61–69.

2011

75. *A magyar királyi ügyészség története 1871–1945*

Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2011. 1–365.

76. *Az I. világháború hatása és következményei a magyar igazságügyi impériumra*

Jogtörténeti Szemle 2011. 1. szám, 27–42.

77. *Különleges nyomozó szerv a második világháború idején: az Államvédelmi Központ ügyésze (1942–1944)*

www.betekinto.hu/2011_2

78. *A gazdasági rendet védő büntetőjogi jogalkotás Magyarországon 1914–1944-ben*

In: Gál István Levente (szerk.): *Tanulmányok Tóth Mihály professzor 60. születésnapja tiszteletére*. Universitas Quinqueecclesiensis, Pécs, 2011. 441–448.

79. *A népbíráskodás joganyaga*

In: Gyenesei József (szerk.): *Pártatlan igazságszolgáltatás vagy megtorlás. Népbíráskodás-történeti tanulmányok*. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára, Kecskemét, 2011, 6–55.

80. *Móra Ferencről*

In: Kőfalviné Ónodi Márta – Kőfalvi Tamás (szerk.): *A 200 éves kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium emlékkönyve*. Móra Ferenc Gimnázium, Kiskunfélegyháza 2011, 173–174.

2012

81. *Az európai elfogatóparancs*

Scientia Iuris – Magyar–Román Jogtudományi Közlöny 2012. 1–2. szám, 100–112.
<http://jog.sapientia.ro/data/tudomanyos/Periodikak/scientia-iuris/2012-1-2/6.pdf>

82. *Vajna Károly élete és műve*

Börtönügyi Szemle 2012. 1. szám, 73–89. o.
http://www.bvop.hu/download/bortonugyi_szemle_2012_1_szam.pdf/bortonugyi_szemle_2012_1_szam.pdf
http://epa.oszk.hu/02700/02705/00089/pdf/EPA02705_bortonugyi_szemle_2012_1_073-089.pdf

83. *A magyar történelmi büntetésügyi tudomány megteremtőjének, Vajna Károlynak élete és műve*

Jogtörténelmi Szemle 2012. 1. szám, 26–35.

84. *Aki Rákosit és Szálasit vádolta – Dr. Miskolczy Ágost élete, működése és üldöztetése*

Ügyészek Lapja 2012. 4. szám, 35–88.

85. *Aki Rákosit, Kádárt és Szálasit vádolta – Dr. Miskolczy Ágost élete, működése és üldöztetése*

http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/teljes_szamok/2012_4.pdf

2013

86. *Ügyészi nyomozás és nyomozás-felügyeleti tevékenység*

In: Polt Péter – Varga Zs. András (szerk.): *Az ügyészek nagy kézikönyve*. Complex Kiadó, Budapest, 2013, 397–753.

87. *Perbeszédkiadványok Magyarországon (1879–2013)*

Magyar Jog 2013. 12. szám, 754–759.

88. *Az első magyar jogász-akadémikus, Szlemenics Pál élete és munkássága (1783–1856)*

FORVM – Acta Juridica et Politica 2013. 2. szám, 171–195.

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS Szeged

89. *A történelmi Magyarország bíróságai – A „Bíróságok, igazságügyi paloták régi képeslapokon” c. kötettről*

Jogtörténelmi Szemle 2013. 3–4. szám, 93–95.

2014

90. *A magyar jogtudomány első akadémikusa, Szlemenics Pál (1783–1856)*

Magyar Tudomány 2014. 1. szám, 32–41.

91. A történelmi Magyarország bíróságai – „Bíróságok, igazságügyi paloták régi képeslapokon” c. kötetéről

Magyar Jog 2014. 3. szám, 185–186.

92. Előszó – Biró Aurél tanulmányairól

In: Biró Aurél: *A tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai*. Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény és Galéria, Budapest, 2014, 7–8.

2015

93. A kisebbségeket védő büntető jogalkotás Magyarországon (1878–2012)

In: Fábrián Gyula – Jakab Albert Zsolt (szerk.): *Biró Gáspár Emlékkönyv – Kisebbségi identitás és önrendelkezés a globalizmusban*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – MTA TK Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár, 2015, 141–155.

94. Tolnai Vilmos: *A régi büntetőjog néhány nyelvi maradványa (A cikket rövidítette és jegyzetekkel ellátta Nánási László)*

Belügyi Szemle 2015. 10. szám, 86–97.

95. A Koronaügyészség és tagjainak sorsa 1944–1945-ben

In: Vókó György (szerk.): *Tiszteletkötet Dr. Kovács Tamás 75. születésnapjára*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2015, 211–226.

96. *A jogrend szolgálatában: Váry Albert élete és működése 1875–1953*. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2015, 1–291.

97. *Tanulmány és forrásgyűjtemény az első magyar proletárdiktatúráról – Biró Aurél: A Tanácsköztársaság fővárosi karhatalmai*

Jogtörténeti Szemle 2015. 4. szám, 62–63.

2016

98. *Könyv a magyar bűnüldözés múltjáról – Ibolya Tibor: Kriminálisztikatörténeti tanulmányok*

Ügyészek Lapja 2016. 1. szám, 111–114.

99. *Gondolatok a történelemről és jogról*

Ügyészek Lapja 2016. 2. szám, 79–88.

100. *Vajna Károly „Hazai régi büntetések” monográfiájának keletkezése és forrásai*

In: Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás – Jogi kultúrtörténeti és néprajzi tanulmányok II. kötet*. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 2016, 281–301.

101. *A magyar közjegyzőség múltjából*

Honismeret 2016. 5. szám, 94.

2017

102. *Könyv a romániai magyar nyelvű jogi oktatás múltjáról – Veress Emőd – Kokoly Zsolt: Jogászképzés a Bolyai Tudományegyetemen 1945–1959*

Magyar Jog 2017. 1. szám, 60–63.

103. B. Müller Tamás: *Vörösteror az Országházban 1919*
Belügyi Szemle 2017. 2. szám, 130–135.
104. *Politika, alkotmányjog, büntetőjog az 1918/19-es hatalomváltásokkal kapcsolatos büntetőeljárásokban*
Jog – Állam – Politika 2017. 2. szám, 3–23.
105. *Büntetőeljárás iratkeletkezés a kodifikált magyar jog történetében (1896–1962)*
Ügyészek Lapja 2017. 3–4. szám, 57–71.
106. *Büntetőeljárás iratkeletkezés a kodifikált magyar jog történetében (1896–1962)*
Fons 2017. 4. szám, 505–520.
107. *Az ügyészi funkció a rendi kori Magyarországon*
Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás 2017. 4. szám, 222–236.
108. *Pápa a Tanácsköztársaság idején*
Honismeret 2017. 5. szám, 115–119.
109. *175 éve született Edvi Illés Károly*
Magyar Jog 2017. 9. szám, 581–582.
- 2018**
110. 5. Erdély a Habsburg Birodalomban és az Osztrák–Magyar Monarchiában
5.3. *Büntetőjog*
6. Erdély Romániában
6.3.3. *A magyar büntetőjog Észak-Erdélyben 1940–44 között*
In: Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Forum Iuris, Kolozsvár, 2018, 297–337, 432–446.
111. *Az ausztriai birodalmi államügyészség Magyarországon 1849–61-ben*
Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás 2018. 1. szám, 122–139.
112. *A román büntető törvénykönyv – magyarul = Deák Zoltánnal*
Magyar Jog 2018. 5. szám, 310–319.
113. *Rokolya Gábor: Magyar közjegyzők a Délvidéken*
Magyar Jog 2018. 7–8. szám, 461–462.
114. *Ügyészség*
Internetes Jogtudományi Enciklopédia (2018. szeptember–október)
<https://ijoten.hu/szocikk/jogtortenet-ugyeszseg>
115. *160 éve született a tudós koronaügyész, Vargha Ferenc*
<http://ugyeszsegiszemle.hu/hu/201804/ujsag#72>
116. *160 éve született a tudós koronaügyész, Vargha Ferenc*
Ügyészségi Szemle 2018. 5. szám, 91–96.
117. *A Rákosi-korszak büntetőjogalkotása*
In: Fodor Veronika – Gecsényi Patrícia – Hollósi Gábor – Kiss Dávid – Ráczné Baán Krisztina – Rácz János (szerk.): *ZINNER 70 – Egy élet az (i)gazságszolgálat-*

tás kutatásának szolgálatában. Írott Szó Alapítvány – Magyar Napló, Budapest, 2018, 404–413.

118. *A népköztársaság ügyészségétől a köztársaság ügyészségéig – Államügyészség, nép-ügyészség, ügyészség Magyarországon 1945–2003*
FORVM – Acta Juridica et Politica 2018. 2. szám, 241–279.
ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDIENSIS Szeged

2019

119. *A Jogakadémia hallgatóinak létszáma és összetétele*
In: Homicskó Árpád – Nánási László – Stipta István – Törő Csaba: *A Kecskeméti Református Jogakadémia története 1875–1949*. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, 2019, 139–198.
120. *A Csemegi-kódex születése*
In: Vókó György (szerk.): *Kriminológiai Tanulmányok 56*. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2019, 10–29.
121. *Emlékezés Edvi Illés Károlyra (1842–1919), a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjára*
https://mta.hu/data/dokumentumok/egyeb_dokumentumok/Edv_nanasi.pdf
122. *Emlékezés Szlemenics Pálra (1783–1856), a Magyar Tudományos Akadémia első jogász rendes tagjára*
https://mta.hu/data/dokumentumok/ix_osztaly/Jubileumi%20megemlekezesek/Szlemenics_Pal_Nanasi_2019.pdf
123. *Kecskeméti bűnbanda a dél-alföldi betyárvilág felszámolásában*
Hírös História 2019. 2. szám, 18–21.
124. *A Barbárok tényalapjai*
Magyar Múzsza 2019. 9. szám, 25–28.
125. *A Barbárok tényalapjai*
Ügyészek Lapja 2019. 3. szám, 91–95.
126. *A Kecskeméti Református Jogakadémia hallgatói (1875–1949)*
Hírös História 2019. 3. szám, 44–49.
127. *Mikszáth Kálmán és a honvédközpontok ügye: Az a fekete folt egyik motívumáról*
Magyar Múzsza 2019. 10. szám, 19–22.
128. *Mikszáth Kálmán és a honvédközpontok ügye: Az a fekete folt egyik motívumáról*
Ügyészek Lapja 2019. 4–5. szám, 111–116.

2020

129. *Hajóbaleset a Dunán 1868-ban*
Belügyi Szemle 2020. 3. szám, 89–98.

Nagy Janka Teodóra

Búcsú Lacitól

Kedves Laci!

Évfolyamtársak voltunk Szegeden, a József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán. Emlékszem, milyen határozott és elhivatott voltál. Mint 1979-ben frissen érettségizett, élet- és munkatapasztalattal nem rendelkező, a család dédelgetett biztonságából éppen kipottyánó csoporttársaid, irigyeltük magabiztosságod, céltudatosságod.

Kiskunfélegyházáról érkeztél, ahogyan még néhány évfolyamtársad, úgyhogy általános és középiskolai éveid, teljesítményeid „híre” részévé vált a közbeszédnek. Olyan voltál a szemünkben, mint a hajdani debreceni református kollégium peregrinus diákjai. Eljöttél az egyetemre, hogy mindent megtanulj és hazavidd fejedben, szívedben, s majd mindent a maga helyén és idején hasznosíts. Hiszen egész életedben csodált képességed volt patikamérleg-pontossággal különválasztani a szakmát, a tudományos pályát, a magán- és közéletet.

Már az egyetemen határozott értékrenddel bírtál, amely családot és szülővárosod jászkun polgárainak, Kiskunfélegyházának ajándéka volt, és amely a puritán, kérlelhetetlen erkölcsi tartást, a megszerzett tudásnak a közösség javára való kamatoztatását jelentette. Nehezen vetted tudomásul, hogy egyes jogászpálánták az egzisztenciateremtés és hatalomgyakorlás, a befolyásolás megszerzendő eszközeként tekintettek tanulmányaikra. Velük ellentétben Te véresen komolyan vetted a jogászhiivatásra való készülést – és elvártad ezt tőlünk, barátaitól is. Pengeéles és részrehajlás nélküli emberismeretteddel néhányszor engem is megfeddtél, mint többszörös bölcsész- és pedagóguspálántát: számonkérted rajtam a talentum hasznosításához elengedhetetlen következetes céltudatosságot, az önmagunkat sem kímélő kitartás hiányát.

Nagyszerű mestereink voltak a szegedi egyetem jogi karán, akiket együtt hallgathattunk... a római jog nemzetközi hírű professzora, *Pólay Elemér* hatalmas tudással és mértéktartó eleganciával tartott előadásai egy életre mintát és mércét jelentettek számunkra a jogi gondolkodás, a jogi kultúra és a jogászhiivatás értelmezésében. Későbbi életpályád szempontjából is fontosnak bizonyult büntetőjog-pro-

fesszorunk, Tokaji Géza tűhegyes definíciókon alapuló pontos, elemző gondolkodása éppúgy, mint ahogyan kriminológiából a tavaly elhunyt(!) Merényi Kálmán lebilincselő előadásai (aki 1992–2000 között Csongrád megye főügyésze is volt).

De aki leginkább összekötött bennünket a későbbi években is, Both Ödön, a jogtörténet szegedi emblemikus professzora volt. Együtt ültük végig előadásait, egyetlen óráját sem mulasztottuk volna el. Sőt, még az általa vezetett Jogtörténeti Tudományos Diákkörbe is beiratkoztunk, ahol együtt hallgathattuk a felsőbb évekkel – közöttük a szegedi egyetem későbbi hazai és nemzetközi hírű jogtörténész professzoraival, a nagyszerű pályatársakkal és kollégákkal, Homoki-Nagy Máriával és Balogh Elemérrel – Both professzor úr felejthetetlen okfejtéseit a magyar és nemzetközi jogtörténet kutatási eredményeiről és megválaszolandó kérdéseiről.

Azután mindenki járta a maga útját: Te fiatalkori eszményeidnek megfelelően a joggyakorlat felé indultál. A diplomaszerezést követően, 1984-ben fogalmazóként helyezkedtél el Kiskunfélegyházán az ügyészi szervezetben. A jogi szakvizsgát 1986-ban tetted le, majd ugyanebben az évben ügyészi kinevezést kaptál a Kecskeméti Városi Ügyészségen, ahol 1988-ban már vezető-helyettes ügyész voltál. A Bács-Kiskun Megyei Főügyészségre 1993-ban helyeztek át, ahol csoportvezető, osztályvezető ügyészi, majd 2001–2019 között főügyészi beosztást töltöttél be.

Figyelemmel kísértük szakmai sikereidet, a tudományos konferenciákon pedig személyesen osztottad meg velünk kutatási eredményeidet, 2010-ben a Szegedi Tudományegyetemen védted meg a magyar királyi ügyészség történetéről írott PhD-értekezésedet. A kibocsátó alma mater mindig hazavárt: a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszékén létrejött Államtudományi Kutatóműhely kutatójaként (2017–), majd címzetes egyetemi docensként számított rád (2018). Ezen túl előadást tartottál a budapesti, a pécsi, a miskolci, a kolozsvári jogászképzésben, és további szakmai képzések, tudományos konferenciák rendszeres előadója voltál a büntető anyagi és eljárási jog, az alkotmányjog és a jogtörténet témakörében.

Tudományos tevékenységed részeként az igazságszolgáltatás, az ügyészség, a büntetőjog történetével, annak anyagi és eljárási rendelkezéseivel kapcsolatos, valamint a magyar jogtudósok életművét bemutató írásaid jelentek meg szakmai folyóiratokban, tanulmánykötetekben. Tagja voltál az *Ügyészek Lapja*, az *Ügyészségi Szemle*, a *Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar FORUM Acta Juridica et Politica* című folyóiratok szerkesztőbizottságainak.

Fontosnak tartottad, hogy a szakmán belül és kívül mind szélesebb körben ismerjék meg a jog legkiválóbb művelőinek emlékét, munkásságát. A tanulmányok, szakmai cikkek mellett kezdeményezésedre örzi tábla Kecskeméten a hajdani református jogakadémia ókollégiumi épületében Fayer László, Vargha Ferenc, Ráday

Gedeon, Kovács Pál, Kovács Andor, a piarista kollégium falán *Szlemenics Pál, Csemegi Károly*, a törvényszék épületén az 1951-ben meghurcolt államügyészek és bírák, Nagyenyeden pedig a Bethlen Kollégiumban *Vajna Károly* emlékét.

Útjaink az egyetem után nem a jogász pályán, hanem a tudomány területén találtak ismét – és újra Szegeden. Nagyszerű érzés volt doktori védésed résztvevőjének lenni. Kutatási témáid elsősorban a büntetőjog területéhez kapcsolódtak, tudományos névjegykártyádon (www.mtmt.hu) 132 közlemény szerepel, amelyek közül az első 1986-ban jelent meg *A kóros élvezetre alkalmas anyagok a magyar büntetőjogban* címmel.

Arra különösen büszkék voltunk, hogy a 2011-ben Szekszárdon megalakult *Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport* alapító tagja lettél. Közös konferenciáinkon előadásaid, előadásnak beillő, imponáló tényanyagismeretről tanúskodó hozzászólásaid a jogtörténet, a néprajztudomány, a történettudomány határterületén a jogi kultúrtörténet és a jogi néprajz kutatói számára rendkívül fontosak voltak, publikációid részévé váltak a kutatás- és tudománytörténetnek.

Már szülővárosod, Kiskunfélegyháza elkötelezett a magyar büntetőjog és a jogi kultúrtörténet, a jogi néprajz mellett, hiszen a *Vajna Károly Hazai régi büntetések (1906–1907)* címmel megjelent kétkötetes munkáját megelőzően és azt követően összegyűjtött büntetőjogi emlékek és tárgyak egy része 1951-ben Kiskunfélegyházára, a Kiskun Múzeumba került. *Bónis György* jogtörténész professzor 1969-ben rendezett máig látogatható kiállítást az egykori Országos Börtönügyi Múzeum megmenett anyagából. *Mezey Barna* jogtörténész professzor tanulmányai, a büntetés-végrehajtás szakfolyóiratában megjelenő rendszeres híradások – amelyek között a Te írásaid, közéleti szerepvállalásaid is meghatározóak voltak – felhívták a jogtörténészek figyelmét e gyűjtemény szerepére a hazai büntetőjog történeti kutatásai során.

Hivatali beosztásod szerint 2001-től a Bács-Kiskun Megyei Ügyészség vezetője, szabad idődben és a tudomány számára szentelt óráidban a jogtörténet, a jogi kultúrtörténet jeles kutatója, kutatási eredményeink ismertetője és közvetítője voltál az ügyészségi szervezetben és Bács-Kiskun megyében – valamint az utóbbi években az erdélyi büntetőjog-történet feltárásának, szintézisének folyamatában.

Mint a Csemegi-kódex megszületésének időszakában a magyar jogászok legkiválóbbjai, a jogtörténet eredményeit a büntetőjog-alkotás folyamatában is hasznosítani kívántad: cikkeket, tanulmányokat írtál a témában. Az ügyészi hivatásrend legjelesebbjeinek emlékét ápolta, az ügyészi szervezet történetének legjobb ismerője voltál Magyarországon. Kutatási témáink *Vajna Károly* munkái kapcsán találtak, aki maga is gyakorló jogászként, a magyar büntetőjog megújítójaként vállalta a jogtörténet, a jogi kultúrtörténet és jogi néprajz érdeklődésére egyaránt számot tartó büntetőjogi hagyományok gyűjtését és közzétételét. A kutató Nánási Lászlót rend-

kívüli alaposság, pontos tényismeret, részrehajlás nélküli helyzetértékelés és az összefüggések világos rendszerezése jellemezte, könyvismertetéseid pedig felértek egy-egy új tanulmánnyal.

A kibocsátó alma mater, ha visszahívott, örömmel mentél oktatni és kutatni is. Nagyszerű volt együtt dolgozni az SZTE Állam- és Jogtudományi Karán a Homoki-Nagy Mária vezette *Államtudományi kutatócsoportban*, ahol Te az ügyészség mint hivatásrend szerepével, történetével foglalkoztál. *Edvi Illés Károly*, továbbá a kecskeméti tudós koronaügyész, *Vargha Ferenc* volt számodra a példa a joggyakorlat és jogtudomány művelésének egységére – életükkel, munkásságukkal cikkeidben többször is foglalkoztál. Másik kedves témád ismét hazahúzott: a kecskeméti református jogakadémia történetének megírásában teljes szívvel-lélekkel vettél részt.

Utolsó találkozásunk 2019. november 28–29-én Pécsen a PTE ÁJK jogtörténész professzora, Kajtár István emlékére szervezett konferencián volt. Legutóbbi kedves témádról, a dél-alföldi betyárperek jogi és kriminalisztikai hátteréről tartottál előadást. A várt és szokott lelkesedést beárnyékolta, hogy november 15-én kaptad a hírt felmentésedről. Nem kérdeztünk erről, a közös időt arra használtuk, hogy hihetetlen szakmai tudásodból merítsünk.

Hiszen számunkra, egyetemi oktatók és kutatók számára rendkívül fontos voltál, PhD-hallgatóink szemében pedig példa: lám, gyakorló jogászként is lehet tudományos pályát építeni, a tudományok művelése nem nélkülözhető a sikeres jogalkalmazói, szakmai pályához sem.

Emlékszel *Csejtei Dezső* filozófiaóráira? Elsőéves joghallgatók voltunk Szegeden és 1979-et írtunk. A fiatal oktató előadásain dugig megtelt a nagy előadóterem. A tematika szerint a modern spanyol és német filozófia volt az óra tárgya. Ortegát, Spenglert, Nietzschét, Heideggert értelmezve, elemezve azonban rólunk és hozzánk beszélt. Hogy felelősek vagyunk sorsunkért, felelősek vagyunk azért, ami a minden napokban történik és történhet velünk, körülöttünk. Kimondta, amiről akkoriban csak suttogva gondolkodhattunk: hogy a diktatúra a társadalmaknak nem az egyetlen reális létezési formája – és mi egy életre elhittük ezt.

Balogh Judit¹

A „Nánási-tabló”

(Egy életpálya lenyomatai)

A jogtörténész elveszti szokásos magabiztosságát akkor, ha olyan értékelésre kéri, amely során nélkülöznie kell a megfelelő „történelmi távlatot”. Hiszen oly gyakran nézünk vissza 50-100 év távlatából egy életműre, és ez alapján foglaljuk össze, ítéljük meg egy nagy előd munkásságát. Azt mondhatom, hogy ebben nekem is van gyakorlatom például Katona Mór, a debreceni magánjogász professzorok vagy a hajdúkerület nagy kutatója, Nagy Sándor életpályájának feldolgozása alapján. Most azonban nagyon nehéz a feladat: Nánási László életművét kell összegeznem, aki alig több mint egy éve hagyott itt minket. Egy olyan életművet, amely nemhogy nem szemlélhető kényelmes távolságból, hanem szinte még le sem zárult: még folyamatban van tanulmányainak, könyvfejezeteinek megjelenése, még folynak azok a kutatások, amelyek vele indultak, vagy amelyekhez épp Laci egyik-másik munkája adott ötletet, alapot. A Nánási László halálára (és ezzel életművére) való reflexiók még nem az összefoglalás, hanem épp a búcsúzkodás fázisában vannak.²

A jelen megemlékezés Nánási Lászlót – ebben a közegben mindenkinek inkább Nánási Lacit –, a jogtörténészt állítja elénk, az ő munkásságának néhány szegmensét villantja fel. (Hatályos jogi munkásságával ezért ezúttal – szándékoltan – nem foglalkozunk.)

Hans Ankum mondta egy hajdani születésnapi köszöntőjében Zlinszky Jánosról, hogy az ünnepelt „három ember helyett él”. Arra gondolt, hogy teljes emberként volt alkotmánybíró, miskolci professzor és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogi karának alapító dékánja. Nánási László – e gondolat mentén – szintén legalább két ember „helyett élt”: mindennapi, gyakorló jogászi munkája mellett 35 éven keresztül aktívan publikált is, mégpedig zömmel jogtörténeti szakmai írásokat. A Magyar Tudományos Művek Tárában jelenleg szereplő (de nyilván még nem teljes) munkássága 135 tételre terjed ki: jogtörténeti tárgyokról 85 folyóiratcikke, három könyve, 19 könyvrészlete jelent meg.

1 Balogh Judit: habil. egyetemi docens, DE ÁJK Jogtörténeti Tanszék.

2 Az *Ügyészek Lapja* szerkesztőbizottságának nevében búcsúzik Nánási Lászlótól Kiss Anna. *Ügyészek Lapja* 2020. 27. évf. 4-5. szám; Nagy Janka Teodóra: *Elköszönő levél*, 2020. aug. 2. (a Tárkány Szüics Ernő Jogi Néprajzi és Jogi Kultúrtörténeti Kutatócsoport elnöke búcsúzik a társaság elhunyt rendes tagjától, amely később megjelent: Nagy Janka Teodóra: *Elköszönő levél*, Dialógus, Szeged, 2020, 84-87.

Már röviddel az egyetem befejezése után megjelent benne az igény egy-egy téma tudományos igényű feldolgozására és annak közlésére. 1986-ban publikálta első tanulmányát a *Jogász Szövetségi Értekezésekben*, a kóros élvezetre alkalmas anyagok büntetőjogi értékeléséről.³ Ez volt ugyan az első munkája, de már ez is egy igazi tanulmány: 32 oldalnyi terjedelemben járta körül a témakört. Már ebből is kitűnik a szerző igénye a logikus, kikezdhetetlen okfejtésre, a szisztematikus gondolkodásra, a választott tárgykör komplex kidolgozására, amely mindvégig jellemezte munkáit.

A megrajzolni kívánt tabló az érett, kutató jogtörténész munkásságát ábrázolja.

1. kép: A szak(ma)történész

Nánási László jogtörténeti munkássága egyik súlypontját, megjelent tanulmányainak közel harmadát tették ki az ügyészség történetével kapcsolatos dolgozatok. E témakörben 1992 óta publikált, kutatásai eredményeit mintegy 37 kisebb-nagyobb tanulmány, valamint PhD-disszertációja és az ebből készített, két változatban is kiadott monográfiája jeleníti meg.

Az ügyészségtörténeti munkák (szakmailag teljesen indokolhatóan) a polgári korszak feldolgozásával kezdődtek. Ez az az időszak, amely a források tekintetében is talán legkönnyebben hozzáférhető, és már történelmi távlatból, objektíven szemlélhető és értékelhető. Nánási László először 1992-ben, majd 1994-ben és '95-ben írt a királyi ügyészség megszervezéséről, bevezetve azt a témakört, amelyben leginkább megmutatta szisztematikus gondolkodását, teljességre törekvő, mindig maximalista kutatói hozzáállását, hiszen ezt a témakört a következő kb. húsz évben folyamatos és egyre alaposabb levéltári kutatások alapján dolgozta fel.

Azt, hogy miként fejlődik egy szerző kutatói „személyisége” egy adott tárgykör feldolgozása során, korábban már volt szerencsém Nagy Sándornak a hajdúkerületi törvényszék büntető ítélkezési gyakorlatát vizsgáló, mintegy negyedszázados munkássága feldolgozásán nyomon követni. Érdekes volt látni, hogyan tér vissza egy-egy témára évek múltán, és hogyan adja vissza ugyanazt az anyagot egy, a korábnál sokkal kiérleltebb, összefogottabb formában, hogyan ad egyre megalapozottabb értékelést az ítélkezési gyakorlatról. Nagy Sándor esetében a kutatás nem jutott el a beteljesedéshez, hiszen soha nem tudta tanulmányait egy monográfia egységébe foglalni.

Nánási László ügyészségtörténeti vizsgálódásait végignézve ugyanez a fejlődés látható. A kezdeti, „könnyebb témák” után, amelyeket 1997-ben egy 45 oldalas

3 Nánási László: *A kóros élvezetre alkalmas anyagok a magyar büntetőjogban*. *Jogász Szövetségi Értekezések* 1986. 9. évf. 2. szám, 120–151.

tanulmányban foglalt össze az *Emlékképek az ügyészség történetéből* című kötetben, már ugyanebben az évben hasonló terjedelemben mutatta be az államügyészségnek a forradalmak idején betöltött szerepét. Ehhez a tárgykörhöz 2006-ban fogott újra hozzá, és kifejezetten Bács-Kiskun megyei források alapján írt újabb tanulmányt.

A „nehezebb témák” közül 2003-ban a tisztii ügyészek és az államügyészség szervezési-szervezeti különbségeit taglalta, két év múlva pedig a neoabszolutizmus első időszakának államügyészségi törekvéseit mutatta be,⁴ de 2018-ban is írt erről. 2008-ban előbb az első világháború alatti ügyészségről, majd a szegedi *Actában* az 1919–22 közötti időszak ügyészségéről értekezett. A következő évben részletes és alapos munkában taglalta a királyi ügyészség második világháborús szerepét. Ez már közvetlen megalapozása volt doktori értekezésének, amelyet itt, hajdani alma materében védett meg Homoki-Nagy Mária és Balogh Elemér témavezetésével 2010. május 27-én.

Munkásságának másik, az ügyészség történetéhez szorosan kapcsolódó eredménye volt az, hogy írt a büntetőjog történetének egyes, számára különösen fontos vagy érdekes, vagy egyszerűen az utókor számára megőrzendőnek ítélt részeiről. E vonatkozásban kiemelés érdemelnek azok a rövid írásai, amelyekben bölcs elődök gyakorlatait idézte fel *Elődeink írták, mondták...* címmel. E sorokat mindig egy-egy téma köré csoportosította 1994-től kezdődő sorozatában. Így megjelentek gondolatok az italozásról, a nemi erkölcs elleni bűnökről, vagy az éppen 100 éve hatályos büntetőeljárás kódexről.

A Csemegi-kódex keletkezéstörténetéről 2019-ben a *Kriminológiai Tanulmányokban* és 2020-ban – egy kicsit más, szélesebb kontextusban – a Horváth Attila által szerkesztett emlékkötetben⁵ értekezett. E tanulmányok különösen érdekesek számomra már csak azért is, mert a büntetőjogi és a (mások mellett általam is kutatott) magánjogi kodifikáció története kimeríthetetlen forrás-tárháza a „miértet” és „hogyan” megérteni szándékozó jogtörténészeknek. A kiegészítés utáni első, Horvát Boldizsár igazságügy-miniszter által elhatározott kísérletek sorsának, a munkálatok előrehaladásának leírása, a kodifikátor Csemegi személyiségének megrajzolása szép példája a szerethető jogtörténetírásnak. A téma alapos körbejárása, a szakirodalom mellett akár a napi sajtó széles körű, forráskénti felhasználása pedig bizonyítja, hogy a szerző csak pontosan volt hajlandó dolgozni.

Erdély büntetőjogának történeti fejezeteit kiváló kolozsvári kapcsolatai révén írta meg az első kiadásban 2018-ban, második kiadásban 2020-ban megjelent, Ve-

4 Nánási László: *Az abszolutizmus államügyészsége Magyarországon 1849–1854*. Jogtörténeti Szemle 2005. 7. évf. 4. szám, 47–55., majd *Az abszolutizmus államügyészsége Magyarországon 1854–1861*. Jogtörténeti Szemle 2006. 8. évf. 2. szám, 65–70.

5 Nánási László: *A Csemegi-kódex születése*. Kriminológiai Tanulmányok 2019. 56. évf. 10–29. és Nánási László: *A Csemegi-kódex születése*. In: Horváth Attila (szerk.): *Tanulmányok a Csemegi-kódex megalkotásának 140. évfordulója tiszteletére*. Budapest, 2020, 9–26.

ress Emőd által szerkesztett *Erdély jogtörténetében*. S hogy mennyire nem lezárt még ez az életmű, azt mutatja az is, hogy e kötet román és angol fordításaiban még ma is jelennek meg tanulmányai, fejezetei.

Az anyagi büntetőjog mellett a büntető eljárásjog is érdekelte. Az eljárási iratok keletkezéséről és kezeléséről 2017-ben írt érdekes tanulmányt, amely a jogtörténeszek számára éppúgy haszonnal forgatható, mint a levéltári kutatásokkal foglalkozóknak.

2. kép: A jogtörténész, aki a jövőhöz szól

Nánási László modern jogtörténész volt. A jogtörténet számára nem pusztán öncél, nem egyszerű passzió: a jogtörténetnek a Helmut Coingtól,⁶ Dieter Medicustól,⁷ illetve Reinhard Zimmermantól tanult szerepét⁸ is vallotta: azt, hogy a történeti fejlődés feltárása, értelmezése a hatályos jog jobb megértését is szolgálja, azaz „jelen-hatása”, sőt, a jövőre nézve iránymutató hatása is van. A hatályos jognak szólni a jogtörténet stabil, kiforrott dogmatikai alapjairól, „tükröt tartani” a hatályos jognak és a jogalkotásnak – mindezt kiemelt feladatának tartotta, és az 1990-es évtől kezdődően jó néhány tanulmányában hangsúlyozta is ezt a szemléletet.

Az idesorolható munkák körében mintegy mottónak tekinthető a 2016-ban az *Ügyészek Lapjában* (amelynek szerkesztőbizottsági tagja is volt) megjelent *Gondolatok a történelemről és jogról*⁹ című tanulmánya. A történelmet tanítóul állítva készítette el rendkívül tényszerű és feszes IJOTEN-szócikkét is az ügyészség történetéről, amely a jogtörténet rovatban jelent meg 2018 őszén.¹⁰

Az anyagi büntetőjog, valamint az igazságszolgáltatási szervezetrendszer továbbfejlesztése és a történeti fejlődés összefüggéseiről szóló egy korai zsenyéje, amely *A bíróság feladata a nyomozásban* címmel 1990-ben jelent meg az *Ügyészségi Értesítőben*.¹¹ De hasonló szemléletet tükröz *A megrovás múltja, jelene és jövője büntetőjogunkban* című tanulmánya is, amelyet két év múlva ugyanott publikált.¹² Hasonló

6 Coing, Helmut: *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*. München, 1973–1988; Uő: *Europäisches Privatrecht 1500 bis 1800*. München, 1985.

7 Medicus, Dieter: *Gesetzliche Schuldverhältnisse. Delikts- und Schadensrecht, Bereicherung, Geschäftsführung ohne Auftrag*. München, 5. Auflage 2007; Uő: *Allgemeiner Teil des BGB. Ein Lehrbuch*. Heidelberg, 1982, 10. Auflage 2010.

8 Zimmermann, Reinhard: *Gegenwartsbedeutung*. Rechtsgeschichte 2003. 3. szám, 66–67.

9 Nánási László: *Gondolatok a történelemről és jogról*. *Ügyészek Lapja* 2016. 23. évf. 2. szám, 79–88.

10 Nánási László: *Ügyészség*, in Jakab András – Fekete Balázs (szerk.): *Internetes Jogtudományi Enciklopédia* (Jogtörténet rovat, rovatszerkesztő: Komáromi László), 2018. 09. 18. <http://ijoten.hu/szocikk/jogtortenet-ugyeszeg>

11 Nánási László: *A bíróság feladata a nyomozásban*. *Ügyészségi Értesítő* 1990. 26. évf. 4. szám, 25–31.

12 Nánási László: *A megrovás múltja, jelene, jövője büntetőjogunkban*. *Ügyészségi Értesítő* 1992. 28. évf. 1. szám, 2–13.

módon érvelt *Az ügyészség aktuális kérdései a múlt tükrében* című rövid írásában a saját hivatása kapcsán is.¹³ Nagyobb lélegzetvételi áttekintést adott *A kisebbségeket védő büntető jogalkotás Magyarországon (1878–2012)* című, és már az erdélyi tudományos kapcsolatok révén Kolozsvárott megjelent egyíves tanulmányban.¹⁴ Történeti összehasonlító szemléletű munkái nem mindig az anyagi büntetőjogra fókuszáltak, a büntetőeljárás-jog köréből is publikált ilyeneket egészen korán,¹⁵ majd 1996-ban is.¹⁶ 1994-ben pedig a német büntetőeljárás-jogi törvénynek az ún. titkosszolgálati eszközökre vonatkozó rendelkezéseiről értekezett összehasonlító jogi módszertan felhasználásával.¹⁷

3. kép: A biográfus

Az életmű fontos darabjai az élet- és pályarajzok, amelyeket Laci elsősorban jeles büntetőjogászokról, illetve ügyészekről készített. Ezt a műfajt viszonylag későn kezdte, de a Szlemenics Pálról, Fayer Lászlóról, Edvi Illés Károlyról, Vargha Ferencről, Miskolczi Ágostról, Váry Albertről és Láday Istvánról írott mintegy 20 dolgozattal igencsak eredményesen művelte. Az életrajzokat előszeretettel jelentette meg jubileumokon, vagy tért azokhoz vissza az érintett személyen túlmutató társadalom- és korrajz, jogrendszer-bemutatósi céllal. Ilyen volt a Váry Albertet és kora jogéletét bemutató könyve, vagy a Vargha Ferenc (ügyész és bíró) születésének 150. évfordulójára megjelentetett kötetben szereplő tanulmánya is. Ezekben a munkákban mély alaposággal dolgozta fel, mutatta be szereplőit, és általuk a korszakot, hangot adva a kor jogélete számos sajátosságának is. A biográfiák összeállításakor hatalmas munkát végzett, hiszen a legtöbb esetben fennmaradt önéletrajzok nélkül, aprólékos kutatómunkával¹⁸ rajzolta meg egy-egy szereplő életpályáját. A „született – élt – meghalt” keretben valóban részletes társadalom- és kultúrtörténeti ismereteket

13 Nánási László: *Az ügyészség aktuális kérdései a múlt tükrében*. Ügyvédvilág 2010. 4. évf. 7–8. szám, 10–11.

14 Nánási László: *A kisebbségeket védő büntető jogalkotás Magyarországon (1878–2012)*. In: Fábíán Gyula – Jakab Albert Zsolt (szerk.): *Bíró Gáspár Emlékkönyv*, Kolozsvár, 2015, 141–155.

15 Nánási László: *Opportunitási eszközök és lehetőségek*. Bírák Lapja 1992. 2. évf. 1. szám, 17–23.

16 Nánási László: *Hozzászólás a jövő magyar büntetőeljárásjoga című előadáshoz*. Ügyészek Lapja 1996. 4. évf., 5. szám, 78–85. és ugyanez in: Benisné Györffy Ilona (szerk.): *Harmadik Magyar Jogászggyűlés*, Balatonfüred, 1996. május 17–19, Budapest, 1996, 280–286.

17 Nánási László: *A német Bp. rendelkezései az ún. titkosszolgálati eszközökről*. Ügyészek Lapja 1994. 2. évf. 5. szám, 66–71.

18 Vajna Károly életrajzi adatait például kizárólag levéltárak anyagaiból szedte össze itthon és a trianoni határokon túl. Használta pl. a nagy-enyedi ev. ref. egyházközség családkönyvét (Nagyenyedi Gyülekezet, Személyi táblázat 17.) és a Budapesti Királyi Országos Gyűjtőfogház fegyőrség-nyilvántartásait is, amelyeket Budapest Főváros Levéltárában ért el. Vö.: Nánási László: *Vajna Károly élete és műve*. Börtönügyi Szemle 2012. 31. évf., 1. szám, 73. 2. lj.

közvetített Laci, hiszen „hősei” élete kapcsán részletes kép rajzolódik ki a dualizmus korának családi viszonyairól (például a felmenők és a házastárs kulturális háttéréről – utóbbiban sokszor a kultúrák megtermékenyítő keveredéséről¹⁹), iskolaügyéről (a korabeli értelmiség a korszak jeles oktatási intézményeit járta, ennek leírásával Laci mindig bővítette az olvasó tudását, elmondva, hogy az érintett iskola milyen szerepet játszott a korszak oktatási rendszerében²⁰), műveltségéről, de akár a nyelvismeretéről is.

Az életrajzot mint műfajt – a színes és érzékletes korleírással felkeltve az olvasó érdeklődését – többnyire eszközként használta, hiszen a személy bemutatása mellett mindig valami szakmait is üzeni akart az olvasónak. A tudós koronaügyész Vargha Ferenc életrajzát 2000 és 2018 között többször is megrajzolta. Hat, e körben megjelent munkájában megidézte az 1896-os *Bűnvádi perrendtartás* keletkezéstörténetét, amelynek leírásával segít „felszínen tartani” a korabeli szakirodalom jelentős eredményeit is. Az életpályák bemutatásának mindig fontos eleme nála a nagy elődök jogtudományi értékelése is. Munkáiban mindig hangsúlyosan szerepeltette hőseinek úttörő, korszakalkotó munkásságát. Ilyen volt Vajna Károlynál a börtönügy és börtönügytörténet, míg Vargha Ferencnél a bűnügyi lélektan és a szociológia tudományának magyarországi megalapozása.²¹

Ha végignézzük a Nánási László által írott élet- és pályarajzokat, meglepő (vagy a szerző személyének ismeretében nem is olyan meglepő) következtetésre is juthatunk. Az általa választott személyiségeknek (Váry, Vargha, Fayer) ugyanis – a büntetőjogi és hivatásbeli erényeken túl – volt még egy közös jellemzőjük: kecskeméti vagy kiskunfélegyházi kötődésűek voltak, ami közel hozta őket a biográfushoz. Ez ugyanis sokat számított Nánási Lászlónak. Fayer László kapcsán 1906-ban Kováts Gyula professzor azt mondta, hogy „Nem hiába született Kecskeméten, már a stílusa is elárulta, hogy Kecskemétről került ide”.²² Ez igaz volt Lacira is, hiszen számára is meghatározó volt a szülőföldhöz kötődés. Szívügyének tekintette a kiskunfélegyházi múzeumot, az ottani munkát, a Vajna emléket idéző börtöntörténeti kiállítást. De ha még egy dolgot kellene kiemelni Nánási László e körbe tartozó munkáiból, akkor

19 Vajna Károly kapcsán például igen szemléletes a székely apa, francia anya, szász feleség kultúráinak egymásra hatása, amelyet szépen bemutat tanulmányaiban. Pl.: Nánási László: *Vajna Károly „Hazai régi büntetések” monográfiájának keletkezése és forrásai*. In: Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I-II. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok*. Szekszárd, 2016, 281–301.

20 A nagyenyedi Főtanodáról például megtudjuk, hogy Bethlen Gábor alapította, és fennállásának több mint 200 éve alatt a magyar kultúra számos kiválóságát adta. Vö.: Nánási László: *A magyar történeti büntetésügyi tudomány megteremtőjének, Vajna Károlynak élete és műve*. Jogtörténeti Szemle 2012. 14. évf., 1. szám, 26.

21 Vö. pl.: Nánási László: *Vargha Ferenc*. In: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok II.* Budapest, 2001, 85–105.

22 *Búcsúszavak*. Dr. Kováts Gyula egyetemi tanár megemlékezése. Jogtudományi Közlöny 1906, 391, idézi Nánási László: *Fayer László*. Jogtörténeti Szemle 2004. 6. évf., 2. szám, 47.

az az lenne, hogy mennyire egyezett szereplőinek és a biográfusnak az egyénisége, karaktere. Maga idézte egy leírásában a tömör jellemzést, ahogyan Kováts Gyula a hajdani diák Fayer Lászlóra emlékezett vissza: „kitűnő felfogású, igen jó előadású, értelmes”.²³ E három jellemző vonás éppúgy talált Nánási Lászlóra is, mint az általa megidézett Fayerre.

4. kép: A recenzens

Napjainkban a recenziót egyfajta „tanulópénznek” tekintjük, és a doktoranduszoknak első feladatok közé sorolva adjuk ki a munkát: készítsenek könyvismertetést valamely, a témájukba vágó jelentős szakirodalmi műről. Ilyen értelemben első lépés az a tudományos módszertannal való megismerkedésben. A recenzió ugyanis – legalábbis ebben a sematikus, leegyszerűsítő felfogásban – nem követel mást, mint azt, hogy a fiatal elolvassa és összefoglalja egy könyv mondandóját. Nem kell sajátot alkotni, elég elővenni azt, amit más már megírt, és azzal kell dolgozni, hiszen nem „saját eredmény” az elvárás.

A recenzió azonban a valóságban ennél sokkal többet jelent. Mielőtt bármit írna az ember, sokat kell olvasnia, hogy szélesedjen a szakmai perspektívája, tisztuljon a látásmódja, csiszolódjon a stílusa, megtanuljon valóban „feldolgozni” egy témát. Azt szoktuk mondani, hogy nem lehet anélkül írni, hogy ne olvasna nagyon sokat az ember. Ezért a recenzió egy kifejezetten fontos műfaj. A recenzens nyomon követi a jogtudomány aktuális állását, folyamatosan megismeri az új eredményeket. Ennek folytán el tudja helyezni saját kutatásait „a tudomány aktuális állásának” keretében.

A jó recenzió többről is szól, mint a recenzens előtt fekvő kötet pusztá ismertetéséről. Ha az ismertetés mellett értékelés is hangot kap, az már előrelépés. Ha pedig a bemutatás hozzá tud adni az ismertetett kötethez, valóban alkalmas arra, hogy tartalma összefoglalása mellett kedvet is tud csinálni az olvasónak a mű megismeréséhez, akkor a recenzens már valami „önállót” alkotott. Ahogy megismertem Nánási Laci recenzióit, meggyőződésemmé vált, hogy ő is ezt a felfogást vallotta.

Az igény, hogy kiváló, új szakmai munkákat a nagyközönség figyelmébe ajánljon, Laci munkásságában 2005 óta van manifeszt módon jelen, hiszen ettől az évtől kezdve összesen tizenegy könyvről adott különböző szakfolyóiratokban szakszerű, tárgyyszerű, de legtöbbször egyszersmind emberközeli összefoglalást. A recenzált könyvek részben Erdély jogéletéhez kapcsolódnak, az ismertetések másik része pe-

---

23 Nánási: uo.

dig az egyes jogászi hivatásrendek monográfiáiról készült. A jogászi hivatásrendek történeti munkáiról írt ismertetések között meg kell említeni a *Bíróságok képeslapokon* című impozáns, kultúrtörténeti értékkel is bíró kötetéről 2013-ban megjelent ismertetését,²⁴ az Ibolya Tibor által írott *Kriminalisztikatörténeti tanulmányok* című kötetéről 2016-ban,²⁵ valamint a magyar közjegyzőség történetéről megjelent könyvekről 2016-ban és 2018-ban²⁶ írott ismertetéseket.

Külön kiemelendő Rokolya Gábor könyveinek értő ajánlása, akivel mind szakmai, mind emberi vonatkozásban társra, barátra talált. Rokolya Gábor éppúgy gyakorló jogásként (közjegyzőként) foglalkozik hivatásrendje történetével, mint ahogyan ezt Nánási László is tette, és ugyanolyan alapossággal, a forrásokat kezelő szakértelemmel végzi el ezt a feladatot. A Csillag Attila és Rokolya Gábor által jegyzett *A Pécsi Közjegyzői Kamara története 1875–1949* című, Budapesten 2015-ben megjelent könyv kapcsán például maga a recenzens is épp egy ilyen hasonlóságot, a jogászi munkánál szélesebb perspektívába helyezést, a kulturális közeg ismertetését emelte ki. Rokolya Gábor egyik, a kötetben megjelent tanulmánya kapcsán azt írta ismertetésében, hogy „a közjegyzők egy része mint a »szabad értelmiség« tagjai a hatáskörükbe tartozó feladatok ellátásán túl közreműködtek a hazai szak- és a szépirodalom gazdagításában. Így a szerző részletesen felidézi mindazon szakmai tanulmányokat, könyveket, újból nyilvánosságra hozza a verseket, amelyekben megjelentek alkotóik gondolatai. Az olvasó megtudhatja, milyen elképzelések születtek pl. a minden embert érintő öröklés kérdéseiben, mikről folyt a diskurzus a kor szakfolyóirataiban, kiadványaiban, de képet lehet alkotni az egyes alkotók szépirodalmi próbálkozásairól, költeményeikben megörökített érzéseikről.”²⁷

A másik kiemelendő recenziós témája pedig Erdély volt, amely sokszor köszönt vissza szakmai munkáiban is. Mint az erdélyi (büntető) jogélet jó ismerője, a szövegből is átható lelkesedéssel írt ismertetést a kolozsvári jogászképzés múltjáról született könyvről,²⁸ de a tőle megszokott alapossággal írta meg a Trócsányi Zsolt életművét összefoglaló *Törvényalkotás az Erdélyi Fejedelemségben* című kötet ismertetését is.²⁹

Végül az ismertető írások között említsünk meg egy sajátos munkát is, amely *Tolnai Vilmos: A régi büntetőjog néhány nyelvi maradványa* címet viseli, és 2015-ben je-

24 Nánási László: *A történelmi Magyarország bíróságai – A „Bíróságok, igazságügyi paloták régi képeslapokon” című kötetéről.* Magyar Jog 2013. 61. évf. 3. szám, 185–186.

25 *Könyv a magyar bűnüldözés múltjáról – Ibolya Tibor: Kriminalisztikatörténeti tanulmányok.* Ügyészek Lapja 2016. 23. évf. 1. szám, 111–114.

26 Nánási László: *Rokolya Gábor: Magyar közjegyzők a Délvidéken.* Magyar Jog 2018. 65. évf. 7–8. szám, 461–462.

27 Nánási László: *A magyar közjegyzőség múltjából.* Honismeret 2016. 44. évf. 5. szám, 94.

28 Nánási László: *Könyv a romániai magyar nyelvű jogi oktatás múltjáról: Veress Emőd – Kokoly Zsolt: Jogászképzés a Bolyai Tudományegyetemen 1945–1959.* Magyar Jog 2017. 64. évf. 1. szám, 60–63.

29 Nánási László: *Az életmű összegzése – Trócsányi Zsolt posztumusz könyve.* Jogtörténeti Szemle 2005. 3. évf. 3. szám, 92–93.

lent meg a *Belügyi Szemlé*ben. Ez a tanulmány azért sajátos Nánási László életművében, mert nem sajátja, hanem a címben is szereplő Tolnai Vilmosnak egy eredetileg 1913-ban megjelent munkáját „magyarította”, dolgozta át ma is érthető stílusúvá, és tette közzé Laci. Kifejezetten élvezetes írás ez (ezért akár az utolsó, az élményszerző tablóképre is tehettem volna), hiszen máig meglevő szólásaink büntetőjogi eredetét magyarázza. Kapcsolódik a népi jogélethez is, amelynek Laci a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport keretében aktív kutatója, művelője volt,³⁰ és amelynek tagjaként kapcsolódik az első tablón jelzett szakmatörténeti munkáihoz is. Ezt a kis tanulmányt jó szívvel lehet ajánlani arra is, hogy a jogtörténeti tanulmányokhoz kedvet csináljon. Hiszen ki gondolna bele mélyebben ma már, hogy honnan erednek szólásaink. Arra még csak-csak rájövünk, hogy a „lebilincselő” előadásnak vagy a „körömszakadtáig tagad” kifejezésnek a tortúrához lehet köze, hiszen ismerős az egyik fokozata, amely során a kényszervallatás alá vont körmét vágják be vagy húzzák le fogóval, de vajon ki gondolna arra, hogy éppúgy a kínvallatás az eredete a „feszült figyelemmel hallgat” vagy a „felcsigázta” a kíváncsiságát mondásainknak is!³¹

5. kép: Az élményszerző

Az „élményszerző” megjelölés a Nánási Lászlóra történő visszaemlékezés kapcsán kettős jelentéssel bíró kifejezés: utal egyrészt a szerzőre magára, hiszen számára – különösen életének aktív gyakorló jogászi periódusában – kikapcsolódás volt, ha a szoros értelemben vett jogtörténettől távolabb eső területekkel foglalkozhatott. Az „élményszerző” kifejezés másik jelentése pedig az, hogy e képben olyan munkáit foglalhatom össze, amelyek a – magas szakmai értékeken túlmenően – a befogadó, az olvasó számára is élményt adnak. Olyan írások ezek, amelyek számot adnak Laci munkáinak hatalmas kulturális háttéréről, és amelyek néha meglepő felismerésekre vezetnek.

30 A Kutatócsoport konferenciáinak 2001-től rendszeres résztvevője, előadója, köteteinek szerzője volt. Legutóbb: *A dél-alföldi ún. betyárperek joga és kriminalisztikája 1869–1874*. In: *A jog kulturális holdudvara. Kajtár István emlékére*. (Megjelenés alatt.) A Kutatócsoport tevékenységéről részletesen: Nagy Janka Teodóra – Szabó Ernő: *Tárkány Szücs Ernő szellemi hagyatéka: a 10 éves Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport*. In: Nagy Janka Teodóra – Bognár Szabina – Szabó Ernő (szerk.): *Száz plusz tíz: jubileumi kötet: Tárkány Szücs Ernő (1921–1984): Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (2011–2021)*. Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, Szekszárd, 2021, 405–422.

31 Mivel kicsit volt szerencsém foglalkozni a hajdúkerületi büntető törvényszék irataival, az ott kezembe került „zsvány-szótár” kapcsán éltem át hasonló élményt. Vö.: Megyeri-Pálffy Zoltán (szerk.): *A jogszolgáltatás története Hajdúböszörményben*. Debrecen, 2018.

Idetartozik mindenekelőtt az – életének sajátos módon keretet is adó – pénztörténet kutatása és bemutatása. Nánási László publikációs tevékenysége első évében ugyanis egy rövidebb tanulmányt jelentetett meg *Címerünk a legújabbkori magyar pénzekben (1892–1981)* címmel,³² és az én személyes, legutolsó szakmai emlékem is épp egy új előadásának lehetséges debreceni időpontjáról szóló beszélgetés vele 2020-ban, amikor az Erdélyi Fejedelemség pénzkibocsátásáról készített prezentációját akartuk egy TDK-ülés keretében megismertetni a hallgatókkal. (Erre azonban már nem kerülhetett sor.)

Az élmény-írások közé sorolom – a nyilvánvalóan a lokálpatriotizmusa és szakmai elhivatottsága miatt megírt – *A Kecskeméti Református Jogakadémia története (1875–1949)* című kötetben³³ a jogakadémia hallgatói létszámáról és összetételéről Nánási László tollából született fejezetet. Ez a könyv a Károli Gáspár Református Egyetem oktatói kollektívájának munkája (Laci szerzőtársai Homicskó Árpád, Törő Csaba és Stipta István voltak), amelyben a kar felé is utat kereső, helyi kötődésű szerző tette le a kutatói névjegyét, hogy mindenkinek – aki nem ismerte volna eddig – bizonyítsa: a kisujjában van a levéltári kutatásnak és a felgyűjtött anyag tudományos feldolgozásának teljes tudománya. Történészek is megirigyelhetnék azt az alaposságot, amellyel a magyarországi protestáns jogakadémiákat egymással összehasonlította, és azt az értékelést, amelyet a jogoktatás társadalomtörténeti háttérrel adott. Napjaink modern értékelése jelent meg összegző gondolatainak abban a részében, amelyben megállapította, hogy a kecskeméti jogakadémia Magyarországon a nők jogi képzésbe való bebocsátásában úttörő szerepet vitt.³⁴

A jogi oktatás története mellett az élményszerző irodalomhoz sorolhatók a jogi kultúrtörténet körében született tanulmányai. E körben a *Perbeszédkiadványok Magyarországon* címmel 2013-ban született írása, valamint a népi jogélet-kutatások, amely során (Vajna munkásságához kapcsolódóan) a hazai régi büntetéseket taglalta, a kecskeméti betyárvilág történeteit dolgozta fel, illetve azok a darabok, amelyekben a Rózsa Sándor-történetek jelentek meg értő elemzés kíséretében.

„A magyar nemzettudat sajátos részét jelenti a romantikus betyárvilág képze-
te, amely szerint hősök szálltak szembe a hatalommal, tettek igazságot a népnek.
E felfogás központja Rózsa Sándor (1813–1878), akinek alakja a szegedi tanyavilág-

32 Nánási László: *Címerünk a legújabbkori magyar pénzekben (1892–1981)*. Az Érem 1986. 42. évf., 2. szám, 9–14.

33 Nánási László: *A Jogakadémia hallgatói létszáma és összetétele*. In: Homicskó Árpád Olivér – Törő Csaba Attila (szerk.): *A Kecskeméti Református Jogakadémia története 1875–1949*. Budapest, 2019, 139–198.

34 Nánási: *uo.*, 198. Szemben például a debreceni egyetemmel, amelynek jogi kara sokáig vitatta a nők stúdióhoz engedésének értelmét. Vö.: Balogh Judit: *Kraszsnarécsei Mártonffy Marczel (1875–1943)*. In: P. Szabó Béla (szerk.): „Ernyedetlen szorgalommal...” *A Debreceni Tudományegyetem jogász professzorai (1914–1949)*. Debrecen, 2014, 281.

ból indulva háromszori elítéltetésen, a súlyos büntetések alóli kegyelmeken át, a szabadságharcban való részvételen keresztül vezetett a nemzeti panteonig, holott életét a polgári magyar állam szamosújvári fegyházában fejezte be” – írta a témában legutóbb, 2020-ban Kolozsvárott megjelent tanulmányának bevezetőjében.³⁵ Az élményszerző írások egy részében nem tudta a hagyományos, már megszokott levéltári kutatás módszereit használni, mivel főképp a betyárokra vonatkozó források igen hiányosak. Ezért a korszakban forrásértékű sajtótermékekhez fordult, amelyekből aprólékos munkával szinte napra pontosan lehetett rekonstruálni a perek elveszett tárgyalási jegyzőkönyveinek tartalmát. A betyárok kalandos, a nép által kiszínezett alakjának és a köré font mítosznak a bemutatása mellett Laci sosem mulasztotta el a konkrét történelmi-jogtörténeti tények precíz ismertetését. Rózsa Sándor esetei kapcsán is pontos képet kap az olvasó a korabeli, a 19. század első harmadában érvényesült büntetőeljárás szabályairól.³⁶

A jelenleg is népszerű „jog és irodalom” tárgykörébe tartozik az *A Barbárok tényalapjai* címmel 2019-ben az *Ügyészek Lapjában* megjelent munkája, amelyben Móricz Zsigmond regényének jogtörténeti háttérét világította meg. Ennek a tanulmánynak számomra nem a jogtörténeti alapossága³⁷ volt a feltűnő, hiszen azt Laci oly sok más munkájából is ismertem már, hanem az irodalomtörténeti háttér megvilágítása. A *Barbárok* minden lényeges kutatójának, elemzőjének utánanéztet, és felsorolta a teljes szakirodalmi bázist Kosztolányitól (1932) Cséve Annáig (1999). Ezt követően végigvezette, hogy a történet tulajdonképpen az Edvi Illés Károly által is megírt, Ráday Gedeon királyi biztos nevéhez fűződő, a kiegyezés utáni „rendcsinálás” körébe eső, Bajdor János, Muzslai János és társaik ellen folytatott valós büntetőeljárásokon alapszik – ami azonban semmit nem von le Móricz Zsigmond irodalmi munkásságának értékéből, hiszen ő öltöztette ezeket a történeteket szépirodalmi köntösbe.³⁸

A jog és irodalom élményszerű összekötése jelent meg Mikszáth Kálmán: *Az a fekete folt* című művének hasonló szempontú vizsgálatában is. Erről szintén 2019-ben értekezett a *Magyar Műzsa* és az *Ügyészek Lapja* oldalain. A tanulmányok lényege, hogy Mikszáth művében egy mellékszál valós története megint csak Ráday Gedeon „rendcsinálásához” kapcsolódik. „[...] az eset nem kisebb, mint a szabadságharc két menekülő bajnokának, két honvéd törzstisztnek 1849-ben a mérgezesi erdőben történt meggyilkolása s megrablása – magyar emberek által” – idézte Nánási László

35 Nánási László: *Legenda és valóság – Rózsa Sándor bűnügyei (Út Szegedtől Szamosújvárig)*. In: Kádár Hunor (szerk.): *Az első bűnügy-történeti konferencia előadásai*. Cluj-Napoca, 2020, 9.

36 Gyakran hivatkozott munka volt e körben Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története* című alpmunkája (Zalaegerszeg, 1996).

37 Meglepő, hogy még Varga Zitának a doktori iskolai tanulmányai keretében készített írását is megtalálta a *Debreceni Jogi Műhely* 2016-os évfolyamában.

38 Nánási László: *A Barbárok tényalapjai*. *Ügyészek Lapja* 2019. 26. évf., 3. szám, 91–95.

az egyik sajtóban megjelent tudósítást. Ezek az irodalmi vonatkozású tanulmányok különösen érdekesek az utókor számára. Nem csupán abból a szempontból, hogy bennük a büntetőjogi, eljárásjogi és gyakorlati szabályokat ismerteti Nánási László, hanem azért is, mert a „jog és irodalom” művelőinek módszertani útmutatást ad: elmondja, mennyire fontos a művek mögé látni, az azok alapjául szolgáló jogeseteket feltárni, és nem pusztán a mai büntetőjog kategóriái szerint magyarázni, hanem a korabeli jogszabályok tükrében elemezni, értelmezni azokat.

Az élményszerző jogtörténet körében nem mehetünk el Nánási László néhány olyan munkája mellett sem, amelyek kapcsán a mai jogrendszer sajátos fejlődésére csodálkozhat rá az olvasó. Idesorolható a *Hajóbaleset a Dunán 1868-ban* című írása (2020), amelyben az első dunai hajóbaleset megírásának aktualitását nyilván a Hableány 2019. május 29-i tragédiája adta, hiszen a két eset kísértetiesen hasonló volt egymáshoz: egy nagyobb hajó ütközött bele egy kisebbbe, és az ütközésnek halálos áldozatai lettek (1868-ban kettő, 2019-ben 27). Nánási végigvezette a régi per minden mozzanatát, ismertette a Pauler-féle *Büntetőjogtanon* és ideiglenes törvényszéki szabályokon alapuló, többszörösen megismételt eljárást, és annak ítéletét, amelyben a jogerős ítélet mindegyik hajó kapitányát felmentette a vád alól. Arra azonban nem tett utalást a tanulmányban, hogy ebből – figyelemmel a kezdetleges szakértői véleményre is – van-e bármilyen kihatása a (jelenleg is folyamatban levő) 21. század legnagyobb hajóbalesetének megítélésére.

6. kép: Laci, gyászkeretben

Nánási Laciról az a hír járta, hogy ő nem az az ember, aki egy társaságban annak közepére keveredik, és adomákat, történeteket mesélve, vidáman szórakoztatja közönségét. Ő az az ember volt, aki komoly társaságnak komoly, igazi és szomorú „mesét” mondott, illetve írt le munkáiban.

Ilyen „komoly mese” volt – csak hogy egyetlen példát említsek – annak a története, hogy az 1918-as forradalom hónapjaiban, „a megromlott közbiztonság közepette, országszerte számtalan erőszakos cselekményre került sor, melyek elkövetői a frontokról rendezetlenül hazaözönlő katonákból, a települések nélkülözőiből, nincstelenekből kerültek ki. A támadások elsősorban üzletek, boltok, raktárak ellen irányultak. Ezek kifosztásakor gyakran a bűnbaknak tekintett tulajdonosokon, kereskedőkön is elégtételt vettek. Szétrombolták a vagyonosok lakásait, üzleteik berendezését, őket pedig elüldözték, bántalmazták vagy megölték. A szegényparaszt-ság kifosztotta az uradalmak felszerelését, készleteit, szétrombolta a kastélyok berendezését. Előfordultak erőszakos földfoglalások is. Hasonlóan léptek fel az állam-

hatalom helyi képviselőivel, a csendőrökkel, jegyzőkkel, szolgabírákkal szemben is. [...] Esetenként bírósági épületeket is támadás ért, mint pl. Kecskeméten november 1-jén, ahol a tömeget csillapítani akaró Gyalóky Sándor királyi ügyészt megölték.”³⁹ „Az ügyészségek azonban gyakorlatilag nem tudtak eleget tenni az utasításnak, mert »a jelenlegi forrongó állapotokra tekintettel a bűnvádi eljárás megindítása általában nagy nehézségekbe ütközik. A csendőrség létszáma a mai viszonyok között teljesen elégtelen. Néhol a csendőrség maga is annyira meg van félemlítve, hogy éppen csekély létszáma miatt, az őrs erélyesen fellépni nem is merészel [...], a községekből a jegyzők a nép haragja elől többnyire már el is menekültek. Ilyen körülmények között az ügyészség rendelkezésére nem állanak végrehajtó közegek, akikre a nyomozás bízassék.«”⁴⁰

Aztán szembenéz vele, elmeséli, a kutató objektivitásával leírja, amit a forrásokban talál. A szomorú „nem-mesét”. Hogy az ügyészeket ebben a helyzetben arra utasították, hogy inkább ne tartóztassák le az embereket, vagy „azokat a terhelteket, akik állandó lakással, foglalkozással bírnak, és a közrendre nem veszélyesek, nem rovott múltúak, a fosztogató csoportok vezetői- vagy felbújtóiként nem szerepeltek”, helyezték szabadlábra. Leírja, hogy a kormányzati utasításokban politikai okokból az volt, hogy szigorú fellépéstől tartózkodjanak, de aztán más források alapján azt is kénytelen kendőzetlenül leírni, hogy a valóságban egészen más volt a helyzet: a rögtönbíráskodás érvényesült, mert a karhatalom szervei önhatalmúlag is ehhez nyúltak a rend helyreállítása érdekében. Így erre nem jogosultak hirdettek statáriumot, és az eljárásban sem tartották be a jogszabályokat. A kormány pedig tudomásul vette a kialakult helyzetet, hiszen a rend helyreállítása volt az első számú érdek...

Nem volt könnyű dolga az ügyészség története kutatójának, amikor ilyen események történelmi tényeivel szembesült. De Laci állta a sarat. Tényszerűen, hitelesen írta le a teljes történetet. A teljeset. Mert soha nem vállalt megalkuvást.

És itt hagyott nekünk egy sor témát. A jelen kötet itt következő tanulmányai, a szerkesztők jóvoltából szinte csak olyan témaköröket érintenek, amelyekben szerzőik együtt dolgoztak Lacival, vagy amelyekhez Laci valamelyik kutatása adott kiindulópontot, vagy amelyek egy korábbi közös konferenciában gyökereztek. Mert a jogtörténet szakma még sokáig fogja ezeket a kapcsolódásokat követni, feldolgozni azt a sok ismeretet, amit Nánási László munkáiból szereztünk. Mi így emlékezünk Nánási Lacira.

39 Nánási László: *Magyarország államügyészsége az 1918–19-es forradalmak idején*. Bács-Kiskun Megye Múltjából 2006. 21. szám, 219.

40 Uo. 219–220.

Domokos Andrea¹

Erkölc, büntetőnorma, visszaút a társadalomba

Nánási László nagyon kedves kolléga volt, szakmai hitelessége, emberi tisztessége megkérdőjelezhetetlen volt számomra. Gyakorló vezető ügyészként olyan tudományos munkát végzett, amely főállású kutatók számára is példaértékű lehet. Fájó hiányt örökre érezni fogom.

A társadalomban óhatatlanul megjelennek a deviáns, kriminális magatartások is. Egyes állampolgárok vallási, erkölcsi és az állam büntetőhatalma által tiltott bűnöket is elkövetnek. Ezekkel szemben fel kell lépni, hiszen a rend akkor tartható fenn, ha szabálykövetőek vagyunk, nem fordulunk nagy számban a normáink ellen. A különböző jogágak más és más módszerekkel kényszerítik ki a kívánt magatartást.

Jogi és erkölcsi normák közös gyökerűsége

Vallási értelemben bűnt el lehet követni gondolatban, szóban és cselekedetben egyaránt. A bűn nem ember-ember, hanem Isten és ember viszonylatában értendő. A büntetés a túlvilágon éri az embert. Békés Imre szerint a bűncselekmény-fogalom az emberek definíciója, a büntetőjogot emberek találták ki, emberi célok elérése érdekében. A büntetőjog mélyén rejlő emberi cél a társadalmi együttélés valamilyen normáinak kialakítása és védelme. A büntetőjog külső emberi magatartásra vonatkozó szabály, szemben a bűnnel, amely akár gondolat is lehet. A büntetés pedig nagyon is evilági, immanens – írja Békés.²

Trócsányi József fogalmazta meg, hogy minden szabályozás szociális szükségletet elégít ki, így az erkölcs és a jog is. A végső cél pedig a társadalmi élet fenntartása. Minden norma kényszerít valamiképp, de amíg az erkölcsnek megfelelő magatartást lélektani kényszerrel igyekszik elérni a társadalom, addig a jogot az állam kényszeríti ki, Jhering szavával: „mechanikus kényszerhatalommal”.³

1 Domonkos Andrea: tanszékvezető egyetemi tanár, KRE ÁJK.

2 Békés Imre: *Gondolatok a bűnről és a bűncselekményről*. Belügyi Szemle 2001. 6. szám, 3–10.

3 Lásd Trócsányi József: *Erkölcstelen ügyletek*. Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1909.

A rossz nem maradhat viszonzatlan, arra reagálni kell. Angyal Pál így ír: „[...] az államnak nemcsak joga, hanem kötelessége is büntető hatalmát érvényesíteni és pedig függetlenül attól, vajon kívánja-e a sértett ez érvényesítést vagy sem”.⁴ Vámbéry Rusztem ugyanezt fogalmazza meg: „az állam, amely lemondana a büntetőjogáról és nem teljesítené a büntetési kötelességét, megszűnne állam lenni”.⁵

Irk Albert hangsúlyozza, hogy a jogi és erkölcsi normák közös gyökérből erednek: „A jogi és erkölcsi normák közös eredetét az összes jogágak közül természetesen a legszemléltetőbben a büntetőjog mutatja.”⁶

Napjainkban már nem olyan egyértelmű az erkölcsi törvények és a jogi szabályozás, büntetőjogi megítélés közötti kapcsolat, mint azokban az időkben, amikor még nem állt az emberiség rendelkezésére olyan nagyszámú tudományos-technikai eszköz, mint manapság. Kis Norbert szerint „megváltozott az ember helye a világban, uralja az emberi kapacitásokat túlszárnyaló elidegenedett technikát, de egyben áldozata is a technika defektusainak”.⁷

A büntetés a humánus büntetőjogi felfogásban

Melanchton Seneca és Cicero nyomán a humanitásra helyezte a hangsúlyt. A humánus ember már nem a saját érdekeit nézi, hanem az általános emberi követelmények és tilalmak irányítják.⁸ Manapság túl nagy az individualizmus iránti vágy, és kihal a közösségért, a közösségben végzett munka tisztelete. A lelki egészséghez, kiteljesedéshez fontos a mások érdekében való munkálkodás, az altruizmus. Meg kellene teremteni az egyéni és a társadalmi érdekek egészséges egyensúlyát. A globalizáció uniformizálódása az egyéni felelősség csökkenésével jár.

Finkey Ferenc azt vallotta, hogy a büntetésnek mindig humánusnak kell lennie. Az első ízben bűnözővel szemben enyhe szankciót kell alkalmazni, míg a többszörös visszaesők és a nagyobb súlyú bűncselekményeket megvalósítók esetében csak a szigorú büntetéseknek van fegyelmező és visszatartó hatása.⁹

4 Angyal Pál: *Büntetőjogi előadásai*. I. kötet. Pécs, 1904–1906, 2.

5 Vámbéry Rusztem: *Büntetőjog*. Budapest, 1913, 38–39.

6 Irk Albert: *A büntetés fogalma*. 1926. In: Irk F. (szerk.): *Irk Albert emlékkötet*. MTA Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1981, 31–38.

7 Kis Norbert: *A bűnösségi elv hanyatlása a büntetőjogban*. Doktori Mestermunkák. Unio, Budapest, 2005, 11.

8 A. de Lange – G. Frank (szerk.): *Melanchton: A határok legyőzése*. A Bretteni Melanchton Akadémia nemzetközi kiállítása, 2008.

9 Finkey Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1905, 393.

Szemere Bertalan szerint a büntetésnek is erkölcsösnek kell lennie: a törvényhozó nem parancsolhat rossz cselekedetet.¹⁰

A büntetőjog alapelvei azok a vezéreszmék, amelyek a Büntető törvénykönyv valamennyi rendelkezésében, illetve magában a jogalkalmazásban is megjelennek. A humanizmus elvét elsősorban az elkövetőre szokták vonatkoztatni, amennyiben arról beszélnek, hogy ő is ember, őt is megilletik az emberi jogok. Éppolyan fontos a sértett emberi méltóságának a tiszteletben tartása is.

Akkor jó a büntetőpolitika, ha az emberség útját járja. Amellett, hogy a legelvetemültebb bűnözők és a legnagyobb társadalomra veszélyességű bűncselekmények esetében a büntetőjog teljes szigorával kíván lesújtani a Büntető törvénykönyv, az is fontos, hogy az alkalmi büntettek, az első büntényesek kisebb társadalomra veszélyességű bűncselekményei esetében nem egyszerűen enyhe büntetést helyez kilátásba, hanem a büntetőútról való elterelést is felkínálja az állami reakálás palettáján. Ennek két fontos vetülete is van: a gazdasági és a lelki. A gazdasági vetülete, amikor a sértett kára megtérül, és amikor az államnak nem kell a szankcióra költenie. A bűncselekmények jó részénél pedig (olyan esetben is, amikor nem is gondolnánk, pl. betöréses lopás esetén) a sértettet lelki sérülés is éri. Vannak, akiknél poszttraumás sokk szindróma jelentkezik. A lelki gyógyulást segíti az elkövetővel vagy hasonló bűncselekményt elkövetővel való szembenézés, beszélgetés, az ő motívumainak megértése.

A nevelés szerepe a bűnmegelőzésben

Különösen a gyermek- és fiatalkorúak büntetőjogi felelőssége kapcsán merül fel a kérdés, hogy mennyiben hatott közre a családi és a társadalmi közeg a cselekmény elkövetésében. Az erkölcsi nevelés elengedhetetlen része egy gyermek felnevelésének, az anyagi szükségletek biztosítása mit sem ér a humanista értékrend közvetítése nélkül.

A magyar reformkorban a büntetés-végrehajtás megújítását célzó törekvések között szerepelt a kriminálpedagógia hasznosítása. A reformkori javítási törekvésekből nem maradhatott ki a fogházak „megjavítása” sem.¹¹ Az elítéltek erkölcsi javítását két szinten kívánták megvalósítani. Az első szint a külső, törvények általi javítás, amelynek során a törvénytisztelő, jogkövető magatartásra vezetik az elítéltet. A szabályok tisztelete, a munkavégzés, az indulatok megfékezése, a tudatlanság, iskolázatlanság felszámolása vezethet el szerintük a rendes élethez. A belső, erkölcsi javítás ennél jóval mélyebb változást kell hogy előidézzon, ami a nevelés eszközeivel

10 Szemere Bertalan: *A büntetésről, s különösbbe a halálbüntetésről*. Halálbüntetést Ellenzők Ligája, 1990 (Sajtó alá rendezte Sajó András), 77–99.

11 Eötvös József – Lukács Mihály: *Fogházjavítás*. Heckenast, Pesten, 1842.

érhető el. Az erkölcsi nevelés, javítás végső célja olyan embereket visszaküldeni a büntetés-végrehajtási intézetekből a társadalomba, akik interiorizálják a normákat, és önként válnak jogkövetővé büntetésük letöltése után. Azért különösen fontos a 180 évvel ezelőtti gondolatok megidézése, mert a hatályos Büntetés-végrehajtási Kódex ugyanezeket a célokat tűzi ki.

A bűnelkövetők nevelésével foglalkozott Székely György.¹² A morálpedagógia képviselőjeként a nevelés erkölcsi vonatkozásait kutatta. Két célt tűzött ki, egyrészt azt, hogy az elkövetők lássák be bűnük rossz, elítélendő voltát, másrészt a büntudat felkeltése mellett azt kell felkutatni, hogy az adott bűnelkövető milyen pozitív személyiségjegyekkel bír. A lelkiismeret-furdalás, büntudat kialakításával együtt a jó tulajdonságok felismerése és a pozitívumokon alapuló személyiségfejlesztés a morálpedagógia feladata a bűnösök vonatkozásában.

A nevelés és a lélektan együttes használatának fontosságára többször hívták fel a figyelmet a büntetőjogban jártas szakemberek. Így történt ez 1917 májusában is, amikor az erzsébetfalvai Kriminálpedagógiai Intézet laboratóriumának pszichopatológiai szakértője a Magyar Jogászegylet büntetőjogi bizottsága előtt igyekezett bebizonyítani, hogy milyen nagy szükség van pszichológiailag képzett kriminálpedagógusokra.¹³

Az erdélyi református kollégiumokban a heidelbergi akadémia példáját követték. A diákoknak minden szerdán filozófiai dispután, szombatonként pedig előadásokon kellett részt venniük. A nyilvános vitatkozások, szónoklatok szokása a jogi felsőoktatásban is elengedhetetlen, a hallgatók számára fontos, hogy az ügyész, ügyvéd, bíró szerepében kipróbálhassák anyagi tudásukat. A magukat érthetően, jól, választékosan kifejező jogászok előmozdítják az ügy pontosabb megismerését, az igazságos döntés meghozatalát.

Szász Károly 1820-ban jogi katedrát kapott a nagyenyedi kollégiumban, székfoglaló beszédének címe: *A juris professzor*. Szász Károly közel engedte magához az ifjúságot, és nem csupán egy ismerethalmaz megtanulását követelte, hanem rávezette arra, hogy gondolkozzék és így behatoljon a tudományok értelmébe.¹⁴ Az erkölcsi nevelés mellett ott áll a büntetőnorma ultima ratioként, amelyről így ír Angyal: „[...] a büntetőjog megelőző és megtorló célt szolgáló eszközei átívódnak az állampolgárok lelkivilágába, a büntetőjog mintegy pedagógiai úton lesz hatékony, amennyiben ránevel a kötelezettségek teljesítésére.”¹⁵

12 Székely György: *Morálpedagógiai kérdések*. Budapest, 1913.

13 *A Magyar Jogászegylet büntetőjogi bizottsága vitája*. Szemle. Jogtudományi Közöny 1917. 20. szám, 192.

14 Vita Zsigmond: *A Bethlen-kollégium az erdélyi kultúrában*. In: *A Bethlen-kollégium emlékkönyve*. Nagyenyed-Kolozsvár-Budapest, 1995, 104–122.

15 Angyal Pál: *Az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló 1921. évi III. tc.* A magyar

Az egyházi intézmények és szociális szféra szerepe a bűnös ember reintegrációjában

A Büntetés-végrehajtási Kódex új központi eleme a reintegráció, amelynek elsődleges célja a börtönártalmak kiküszöbölése. A szabadságvesztés büntetés végrehajtása alatt gyengülnek a társadalmi kapcsolatok, ezért is fontos a társadalomba való beilleszkedés elősegítése érdekében a reintegráció. Az átmeneti részleg egyfajta hidat jelent a börtönbüntetés és a szabad élet között. A reintegráció éppolyan fontos, mint a megelőzés és a büntetés. Az egyházaknak már a szabadságvesztés végrehajtása alatt is fontos szerepük van, Ruzsonyi Péter így ír erről: az egyházaknak a társadalom visszaváró üzenetét kell közvetíteniük, és képesek lehetnek a börtönön belül az emberi kapcsolatokat normalizálni. Konkrét célként megfogalmazható az evangélizáció, amely nem vallásgyakorlás, lévén elsősorban a vallás terjesztésére szolgál a vallást még nem követők számára. De ugyancsak célként fogadható el a terápiás jellegű beszélgetés, konfliktuskezelés, vagy akár a szuicid prevenció.¹⁶

Az egyházi szervezetek jelentősen támogatják a büntetés-végrehajtási szervezet reintegrációs céljainak elérését. A hit, a vallás a szabadságvesztésüket töltő fogvatartottak életében reményt és megnyugvást jelent.

A börtönlelkészi szolgálat a reintegráció társadalmi céljának megvalósulása érdekében állami keretek között végzett egyházi szolgálat. Tihanyi szerint a sikeres reintegrációból az egész társadalom profitál. Az új Büntetés-végrehajtási Kódex reintegráció szolgálatába rendeli a börtönlelkészeket. Egyúttal beemeli és lehetővé teszi a börtönlelkészek bevonását az utógondozásba.¹⁷ A börtönlelkészek szerepfelfogását interjúkban kutatta Tihanyi, és közös álláspontjuk az volt, hogy a lelkészt nem lehet nevelőnek vagy pszichológusnak tekinteni, hanem olyan személynek, aki Isten szolgálatában állva az evangéliumot hirdeti.

A lelkészek céljuk elérése érdekében alkalmazkodnak börtöngyülekezetük kulturális sajátosságaihoz, ezért a vallási üzenetet lefordítják a börtönkultúra nyelvére. Céljaik megegyeznek a Büntetés-végrehajtási Kódexben megfogalmazott reintegrációs célokkal, amennyiben a vallás tanításainak elfogadása egyben a fogvatartottak értékrendszerében beálló változást is jelent, és így elkerülik a visszaesővé válást.

A külföldön nagy sikereket elért börtöncursillo módszer 2014-től már a magyar büntetés-végrehajtási intézetekben is jelen van. A háromnapos ökumenikus esemény célja eljuttatni a fogvatartottakhoz a kereszténység örömhírét. Megismer-

---

büntetőjog kézikönyve 4. Athenaeum, Budapest, é. n. Előszó.

16 Tihanyi Miklós: *A vallásszabadság különös alanyainak jogi lehetőségei*. PhD-értekezés. Pécs, 2016. <https://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/tihanyi-miklos/tihanyi-miklos-vedes-ertekezés.pdf>

17 Tihanyi: *A Börtönlelkészi Szolgálat működése. A vallásszabadság jogának szervezeti keretei a büntetés-végrehajtási intézetekben*. Iustum Aequum Salutare 2018. XIV. évf. 3. szám, 217–232.

teti az elítéltekkel a jóra törekvést és a szeretetet mint életformát. A módszer eredeti elnevezése Cursillos de Cristiandad és a kereszténység rövid tanfolyamára utal.

A Magyarországi Református Egyház Társadalmi Misszióján keresztül az egyház valamennyi büntetés-végrehajtási intézetben jelen van, vagy hivatásos, vagy önkéntes börtönlelkészként. „Célunk a Krisztus evangéliumának hirdetése. Ez az örömmel megköveteli tőlünk, hogy a börtönben állást foglalva az evangélium értelmében mindig a gyengébb fél oldalán van a helyünk. A gyengébb fél nem mindig ugyanaz: hol az elítéltek, hol pedig a börtönszemélyzet.”¹⁸ Dr. Bartha Tibor a börtönmisszió nehézségeiről is ír Jelentésében.¹⁹

Finkey hívja fel a figyelmet, hogy a társadalom együttműködése nélkül nem létezik hatékony bűnmegelőzés. A büntetőjog tudománya „méltán hívja fel a társadalom figyelmét arra, hogy a bűnözés leküzdésében vegye ki a maga részét, vagyis a társadalom igyekezzék az önhibája által ejtett sebeket orvosolni s az államnak a bűnözés leküzdésére irányuló akciójában minden erejével segítségére siessen s azt anyagi erővel, és egyleti, testületi tevékenység útján támogassa e közérdekű s emberbaráti munkában.”²⁰

Mind a civilszervezeteknek, mind az egyházaknak segítő kart kell nyújtani a társadalomba visszavágyók felé. „A kiszabadult rab még gyenge, és ha a társadalom nem támogatja – rendszerint elbukik.” „Amilyen embertelenség a csatatéren maradt megsebesült ellenséget elhagyni, éppoly kegyetlenség a rabruhát alig levett egyént támogatás nélkül kilöknöni a társadalomba.”²¹

Az emberi humánus a társadalmi élet minden területén meg kell hogy mutakozzon. Az elesetteket, betegeket, nélkülözőket segítenünk kell. Éppily segítségre szorul azonban az az ember is, aki erkölcsiben gyenge, nem képes a társadalom értékrendje, az állam által kikényszeríteni kívánt normák szerint élni. Sosem szabad feladni a hitet abban, hogy nevelhető, javítható, oktatással és munkával fejleszthetőek a bűnelkövetők. Az államnak nem kegyetlenségből kell példát adnia, hanem humánusból, kreatívan megalkotott, ösztönző szankciók révén, illetve olyan segítő rendszerekkel, amelyek a gyakorlatban is képesek a reintegrációt támogatni, végső soron pedig minél több bűnelkövetőnél megvalósítani.

18 Jelentés a Református Börtönmisszió 1996. évéről.

19 Juhász András: *A börtönbüntetés, mint a társadalom életének védelme*. Szeged–Kolozsvár, 2004.
<http://www.reformatus.szeged.hu/szeged-kalvin-teri-gyulekezet/gyulekezet-tortenete/reformatus-bortonmisszio>

20 Finkey: *i. m.* 469.

21 Angyal Pál: *Büntetőjogi előadásai*. I. kötet. Pécs, 1904–1906.

Fábián Gyula¹

Az EPPO tárgyi, személyi és területi illetékessége

(Nánási László emlékére)

Nánási Lászlót 2005 júniusában ismertem meg, amikor a Bács-Kiskun Megyei Főügyészség főügyészeként Erdélybe és Romániába látogatott hivatalos ügyészi delegáció tagjaként. A fogadóbizottság tagja voltam, mint a Kolozs Megyei Törvényszék melletti Ügyészség ügyésze.

Annak ellenére, hogy ő a Kunság, én pedig a Székelyföld szülőltje vagyok, és 11 évvel volt idősebb nálam, hamar szót értettünk, első látásra hasonló életpályán jártunk. Ő az ügyészi tevékenység mellett kitartóan kutatott és dolgozott jogtörténeti témájú PhD-tézisén, én pedig az ügyészségi munka mellett európai és nemzetközi jogot oktattam az egyetemen. Ha mélyebben elemezzük, mi volt az a lelki kapocs, amely összekötött, akkor azt mondhatom, hogy a magyar nép és történelme iránti őszinte és szerény szeretet, tisztelet.

A 15 év alatt szoros szakmai és baráti kapcsolat alakult ki közöttünk, és az évek során a kolléga gyakran megtisztelte jelenlétével erdélyi jogászrendezvényeinket Bálványosfürdőn (2006), Tusnádfürdőn (2008) vagy Kolozsváron több alkalommal is, ahol mindig csodálattal hallgattuk tiszta és logikus eszme-futtatásait, amelyeket „szép magyar büntetőjogi nyelven” adott elő.

Ugyanakkor meghívására 2006-ban magam is előadást tarthattam Kecskeméten az ügyész kollégáknak, ottlétem alatt annak az ügyészségi épületnek a vendégszobájában lakhattam, amelyet az ő vezetésével építettek, és amelyre méltán volt büszke.

Másfél évtized alatt majdnem 200 mailt írtunk egymásnak, ezek témái általában tanulmányok, kutatások, konferenciák vagy könyvek voltak. Saját könyveinken kívül szóba került ilyenkor egyéb is, a Jakabffy Elemér-életrajztól a szlovák történelemhamisító könyveig, Laci PhD-tézisétől a Btk. legújabb módosításáig. A levélváltások hangvételét humoros történetek, viccek, anekdoták is tarkították, és építették baráti kapcsolatunkat.

Íme egy példa ebből a levélváltási párbeszédéből:

---

1 Fábián Gyula: nyugalmazott ügyész, a kolozsvári Babeş-Bolyai TE docense, a Sapientia EMTE óraadó docense.

Laci: „A Kolozsvári Állami Levéltárban megnéznéd-e, hogy a hajdani magyar igazságügyi szervek (kolozsvári ítélőtábla, főügyészség, törvényszék, ügyészség, járásbírótság, fogház) irattári anyaga megtalálható-e? Ha lehetséges, akkor fondjegyzék is kellene arról, hogy ténylegesen mely évekből, milyen anyagok vannak.”

Válaszom: „Egy eléggé gazdag gyűjteményről van szó, és hamarosan egy jegyzéket is fogok neked küldeni. A betyárokról is vannak dokumentumok, és Rózsa Sándor szamosújvári raboskodása sem maradt nyomtalanul. Ezeket a dokumentumokat konzultálni is tudod itt, ha időt szakítasz rá.”

Laci nemcsak a kolozsvári levéltárban érezte magát otthon, amelyet anyagilag is támogatott szakszerű levéltári dobozok beszerzése céljából a magyar fond részére, hanem a Temesvári Állami Levéltár fondjegyzékében is kiismerte magát, ahol többek között Gozsdu Elek volt királyi főügyész nyomait kutatta, lévén, hogy a főként irodalmárként ismert Gozsdu 1919. februári haláláig Temesváron volt főügyész.

A történelemben annyira jártas barátom Erdélyben sokszor otthonosabban mozgott, mint mi, akik itt születünk. Csíksomlyó, Parajd, Nagyenyed, Sepsiszentgyörgy, Kézdivásárhely, Arad, Temesvár, Kőrösfeketető vagy Kolozsvár Nánási László számára egyaránt a hazát jelentette, és emlékszem, hogy a kolozsvári Farkas utcai református templom múltjának számomra teljesen új szempontú részleteit hatalmas történelmi tudásával ő mutatta be nekem részletesebben, noha akkoriban én már huszonöt éve éltem a kincses városban. A Kolozsvári Igazságügyi Palota 1917-ben kiadott képeslapját is tőle kaptam, amely a könyvtáramat ékesíti.

Szívügyének tekintette az erdélyi jogtudományt, és miután 2010-ben a Sapientia EMTE keretén belül működési engedélyt kapott a kétnyelvű jogi kar, amely esélyt biztosít egy új erdélyi magyar jogászság kinevelésére, Nánási László támogatására mindig lehetett számítani. A csendes jó tanácsok mellett rendszeresen könyvadománnyal érkezett Kolozsvárra, és megajándékozta az egyetemet az Ügyészek Lapja teljes kollekciójával.

Megfeleltünk-e elvárásainak? Határozott tekintetéből azt olvastam ki, hogy igen, amikor 2018 tavaszán személyesen részt vett az Erdély jogtörténete című könyv bemutatóján, amelyet Bocskai István fejedelem szülőházában tartottunk. Nánási László ennek a könyvnek egyik társszerzőjeként a büntetőjogi részekkel foglalkozott, és ismét nagymértékben járult hozzá jogi kultúránk erősödéséhez.

Utoljára 2015-ben a Bíró Gáspár Erdélyből Magyarhonba szakadt, elhunyt nagy tudású jogász kollégánk tiszteletére szerkesztett emlékkönyvben publikáltunk együtt, ahol A kisebbségek védelme a magyar büntető jogalkotásban (1878–2012) témáról értekezett.

Jókai Mór írta, hogy „egyesek hosszasan beszélve úgy érzik, tettek is valamit”. Nánási kolléga a tettek embere volt, ugyanis mindig kész volt konkrétan tenni, segíteni, utazni anélkül, hogy ezért cserébe valamit várt volna, önzetlenül tette mindezt.

Mindent figyelembe véve fontosnak tartom, hogy emlékkönyvünkben elismerjük tudományos és ügyészségi munkáját, sokoldalú személyiségét, kreativitását, egyszerűen emberi nagyságát.

Halálhíre váratlanul érintett, és elmúlásával rettentően nagy űrt hagyott maga után az erdélyi jogásztársadalomban.

Emléke legyen áldott!

Az Európai Ügyészség (angol nevén European Public Prosecutor's Office: EPPO) létrehozásának ötlete, terve több mint 20 évre tekint vissza, és az egyik indítórugója az Európai Unió illetékességének a hiánya volt a büntetőjog területén.² A másik indoka, hogy az Európai Unió (továbbiakban: EU) pénzügyi alapjainak számottevő része nem érte el a célját, miközben az EU-tagállamok felelősek az uniós források elköltésének a 80%-áért.³ Az Unió „lehetősége szerint”, az OLAF segítségével 2004 és 2020 között a Herkules I. (2004–2006), Herkules II. (2007–2013) és Herkules III. (2014–2020)⁴ programok által megpróbálta felvenni a harcot az EU pénzügyi érdekeit érintő bűncselekmények ellen, de a mozgósított finanszírozás ellenére elhanyagolható sikerrel. A szakirodalomban megállapításra került, hogy ezen a területen a nemzeti igazságügyi hatóságok fellépése lassú, az átlagos elítélési arányok alacsonyak, és nem érvényesül az uniós eredeti jog által előírt hatékonyság, egyenértékűség és elrettentő hatás.⁵

Az uniós költségvetés törvénytelen ségen alapuló veszteségeit egyesek évi 50 milliárd euróra becsülik,⁶ mások csak a dohányárak csempészésének a számájára írnak évi 10 millió euró vámdíjvesztést, és 60 milliárd euróra becsülik az áfacsalók által okozott kárt.⁷

2001-ben az Európai Bizottság által ezen a területen kiadott *Green Paper* indoklásában már megfogalmazásra került, hogy az európai bűnüldözési térség széttagoltságának orvoslása csak egy európai ügyészség létrehozásával biztosítható, mert az Unió

2 *Green Paper on criminal law protection of the financial interests of the Community and the establishment of a European Prosecutor*, 2001. 12. 11., COM (2001)715 final, https://ec.europa.eu/anti-fraud/sites/default/files/docs/body/green_paper_en.pdf

3 *Der Kampf der EU gegen Betrug und Korruption*, Europäische Kommission, Luxemburg, 2015, 7.

4 Hasonló program a most is futó „Periklész”, amelynek a célja az euró-bankjegyek hamisításának megelőzése, leküzdése, ugyanis 2002–2015 között több mint 500 millió értékű hamisított bankjegyet bocsátottak forgalomba.

5 Madai Sándor: *Új büntetőjog? Közpénzvédelem az Európai Unióban*, in: Horváth M. Tamás – Bartha Ildikó – Varga Judit: *Honnan hová? A közpénzek védelméről*. Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Debrecen, 2017, 267.

6 Sigmund, Julian: *Schieflage droht – Einrichtung einer Europäischen Staatsanwaltschaft*, 2017, <https://strafrecht-online.org/archiv/2017/10/30/eppo/>

7 Ceccarelli, Danilo: *The EPPO and the Fight against VAT Fraud – A Legal Obstacle in the Regulation?* EUCRIM nr. 1/2021, 47.

pénzügyi érdekeinek védelme eléggé különleges terület ahhoz, hogy megindokolja a hagyományos igazságügyi együttműködés határait meghaladó konkrét választ.⁸

Habár a büntetőjog tudósainak többsége pozitívan véleményezte ezt a kezdeményezést, mivel az alapötlet is a büntetőjog kutatóitól származott,⁹ a „projekt” elakadni látszott a tagállamok politikusaiknak határozatlansága miatt, amikor a Lisszaboni Szerződés újra napirendre emelte a témát, ugyanis az EUMSZ 86. cikkében „zöld fényt” adott egy Európai Ügyészség létrehozására az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények üldözésére. A szakirodalom is megjegyzi, hogy „változást csak a nemzeti politikai színtér átalakulása hozott, nem pedig a szakmai belátás [...] és az EPPO-hoz történő csatlakozás elsőrendűen nem szakmai, hanem politikai kérdésként jelenik meg a tagállamokban”,¹⁰ valamint azt is, hogy az EPPO-tól való politikai idegenkedés oka abban rejlik, hogy ezen független uniós szerv létrehozása a tagállamok számára egy újabb szupranacionális szuverenitás-szelet-átruházást jelent.¹¹

Ez volt az első kötelező, meglehetősen általános, eredeti uniós jogba foglalt anyagi illetékessége az EPPO-nak, amely az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények üldözésére, a Tanács különleges jogalkotási eljárás keretében elfogadott rendelete által az Eurojustból került volna létrehozásra a Tanács egyhangú határozatával az Európai Parlament egyetértését követően. Az EUMSZ 86. cikkének 1. bekezdése hagyott egy „megerősített együttműködési kiskaput” is, arra az esetre, ha ez az egyhangúság nem jött volna létre, de legalább kilenc tagállam szeretne volna létrehozni az EPPO-t. Ez egy inspirált lépésnek minősült, mert 2017-ben végül is az EPPO csak megerősített együttműködés formájában tudott körvonalazódni,¹² és a szerepe az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények és az azokhoz elválaszthatatlanul kapcsolódó bűncselekmények elkövetőivel szembeni nyomozás és vádhatósági eljárás lefolytatása, valamint e személyek bíróság elé állítása.¹³

8 Green Paper, 1.1 pont, 1. bekezdés.

9 Az Európai Büntetőjogi Egyesületek elnökeinek az Urbinoi Egyetemen (Olaszország) tartott 1995-ös találkozóján elindult, az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelmét szolgáló európai jogi térség ötlete. Egy szakértői csoport Mireille Delmas-Marty emeritus professzor vezetésével azt a feladatot kapta, hogy az egységes európai jogi térség keretein belül vezéreket dolgozzon ki az EU pénzügyi érdekeinek büntetőjogi védelmével kapcsolatban. A szakértői csoport munkájának termése lett 1997-ben a *Corpus Juris: Büntetőjogi rendelkezések bevezetése az Európai Unió pénzügyi érdekei érdekében* című jelentés.

10 Karsai Krisztina: *Az Európai Ügyészség és Magyarország. Kihívás vagy elszalasztott lehetőség?* Transparency International Alapítvány, 2021, 7. https://transparency.hu/wp-content/uploads/2021/02/europai_ugyeszseg_hun_VEGSO.pdf.

11 Baab, Frédéric: *Le parquet européen: un projet entre audace et réalisme politique*. EUCRIM nr. 1/2021, 45–46.

12 Meg kell jegyezni, hogy az Európai Bizottság már 2013-ban benyújtott egy rendelettervezetet, de ezt a szubszidiaritás elvét ellenőrző eljárásban 11 tagállam nemzeti parlamentje az ún. „yellow card” eljárás aktiválásával ellehetlenítette.

13 Az ügyészi feladatok ellátása az illetékes bíróságokon az eljárás befejezéséig tart, azaz annak végső megállapításáig, hogy a gyanúsított vagy a vádlott elkövette-e a bűncselekményt, beleértve adott

Az EUMSZ ugyanakkor az általános személyi illetékesség alapjait is megvetette, kimondván, hogy „az Európai Ügyészség hatáskörrel rendelkezik – adott esetben az Europollal együttműködve – az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények tetteseinek és részeseinek felkutatására, velük szemben a nyomozás lefolytatására és bíróság elé állításukra az (1) bekezdésben előírt rendeletben meghatározottak szerint. Az ilyen bűncselekmények vonatkozásában a tagállamok hatáskörrel rendelkező bíróságai előtt a vádhatósági feladatokat az Európai Ügyészség látja el.”¹⁴

Tulajdonképpen az *alapilletékesség* az EPPO létrehozását illetően az EUMSZ 4. cikkében található, amely szerint az Unió a tagállamokkal megosztott hatáskörrel rendelkezik a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség esetében,¹⁵ valamint az EUMSZ V. címének¹⁶ 4. fejezetében, amely az igazságügyi együttműködést szabályozza/szorgalmazza a büntetőügyekben.

Ugyanakkor nem szabad szem elől téveszteni, hogy amíg az EUMSZ 86. cikke *lex generalis* szerepet tölt be ezen a területen, addig az EUMSZ 325. cikkének első három bekezdése *lex specialis* szerepet tölt be, kimondván, hogy:

„(1) Az Unió és a tagállamok küzdenek a csalás és az Unió pénzügyi érdekeit sértő minden egyéb jogellenes tevékenység ellen az e cikknek megfelelően meghozandó olyan intézkedésekkel, amelyeknek elrettentő hatásuk van és hathatós védelmet nyújtanak a tagállamokban, valamint az Unió intézményeiben, szerveiben és hivatalaiban.

(2) A tagállamok az Unió pénzügyi érdekeit sértő csalás leküzdésére megteszik ugyanazokat az intézkedéseket, mint amelyeket a saját pénzügyi érdekeiket sértő csalás leküzdésére tesznek.

(3) A Szerződések egyéb rendelkezéseinek sérelme nélkül a tagállamok összehangolják az Unió pénzügyi érdekeinek csalással szembeni védelmét célzó tevékenységüket. Ennek érdekében a Bizottsággal együtt megszervezik a megfelelő hatáskörrel rendelkező hatóságai közötti szoros és rendszeres együttműködést.”

Nyolc évvel a Lisszaboni Szerződés hatálybalépése után az EPPO létrehozási eljárásának konkrét elindítása csak egy megerősített együttműködés árán sikerült, amelyben jelenleg 22 tagállam vesz részt, miközben Magyarország, Lengyelország, Svédország,¹⁷ Írország és Dánia¹⁸ egyelőre elhatárolták magukat ettől a lehetőségtől.

---

esetben a büntetés kiszabást, valamint az esetleges fellebbezés vagy jogorvoslat jogerős elbírálását is. – EPPO-Rendelet preambulum 31. bekezdés.

14 EUMSZ 86 cikkének 2. bekezdése.

15 EUMSZ 4. cikk, 2. bekezdés, j. pont.

16 A szabadságon, biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség.

17 Svédország időközben 2019-ben jelezte belépési szándékát, miután úgy ítélte meg, hogy csak így tud beleszólni a bűnügyi együttműködés jövőbeli szabályozásába uniós szinten.

18 Írország és Dánia opt-out rendelkezések alapján eleve nem vesz részt az egységes bel- és igazságügyi térségben.

Konkrétan, a Tanács 2017/1939. számú rendelete az Európai Ügyészség létrehozására vonatkozó megerősített együttműködés bevezetéséről (a továbbiakban EPPO Rendelet) 2017. október 12-én lett elfogadva.¹⁹ A rendelet preambuluma 3. és 12. bekezdésében felismerésre kerül, hogy az Unió és tagállamai egyaránt kötelesek védeni az Unió pénzügyi érdekeit a bűncselekményekkel szemben, melyek minden évben jelentős anyagi károkat okoznak, de ennek ellenére ezeknek a bűncselekményeknek a nemzeti büntető igazságügyi hatóságok általi kivizsgálása és büntetőeljárás alá vonása *nem minden esetben elégséges*, viszont a szubszidiaritás elvének megfelelően az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmények üldözése – léptéke és hatásai miatt – *uniós szinten jobban megvalósítható*.

Az Európai Ügyészség 2021. június 1-jén kezdte meg a működését.²⁰

Az EPPO az Európai Unió egyik független, decentralizált struktúrával rendelkező és oszthatatlan szerve, amely hatásköre *tárgyi hatálynak* az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekményekre kell korlátozódnia, ahol „az Unió pénzügyi érdekei” alatt az uniós költségvetés, valamint a Szerződések alapján létrehozott intézmények, szervek és hivatalok költségvetése, továbbá a gazdálkodásuk és ellenőrzésük alá tartozó költségvetések alá tartozó, illetve ezek révén megszerzett vagy ezek részére teljesítendő valamennyi bevétel, kiadás és eszköz értendő. Miután két évtizedig húzódó vita folyt arról, hogy a fenti értéket védő bűncselekményeknek az anyagi/tételes büntetőjogi szabályozása hogyan történjen, és a kérdés az volt, hogy elég-e a nemzeti büntetőjogi szabályozásokra való utalás, vagy részleges, esetleg kiterjedt jogharmonizációra van szükség ezen a területen, a megoldást a 2017/1371. számú európai parlamenti és tanácsi irányelv az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről (a továbbiakban PIF-Irányelv)²¹ szolgáltatta. Ezen irányelv hatálya alá tartozó bűncselekmények esetében a bűncselekmény valamennyi alkotóelemére alkalmazni kell a szándékosság fogalmát. Valamely cselekmény vagy mulasztás szándékos jellegére tárgyilagos, tényszerű körülményekből lehet következtetni. A szándékosságot nem szükségszerűen magukban foglaló bűncselekmények nem tartoznak ezen irányelv hatálya alá.

Annak biztosítása érdekében, hogy az Unió pénzügyi érdekei visszatartó erejű intézkedések révén az Unió egész területén azonos védelemben részesüljenek, a tagállamoknak gondoskodniuk kell bizonyos szankciótípusokról és -mértékekről az irányelvben meghatározott bűncselekmények elkövetésének eseteire, vagy ahogy a

19 Megjelent az EUHL L 2017. október 31-ei 283. számában.

20 A Bizottság (EU) 2021/856. végrehajtási határozata (2021. május 25.) az Európai Ügyészség nyomozati és vádhatósági feladatai ellátásának kezdőnapja megállapításáról, HL L 188., 2021. 05. 28., 100–102.

21 Megjelent az EUHL L 2017. július 28-ai 198. számában.

szakirodalom²² megjegyzi, az irányelvekből a nemzeti jogon keresztül alakul ki a lex certa és lex praevia jelleggel bíró, alkalmazható büntetőjogi norma, amely elég „változó geometriájú” lehet, ha minden tagállam büntetőjogi hagyományát figyelembe vesszük. A szankciók mértéke nem lépheti túl a bűncselekmény súlyával arányos mértéket. Mivel az Európai Ügyészségnek a nemzeti bíróságok előtt kell vádat emelnie, hatáskörét a tagállamok azon büntetőjogi szabályaira történő utalással kell meghatározni, amelyek a vonatkozó uniós szabályozás – különösen a PIF Irányelv – nemzeti jogrendszeren belüli végrehajtása keretében bűncselekménynek nyilvánítják az Unió pénzügyi érdekeit sértő cselekményeket vagy mulasztásokat, és meghatározzák az alkalmazandó szankciókat.²³

Az EPPO tárgyi/anyagi illetékességébe tartoznak az alábbi bűncselekmények

I.

Az Unió pénzügyi érdekeit érintő csalás, amely alatt a következő cselekményeket értjük:

a) *nem közbeszerzéshez kapcsolódó kiadások tekintetében* [3. cikk, 2. bekezdés, a) pont PIF Irányelv] a következőkre vonatkozó bármely cselekmény vagy mulasztás:

- olyan hamis, helytelen vagy hiányos nyilatkozatok vagy dokumentumok felhasználása vagy benyújtása, amelyek következménye az Unió költségvetéséből származó vagy az Unió kezelésében levő, illetve az Unió nevében kezelt költségvetésekből biztosított pénzeszközök vagy vagyoni eszközök hűtlen kezelése vagy jogellenes visszatartása;

- információ elhallgatása és ezzel egy konkrét kötelezettség megszegése, az előbbiekkal megegyező következményekkel; vagy

- az említett pénzeszközöknek vagy vagyoni eszközöknek az eredetileg megjelölt céltól eltérő célokra történő jogellenes felhasználása;

b) *közbeszerzéshez kapcsolódó kiadások tekintetében* [3. cikk, 2. bekezdés, b) pont PIF Irányelv] a következőkre vonatkozó bármely cselekmény vagy mulasztás, legalább akkor, ha azt az Unió pénzügyi érdekeit megsértve, az elkövető vagy valaki más javára történő jogtalan haszonszerzés céljából követik el:

22 Vervaele, John A. E.: *The material scope of competence of the European Public Prosecutor's Office: a harmonised national patchwork?* In: *European Criminal Justice in the Post-Lisbon Area of Freedom, Security and Justice with a prologue by Gabriele Fornasari and Daria Sartori*, Università degli Studi di Trento, Trento, 2014, 259.

23 Az EPPO Rendelet preambuluma 63. bekezdése.

– olyan hamis, helytelen vagy hiányos nyilatkozatok vagy dokumentumok felhasználása vagy benyújtása, amelyek következménye az Unió költségvetéséből származó vagy az Unió kezelésében levő, illetve az Unió nevében kezelt költségvetésekből biztosított pénzeszközök vagy vagyoni eszközök hűtlen kezelése vagy jogellenes visszatartása;

– információ elhallgatása és ezzel egy konkrét kötelezettség megszegése, az előbbiekkal megegyező következményekkel; vagy

– az említett pénzeszközöknek vagy vagyoni eszközöknek az eredetileg megjelölt céltól eltérő célokra történő jogellenes, az Unió pénzügyi érdekeit sértő felhasználása;

c) *a héaalapú²⁴ saját forrásokból származó bevételektől eltérő bevételek tekintetében²⁵* [3. cikk, 2. bekezdés, c) pont PIF Irányelv] a következőkre vonatkozó bármely cselekmény vagy mulasztás:

– olyan hamis, helytelen vagy hiányos nyilatkozatok vagy dokumentumok felhasználása vagy benyújtása, amelyek következménye az uniós költségvetési források, vagy az Unió kezelésében levő, illetve az Unió nevében kezelt költségvetési források jogellenes csökkenése;

– információ elhallgatása és ezzel egy konkrét kötelezettség megszegése, az előbbiekkal megegyező következményekkel; vagy

– a jogszerűen szerzett haszon jogellenes felhasználása, az előbbiekkal megegyező következményekkel;

d) *a héaalapú saját forrásokból származó bevételek tekintetében* [3. cikk, 2. bekezdés, d) pont PIF-Irányelv] a következőkre vonatkozó, határokon átnyúló csalárd rendszerek keretében elkövetett bármely cselekmény vagy mulasztás:

– olyan hamis, helytelen vagy hiányos, héával kapcsolatos nyilatkozatok vagy dokumentumok felhasználása vagy benyújtása, amelyek következménye az uniós költségvetési források csökkenése;

– a héával kapcsolatos információk elhallgatása és ezzel konkrét kötelezettség megszegése, az előbbiekkal megegyező következményekkel; vagy

24 A magyar jogi terminológiában a hozzáadottérték-adó vagy héa megfelelőjeként az áruforgalmi adó vagy áfa kifejezést használjuk.

25 A Tanács (EU, Euratom) 2020/2053. határozata (2020. december 14.) az Európai Unió saját forrásainak rendszeréről és a 2014/335/EU, Euratom-határozat hatályon kívül helyezéséről HL L 424., 2020. 12. 15., 1–10. értelmében az EU más bevételforrásai a következők: „tradicionális” saját források (vámok, mezőgazdasági vámok, cukorilleték), a tagállamok bruttó nemzeti jövedelmén (GNI) alapuló saját források, műanyagalapú saját forrás, egyéb bevételek (az EU személyzete által a fizetésük után fizetett adók, a nem uniós országok egyes uniós programokhoz teljesített hozzájárulásai, valamint a versenyjogi vagy egyéb szabályokat megsértő vállalkozásokra kirótt bírságok) és az előző évről áthozott egyenleg.

– a héával kapcsolatos helyes nyilatkozatok benyújtása a nem fizetés csalárd elfedésének vagy a héa-visszatérítési jog jogtalan keletkeztetésnek céljával.

Az EPPO Rendelet 22. cikkének 1. bekezdése szerint a d) pontban említett rendelkezésben meghatározott, valamely héára vonatkozó szándékos cselekmény vagy mulasztás esetében *az Európai Ügyészség csak abban az esetben rendelkezik hatáskörrel, ha az Unió két vagy több tagállamának területéhez kapcsolódik, és legalább 10 millió euró összegű teljes kárt okoz.*

II.

Pénzmosás a fenti bűncselekményekből származó vagyont illetően, az (EU) 2015/849. irányelv²⁶ 1. cikkének (3) bekezdése szerint. Meg kell említeni, hogy a PIF Irányelv elfogadása után uniós szinten 2018-ban egy új irányelv született a pénzmosás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről,²⁷ amelyet a tagállamok 2020 végéig kellett átültessenek a nemzeti jogrendszereikbe.

III.

A 2008/841/IB²⁸ kerethatározatban meghatározott, *bűnszervezetben való részvétellel* kapcsolatos bűncselekmények tekintetében is, ha az ilyen bűnszervezet által folytatott büntetendő tevékenység elsősorban a fent említett valamely bűncselekmény elkövetésére irányul (Rendelet 22. cikk, 2. bekezdés). Az elkövető lehet tag, szervező vagy vezető.

IV.

Passzív vesztegetés [4. cikk, 2. bekezdés, a) pont PIF Irányelv], amely alatt olyan hivatalos személy cselekményét értjük, aki közvetlenül vagy közvetítő útján a maga vagy harmadik személy javára bármilyen előnyt kér vagy elfogad, vagy ilyen előny ígéretét elfogadja azért, hogy hivatali kötelezettségének megfelelően vagy hatáskörének gyakorlása közben valamilyen intézkedést megtegyen vagy ne tegyen meg, olyan módon, amely sérti vagy sértheti az Unió pénzügyi érdekeit.

26 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/849. irányelve (2015. május 20.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről, a 648/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet módosításáról, valamint a 2005/60/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv és a 2006/70/EK bizottsági irányelv hatályon kívül helyezéséről (EGT-vonatkozású szöveg), HL L 141., 2015. 06. 05., 73–117.

27 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/1673. irányelve (2018. október 23.) a pénzmosás ellen büntetőjogi eszközökkel folytatott küzdelemről, HL L 284., 2018. 11. 12., 22–30.

28 A Tanács 2008/841/IB kerethatározata (2008. október 24.) a szervezett bűnözés elleni küzdelemről, HL L 300., 2008. 11. 11., 42.

V.

Aktív vesztegetés [4. cikk, 2. bekezdés, b) pont PIF Irányelv], amely alatt bármely személy cselekménye értendő, aki közvetlenül vagy közvetítő útján a hivatalos személynek vagy rá való tekintettel harmadik személynek bármilyen előnyt ígér, felajánl vagy ad azért, hogy a hivatalos személy hivatali kötelezettségének megfelelően vagy hatáskörének gyakorlása közben valamilyen intézkedést tegyen vagy ne tegyen meg, olyan módon, amely sérti vagy sértheti az Unió pénzügyi érdekeit.

VI.

Hűtlen kezelés (4. cikk, 3. bekezdés PIF Irányelv), amely alatt pénzeszközök vagy vagyoni eszközök közvetlen vagy közvetett kezelésével megbízott, olyan hivatalos személy cselekményét értjük, aki az eredetileg megjelölt céltól eltérő célokra használ fel, illetve fizet ki pénzeszközöket, vagy sajátít ki, illetve használ fel vagyoni eszközöket, és ezáltal sérti az Unió pénzügyi érdekeit.

VII.

Minden egyéb olyan *bűncselekmény*, amely elválaszthatatlanul kapcsolódik egy, a fentiekben felsorolt büntetendő cselekményhez (EPPO Rendelet 22. cikk, 3. bekezdés). Az „elválaszthatatlanul kapcsolódó bűncselekmény” fogalmát a vonatkozó ítélkezési gyakorlatra tekintettel kell meghatározni, amely a *ne bis in idem* elv alkalmazásához releváns szempontként a lényeges tények azonosságát (vagy a lényegében megegyező tényeket), azaz a térben és időben egymáshoz elválaszthatatlanul kötődő konkrét körülmények fennállását írja elő.

Az Európai Ügyészségnek jogában áll, hogy hatáskörét gyakorolja, amennyiben a bűncselekmények elválaszthatatlanul kapcsolódnak egymáshoz, és az érintett bűncselekmény súlyosságát tekintve, amelyet a maximálisan kiszabható szankció tükröz, az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmény a meghatározó.

Mindazonáltal az Európai Ügyészségnek akkor is jogában kell hogy álljon, hogy az egymáshoz elválaszthatatlanul kapcsolódó bűncselekmények esetében a hatáskörét gyakorolja, ha a szankció mértékét tekintve nem az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmény a meghatározó, de az elválaszthatatlanul kapcsolódó másik bűncselekmény kiegészítő jellegűnek tekintendő, mivel az csupán eszközként szolgált az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmény elkövetéséhez, különösen ha ezt a másik bűncselekményt az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmény elkövetéséhez szükséges feltételek megteremtésének elsődleges céljával követték el,

például az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmény elkövetéséhez szükséges anyagi vagy jogi eszközök biztosításának, vagy az abból származó nyereség vagy termék biztosításának kizárólagos céljával.

A fent említett bűncselekményeket minden tagállamnak kötelessége volt beültetni a saját belső büntetőjogába, és ezek a bűncselekmények ezekben a nemzeti jogrendszerekben lettek ellátva konkrét büntetési tételekkel is. A gyakorlatban az EPPO ügyészeinek nem a PIF Irányelvet, hanem a nemzeti jogszabályokat kell figyelembe venniük, amikor nyomozást akarnak indítani vagy vádat akarnak emelni. Egyértelmű azonban, hogy az irányelvek közvetett vagy közvetített hatályára vonatkozó kivételek és szabályok ezen a téren is alkalmazást nyerhetnek.²⁹ A román Igazságügyi Minisztérium hivatalos álláspontja szerint³⁰ az uniós jogszabályokat kiegészítik a belső jogból a korrupciós bűncselekmények,³¹ az adócsalás,³² a pénzmosás leküzdéséről szóló törvények,³³ a Btk.³⁴ és a vámtörvénykönyv,³⁵ valamint a kettős felhasználhatóságú termékekről szóló jogszabályok³⁶.

Az EPPO Rendelet 25. cikkének 1. bekezdése szerint az Európai Ügyészség hatáskörét úgy gyakorolja, hogy vagy hivatalból indít nyomozást, vagy pedig él a saját hatáskörbe vonás jogával. Ha az Európai Ügyészség úgy határoz, hogy gyakorolja a hatáskörét, az illetékes nemzeti hatóságok ugyanazon büntetendő cselekmény vonatkozásában nem gyakorolhatják saját hatáskörüket.

Lévén, hogy a 22 tagállamban a fenti bűncselekmények elég nagy számban fordulhatnak elő, az EPPO Rendelet 25. cikkének 2. bekezdése értelmében szabályozva

29 Laptos, Tamara: *Diversity and Challenges in Investigation and Prosecution in 22 Member States*. EUCRIM nr. 1/2021, 53.

30 <http://old.just.ro/eppo/> (letöltés ideje: 2021. 08. 31.)

31 2000/78. számú törvény a korrupció megelőzéséről, felfedezéséről és szankcionálásáról, közzétéve a Román Hivatalos Közlöny 219. számában 2000. május 18-án, későbbi módosításokkal és kiegészítésekkel (Legea nr. 78/2000 pentru prevenirea, descoperirea și sancționarea faptelor de corupție).

32 2005/241. számú törvény az adócsalás megelőzésére és leküzdésére, közzétéve a Román Hivatalos Közlöny 672. számában, 2005. július 27-én, későbbi módosításokkal és kiegészítésekkel (Legea nr. 241/2005 pentru prevenirea și combaterea evaziunii fiscale).

33 2019/129. számú törvény a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozása megelőzésére és leküzdésére, valamint egyes jogszabályok módosítására és kiegészítésére, közzétéve a Román Hivatalos Közlöny 589. számában 2019. július 18 -án, későbbi módosításokkal és kiegészítésekkel (Legea nr. 129/2019 pentru prevenirea și combaterea spălării banilor și finanțării terorismului).

34 2009/286. számú törvény a Büntető törvénykönyvről, közzétéve a Román Hivatalos Közlöny 510. számában 2009. július 24-én későbbi módosításokkal (Legea nr. 286/2009 privind Codul penal).

35 2006/86. számú törvény a Román Vámkódexről szóló Sz., közzétéve a Román Hivatalos Közlöny 350. számában 2006. április 19-én, későbbi módosításokkal és kiegészítésekkel (Legea nr. 86/2006 privind Codul vamal al României).

36 2010/119. számú sürgősségi kormányrendelet, a kettős felhasználású termékekkel végzett műveletek ellenőrzési rendszeréről, közzétéve a Román Hivatalos Közlöny 892. számában 2010. december 30-én, későbbi módosításokkal és kiegészítésekkel (Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 119 din 23 decembrie 2010 privind regimul de control al operațiunilor cu produse cu dublă utilizare).

van egy 10 000 eurós minimális kárhatár az EU pénzügyi érdekeit illetően, amely alatt az Európai Ügyészség csak akkor gyakorolhatja hatáskörét, ha:

a) az ügy uniós szinten olyan következményekkel jár, amelyek az Európai Ügyészség nyomozását teszik szükségessé, vagy

b) fennáll annak a gyanúja, hogy az Unió tisztviselői vagy egyéb alkalmazottai, illetve az intézmények tagjai követték el a bűncselekményt.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a tárgyi illetékességet illetően három nagy értékküszöbvel kell dolgoznia az EPPO-nak, mert a fenti 10 milliós és 10 000 eurós kárhatárokat még kiegészíti egy 100 000 eurós kárhatár is, ugyanis az EPPO Rendelet 27. cikkének 8. bekezdése szerint, ha a bűncselekmény 100 000 eurónál kisebb kárt okozott vagy okoz valószínűsíthetően az Unió pénzügyi érdekeinek, és az EPPO Ügyészi Kollégiuma úgy ítéli meg, hogy a bűncselekmény súlyosságát vagy a konkrét ügyben lefolytatandó eljárás összetettségét figyelembe véve nem szükséges uniós szintű nyomozást vagy vádhatósági eljárást lefolytatni, akkor a delegált európai ügyészek határozhatnak úgy, hogy az ügyet nem vonják a hatáskörükbe.

A fentiekből megállapíthatjuk, hogy az uniós pénzügyi érdekeket védelő bűncselekmények esetében tulajdonképpen megosztott vagy versengő, esetleg hibrid hatáskör működik az EPPO és a tagállami ügyészségek között, amelyet elsősorban az EPPO „saját hatáskörbe vonási” lehetősége irányít – amennyiben a nemzeti nyomozás még nem fejeződött be, és a vádiratot még nem nyújtották be a bírósághoz –, valamint ha figyelembe vesszük, hogy a konkrét kárhatár mérlegelése mellett az EPPO Rendelet 25. cikkének 3. bekezdése alapján a következő lehetőségek nyílnak meg:

„(3) Az Európai Ügyészség tartózkodik a 22. cikk hatálya alá tartozó bűncselekmények vonatkozásában hatásköre gyakorlásától, továbbá az illetékes nemzeti hatóságokkal folytatott egyeztetést követően indokolatlan késedelem nélkül ez utóbbiak elé utalja az ügyet a 34. cikknek megfelelően, ha:

a) a nemzeti jog alapján a 22. cikk (1) bekezdésének hatálya alá tartozó bűncselekményért kiszabható legsúlyosabb szankció ugyanannyira vagy kevésbé súlyos, mint a 22. cikk (3) bekezdésében említett, elválaszthatatlanul kapcsolódó bűncselekményért kiszabható legsúlyosabb szankció, kivéve, ha az utóbbi bűncselekmény eszközselekményként szolgált a 22. cikk (1) bekezdésének hatálya alá tartozó bűncselekmény elkövetéséhez; vagy

b) indokolt azt feltételezni, hogy az a kár, amelyet a 22. cikkben említett bűncselekménnyel az Unió pénzügyi érdekeinek okoztak vagy valószínűsíthetően okoznak, nem nagyobb annak a kárnak a mértékénél, amelyet egy másik sértettnek okoztak vagy valószínűsíthetően okoznak.

E bekezdés első albekezdésének b) pontja nem alkalmazandó a nemzeti jogba átültetett (EU) 2017/1371. irányelv 3. cikke (2) bekezdésének a), b) és d) pontjában említett bűncselekményekre.”

Egy utolsó kivételt az EPPO Rendelet 25. cikkének 4. bekezdése tesz lehetővé, amely szerint az Európai Ügyészség az illetékes nemzeti hatóságok hozzájárulásával a 22. cikkben említett bűncselekmények tekintetében olyan ügyekben is gyakorolhatja hatáskörét, amelyek ezen cikk (3) bekezdése b) pontjának alkalmazása miatt egyébként ki lennének zárva a hatásköréből, feltéve, hogy *az Európai Ügyészség alkalmasabbnak látszik a nyomozás vagy a vádhatósági eljárás lefolytatására.*

Amint már említésre került, az EPPO tárgyi hatáskörébe tartozó bűncselekményeket illetően a „megosztott illetékesség” alapelve érvényesül, vagyis az EPPO a tagállami ügyészségekkel osztja az illetékességet, de a mérleg nyelve az EPPO prioritása vagy előválasztási/preempciós lehetősége, amely lehet törvényen (az EPPO Rendelet hatáskörleosztása) vagy mérlegelésen (saját hatáskörbe vonás intézménye) alapuló.

A tagállamok nemzeti hatóságai, az uniós intézmények, szervek és hivatalok bejelentési/tájékoztatási kötelezettséggel tartoznak az Európai Ügyészség irányában, amennyiben a hatáskörébe tartozó bűncselekmény gyanúját észlelik. Az uniós intézmények, szervek és hivatalok e célból igénybe vehetik az Európai Csalás Elleni Hivatal (OLAF) segítségét is. E kötelezettség teljesítését tágan kell értelmezni, hogy a nemzeti hatóságok azokat az eseteket is bejelentsék, amelyekben nem minden kritérium állapítható meg azonnal (pl. a károkozás mértéke vagy az alkalmazandó szankció). Az Európai Ügyészség eseti alapon a tagállamok hatóságaitól információt kérhet az Unió pénzügyi érdekeit sértő egyéb bűncselekményekkel kapcsolatban, de ez nem tekintendő úgy, mintha szisztematikusan vagy rendszeres időközönként információt, jelentést, statisztikai adatokat kérhetne a tagállamok hatóságaitól kisebb súlyú bűncselekményekkel kapcsolatban.

Nem utolsósorban fontos megemlíteni, hogy az Ügyészség más forrásból is fogadhat vagy gyűjthet információkat, így magánfelektől is. Visszaélést bejelentő személyek is hozhatnak új információkat az Európai Ügyészség tudomására, és a tagállamok biztosítják az ilyen bűncselekményeket bejelentő személyeknek a megtorlással és különösen a káros vagy diszkriminatív munkaadói intézkedésekkel szembeni védelmét.

Összegezve, a nemzeti hatóságoknak haladéktalanul tájékoztatniuk kell az Európai Ügyészséget minden olyan cselekményről, amely az Európai Ügyészség hatáskörébe tartozó bűncselekménynek minősülhet, és fordítva, azokban az esetekben, amelyek kívül esnek a hatáskörén, az Európai Ügyészségnek tájékoztatnia kell az illetékes nemzeti hatóságokat minden olyan tudomására jutott tényről, amely bűncselekménynek minősülhet, mint például a hamis tanúvallomás.

Az Unió pénzügyi érdekeit sértő bűncselekményekkel kapcsolatban az Európai Ügyészség hatáskörének főszabályként elsőbbséget kell élveznie a nemzeti hatáskörigényekkel szemben, hogy az Ügyészség uniós szinten biztosítani tudja a nyomozások és a vádhatósági eljárások következetességét, és elláthassa azok irányítását. Az ilyen bűncselekményekkel kapcsolatban a tagállami hatóságok addig nem intézkedhetnek, amíg az Ügyészség nem dönt arról, hogy nyomozást indít-e, kivéve, ha sürgős intézkedés megtételére van szükség. Többek között akkor tekintendő úgy, hogy egy adott eset uniós szinten kifejtett hatással jár, ha a bűncselekmény nemzetközi jellegű és nemzetközi méreteket ölt, ha a bűncselekményben bűnszervezet vesz részt, vagy ha az adott típusú bűncselekmény súlyosan fenyegetheti az Unió pénzügyi érdekeit, az uniós intézmények hitelét és az uniós polgárok bizalmát. Mindez az ún. „túlsúlyalapelv” (principle of preponderance) szerint működik,³⁷ amelyet kiegészít a ne bis in idem-alapelv alkalmazása az EU Bíróság joggyakorlatának³⁸ értelmében.

Ugyanakkor az Európai Ügyészségnek a nemzeti hatóságokra – köztük a rendőrségre – kell támaszkodnia, különösen a kényszerintézkedések végrehajtását illetően.

Ha valamely tagállam igazságügyi vagy bűnüldöző hatósága egy bűncselekmény tárgyában nyomozást indít, és úgy ítéli meg, hogy az Európai Ügyészség nem gyakorolhatná a hatáskörét, erről tájékoztatnia kell az Európai Ügyészséget annak érdekében, hogy ez utóbbi megvizsgálhassa, hogy helyénvaló-e, ha mégis hatáskört gyakorol.

A hatáskörgyakorlás kérdésében fennálló nézetkülönbség esetén az illetékes nemzeti hatóságoknak kell dönteniük arról, hogy ki kapja meg a hatáskört az ügyre vonatkozó nyomozás lefolytatására. A tagállamok meghatározzák azt a nemzeti hatóságot, amelyik a hatáskör odaítélésének kérdésében dönteni fog (EPPO Rendelet 25. cikk 6. bekezdés). Ez egy érdekes megoldás abban az uniós jogban, ahol megszoktuk az uniós normák és uniós intézmények, szervek döntéseinek elsődlegességét, de ez a megoldás is hangsúlyozza, hogy az EPPO tevékenységének meghatározó része a részt vevő tagállamok büntetőeljárásai előírásainak a tiszteletben tartása.

Az EPPO Rendelet 23. cikke szerint az Európai Ügyészség *területi és személyi hatáskörrel* rendelkezik, ha az adott bűncselekményt:

a) részben vagy egészben *egy vagy több tagállam területén követték el;*

b) *valamely tagállam állampolgára* követte el, feltéve, hogy a tagállam joghatósággal rendelkezik e bűncselekmény tekintetében, ha azt a területén kívül követték el; vagy

37 Guerra, José Eduardo: *The Material Competence of the EPPO and the Concept of Inextricably Linked Offences*. EUCRIM nr. 1/2021, 49–50.

38 C-436/04, Criminal proceedings against Leopold Henri Van Esbroeck, EUB Határozat 2006. 03. 09., ECLI:EU:C:2006:165 és C-367/05 Criminal proceedings against Norma Kraaijenbrink, EUB Határozat 2007. 07. 18., ECLI:EU:C:2007:444.

c) az a) pontban említett területeken kívül *olyan személy követte el, akire a bűncselekmény elkövetése idején vonatkozott a személyzeti szabályzat vagy az alkalmazási feltételek*, feltéve, hogy a tagállam joghatósággal rendelkezik e bűncselekmény tekintetében, ha azt a területén kívül követték el.

Itt meg kell jegyezni, hogy *tagállamnak, főszabály szerint, csak az az állam számít, amely részt vesz az Európai Ügyészség létrehozását célzó megerősített együttműködésben*. Ezen belül a következő fontossági sorrendben felsorolt szempontokat is figyelembe kell venni a nyomozás megindításánál:

- a) a gyanúsított vagy vádlott szokásos tartózkodási helye;
- b) a gyanúsított vagy vádlott állampolgársága;
- c) az a hely, ahol a legjelentősebb pénzügyi kár bekövetkezett.

Az EPPO személyi illetékessége kiterjed a *jogi személyekre* is abban az esetben, ha a bűncselekményt akár saját nevében eljárva, akár a jogi személy valamely szervének tagjaként eljárva olyan személy követte el a jogi személy javára, aki a jogi személyen belül vezető tisztséget tölt be, és amely a jogi személy képviselőjének jogán, a jogi személy nevében történő döntéshozatal jogán vagy a jogi személyen belüli ellenőrzés gyakorlásának jogán alapul.

Az EPPO *különleges személyi illetékességét* váltja ki az elkövető „hivatalos személy” minősége. *Hivatalos személynek* minősül:

1. az *uniós tisztviselő*, aki a 259/68/EGK, Euratom, ESZAK tanácsi rendeletben megállapított, az Európai Unió tisztviselőinek személyzeti szabályzata és az Európai Unió egyéb alkalmazottaira vonatkozó alkalmazási feltételek³⁹ értelmében tisztviselőnek vagy az Unióval szerződéses viszonyban álló egyéb alkalmazottnak minősül, vagy akit valamely tagállam vagy valamely köz- vagy magánjogi szerv az Unióhoz kirendelt, és aki az uniós tisztviselők vagy egyéb alkalmazottak által ellátott feladatokkal egyenértékű feladatokat lát el, valamint a Szerződésekkel összhangban létrehozott uniós intézmények, szervek, hivatalok és ügynökségek tagjai és e szervek személyzete, ha a személyzeti szabályzat nem vonatkozik rájuk.

2. *minden olyan személy, aki a tagállamokban vagy harmadik országokban megbízás alapján olyan közfeladatot lát el, amely kiterjed az Unió pénzügyi érdekeinek kezelésére* vagy az arra vonatkozó döntések meghozatalára.

Ha az Európai Ügyészség nyomozása olyan személyeket érint, akiket a nemzeti jog alapján vagy az Európai Unió kiváltságairól és mentességeiről szóló jegyzőkönyv szerint valamilyen kiváltság vagy mentesség véd, és e kiváltság vagy mentesség akadályozza a konkrét nyomozás lefolytatását, akkor az Európai Főügyész

³⁹ Az Európai Közösségek tisztviselőinek személyzeti szabályzatáról és az Európai Közösségek egyéb alkalmazottainak alkalmazási feltételeiről szóló, 1968. február 29-i 259/68/EGK, Euratom, ESZAK tanácsi rendelet, HL L 56., 1968. 03. 04., 1.

indokolással ellátott írásbeli kérelmet nyújt be az illetékes helyre ezek megvonása iránt (EPPO Rendelet 29. cikk).

Out of area vagy területenkívüliség?

Az EPPO Rendelet preambulumának 63. és 72. bekezdése szerint az Európai Ügyészségnek a lehető leghatékonyabb értelemben kell gyakorolnia hatáskörét, hogy az általa végzett nyomozások és vádhatósági eljárások a *tagállamok területén kívül elkövetett bűncselekményekre* is kiterjedhessenek. A határokon átnyúló ügyekben az eljáró delegált európai ügyésznek lehetősége kell legyen arra, hogy a segítséget nyújtó delegált európai ügyészekhez forduljon, ha egy másik tagállamban intézkedés megtételére van szükség. Amennyiben az intézkedés bírói engedélyhez kötött, világosan meg kell jelölni, hogy melyik tagállamtól kell azt beszerezni, és semmilyen esetben sem lehet egynél több engedély beszerzését előírni.

Az Európai Ügyészségnek módjában áll kölcsönösségi alapon vagy az íratlan, szokásjogi nemzetközi szabályokra hivatkozva együttműködést kérni harmadik országok hatóságaitól. Erre azonban csak eseti alapon, az Európai Ügyészség tárgyi hatáskörén belül és a harmadik országok hatóságai által esetlegesen meghatározott feltételek mellett kerülhet sor.⁴⁰

Az EUMSZ 328. cikkének (1) bekezdése értelmében a megerősített együttműködés annak létrehozásakor az Európai Unió minden tagállama számára nyitva áll, és ebből később sincs senki kizárva, így a már folyamatban lévő együttműködésből sem, feltéve, hogy tiszteletben tartják az annak keretében már elfogadott jogi aktusokat. Tehát a „maradék” öt tagállam bármikor dönthet úgy, hogy „csatlakozik az EPPO-hoz”.

Egyébként a távol maradó ötből Magyarország volt az első, amely munkamegállapodást kötött az EPPO-val 2021. április 6-án.⁴¹ A megállapodás kitér mind a bűnügyekben folytatott kooperáció mikéntjére, mind pedig az intézmények közötti stratégiai lépések összehangolására. Magyarország Ügyészsége a büntetőügyekben folytatott „klasszikus”/eddig is alkalmazott uniós igazságügyi együttműködés eszközeivel támogatja az Európai Ügyészség munkáját, miként az Európai Ügyészség is ezen jogi intézmények használatával fordul a magyar ügyészségek felé.

40 Korenica, Fisnik: *The Establishment of the European Public Prosecutor's Office. A note on its legal and policy perspective, and its possible role in the Western Balkans*. CEPS Paper in Liberty and Security in Europe, nr. 2018/4, Brüsszel, 2018, 10., elérhető: <https://www.ceps.eu/wp-content/uploads/2018/04/FKorenica%20on%20EPPO.pdf>

41 <http://ugyeszseg.hu/wp-content/uploads/sajto54/2021/04/hu-epo-hungarian.pdf> (letöltés ideje: 2021. 09. 01.).

Karsai Krisztina⁴² négy scenáriót dolgozott ki azon esetekre, ha az elkövetés nem részes tagállam területén vagy nem részes tagállam polgára által történik:

1. Ha a bűncselekményt EPPO- és nem EPPO-tagállamok területén követték el, amennyiben a cselekmények egymástól elválaszthatók, azaz „el lehet különíteni” a nem részes tagállam területén megvalósult cselekményrészeket, akkor az Európai Ügyészség saját hatáskörében eljár és foglalkozik az ügygel, de illetékessége nem terjed ki a nem tagállam területén elkövetett részecselekményekre. Ebben az esetben az utóbbi állam nemzeti nyomozási hatóságainak kell eljárniuk az ügyben.

2. Abban az esetben, ha nem lehet elválasztani egymástól a részes és nem részes tagállamok területén megvalósított cselekményrészeket, az EPPO és az adott nem részes tagállam egyaránt rendelkezik joghatósággal az adott bűncselekmény üldözésére, és ilyenkor verseny alakul ki, hogy kinek az érdemi döntése alapján születik meg a „transznacionális” ne bis in idem hatály.

3. Az EPPO eljárását megalapozhatja a személyi elv is, ami az elkövető állampolgárságából vezeti le a joghatóságot. Ha a bűncselekményt nem részes tagállam polgára követi el valamelyik EPPO-tagállam területén, a területi elv miatt és az EPPO Rendelet szerint az Európai Ügyészség eljárhat, de az aktív személyi elv érvényesítése esetén a nem részes tagállam is éppúgy rendelkezik joghatósággal, és ekkor hasonló helyzet állhat elő, mint a 2. pontban említett esetben, és megindulhat a versenyfutás a ne bis in idem hatás eléréséért.

4. Az utolsó forgatókönyv szerint az EPPO a részes tagállamok területen kívüli joghatósági szabályainak átvételével kap eljárási jogosítványt, az EPPO Rendelet 23. cikke szerint. A nem részes tagállam területén elkövetett, és az EU pénzügyi érdekeit sértő bűncselekmény (vagy az ahhoz elválaszthatatlanul kötődő cselekmény) nyomozására lényegében a nem részes tagállam hozzájárulása nélkül kiterjed az Európai Ügyészség illetékessége. Ebben a scenárióban tehát a részes tagállam büntetőjogában elismert aktív személyi elv érvényesül, azaz e tagállam a polgára által más állam területén elkövetett bűncselekményért is érvényesít büntetőigényt.

Ebben az összefüggésben meg kell említeni, hogy az EPPO Rendelet megköveteli, hogy az Európai Ügyészség tiszteletben tartsa az EU Alapjogi Chartájának 47. és 48. cikkében rögzített, a tisztességes eljáráshoz és a védelemhez való jogot, valamint az ártatlanság vélelmét. A Charta 50. cikke, amely szerint ugyanazon bűncselekményért kétszeresen senki sem vonható büntetőeljárás alá, illetve nem büntethető (ne bis in idem), biztosítja, hogy az Európai Ügyészség vádemelési tevékenysége ne vezessen kétszeres büntetéshez. Az Európai Ügyészség tevékenységeit tehát e jogok

⁴² Karsai: *i. m.* 41–45.

maradéktalan tiszteletben tartásával kell folytatni, és e rendeletet is ennek megfelelően kell alkalmazni és értelmezni.

Ugyanakkor az EPPO Rendelet nem érinti az eljáró nemzeti bíróság hatásköreit. Továbbá a nemzeti bíróságok nem terjeszthetnek a Bíróság elé előzetes döntéshozatal céljából az Európai Ügyészség eljárási aktusainak érvényességével kapcsolatos kérdéseket abban az esetben, ha az érvényességet a nemzeti eljárásjog vagy az irányelveket átültető nemzeti intézkedések szempontjából kell vizsgálni, még akkor sem, ha e rendelet hivatkozik azokra. Ez azonban nem érinti az uniós elsődleges jog – többek között a Szerződés és a Charta – bármely rendelkezésének értelmezésére, vagy az uniós másodlagos jog, többek között e rendelet és az alkalmazandó irányelvek értelmezésére és érvényességére irányuló, előzetes döntéshozatal iránti kérelmeket. Ezen felül ez a rendelet nem zárja ki annak lehetőségét, hogy az Európai Ügyészség által végrehajtott, harmadik felekre nézve joghatással járó eljárási aktusok érvényességét a nemzeti bíróságok a nemzeti jogban rögzített arányossági elv tekintetében bírósági felülvizsgálatnak vessék alá.

A fent említett illetékességi szabályokat a 2021. január 21-én közzétett *Európai Ügyészség Belső Eljárási Szabályzata*⁴³ nem módosította, de tisztázta és részletezte a „hatáskörbe vonás” eljárását (41. és 42. cikk), az ügyek egyesítését és szétválasztását illető szabályokat (51. cikk), valamint az ügyek nemzeti hatóságokhoz való utalásának procedúráját (57. cikk).

Összegzésként elmondható, hogy sem a frissen megalakult EPPO ügyészeinek, sem a tagállamok bíráinak és ügyvédeknek nem lesz egyszerű kiismerni magukat az EPPO hatáskörének tárgyában, amely egyszerre nemzetek feletti és megosztott, törvényes és mérlegelésen alapuló, megerősített együttműködésen és a büntetőjog hatályának alapelvein alapuló. Nem utolsósorban ez az illetékesség dinamikus is lesz, ha figyelembe vesszük, hogy még mielőtt az EPPO elkezdte volna a munkáját, a tagállamok máris elkezdtek a tárgyi illetékesség kiterjesztését a szubszidiaritás elve alapján, a határokon átnyúló terrorizmus bűncselekményekre,⁴⁴ ami, ha megvalósításra kerül, egy igazi Pandóra-szelencéjét nyithatja ki hosszú távon. Mindezek ellenére vagy alapján a szakirodalom⁴⁵ találoan jegyzi meg, hogy úgy tűnik, hogy az EPPO az EU büntetőjogának kormányközi paradigmából erős nemzetek feletti politikává történő átalakításának jelképévé válik.

43 Az Európai Ügyészség belső eljárási szabályzata, HL C 22., 2021. 01. 21., 3–31.

44 A Bizottság COM(2018) 641 final/2018. 09. 12. számú közleménye – Védelmet nyújtó Európa: az Európai Ügyészség hatáskörének a határon átnyúló terrorista bűncselekményekre való kiterjesztésére irányuló kezdeményezés. A román parlament Képviselőháza 2018. november 28-án, míg a Szenátus 2018. december 12-én véleményezte pozitívan ezt a tervezetet.

45 Öberg, Jacob: *The European Public Prosecutor: Quintessential supranational criminal law?* Maastricht Journal of European and Comparative Law 2021. 28. évf. 2. szám, 164–165.

Gelencsér József¹

Pellengérek, szegyenkövek és a székesfehérvári pellengér

Nánási László, Bács-Kiskun megye korábbi főügyésze és a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport alapító tagja mind hivatali munkája során, mind azon kívüli kutató tevékenységében döntően a büntetőjog területéhez kapcsolódott. Következett ez egyrészt abból, hogy az ügyészi hatáskör elsősorban a büntetőjog által szabályozott életviszonyokra vonatkozik. Másrészt abból, hogy Nánási László személyes érdeklődése kiterjedt a bűnelkövetők, bűnüldözők, bűncselekmények egykori világára is. Rá kívánok emlékezni az alábbi tanulmányommal.

Megszégyenítő büntetések

A bűncselekmények elkövetőit fenyegető, illetve rendszerint követő büntetéseknek különböző korokban különböző nemei voltak. Általánosságban azonban elmondható, hogy mind a feudális, mind a polgári korban léteztek a *halál-, testi, szabadság-, vagyoni és becsületbüntetések*.² Az utóbbiak közül a polgári kor elejéig, leegyszerűsítve a 19. század közepéig többnyire a *meggyalázókat*, vagyis a *megszégyenítőket* alkalmazták. A megszégyenítő büntetéseknek már az ókorban számos formáját ismerték. Széles körben a középkorban éltek velük, hogy azután a felvilágosodás és a polgárosodás időszakától egyre inkább visszaszoruljanak.

A Magyar Királyságban a szokásjog, a törvények, a rendeletek, a vármegyei és városi statútumok, a falutörvények, a közösségek helyi jogszokásai a megszégyenítés változatos alakzatait hozták létre. A megszégyenítő büntetések legalább exemplifikatív felsorolását a 18. században leljük fel. Így különösen Mária Terézia 1768-as büntető kódexében, a *Constitutio Criminalis Theresianában*. Ebben a felsorolásban szerepeltek a *pellengérré állítás* vagy a *templom elé kalodába tétel*, a *szegyenketrebe záras*, a *kiállítás a szegyenpolcra* vagy *szegyenoszlopra* – a lopott holmi ráakasztásával

1 Gelencsér József: jogász, ny. c. egyetemi docens, Nyugat-Magyarországi Egyetem.

2 Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon I–VI*. Budapest, 1898–1907, II. 365.; Mezey Barna: *A büntetőjogi intézmények története a kezdetektől a polgári átalakulásig*. In: Mezey Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, 2007, 306.

vagy anélkül, illetve a büntettet tartalmazó cédula ráfügglesztésével – és az „egyéb hasonló létező büntetések”. Igaz, hogy a CCT nem került felvételre a hazai törvények közé, ám szokásjogi alapon a magyar hatóságok, bíróságok szívesen és rendszeresen alkalmazták. A felsorolásban szereplő pellengérré állítás, valamint a szégyenpolcra, szégyenoszlopra kiállítás lényegében azonos tartalmú, és velük rokonítható a később említésre kerülő *szégyenkőre állítás* vagy *ülletés*. Igen összetett és bonyolult kérdés a megszégyenítő büntetések körének meghatározása. Korábbi, összehasonlításra is alkalmas munkámra való figyelemmel³ ezekre most teljes részletességgel nem kívánok kitérni. Néhány szerző felsorolását azonban bemutatom.

Pauler Tivadar, a 19. század második felének jogtudósa, alapvető munkájában a *becsületbüntetéseket* két csoportba sorolta: *szégyenítő* és *gyalázó* jellegű megtorlások. Felsorolt számos régi becsületbüntetést: *hajlenyírás*, *vezeklés*, *gyalázó ruha*, *-föveg*, *nyakvas*, *forgó kalitka*, *szégyenkő*, *bitófa*, *megbélyegzés*. Pauler tehát kifejezetten említette a szégyenkövet. A bitófát pedig hol a pellengér mellett sorolta fel, hol azonosította egymással a kettőt.⁴

Vajna Károly, a büntetés-végrehajtás kutatója, az előző századfordulón döntően a világi hatóságok által korábban alkalmazott megszégyenítő büntetéseket gyűjtötte csokorba: *haj- és szakáll-lenyírás*; *megvesszőzés*, *kiseprűzés*; *szalmakoszorú*; *pacalvetés*; *kaloda*; *pellengér* vagy *szégyenfa*, más néven *bitófa* vagy *szégyenoszlop*; *nyakvas*; *szégyenkő*; *kényszerű séta*; *szégyenketrec*; *faló* vagy *faszamár*; *keresztrefeszítés*; *nyelvlakat*; *önmeghazudtolás*; *eklézsiakövetés*.⁵ Felsorolásában tehát külön-külön említette egyrészt a pellengért, más néven szégyenfát, bitófát, szégyenoszlopot, másrészt a szégyenkövet.

Pellengérek

Tárkány Szücs Ernő viszont a jogi népszokásokról írott alapvető munkájában a *közvélemény büntetések* között nem sorolta fel sem a pellengért, sem a szégyenkövet.⁶ Ellenben *Papp László*, aki vezérfonalat nyújtott a jogszokások kutatásához, a *népi jogi büntetések* közé emelte be a *kipellengérezést*, ennek mind tényleges, mind jelképes formáját.⁷

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint a *pellengér* másképp a *szégyenfa* vagy *szégyenoszlop*, melyre 1538-tól több – magyar nyelvűnek tekinthető – adat van. Mégpedig pelengeer, perlengér, pörlöngér, perenger, prenger, plengér,

3 Gelencsér József: *Népi jogélet a Káli-medencében*. Székesfehérvár, 2019, 380–385.

4 Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan I–II*. Pest, 1869–1870, I. 202–210.

5 Vajna Károly: *Hazai régi büntetések I–II*. Budapest, 1906–1907, II. 89.

6 Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, 1981, 787–796.

7 Papp László: *Vezérfonal a népi jogélet kutatásához*. Budapest, 1948, 76–77.

pillinger, prengér, pilenger, perengér, perenge formában. Német eredetű kifejezések ezek, a *Pranger* főnévből származnak. A német szó, mint jogi kifejezés, részben magyar közvetítéssel bekerült a román (şpelenghér), a szerb és horvát (prangar, pelengir), a cseh (pranyř) és a lengyel (premierz) nyelvbe. A szótár arra is kitért, hogy a helységek piacára vagy szélére kiállított szégyenoszloppal kapcsolatos meghurcolás, meggyalázás emléke a *kipellengérez* ige és a *pellengérre állít* kifejezés.⁸

A pellengér szó német eredetére való figyelemmel érdemes megnézni, hogy a „hosszú” 19. század néhány mérvadó német lexikona milyen definíciót adott. Az 1839. évi Brockhaus Lexikon szerint a *Pranger* és a *Schandpfahel* az épület falán vagy emelt helyen elhelyezett kőoszlop, illetve fából készült cövek, ahol a bíróság ítélete után a bűnözőket a végrehajtók nyilvánosan, nyakvassal szégyennek tették ki.⁹ Lényegében azonos tartalommal fogalmazott 1861-ben a Pierers Lexikon. Eszerint a *Pranger* vagy *Kaak* (angolul *Pillory*) egy kőpillér vagy faoszlop. Általában magasabb helyen állt, ahol a bűnözők hozzá nyakvassal kapcsoltan nyilvánosan megszégyenültek. Angliában 1816 óta csak hamis eskü, hitszegés esetén alkalmazták.¹⁰ A Mayers Lexikon a 20. század elején így írt: a *Pranger* (*Schandpfahl*, *Schandbühne*, latinul *Palus infamans*) korábban az a hely volt, ahol a nyakkarikán tartott bűnözőket büntetésül nyilvánosan kiállították. A pellengérral büntetés a régebbi Német Birodalomban különösen a vesszőzés és a testcsonkítás büntetéséhez kapcsolódott.¹¹

Látható, hogy a meghatározás akár Mária Terézia törvénykönyvében, Paulernél, Vajánánál, a német lexikonokban vagy a magyar történeti-etimológiai szótárban a pellengér fogalmát lényegében a büntetésből megszégyenítésül használt fa- vagy kőoszlopra szűkítette le. Hasonló álláspontra helyezkedett a lengyel szakirodalom.¹² Ennél tágabb értelmű megjelölés irányába ment Czuczor Gergely és Fogarasi János az 1867-es kiegyezés körüli szótárában. A szócikk szerint a német eredetű *pelengér* közhelyen felállított *karó*, *cobor*, azaz *gerenda*, vagy *szobor*, azaz *kőalkotás*, melyhez a gonosztevőket nyilvános szemléltetésül és meggyaláztatásul kikötni vagy kiállítani szokták. A becstelenítés ezen neme már jóformán kiment a szokásból. Néha a pellengér csak egyszerű *állvány*, *fa* vagy *kőpad* volt. Azután következik a fogalom igen figyelemreméltó kiszélesítése: „Innen némi módosításokkal másképpen: *kaloda*, *nyakkaloda*, *nyakvas*, *csinccsér* (azaz *nyakkaloda*, *nyakvas*), *szégyenoszlop*, *szégyenkő*”.¹³ Vagyis a pellengér tágabb fogalmába lényegében ezek is beleférnek.

8 Benkő Lóránd (főszerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1–3*. Budapest, 1967–1976. 3. 149–150.

9 Brockhaus *Bilder-Conversations-Lexikon* 3. Leipzig, 1839, 555.

10 Pierers *Universal Lexikon*. Altenburg, 1861, 9. 204, 13. 461.

11 Mayers *Großes Konversations-Lexikon*. Leipzig, 1908, 16. 262.

12 Maisel, Witold: *Archeologia Prawna Polski*. Warszawa–Poznań, 1982. 122.

13 Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára I–VI*. Budapest, 1862–1874. V. 145. hasáb. I. 1009. hasáb.

Hasonló úton haladva *Pandula Attila* jogtörténész 1989-ben a következőképpen fogalmazott: „A pellengér (szégyenfa, szégyenoszlop) általában a piactéren állt, ritkábban a községháza udvarán, a bíró házábanál. (A pellengér, kaloda stb. a régiiek szóhasználatában szinonim fogalmak voltak.) Az utókor számára sokszor megállapíthatatlan, hogy ténylegesen milyen büntetőeszközzel esik szó valamelyik korabeli forrásban.” A pellengérré állítás igen gyakran alkalmazott megszégyenítő büntetés volt, döntően az enyhébb megítélésű bűnös cselekmények megtorlására használták. Sűrűn büntették így a kisebb tolvajokat, az erkölcstelen életet élőket vagy a nyelves asszonyokat. A pellengérnek szerinte számos változata volt. Idesorolta a *szégyenpadot*, melyet a falusi bíraskodásban még a 20. század elején is alkalmaztak. A pellengér speciális változatának tekintette a *szégyenketrecet*, melyet vasrudakból vagy falécekből állítottak össze. Egy további változat, a *kalitka* hasonló anyagból készült, de ebben az elítélt nem tudott felállni. A piacon elhelyezett, forgatható szerkezetű formája azt a célt szolgálta, hogy a megszégyenítésre ítélt ne tudjon elfordulni a szemlélődők, gúnyolódók, mocskolódók elől.¹⁴ *Mezey Barna* jogtörténész szerint német nyelvterületen elterjedt volt a *forgatható ketrec*, melyet pellengér gyanánt is használtak. A ketrecek, kalitkák börtönkezdeménynek is tekinthetők.¹⁵

Végezetül a német jogtörténészek legszélesebb értelmezése említendő. Ők pellengérnek neveznek minden álló eszközt, melyet a becsületbeli büntetések végrehajtására használtak, így például a kalodát, a faszamarat is.¹⁶

Leszögezhető tehát, hogy a pellengér kifejezésnek eltérő tartalmat adtak koronként és országonként (területenként). Sőt, a tudomány képviselői is egymástól eltérő álláspontra helyezkedhettek. Vélhetően leggyakrabban és legtöbben az elsőként említett fa- vagy kőoszlopot tartották pellengérnek. A fogalomnak azonban még két-három szélesebb értelme is ismert (volt).

A szégyenkövek

A *szégyenkő* fogalmát is megadta *Czuczor Gergely* és *Fogarasi János*. Szerintük szoros értelemben olyan kőállvány, melyre némely büntetettben marasztaltat nyilvános megszégyenítés végett régebben kiállítottak. Innen a szólás: *Kiállították a szégyenkőre*.

14 Pandula Attila: *Kivégzés, tortúra és megszégyenítés a régi Magyarországon*. Eger, 1989, 26–27.

15 Mezey Barna: *Régi idők tömlöcei. Büntetések, börtönök, bakók*. Budapest, 2010, 48–49.

16 Funk, Wilhelm von: *Alte deutsch Rechtsmale. Sinnbilder und Zeuger deutschen Geschichte*. Bremen-Berlin, 1940. 119.; Amira, Karl von: *Rechtsarchäologie. Einführung in die Rechtsarchäologie*. Berlin, 1943, 16.; Fuchs, Konrad – Raab, Heribert: *Wörterbuch Geschichte*. München, 2001, 631.

Átvitt értelemben a nyilvános helyen véghezvitt bármilyen megszegyenítést jelentette. Erre is volt proverbium: *Itt állok a szegyenkövön.*¹⁷

Pontosabbnak tekinthető a történeti-etimológiai szótár meghatározása. Eszerint a szegyenkö jelentése kettős. Jelenti azt a két patkó alakú, dróttal összekötött követ, melyeket megszegyenítés végett a bűnösöknek kellett nyakukban hordaniuk. Másrészt *kópad* (*Schandstein*), melyre nyilvános helyen a bűnösöket állították.¹⁸

A fenti meghatározásokat érdemben kiegészítve, álláspontom szerint a szegyenkönek két, egymástól markánsan elkülönülő formája létezett.¹⁹

A szegyenkö egyik formájára találó elnevezés a *szegyensúly*.²⁰ Ennek is két típusa létezett. Lehetett egyetlen kötőmb; vagy lehetett kettő, melyeket egymással összeláncoltak. Némely kivételtől eltekintve (például az erdélyi *tarisznyakó*) mind-egyik a bűnös személy nyakába került. Ehhez láncot, kötelet, nyakvasat, vaspántot alkalmaztak. Így az egy darabból álló szegyenkö a mellkas közepén, a másik pedig a mellkas két oldalán, a vállakhoz közel helyezkedett el. A szegyenkövel általában a pellengéرنél, a szegyenoszlopnál, ahhoz kötve kellett meghatározott ideig állni. Az egyszerű *kipellengérezést* ezzel súlyosbították. Más esetekben a szegyenkövet az elítéltnak meghatározott távolságra, illetve a település forgalmas részén keresztül, bizonyos távolságra kellett vinnie.

A szegyenkö az esetek számottevő részében a pellengér tartozékának volt tekinthető, alkalmanként a pellengéren helyezték el. Mivel tartósan nem egyesítették a pellengérral, így nem volt annak alkotórésze. Ez utóbbi kategóriába tartozott viszont az oszlopra szerelt, a büntetés végrehajtásához szükséges nyakvas, lábvas és lánc (a pellengéren látható jelképekről később még szó esik). A szegyenkönek ezt az első formáját főleg a világi hatóságok alkalmazták, de esetenként az egyháziak is. A kövek általában egyszerű, durván megmunkált kötőmbök voltak, de némelyiknek szép formát adtak, a szászsebesi (Szeben megye) templomban őrzöttek például harang alakot. Súlyuk akár 10, 20 vagy 30 kg fölötti is lehetett a körülölelő vaspánttal együtt.

A nyakba kerülő szegyenkövekkel mind a néprajzi, mind a jogtörténeti szakirodalom főleg a 19-20. század fordulóján sokat foglalkozott.²¹

17 Czuczor-Fogarasi: *i. m.* V. 1120–1121. hasáb.

18 Benkő: *i. m.* 3., 697–698.

19 Gelencsér József: *Pellengér, szegyenkö*. Fejér Megyei Hírlap 1985. XLI. évf. 145. szám, 8.; Uő: *Pellengér és szegyenkö*. Fejér Megyei Hírlap 1992. XLVIII. évf. 228. szám, 6.; Uő: *i. m.* 2019, 385–391.

20 Temesváry Ferenc: *Büntető eszközök a régi Magyarországon*. Szombathely, 1970, 34.

21 Rómer Flóris: *Vezeklési súly*. Archeológiai Értesítő 1872. VI. évf. 5. szám, 122–125.; Vajna: *i. m.* 114, 118, 128–130.; Réthly Antal: *Templomi szegyenkö és szegyenpad*. Ethnographia 1909. XX. évf. 1. szám, 190–191.; Téglás István: *Szegyenkövek és szegyenoszlopok*. Ethnographia XXIII. évf. 1912. 1. szám, 223–224.; Tárkány Szücs Ernő: *Szegyenkö*. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon*. Budapest, 1981, 4. 579.; Temesváry: *i. m.* 33–35., Pandula: *i. m.* 27.

A szégyenkövek másik formájának alaposabb kutatását viszont az utóbbi évtizedekben kezdték meg a szakemberek,²² jóllehet a létezésükre vonatkozó adatok már a 18. századtól kezdve szép számmal ismertek voltak. Ahogy fentebb írtam, Czuczor Gergely és Fogarasi János is megemlítette azokat.

A szégyenkő eme formájára állították vagy ültették az elmarasztalt személyt. Ebből következően lényegesen alacsonyabb volt, mint az oszlopjellegű pellengér. Szinte kizárólag a templom mellett, a bejárat közelében vagy magában a templomban helyezték el, vagyis döntően az egyházi hatóság büntetőeszközüül szolgált. A rajta állás vagy ülés általában az egyházi szertartás ideje alatt történt. Tehát a vétkest a megszégyenítésen túl átmenetileg kizárták a szertartásból, így az áldásban részesítésből, valamint a vallási közösségből is. A meghozott ítéletekkel azokat a bűnöket torolták meg, melyek egykor vagy az ítélelhozatalkor az egyház hatáskörébe tartoztak, főleg a valláserkölc elleni vétkeket. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az egyház, illetve a közösség sok esetben szigorúan ragaszkodott a régi normákhoz. A marasztaltak leginkább a nők köréből kerültek ki. A katolikus templomoknál felállított szégyenkőre is van példa, de főleg a reformátusoknál jelentek meg.

A különböző, főleg protestáns egyházi szervek nem ritkán elrendelték eme büntetőeszköz felállítását. (Esetenként a világi hatóságok is így tettek.) Az anyagi lehetőségek szerénysége miatt a helyi egyházi közösségek egyszerű követ ástak a földre vagy állítottak fel, némelykor másodlagos felhasználással. Vagyis *szégyenkövet*, *szégyenpadot* helyeztek el akkor is, ha az őket kötelező rendelkezés pellengérről szólt. Ezért is tekintették vagy hívták pellengérnek némely helyen a szégyenkövet. (Egyben itt a kapcsolódás a pellengér fogalom fentebb említett szélesebb tartalmához.)²³ Itt jegyzem meg, hogy a szégyenkő eme formája funkcionálisan hasonló a szégyenoszlophoz, de a bűnöst ehhez nem kötötték hozzá. Az ítélezők sem világi, hanem inkább egyházi szervek voltak.

A szégyenkővel egyező szerepű, de ritkább volt a kőből készült szégyenpad. Példaként hozható az abai (Fejér megye) és a kiskunhalasi (Bács-Kiskun megye) szégyenpad. A már többször citált szótárból ez a megszégyenítő eszköz sem maradt ki: „*Szégyenpad... Büntetettek nyilvános megszégyenítése vagy fenyítése végett is köz helyen felállított padforma készülék fából vagy kőből.*”²⁴ *Lackovits Emőke* néprajz-

22 Gelencsér: *i. m.* 1985, 8.; Uő: *i. m.* 1992. 6.; Uő. *i. m.* 2019. 387–389.; Szakály Aurél: *Szégyenkő és pellengér a Duna-Tisza közén*. In: Kothencz Kelemen (szerk.): *Határjelek és hagyásfák. A 70. életévébe lépő Bárth János tiszteletére írott tanulmányok*. Baja, 2014, 420–429.; Nagy Janka Teodóra: *A református egyházfegyelmzési gyakorlat jogi kultúrtörténeti emlékei: szégyenkövek a Dunamelléki Református Egyházkerületben*. In: Borsy Judit (szerk.): *Reformáció a Dél-Dunántúlon*. Pécs–Kaposvár–Szekszárd, 2019, 63–78.

23 Több dunántúli szégyenkőről részletesen írtam, lásd Gelencsér József: *i. m.* 2019, 287–289.

24 Czuczor-Fogarasi: *i. m.* V. 1120–1121. hasáb.

kutató egyik tanulmányában a Bakony és a Balaton-felvidék tíz, döntően református templomának egykor használt, fából készített szegyenpadjáról szolt.²⁵

Úgy gondolom, hogy a fentiek egyértelműen bizonyítják a pellengér/szegyenoszlop, valamint a szegyenkö igen közeli fogalmi és funkcionális viszonyát. A kiindulási pont, az alapforma egyértelműen a pellengér, a szegyenkö pedig a variáns. A régész Rómer Flóris nyomán tudott, hogy a szegyenkö első formája, a nálunk is használt *szegyensúly*, *kőszúly* különösen a német nyelvterületen volt elterjedt, főleg *Bachstein*, *Strafstein* megjelöléssel.²⁶ A szegyenkö második formájának előfordulása pedig a Magyar Királyság területén volt egyértelműen gyakori. Elgondolkodtató, hogy alkalmazása, főleg a ráállítás, ráültetés büntetésével, mennyiben hordoz speciális magyar vonásokat, illetve milyen mértékben magyar fejlemény.

Pellengér(ek) Székesfehérváron

A fallal körülvett, gazdasági és igazgatási jelentőségű városok a 11–12. századtól kaptak olyan kiváltságokat, melyek a 13–14. században szabad királyi város megjelölésüket, jogállásukat eredményezték. Közvetlenül a király fennhatósága alá tartoztak,²⁷ és századokon át jelentős szerepet játszottak az ország életében. Kiváltságaik közé mindenekelőtt az önkormányzati jellegű szabadságok tartoztak, azon belül is a bíráskodás joga. Büntetőügyekben idővel a legnagyobb hatalmat, a *pallosjogot* (*ius gladii*) is gyakorolhatták. Ennek jegyében a területükön elfogott bármiféle gonosztevők és kisebb bűnösök felett törvényt ülhettek.²⁸

Külön kell szólni arról, hogy a pellengér mint az elítélt megszegyenítésére, megfenyítésére, megbecstelenítésére szolgáló büntetőeszköz nálunk a német ajkú településeken, főleg a városokban jelent meg a 13. századtól. A *Selmeci jogkönyv*, vagyis a selmecebányai, a legrégibb hazai, egyébként német nyelvű jogi gyűjtemény. A 13. század közepén keletkezett, és a város szokásjogát foglalta magában, megemlíti a szegyenoszlopot is. A 18. szakasz szerint a rágalmozó három vasárnapon át álljon a pellengéren, ott nyilvánosan ismerje el hazugságát és üssön a szájára. Másik becses emlékünkné, a középkori Buda városának szokásjogát tartalmazó, ugyancsak német nyelvű *Budai jogkönyv* a 15. század első harmadában készült. A megszegyenítő büntetések közül szerepel benne a *pellengérré állítás*, a tisztességtelenül játszó kockajátékost állították oda. A budai pellengér a piacon lehetett, mert a német vá-

25 Lackovits Emőke: *Református rendtartás és egyházfegyelem a Balaton-Felvidéken*. Ethnographia 2007, 118. évf. 2–3. szám, 144–145.

26 Rómer: *i. m.* 122, 124.

27 Pomogyi László: *Magyar alkotmány- és jogtörténeti kézisizótár*. Budapest, 2008, 1040–1041.

28 Csizmadia Andor: *Városi jog a XVIII. század derekán*. Városi Szemle 1941. 27. évf., 290.

rosokban oda szokták állítani.²⁹ V. Károly német-római császár 1532. évi büntető törvénykönyve, a *Constitutio Criminalis Carolina* széles körben nagy hatást gyakorolt. Nálunk is alkalmazták, még a 18. században is hivatkoztak rá az ítélkező szervek. A CCC a pellengér alkalmazását is elősegítette, terjesztette.³⁰

Mária Terézia uralkodása alatt többek között Komárom (1745), Újvidék (1748) és Zombor (1749) kapta meg szabad királyi városi privilégiumát. Mindhármuknál a kiadott oklevélben – érdekes módon, kivételesen – az is szerepelt, hogy *pellengér és bitófa állítására* is engedélyt kapnak.³¹ A 18. század közepén a szabad királyi és más városok központi terén ott állt a szégyenoszlop.

Időben némileg visszalépve kell arról szólni, hogy a III. István király által 1170 körül Székesfehérvárnak adott privilégiumokat IV. Béla 1237-ben megerősítette. Az így kialakult *fehérvári jog* (és a későbbi keletkezésű *budai jog*) mintául szolgált az utóbb privilegizált városoknál. A fehérvári jog magában foglalta a polgárai feletti bírászkodás jogát. Mindezek ellenére a városnak az oszmán-törökök általi 1543. évi elfoglalásáig – tudomásom szerint – nincs adat a pellengér itteni létéről és használatáról. Az 1688-as felszabadítás után Székesfehérvár magát továbbra is szabad királyi városnak tekintette. A többi hasonló jogállású várossal megegyezően rövid időn belül mindent megtett ennek királyi megerősítése érdekében. Erre azonban – hosszabb huzavona és anyagi áldozat nyomán – csak 1703 őszén került sor, amikor I. Lipót diplomájával a várost polgáraival és egyéb lakosaival együtt régi jogállapotába visszahelyezte, sőt új jogokat is adott.³² Így egyértelmű, hogy 1703. október 23-a után a város büntetőhatalommal, pallosjoggal rendelkezett, mellyel összefüggésben pellengért és akasztófát jogszerűen állíthatott fel, használhatott. Székesfehérvár azonban magát szabad királyi városnak tekintve – nyilván a közállapotokra, a bűnelkövetésekre figyelemmel – már 1701-ben felállította az említett két büntetőeszközt. Egyértelmű, hogy mindegyik a büntetőhatalom jelképe volt, és preventív célokat is szolgált.

A székesfehérvári pellengér(ek) története igen hiányos, és néhány ellentmondást is rejt magában. Az bizonyos, hogy a város magisztrátusának 1701. évi döntése nyomán állították fel a pellengért Székesfehérvár központi terén, a ferences rendi barátok ingatlana elé. A ferencesek a város visszavétele után, a jezsuitákat követően szinte azonnal megjelentek Székesfehérváron. I. Lipóttól már az 1690. augusztus 7-i adománylevéllel megkapták azt a területet, ahol később, 1720 és 1745 között templomuk és rendházuk elkészült. Az 1690-es birtokba vételükig az ingatlanon három szerény házacska, mondhatni viskó állt, melyek addig egy-egy rác szűcsé, magyar

29 Davori Relković Néda: *Buda város jogkönyve (Ofner Stadtrecht)*. Budapest, 1903, 231.; Tárkány Szücs Ernő: *Pellengér*. In: Ortutay Gyula (főszerk.): *Magyar Néprajzi Lexikon 4*. Budapest, 1981, 226.

30 Mezey: 2007. i. m. 276.

31 Csizmadia: i. m. 290.

32 Lausmann Gyula: *Székesfehérvár története I–IV*. Székesfehérvár, 1998, III. 8–10.

vargáé és német gelencséré voltak. A kisajátítást Vánossy Lőrinc harmincados, a császár nagyhatalmú megbízottja, a birtokba iktatást a veszprémi káptalan végezte el. A ferences barátok kezdetben ezekben a házikókban húzták meg magukat.³³

A pellengér felállításánál alkalmazott kőművesek és ácsok 1701 szeptemberében kezdték meg munkájukat. Az első napon keveset dolgoztak és sokat ittak, így komolyan figyelmeztették őket. Ez hatott, és nyolc nap alatt, szeptember közepére elkészültek a munkával. A városi hatóság 1701 októberében a város közönségét meg is hívta a büntetőeszköz megszemlélésére.³⁴ A városban a 17. század végén már működött a kőművesek és kőfaragók céhe, akik céhlevelüket 1694 januárjában kapták. A pellengért is helyi kőfaragó, Klosser György készítette.³⁵ Eszerint a pellengér kőből készült oszlop volt. A felállítás helye a város centrumába esett, melyet a 18. század elején így emlegettek: *Platz, Parade Platz*. Vagyis a felállítás *auf dem Platz in der Stadt* történt. Ez a terület később vagy akár már egyidejűleg piactérként is szolgált. Az 1829-es térképen *Nagy Piatz* néven szerepelt.³⁶ A terület másik oldalán a Városháza állt. A pellengérnek ez elé, ennek közelében való elhelyezése összhangban volt az akkori európai gyakorlattal.³⁷

A ferences barátok azonban nem viselték el, hogy ingatlanuk előtt áll a pellengér. Erim Flórián házfőnök vezetésével egy délelőtt a térre vonulva ledöntötték azt. (A szakirodalom 1701. augusztus 30. napját jelöli meg a cselekmény elkövetésének idejeként, ami nem áll összhangban a korábban közölt adatokkal.) A város tanácsa – a városi polgárok megbotránkozása okán – panaszt tett Vánossy Lőrincnél, aki úgy nyilatkozott, hogy a pellengér a régi helyén fog maradni. A következő év március 14-én a város tanácsa mégis engedett, a ferences atyák által ledöntött pellengért a jégverembe szállították.³⁸ Egy további adat szerint a barátok fellépése miatt a város 1701. november 22-i határozata nyomán feliratot intézett Kollonich Lipót primáshoz. A végeredmény azonban az lett, hogy a pellengért a barátok elől végképp eltávolították és a Palotavárosba helyezték át. A képet tovább bonyolítja, hogy az 1779.

33 Károly János: *Fejérvármegye története I–V*. Székesfehérvár, 1896–1904, II. 179.; Juhász Viktor: *Székesfehérvár Szabad királyi város*. In: F. Szabó Géza (főszerk.): *Fejér vármegye és Székesfehérvár szabad királyi város általános ismertetője és címtára az 1931–32. évről I–II*. Budapest, 1932, I: 8.; Lauschmann: *i. m.* II. 172; Kállay István: *Fehérvár regimentuma 1688–1849. A város mindennapjai. Fejér Megyei Történelmi Évkönyv 18*. Székesfehérvár, 1988, 439–451.

34 Juhász Viktor: *Közlemények Székesfehérvár 1848. év előtti közigazgatásából*. In: B. Szabó István (főszerk.): *Fejérvármegye és Székesfehérvár szab. kir. város törvényhatóságainak almanachja*. Székesfehérvár, 1931, 220.

35 Lauschmann: *i. m.* II. 24, 27; Kállay: *i. m.* 349.

36 Juhász Viktor: *Székesfehérvári polgári jog és a dekretális eskü*. In: Schneider Miklós – Juhász Viktor (szerk.): *Fejér vármegye*. Budapest, 1937, 369–370.; Uő.: *Adatok Székesfehérvár török hódoltság utáni helyrajzához*. 1937, 391–392, 395, 397–398.; Kállay István: *i. m.* 399.

37 Maisel: *i. m.* 124.

38 Kállay: *i. m.* 349–350.

április 23-i jegyzőkönyv értelmében *a columna infamiae*, a pellengér oszlop a tanács döntésére a Belvárosból a Palotai külvárosba helyeztetett át.³⁹ A kérdés az, hogy az áthelyezés mikor történt. Talán többször is? További bizonytalanságot okoz, hogy a 18. század legelején egy székesfehérvári szégyenoszlopot kőfaragással átalakítottak Szűz Mária tiszteletére.

Székesfehérvár-Felsővárosban, a Szent Sebestyén-templom előtti téren ma is álló *Mária-oszlopról* az olvasható, hogy az egykori Győri út melletti szégyenoszlop felhasználásával készült. A pellengért *Georg Johann Glaser* (1666–1716) formálta át, feltehetően 1701 és 1705 között. Eredetileg figurális ábrázolás is díszítette, talán egy Mária-szobor. Erre utal, hogy a fehérváriak *Győri úti Mária-szoborként* emlegették. A Szent Sebestyén térre az akkori városrendezési tervnek megfelelően 1910-ben került. Az oszlopba egy fülkét véstek, belé Mária-kegyképet helyeztek, mely elé üveglapot raktak.⁴⁰ Úgy tűnik, az ismertetés részben szóbeli hagyományon alapul, így bármilyen szép és kerek is az, némi óvatossággal kezelendő. A pellengér eredeti helyére sem ad a „Győri út melletti” megjelölés pontos vagy legalább közelítő meghatározást. Idekívánkozik viszont még néhány megjegyzés.

Korábban szó esett a pellengér tartozékairól. Arról is, hogy a szégyenoszlop már önmagában az ítélezési jog, az alacsonyabb joghatóságú bírói hatalom jelképe volt. Ezt tovább erősítette, hogy Közép-Európában több helyen az oszlopból ki nyúló kardot/pallost tartó kéz volt látható. Így a mai Ausztriában Pinkafőn (volt Vas megye). A pellengéroszlop tetejére korona, zászló, gömb, fenyőtoboz díszítményt helyezhettek. Másutt, főleg német nyelvterületen emberalak ékesítette a büntetőeszközt. Lehetett ő *Justitia*, az igazság istennője, vagy egy karddal, pajzzsal felszerelt páncélos lovag. Ez utóbbi személyt egyesek *Rolandnak*, a városi szabadságot megtestesítő személynek tekintették. Gyakrabban köznapibb elnevezést kapott: *Prangerhansl*, *Prangermandl*. Még *hóhérnak* is mondták. Némelykor nem ember, hanem oroszlán szobrát tették az oszlopra.⁴¹

A pellengérek eredeti funkciójának megszűnését követően viszont az oszlop tetejére a keresztény vallás egy-egy kiemelkedő alakjának szobrát, megjelenítését helyezték, így Szűz Máriát vagy valamelyik szentet. Például Ausztria Burgenland tartományában, a szalonaki vár (volt Vas megye) kapuja előtt sokszögű oszlop áll, mely eredetileg pellengér volt, rajta Szent Rókus szobra, ezért *Rókus-oszlopnak* nevezik. A székesfehérvári Mária-szobrot, Szűz Mária képét ebben az összefüggésben kell látni.

39 Juhász: 1931. i. m. 211, 220.

40 Magony Imre: *Székesfehérvár szobrai. Szobrok, épületszobrok, emlékművek, emléktáblák*. Székesfehérvár, 2016, 91.

41 Galler, Werner: *Pranger und Schandstrafen im Waldviertel*. Deutsch-Wagram, 1980, 3, Wolf, Helga Maria: *ABC zur Volkskunde Österreichs*, 2021. február 12. https://austria-forum.org/ABC_zur_Volkskunde.

Az eddig leírtakból is érzékelhető: nem tudni, hogy az 1701-től kezdődő másfél évszázad alatt hány szégyenoszlop állt Székesfehérváron. Senki, így Fejér megye történetírója, *Károly János* sem adott erre választ. Az előző századfordulón megjelent művében a Duna-parti Ercsi (Fejér megye) Nagyboldogasszony-templomának megépítése kapcsán írt az ottani és a székesfehérvári pellengérről. Ercsiben a templom megépítésére 1698-ban kezdődött meg a gyűjtés. *Károly János* a bevételek és kiadások jegyzéke, valamint további ismeretei alapján írta a következőket. Miklós kőművesnek, aki a templomot építette, összes munkadíja 322 forint 20 krajcár volt. A kőfaragó mester 4 forint 50 krajcárt kapott az ajtó fölé, a kőbe vésett feliratért. (Talán ez a két mester működött közre a szégyenkő elkészítésében.) *Károly* így folytatta: „Jellemző, hogy ezen időben még szokás volt a *Pellengér* felállítása is és pedig a templom előtt; ezen pellengér oszlop felállítása került a kiadások jegyzéke szerint 1 frtba. Pellengér oszlopok voltak Fejérvárott is [...] Ezek a fejérvári pellengér-oszlopok, melyekhez a bűnösöket kötözték, ma is a városház udvarban hevernek.”⁴²

Tekintve, hogy a szerző a székesfehérvári pellengérré, kőoszlopra többes számot használt, ebből nagy valószínűséggel következik, hogy a városnak két szégyenoszlopa is lehetett, akár egymás közvetlen közelében. Más településekről is volt erre példa, két pellengér állt például a lengyelországi Krasno főterén. Ezek talán eltérő súlyú cselekmények büntetésére szolgáltak.⁴³ Németország tartományában, Alsó-Szászországban, Cellében a régi városháza előtt állt két pellengéroszlop nyakvassal és 1786-os évszámmal.

A székesfehérvári magisztrátus üléseinek jegyzőkönyve megőrzött néhány esetet a pellengér használatáról. Így 1703. május 12-én parázsnag miatt hozott ítélete nyomán a nőt két óra hosszáig a pellengérhez kötötték, ugyanakkor a férfit 12 forint pénzbüntetés megfizetésére kötelezték. A szégyenoszlop és környéke a hóhér egyik munkahelye volt. A pellengérhez kötözés, a kalodába szorítás ugyanis a 18. század első felében éppen úgy a hóhér kötelezettségei közé tartozott, mint a kivégzés vagy a tortúra. A hóhér a város alkalmazta, vele szerződést kötött, mely a feladatát és díjazását tartalmazta. A város 1729 decemberében Hamberger Sándort Budáról fogadta fel hóhérnak.⁴⁴ A Magyar Királyságban és az Erdélyi Fejedelemségben a pellengérhez nem csak állították a bűnös személyt, hanem a pellengér mellett hajtották végre a testfenyítő és a testcsonkító büntetést, kivételes esetben a kivégzést. Székesfehérváron a 18. század közepén a testi büntetés végrehajtásához *deres* is rendelkezésre állt. Ez a szégyenoszlop közelében, vagyis a városháza előtt került elhelyezésre. Amikor 1779-ben a tanács a pellengérnek a Palotai külvárosba áthelyezéséről dön-

42 *Károly: i. m.* IV. 91–92.

43 *Maisel: i. m.* 126, 130.

44 *Juhász: 1931. i. m.* 219–220, 224.

tött, a deres a városháza előtt állt. A tanács korai, 1694. január 15-i határozata értelmében a botozásnak, vesszőzésnek – mely a testi büntetés mellett megszégyenítő is volt – nyilvánosan kellett végbemenni. Így történt ez Pintér Ádám 1725. novemberi megcsapatásánál. A 19. század első felében már nem a hóhér, hanem a város szolgálai hajtották végre az ilyen büntetést.⁴⁵

A reformkorban a liberális politikusok a *tömlöcöt* szimbólummá tették, mégpedig kettős értelemben. Jelképezte egyrészt a bécsi kormány abszolutisztikus törekvéseit, másrészt szimbolizálta a jobbágyság elnyomatásban és kizsákmányolásban zajló nyomorult életét. A tömlöcök támadása szépirodalmi és politikai téren egyaránt zajlott.⁴⁶ A pellengér csaknem hasonló mértékű jelképpé vált. Kétségtelenül jellemezte a reformkorban a nyugat-európai viszonyoktól való elmaradottságot a büntetőjog és a büntető eljárásjog területén, valamint a hatalmi viszonyokban. Szemere Bertalan 1841-ben megjelent, személyes benyomásokon alapuló kötetében elítélően lépett fel a megbecstelenítő büntetések, azon belül a kaloda és különösen a szégyenoszlop ellen. Bírálóan írt a főleg városokban még mindig álló vörös, fekete vagy akármilyen színű pellengéerekről.⁴⁷ Ezek elbontásának ideje döntően 1820 és 1848 közé esett, feltehetően Székesfehérváron is.

A székesfehérvári pellengérré vonatkozóan a továbbiakban kívánatos, hogy – amennyiben lehetséges – a kutatás a hiányosságokat pótolja, vagy legalább csökkentse, az ellentmondásokat feloldja.

45 Uő: i. m. 220–221, 229.

46 Mezey Barna: *A tömlöc mint politikai szimbólum a reformkorban*. In: Mezey Barna (szerk.): *Jogi kultúrák, processzusok, rituálék és szimbólumok*. Budapest, 2006, 221–227.

47 Szemere Bertalan: *A büntetésről s különösebben a halálbüntetésről*. Buda, 1841, 102–108.

Kádár Hunor¹

A különösen védett tanú a magyar büntetőeljárársban

Nánási Lászlót 2011 májusában ismertem meg egy Kolozsváron megrendezett, az európai jog aktuális kérdéseivel foglalkozó nemzetközi konferencián, ahol az európai elfogatóparancsról tartott előadást. Én még egyetemi tanársegéd voltam, és mivel mindkettőnk a bünyügyi tudományok érdekeltek, hamar összebarátkoztunk. Személyében egy nagy tudású, művelt és rendkívül szerény embert ismertem meg, aki mindig nagy szeretettel látogatott Erdélybe, és rendkívül jó kapcsolatot ápolt a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem jogi fakultásával.

Később Lászlóval és más neves jogászokkal együtt dolgoztunk egy közös projekten, amelynek célja egy Erdély jogtörténetét feldolgozó tanulmány volt. Azaz egy olyan mű kidolgozása, amely érdekes lehet mind a jogásztársadalom, mind pedig a joghallgatók számára. A kötet kapcsán több munkamegbeszélést tartottunk Budapesten és Kolozsváron. László ezek mindegyikén részt vett, és a találkozások során kifejezett érdeklődést tanúsított Erdély 20. századi büntetőjoga iránt, amely az én témám volt. Ő Erdély büntetőjogáról írt a Habsburg Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia korában, ugyanakkor Észak-Erdély büntetőjogát is tárgyalta a II. világháború idején. 2018-ban Veress Emőd szerkesztésében napvilágot látott az Erdély jogtörténete című könyv, amelyet a Forum Iuris Kiadó jelentetett meg Kolozsváron. A fentebb említett kötetnek 2018 márciusában egy budapesti és egy kolozsvári bemutatója is volt. László mindkét bemutatón jelen volt, és ezen alkalmak során sokat beszélgettünk jogtörténeti kérdésekről.

2019 októberében a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Kolozsvári Karán megrendezésre került az I. Bünyügy-történeti konferencia, amelyen László is részt vett, és Rózsa Sándor bünyügyeiről tartott kifejezetten érdekes előadást. László kitűnő előadó volt, mindig le tudta kötni a hallgatóság figyelmét, könnyedén beszélt, nem kereste a szavakat, mintha csak tanárnak született volna. Rózsa Sándorról szóló előadása írott formában is megjelent a konferencia kötetében, és online is elérhető. A konferencia estjén, a vacsorai beszélgetések alkalmával Lászlónak támadt egy remek ötlete: „Jövőre lesz Finkey Ferenc születésének 150. évfordulója, tartsunk Kolozsváron egy emlékkonferenciát a tiszteletére.”

1 Kádár Hunor: egyetemi adjunktus, Sapientia EMTE, Jogtudományi Intézet, ügyvéd.

Az emlékkonferencia 2020-ban a Covid-19 okozta pandémia miatt ugyan elmaradt, de a kötet még abban az évben megjelent. Végül 2021. október 1-jén megtartottuk a László által javasolt emlékkonferenciát, amelyen ő sajnos már nem vehetett részt.

A fentebb felsorolt néhány év alatt László többször is megígérte, hogy ha Nagyváradra látogat, akkor felkeres, lévén hogy ott élek. Ezen ígérteit be is tartotta, és ügyész kollégáinak egy nagyváradi kirándulást szervezett. 2018 szeptemberében László és több ügyész barátja, kollégája egy hétvégét töltött el Nagyváradon, és az a megtiszteltetés ért engem, hogy bemutatthattam nekik a város nevezetes épületeit, látványosságait.

Bár sajnálatos módon rövid ideig élvezhettem László barátságát, személyében egy rendkívüli embert ismertem meg, akinek halála nagy űrt okozott a jogásztársadalomban.

Általános gondolatok

A magyar jogi szakirodalomban gyakorlatilag nem olvashatunk olyan tanúvédelemmel foglalkozó tanulmányt, amely valamely szinten, részletesen vagy éppen futólag ne érintené a különösen védett tanú intézményét. Ezzel kapcsolatosan *Tremmel Flórián* megjegyezte, hogy a különösen védett tanú intézménye „a tanúvédelem legalaposabban szabályozott és a szakirodalomban is legrészletesebben megvitatott ága”.² A régi Be. különösen védett tanúra vonatkozó szabályozását *Bócz Endre* méltán minősítette „súlyosan hiányosnak”.³ A hivatkozott szerző véleménye szerint⁴ a különösen védett tanúra vonatkozó súlyosan hiányos szabályozás az R (97) 13-as számú Ajánlás nyomán került bele az 1998. évi XIX. törvény szövegébe, amelyet a 2002. évi I. törvény 125. §-a is csak részben „korrigált”. A különösen védett tanút a jogi szakirodalomban⁵ méltán nevezték „titkos tanúnak”, ugyanis a zárt adatkezeléssel érintett tanúval ellentétben – akinek neve szintén ismeretlen marad a védelem alanyai előtt – a különösen védett tanú az eljárás során „fizikai valóságában” is mindig anonim marad. Más szavakkal, a zárt nevű tanúval ellentétben – aki szintén anonim tanúnak minősül – a régi Be. értelmében a különösen védett tanú sohasem szembesült a védelem alanyaival, ugyanis a bírósági tárgyalásra nem volt idézhető, a tárgyaláson nem volt kihallgatható, és a nyomozási szak során a védelem alanyai csak írásban, közvetett módon intézhettek hozzá kérdéseket. A különösen védett tanúval kapcsolatosan született igen részletes szakirodalom is elsősorban az intéz-

2 Tremmel Flórián: *A tanúvédelem hazai körképe*. Jura 2008. 1. szám, 146.

3 Bócz Endre: *Új fejlemény a tanúvédelemben*. Rendészeti Szemle 2010. 3. szám, 78.

4 Uo., 78.

5 Varga Zoltán: *A tanúvédelem*. Magyar Jog 2001/5. szám, 271; Kemény Gábor: *Büntető eljárásjogunk tanúvédelemmel kapcsolatos módosításai, a bennük rejlő lehetőségek tükrében*. Belügyi Szemle 2000. 10. szám, 90.

mény súlyos hiányosságainak köszönhető, ugyanis meglátásom szerint a különösen védett tanú intézménye a magyar tanúvédelmi reformszabályozás legkényesebb és leginkább kritizálható pontja. *Róth Erika* a különösen védett tanúvá nyilvánítás lehetőségét a magyar tanúvédelmi szabályozás maximumaként jellemezte, ugyanis azon kívül, hogy a nyomozás során a tanú kizárólag a nyomozási bíró és az ügyész előtt tesz vallomást, általában többször nem is kell megjelennie a hatóságok előtt, és a vádlottal egyáltalán nem is szembesül.⁶

A különösen védett tanúvá nyilvánítás törvényi feltételei

A Be. 90. § (1) bekezdése szabályozza a tanú különösen védetté nyilvánításához szükséges feltételeket: a) vallomása kiemelkedő súlyú ügy lényeges körülményeire vonatkozzék; b) a vallomásától várható bizonyíték mással nem pótolható; c) személyének, illetve tanúként történt kihallgatásának felfedése esetén a tanú vagy hozzátartozója élete, testi épsége vagy személyes szabadsága súlyos fenyegetésnek lenne kitéve. Fontos megjegyezni, hogy a különösen védett tanúvá nyilvánításhoz a fentebb felsorolt feltételek konjunktív, egyidejű teljesülése szükséges.

Az első feltétel értelmében a tanú vallomása kiemelkedő súlyú ügy lényeges körülményeire kell hogy vonatkozzon. A jogi szakirodalomban kifejtettek⁷ szerint, mivel a jogszabály nem határozza meg „a kiemelkedő súlyú ügyek” körét, az elemzett feltétel teljesülésének vizsgálata érdekében mindig tekintettel kell lenni az adott ügy konkrét körülményeire, anélkül, hogy a bűncselekmény súlyossága vagy a magas büntetési tétel önmagában képes lenne egy ügyet „kiemelkedő súlyúvá” minősíteni.⁸ Az előbbi állítás meglátásom szerint elméletileg nem kifogásolható, viszont a

6 Róth Erika: *Hogyan és kitől védjük a tanút?* In: Róth Erika (szerk.): *Kriminálpolitikai válaszok a bűnözés kihívásaira, különös tekintettel a szervezett bűnözésre és a büntetőjogi szankciórendszerre: A IV. Országos Kriminológia Vándorgyűlés anyaga*. Győr, 2000. október 13–14., Kriminológiai Közlemények Különkiadás, Bíbor Kiadó, Budapest 2001, 117.

7 Varga: *i. m.* 271. Más szerzők véleménye szerint a „kiemelkedő súlyú ügy” meghatározásánál a jogalkotó vélhetően azon körülménynek tulajdonított jelentőséget, hogy az adott bűncselekményre a Btk. 5 évi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést írjon elő. Lásd Tilk Ferenc: *A tanúvédelem mint új jogintézmény Magyarországon*. Belügyi Szemle 2000. 2. szám, 53. A fentebb hivatkozott nézőponttal nem értek egyet, ugyanis célszerűtlen és ellentétes a törvényesség elvével olyan kizáró feltételek alkalmazása – a jelen esetben 5 év minimális felső büntetési határ –, amelyet a jogalkotó nem szabályozott expressis verbis.

8 A hazai rendelkezésekkel ellentétben a francia Be. 706-58. §-a pontosan körülhatárolja azon bűncselekmények körét, amelyek elkövetése esetén sor kerülhet a tanú anonimá nyilvánítására. Az említett rendelkezések 2001 novemberében elfogadott formája értelmében büntettek és legalább 5 év szabadságvesztéssel büntetendő vétségek esetén lehetett egy tanút anonimá nyilvánítani, azonban a 2002. szeptember 9-i törvénymódosítás az 5 éves minimális felső büntetési határt lecsökkentette 3 évre. Lásd Szabó Krisztián – Pápai-Tarr Ágnes: *Az anonim tanúkra vonatkozó szabályok a francia és a magyar büntető eljárásjogban*. Magyar Jog 2009. 8. szám, 488.

gyakorlatban „kiemelkedő súlyú ügynek” szinte minden esetben azon ügyek fognak minősülni, amelyek tárgyát olyan súlyos bűncselekmények képezik, amelyek szankcionálásához igen komoly társadalmi érdek fűződik. Különösen védetté nyilváníthatók az esetleges szervezett bűnözői csoport tagjai vagy azok a sértettek, akik nem saját ügyükben tesznek vallomást a szervezett bűnözői csoport tevékenységére vonatkozóan, ugyanis amennyiben feltételezzük, hogy egy bizonyos időszakban a terhelt számos társsal dolgozott együtt vagy több száz sértett ellen követett el bűncselekményt, nem tudhatja, hogy ezek közül ki tesz rá nézve terhelő vallomást.⁹ Következésképpen a kiemelkedő súlyú ügyek kategóriájába kerülnek elsősorban a „nagy kaliberű” ügyek, amelyek tárgyát súlyos bűncselekmények képezik, és amelyeket legtöbb esetben határokon átnyúló szervezett bűnözői csoportok követtek el, mint például a kábítószer-, fegyver- és emberkereskedelem, pénzmosás, pénzhamisítás, terrorizmus. A tanú vallomása akkor vonatkozik az ügy lényeges körülményeire, ha az anyagi jogi és az eljárásjogi szempontok vizsgálata után megállapítható, hogy a cselekmény jogi megítélésével függ össze, ugyanakkor lényeges körülménynek minősülnek mindazon elemek, amelyek nélkülözhetetlenek az elkövető személyének bizonyításához.¹⁰ Más szavakkal mindazon körülmények, amelyek a terhelt büntetőjogi felelősségre vonásához szükségesek, lényeges körülménynek minősülnek.

A második feltétel a szubszidiaritás elvének érvényesülését követeli meg azért, hogy egy tanú kizárólag abban az esetben nyilvánítható különösen védetté, amennyiben a vallomásából várható bizonyíték más bizonyítékkal nem pótolható. Más szavakkal: szükséges, hogy a tanú vallomásából nyerhető adatok, bizonyítékok ne legyenek pótolhatók más bizonyítási eszközökből nyerhető adatokkal, bizonyítékokkal. A fentebb említett feltétellel kapcsolatosan az R (97) 13-as számú Ajánláshoz tartozó Függelék 13. pontjához fűződő indokolásában a Szakértői Bizottság kifejtette, hogy az anonimitás kérdésében meghozandó döntés során az egyik feltétel, hogy más helyettesítő bizonyítékokat is vegyenek számításba a nemzeti hatóságok.¹¹ Szintén az elemzett feltétellel kapcsolatosan a fentebb említett Ajánláshoz tartozó Függelék 10. pontja előírja, hogy amennyiben lehetséges, kivételes intézkedés kell legyen a bizonyítékot szolgáltató anonim tanú igénybevétele a nemzeti jognak megfelelően. A szubszidiaritás feltételének vizsgálata a gyakorlatban igen komoly nehézségeket okozhat, mivel

9 A jogi szakirodalomban is megjegyezték, hogy általában a bűncselekmény sértettjei nem szerepelhetnek különösen védett tanúként a büntetőeljárásban, ugyanis a sértett és az elkövető között legtöbbször személyes kontaktus alakul ki. Mindezek ellenére, bizonyos sok sértett bűncselekmények esetén, mint például védelmi pénzek szedése, ingatlan-csalássorozatok, elenyésző a személyes kontaktus jelentősége, éppen ezért lehetővé válik a sértettek különösen védett tanúvá nyilvánítása. Lásd Tremmel: *i. m.* 149.

10 Szabó Krisztián: *A tanúvédelem eszközei a magyar büntetőeljárásban*. Collectio Iuridica 2004. 4. szám, 228.

11 Lásd A Miniszteri Bizottság R (97) 13-as számú Ajánlása, Indoklás 79. pont.

a nyomozó hatóságoknak *a priori*, a vallomás megtétele előtt kell eldönteniük, hogy a jövőben kihallgatandó tanú vallomásából származó adatok pótolhatók-e más bizonyítási eszközökből nyerhető bizonyítékokkal. Más szavakkal, az ügy körülményeit ismerve a kihallgatás előtt a hatóságnak csak sejtelve lehet arról, hogy a tanú milyen tartalmú nyilatkozatot tesz majd a jövőben, és ez alapján kell eldöntenie, hogy ezeket az adatokat beszerezheti-e más bizonyítási eszközökből nyerhető bizonyítékokkal, vagy kizárólag a tanú vallomása alkalmas ezek beszerzésére. Erre vonatkozóan a szakirodalomban megjegyezték,¹² hogy csak bizonyos valószínűség szükséges a vallomásból nyerhető bizonyíték pótolhatósága tekintetében, nem pedig a teljes bizonyosság.

Az utolsó feltétel megköveteli, hogy a tanú személyének felfedése esetén a tanú vagy hozzátartozója élete, testi épsége vagy személyes szabadsága súlyos fenyegetésnek legyen kitéve. Láthatjuk, hogy a közvetett nyomásgyakorlás elkerülésének érdekében a jogalkotó a tanú hozzátartozójára irányuló fenyegetés esetén is lehetővé teszi a tanú különösen védetté nyilvánítását.¹³ A szakirodalomban hangsúlyozták,¹⁴ hogy a tanú személyének felfedése gyakorlatilag a tanú nyilvános szereplését jelentő ügy, hogy bármilyen védelmi eszköz igénybevétele nélkül tesz vallomást, amely kizárólag a személy, és nem feltétlenül a személyi adatok nyilvánosságra kerülését jelentené. A „súlyos fenyegetés” értelmezésekor a fenyegetés objektív vetülete mellett figyelembe kell venni a fenyegetés szubjektív elemeit is, ugyanis fontos, hogy a súlyos fenyegetés az adott tanú esetében milyen hatás kiváltására alkalmas.¹⁵

Egy olyan nézőpontot is megfogalmaztak,¹⁶ miszerint amennyiben teljesülnek a különösen védetté nyilvánítás feltételei, különösen védetté nyilvánítható a tanú *akár annak beleegyezése nélkül is*. Az említett nézőponttal nem értek egyet annak ellenére, hogy a Be. rendelkezéseit tanulmányozva nem találunk olyan konkrét jogszabályt, amely a tanú különösen védetté nyilvánítását annak beleegyezésének rendelné alá. Mindezek ellenére, amennyiben a tanú nem hajlandó igénybe venni az

12 Szabó: *i. m.* 228.

13 Tilk: *i. m.* 53.

14 Varga: *i. m.* 273.

15 A tanú szubjektív félelemérzetével kapcsolatosan kifejtették, hogy amennyiben a büntetőeljárás sikerét tartjuk szem előtt, úgy abban az esetben is alkalmazni kell a tanúvédelmi eszközöket, ha a tanú félelemérzete objektív kritériumok alapján megalapozatlannak tűnne, ugyanis ha a tanú védelem iránti kérelmét visszautasítják, saját szubjektív érzése alapján nem fog együttműködni a hatósággal, és a szankciók alkalmazása ellenére sem tesz vallomást. Mindezek ellenére a tanúvédelem indokoltságát nem a tanú szubjektív veszély- vagy biztonságérzete, hanem az objektív tényekből levonható következtetések határozzák meg. Ennek során azonban feltétlenül úgy kell eljárni, hogy a hatóság intézkedése és a tanú szubjektív érzete valamilyen közös nevezőre jusson. Ugyanakkor lehetőséget kell biztosítani a jogalkalmazó számára, hogy bizonyos esetekben a tanúvédelem egyéb formáit diszkrecionális jogkörben akkor is biztosíthassa az azt igénylő tanúnak, ha azok alkalmazását kizárólag a tanú szubjektív félelemérzete indokolja. Lásd Szabó: *i. m.* 224; Varga: *i. m.* 269.

16 Varga: *i. m.* 274.

igazságügyi hatóság által javasolt védelmi eszközt, ez arra utal, hogy még a védelmi eszköz alkalmazása sem képes a tanúban a félelmet eloszlatni. Ezen okból kifolyólag, amennyiben a hatóság különböző szankciók alkalmazása révén rákényszeríti a tanút a vallomástételre, előreláthatóan olyan vallomás fog születni, amely tartalmilag a terhelt büntetőjogi „érdekeit” fogja szolgálni. Következésképpen, nem célszerű a tanút sem szankciók alkalmazása, sem pedig a védelmi eszközök erőltetett elrendelése révén tanúzásra bírni.

A tanú különösen védetté nyilvánításának hatásköre

A Be. 90. § (1) bekezdése értelmében a bíróság az ügyészség indítványára különösen védett tanúvá nyilváníthatja a különleges bánásmódot igénylő tanút, míg a Be. 464. § (2) bekezdésének d) pontja alapján a bíróság a vádemelés előtt dönt a tanú különösen védetté nyilvánításáról. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy a Be. 463. §-a alapján a vádemelés előtt a bíróság feladatait elsőfokon a járásbírósnak a törvényszék elnöke által kijelölt bírója nyomozási bíróként látja el. Tehát a különösen védetté nyilvánításra vonatkozó kérelem elbírálásának hatásköre a vádemelés előtt a nyomozási bírót illeti meg. A fentebb hivatkozott jogszabályból az is kiderül, hogy a tanú különösen védetté nyilvánítása érdekében minden esetben ügyészi indítványra van szükség. A tanú személyi adatainak zárt kezelésével ellentétben – amit az a hatóság rendel el, amely előtt a büntetőeljárás éppen folyik – a tanú különösen védetté nyilvánítását kizárólag a nyomozási bíró rendelheti el. A jogalkotó ezen döntése teljes mértékben megalapozott, ugyanis a különösen védett tanú kihallgatását szabályozó eljárás drasztikusan korlátozza a terhelt védekezéshez való jogát azáltal, hogy a terhelt sohasem találkozhat személyesen a különösen védett tanúval. Ezen okból kifolyólag a jogalkotó egy, a büntetőeljárásban nem érdekelt személyt ruházott fel a tanú különösen védetté nyilvánításának és kihallgatásának hatáskörével. A Be. 90. § (2) bekezdése előírja, hogy a bíróság különösen védett tanúvá nyilvánítást elrendelő határozata ellen nincs helye fellebbezésnek, az indítvány elutasítása ellen az ügyészség és a tanú jelenthet be fellebbezést, hogy a nyomozási bíró határozatban dönt a tanú különösen védetté nyilvánításának kérdéséről. A régi Be. hasonló rendelkezései kapcsán a jogi szakirodalomban megjegyezték,¹⁷ hogy a tanú különösen védetté nyilvánításáról döntő határozat ellen a jogalkotó nem biztosított a védelem számára külön jogorvoslati lehetőséget.

17 Fenyvesi Csaba: *Védő és tanú*. Ügyvédek Lapja 2001. 1. szám, 46. Más szerzők véleménye alapján a nyomozási bíró határozata ellen külön jogorvoslattal lehet élni, viszont a hivatkozott szerző nem nevesíti azon jogszabályokat, amelyekre kijelentését alapozza. Lásd Varga: *i. m.* 276.

Azáltal, hogy a jogalkotó a tanú különösen védetté nyilvánítását a nyomozási bíró hatáskörébe helyezte, automatikusan kizárta annak a lehetőségét, hogy az ügyet érdemben tárgyaló, illetve a tanú különösen védetté nyilvánításáról döntő bíró személye megegyezzen, ugyanis a Be. 14. § (3) bekezdésének a) pontja értelmében a vádemelést követően a bíróság további eljárásából ki van zárva, aki az ügyben a vádemelés előtt nyomozási bíróként járt el.¹⁸ Ez azonban óhatatlanul ahhoz a következményhez vezet, hogy az ügyet érdemben tárgyaló bíró sohasem találkozhat közvetlenül a különösen védett tanúval, ezért nem ismerheti meg annak személyét.¹⁹ Más szavakkal, az ügyet érdemben tárgyaló bíró, a vallomás hitelt érdemlőségének tekintetében teljes mértékben a nyomozási bíró professzionalizmusára alapoz, és feltételezi, hogy a nyomozási bíró taktikailag helyesen és a megfelelő pillanatban tette fel a tanúnak azokat a kérdéseket, amelyek alapján az ügyet érdemben tárgyaló bíró majd ellenőrizni tudja a tanú szavahihetőségét.²⁰ A régi Be. 268. § (4) bekezdése, illetve a Be. 305. § (3) bekezdése alapján amennyiben a védelem alanyai, az ügyész vagy az ügyet érdemben tárgyaló bíró úgy vélte, hogy a bizonyítás eredményéhez képest vagy a tanú szavahihetőségének vizsgálata érdekében újabb kérdéseket kell a tanúhoz intézni, megfogalmazhatott újabb kérdéseket, amelyeket azonban szintén a nyomozási bíró tett fel a különösen védett tanúnak.²¹ A Be. 92. § (2) bekezdése értelmében a vádemelés után a bíróság a különösen védett tanú részvételét igénylő eljárási cselekményt elsősorban megkeresett bíróság vagy kiküldött bíró útján végzi el, amelyen a terhelt és a védő nem lehet jelen. Tehát a különösen védett tanú kihallgatását a vádemelés után sem az eljáró bíróság végzi, hanem a megkeresett bíróság vagy a kiküldött bíró. Fontos megjegyezni, hogy sem a vádlott, sem az ügyész, sem pedig a tanács elnöke nem szabhatja meg a nyomozási bírónak vagy a kiküldött bírónak, hogy milyen kihallgatási taktikát alkalmazzon, ami sok esetben az egyetlen

18 Ezzel ellentétben az NSZK Be. 223. §-a, amely a tanúzárlat esetén foganatosítható vizsgálóbiztosi kihallgatást szabályozta, és amely valószínűleg nagy szerepet játszott a különösen védett tanú intézményének megalkotásában – az eljárás előkészítő szakaszában, az ügy érdemében eljáró tanács valamelyik tagjának hatáskörébe tartozott az anonim tanú kihallgatása. Lásd Kertész Imre: *A tanú védelemre szorul*. Magyar Jog 1993. 4. szám, 195.

19 A jogi szakirodalomban „irreálisnak” minősítették a jogalkotó azon koncepcióját, miszerint az ügyet érdemben tárgyaló bíró nem ismerheti a védett tanú személyét. Lásd Kemény: *i. m.* 91.

20 Ezzel kapcsolatosan megjegyezték, hogy a nyomozási bírónak úgy kell elkészítenie a jegyzőkönyvkivonatot a különösen védett tanú kihallgatásáról, hogy azt az ügyet érdemben tárgyaló bíró is megértse. Ez viszont különböző stílusok ütközését jelenti, és értelmezési zavarokat is okozhat. Ezen okból kifolyólag az intézmény elterjedésével előre megjósolható, hogy a nyomozási bíró irodája előtt kollégák hosszú sora áll majd annak érdekében, hogy a jegyzőkönyvről felvilágosítást kérjen. Lásd Kemény: *i. m.* 90.

21 A fentebb említett rendelkezéssel kapcsolatosan megjegyezték, hogy a jogalkotó indokolatlanul „nyírálta meg” az ügyet érdemben tárgyaló bíró jogosítványait azáltal, hogy a közvetlenség elvének egyértelmű megsértésével a nyomozási bíró feladataként jelölte meg az anonim tanú újbóli kihallgatását. Lásd Szabó-Pápai-Tarr: *i. m.* 489.

módja a hamis tanúzás felfedésének. Amennyiben a tanú vallomásáról nem készül kép- és hangfelvétel, az ügyet érdemben tárgyaló bíró a kihallgatási jegyzőkönyv alapján nehezen formálhat képet a tanú szavahihetőségéről anélkül, hogy közvetlen módon megfigyelhetné annak reakcióit a feltett kérdésekre. Meglátásom szerint függetlenül attól, hogy készült-e vagy sem videofelvétel a különösen védett tanú kihallgatásáról, a vallomás hitelt érdemlőségének ellenőrzéséhez nélkülözhetetlen, hogy az ügyet érdemben tárgyaló bíró – akinek értékelnie kell a vallomást, és döntenie kell annak bizonyító erejéről – személyesen hallgassa ki a tanút, közvetlenül ismerje meg annak személyiségét, és saját belátása szerint tegye fel a tanú szavahihetőségének vizsgálata szempontjából szükséges kényes kérdéseket.²² Úgy vélem, hogy bizonyítási szempontból nem volt helyes a jogalkotó részéről a tanú különösen védetté nyilvánításáról és az ügy érdeméről döntő bíró hatáskörének különválasztása annak ellenére, hogy ezáltal a jogalkotó valószínűleg garantálni szeretne volna a különösen védett tanút kihallgató bíró pártatlanságát.²³ Mindezek ellenére meglátásom szerint erre nem volt szükség, ugyanis egy törvényes határozat meghozatala minden esetben azt feltételezi, hogy a felekkel vagy a vádhatósággal ellentétben, az eljáró tanács pártatlanul és elfogulatlanul, kizárólag a beszerzett bizonyítékok alapján dönt a vádlott bűnösségéről, anélkül, hogy bármilyen formában is megpróbálná „erőltetni” annak elítélését.²⁴ Ezen okból kifolyólag, a terhelt tisztességes eljáráshoz való jogának biztosítása érdekében megfelelő garanciát jelent, ha a különösen védett tanút egy bíró hallgatja ki, függetlenül attól, hogy később ugyanazon vagy más bíró tárgyalja az ügyet érdemben. Amennyiben figyelembe vesszük a fentebb felsorakoztatott érveket, megállapíthatjuk, hogy *Varga Zoltán* jogosan kérdőjelezte meg az eljáró bíróság által közvetlenül megvizsgált bizonyítékokra alapozott ügydöntő

22 A jogi szakirodalomban hangsúlyozták, hogy amennyiben a tanú kihallgatására a nyilvános bírósági tárgyalás keretén kívül kerül sor, a közvetlenség elvének érvényesülése szempontjából rendkívül fontos, hogy az ilyen kihallgatáson hivatalból vegyen részt az eljáró tanács elnöke, és ezáltal közvetlen forrásból győződjön meg a büntetőjogi felelősséget megalapozó tényeket alátámasztó bizonyítékokról. Lásd Gorza Edina: *Tanúvédelem és szervezett bűnözés*. Belügyi Szemle 1997. 7–8. szám, 29. Más szerzők is kifogásolták a jogalkotó azon döntését, miszerint a nyomozási bíró és nem az ügyet érdemben tárgyaló bíró hallgatja ki a különösen védett tanút, ugyanis így az ügyben eljáró bíró nem szerezhet közvetlen észlelésen alapuló benyomásokat a tanú személyéről. Lásd Liziczay Sándor: *„Jogtörténeti kuriózum” avagy a tanú védelmének büntetőeljárásjogi eszközei*. Collega 2003. 2. szám, 29.

23 Bizonyos szerzők véleménye alapján – amellyel nem értek egyet – az ügyet érdemben tárgyaló, illetve a különösen védett tanú kihallgatását végző bíró személyének különválasztása pozitív jellegű garanciális szabály. Lásd Arday Adrienn: *A tanúvédelem egyes kérdései – avagy hogyan védjük különösen a tanút?* Collega 2000. 1. szám, 19.

24 Más szerzők is kifejtették azon nézőpontjukat, miszerint a gyakorlatban semmi sem támasztja alá a nyomozási bíró intézmény létjogosultságát a tanú különösen védetté nyilvánítása és kihallgatása tekintetében, ugyanis a felmerülő értelmezési problémák kiküszöbölése, illetve az eljárás gyorsasága érdekében megfelelőbb megoldás lett volna, ha a különösen védett tanúval kapcsolatos feladatokat az ügyet érdemben tárgyaló bíró látta volna el. Lásd Kemény: *i. m.* 92.

határozat alapvető bizonyításeljárási garanciájának érvényesülését a különösen védett tanúval bizonyított büntetőeljárás esetén.²⁵ Fontos megjegyezni, hogy az R (97) 13-as számú Ajánláshoz tartozó Függelék 10. pontjához fűződő indoklás értelmében kizárólag a tanú múltjára vonatkozó titkos nyomozást kell egy olyan független bírónak/ügyésznek lefolytatnia, aki az alapeljárásban nem vesz részt.²⁶ Más szavakkal, az Ajánlás kizárólag az anonim tanú múltjára vonatkozó nyomozás tekintetében követeli meg, hogy az ügyet érdemben tárgyaló bíró és a titkos nyomozást folytató hatóság személye elkülönüljön, per a contrario, a különösen védetté nyilvánításról döntő, illetve az anonim tanút kihallgató bíró személye megegyezhet az ügy érdemben tárgyaló bíró személyével.

A szakirodalomban megjegyezték,²⁷ hogy az 1998. évi XIX. törvény koncepciója értelmében a különösen védett tanú személyazonosságát még az ítélező bíróság sem ismerheti meg. Nem értek egyet a fentebb megfogalmazott állítással, ugyanis a jogalkotó koncepciója szerint az ügyet érdemben tárgyaló bíró kizárólag a tanú személyét, azaz annak külalakját nem ismerheti meg, viszont ismernie kell a különösen védett tanú valós személyi adatait. Ezt a nézőpontot támasztják alá a Be. 93. §-ában foglalt rendelkezések, amelyek értelmében „ha az ügyészség különösen védett tanú vallomását vagy a részvételével végzett más eljárási cselekmény eredményét kívánja bizonyítási eszközként felhasználni, a bíróság figyelmezteti a terheltet és védőjét, hogy a különösen védett tanúhoz kérdések feltevését indítványozhatják, azonban a kérdések nem irányulhatnak a különösen védett tanú személyének és tényleges tartózkodási helyének felfedezésére”. Tehát a jogalkotó koncepciója értelmében az ügyet érdemben tárgyaló bírónak ismernie kell a különösen védett tanú valós személyi adatait. Az elemzett jogszabály teljes mértékben megfelel az Emberi Jogok Európai Bírósága (a továbbiakban: EJEB) *Kostovski v. Hollandia*²⁸ és *Windisch v. Ausztria*²⁹ ügyekben megfogalmazott követelményének, miszerint annak érdekében, hogy a nemzeti hatóságok által lefolytatott kihallgatási eljárás összeegyeztethető legyen a terhelt védekezéshez való jogával, az anonim tanút egy olyan pártatlan bírónak kell kihallgatnia, aki ismeri a tanú valós személyazonosságát.

25 Varga: i. m. 273.

26 Lásd A Miniszteri Bizottság R (97) 13-as számú Ajánlása, Indoklás 76. pont.

27 Tilk: i. m. 55.

28 Lásd EJEB, *Kostovski v. Hollandia*, 11454/85. (1989. november 20.). In: Berger Vincent – Kondorosi Ferenc: *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata, különös tekintettel a fair eljárás követelményeire*. Budapest 2006, 314.

29 Lásd EJEB, *Windisch v. Ausztria*, 12489/86. (1990. szeptember 27.), lásd Arday Adrienn: *A tanú szerepe a jelen büntetőjogban, avagy hogyan védi az 1998. évi XIX. törvény a tanút*. In: Gellér Balázs – Hollán Miklós (szerk.): *A szervezett bűnözés arcai*. Rejtjel Kiadó, Budapest 2004, 157.

A tanú anonimitásának szükségességét és a tanú szavahihetőségét igazoló eljárás

A Be. 92. § (5) bekezdése értelmében „a különösen védett tanú kihallgatása során fel kell tární és ellenőrizni kell a tanú szavahihetőségét, tudomásának megbízható voltát, és azokat a körülményeket, amelyek vallomása hitelt érdemlőségét befolyásolhatják. Az így szerzett adatokat a kihallgatásról készült jegyzőkönyvben fel kell tüntetni.” Az említett követelményt a jogalkotó a 2002. évi I. törvény 125. §-a révén iktatta be a 2003. július 1-től hatályos régi Be. rendelkezései közé, többek között azzal a céllal, hogy megpróbálja kiküszöbölni azokat a tanúvallomás értékeléséhez fűződő gyakorlati nehézségeket, amelyeket a különösen védett tanú kihallgatását lefolytató és az ügyet érdemben tárgyaló bíró személyének elkülönítése okoz. A szakirodalomban megjegyezték,³⁰ hogy az elemzett rendelkezések elfogadásának legfőbb indoka az volt, hogy a különösen védett tanú a tárgyaláson nem volt alávethető a védelem közvetlen kérdéseinek, ezért vallomásának későbbi felhasználása fokozott garanciákat igényelt. A Be. 92. § (5) bekezdésében foglalt rendelkezések szabályozása révén a jogalkotó az R (97) 13-as számú Ajánláshoz tartozó Függelék 10., illetve 11. pontjában előírt rendelkezéseket kívánta átültetni nemzeti jogrendünkbe.³¹ Az Ajánlás említett rendelkezéseinek értelmében „amikor az anonimitás garanciáját a tanú elfogadta és az illetékes hatóság azt ideiglenesen engedélyezte, a büntetőeljárásnak biztosítania kellene egy olyan ellenőrző eljárást, amely alkalmas lehet a büntető igazságszolgáltatás igényei és a védelem jogai közötti valódi egyensúly fenntartására. Ezen eljárásnak köszönhetően a védelemnek lehetősége nyílna arra, hogy vitassa a tanú anonimitásának szükségességét, a tanú hitelességét és ismereteinek eredetét. Az anonimitást csak abban az esetben kellene engedélyezni, ha az illetékes igazságügyi hatóság, a felek meghallgatása után, a következőket állapítja meg: az érintett személy élete vagy szabadsága komolyan fenyegetett [...], a bizonyíték fontos és a személy hiteles.” Az Ajánlást kidolgozó Szakértői Bizottság munkásságát bemutató írásában a bizottság magyarországi tagja, *Bócz Endre* kifejtette, hogy az anonim tanúk szerepeltetésének problémája hosszas vita tárgyát képezte, ugyanis felmerült az a lényeges kérdés, hogy milyen mértékben ellenőrizhető a tanú szavahihetősége mint a vallomás hitelt érdemlőségének legfőbb komponense, amennyiben a tanú személyazonossága

30 Szabó: *i. m.* 230.

31 A jogi szakirodalomban hangsúlyozták, hogy a tanú szavahihetősége ellenőrzésének lehetőségeit tágítani indokolt, ezért bevezetendő az R (97) 13-as számú Ajánlásban is fontosnak tartott sajátos igazolási eljárás. Lásd Tremmel Flórián: *i. m.* 149. A fenti észrevételhez kizárólag annyit szeretnék hozzáfűzni, hogy 2008-ban az igazolási eljárás a maga súlyosan hiányos formájában már szabályozva volt a Be. 213. § (2) bekezdésében.

ismeretlen a védelem alanyai számára.³² *Giovanni Turone*, a Szakértői Bizottság olasz tagja, az Olasz Igazságügyi Minisztérium Maffiaellenes Igazgatóságának munkatársa dolgozta ki azt a kritériumrendszert, amelyet részletesen szabályoz az Ajánláshoz tartozó Függelék 10. és 11. pontjához fűződő indoklás.³³ Következésképpen *Giovanni Turone* javaslata alapján a Szakértői Bizottság kijelentette, hogy az Ajánlás olyan szabályok megalkotását vette célba, amelyek képesek garantálni azt, hogy a tanú anonimitása nem vonja maga után az EJEJ joggyakorlatával való ellentétet.³⁴ Az elemzett rendelkezések egy olyan autonóm igazságszolgáltatási eljárás létrehozását javasolják kevéssel a nyomozati szakaszt követően, amely alkalmas arra, hogy ellenőrizze az anonimitáshoz szükséges feltételek meglétét, ellensúlyozza a védelmet ért fogyatékoságot, és megszüntesse azokat a veszélyeket, amelyeket az anonimitás hordoz magában. Az indoklás folytatásában a Szakértői Bizottság egy olyan független igazolási eljárást ajánl, amely alkalmas eredményesen helyettesíteni a vádlottat és védőjét annak érdekében, hogy rávilágítson minden olyan körülményre, amely képes lényegesen befolyásolni az anonim tanú hitelességét.³⁵ *Ezt a mechanizmust nem közvetlenül a vádlott vagy a védő, hanem az illetékes igazságügyi hatóság gyakorolja.*³⁶ Annak érdekében, hogy az ellenőrzési mechanizmus megfelelően működjék, a nemzeti jogalkotónak fontos az alábbi körülményeket figyelembe vennie:³⁷

– biztosítani kell a védelemnek a vádhatóság által összegyűjtött bizonyítékokra vonatkozó lehető legszélesebb információszerzési joga és a tanú személyazonosságának eltitkolása közötti egyensúly fenntartását,

– a tanú anonimitásának elrendelésére vonatkozó kérelmet az ügyésznek az illetékes igazságügyi hatóságnál kell benyújtania, és erről értesítenie kell a vádlottat és védőjét,

– biztosítani kell a vádlott és védője számára, hogy kifejthessék saját véleményüket, és hogy kérdéseket tegyenek fel a tanú múltjára vonatkozóan,

– a tanú múltjára vonatkozó titkos nyomozást olyan független bírónak/ügyésznek kell lefolytatnia, aki az alapeljárásban nem vesz részt, valamint a büntetőeljárás alatt lehessen kérdéseket feltenni az említett nyomozás tárgyára és körülményeire vonatkozóan, nevezetesen azon garancia biztosítása szempontjából, hogy a vádlottal szembeni elfogultság nem állt fenn,

32 Bócz Endre: *A tanúvédelem és az Európa Tanács*, Rendészeti Szemle 1994. 8. szám, 9–10.

33 Bócz Endre: *Emberi jogok – „titkos tanúk”*, Belügyi Szemle 1996. 9. szám, 10–12.

34 Lásd A Miniszteri Bizottság R (97) 13-as számú Ajánlása, Indoklás 66. pont.

35 Lásd A Miniszteri Bizottság R (97) 13-as számú Ajánlása, Indoklás 75. pont.

36 Lásd A Miniszteri Bizottság R (97) 13-as számú Ajánlása, Indoklás 75. pont.

37 Lásd A Miniszteri Bizottság R (97) 13-as számú Ajánlása, Indoklás 76. pont, Lásd Bócz Endre: *Módosítási javaslatok az új Be.-hez*, Magyar Jog 2000. 8. szám, 469.

– a független bíró/ügyész a tanú hitelességére vonatkozó megállapításait azon részben rögzíti, ahol a tanú szubjektív hitelessége és a tanúvallomás valóságtartalma kapcsán kétségek merültek fel.

Amennyiben a Be. 92. § (5) bekezdésében szabályozott rendelkezéseket összehasonlítjuk az Ajánláshoz tartozó függelék 10., illetve 11. pontjával és a hozzá fűződő indokolással, arra az egyértelmű következtetésre jutunk, hogy a jogalkotó által egyetlen mondatban, formálisan szabályozott igazolási eljárás nagyon sok szempontból hiányos. Mindenekelőtt fontos megjegyezni, hogy az elemzett rendelkezés részben eleget tesz ugyan az Ajánlás szövegének, ugyanis kötelezi a nyomozási bírót a tanú szavahihetőségének, illetve tudomása megbízható voltának ellenőrzésére, viszont a védelem alanyainak semmilyen lehetőséget nem biztosít arra, hogy vitathassák a tanú anonimitásának szükségességét, a tanú hitelességét és ismeretei eredetét sem a különösen védetté nyilvánítást megelőzően, sem a különösen védett tanú vallomásának megtekintését követően.³⁸ A hatályos magyar jogszabályok értelmében a vádlottnak és védőjének semmilyen beleszólása nincs a különösen védetté nyilvánításhoz szükséges törvényi feltételek ellenőrzésébe. Ezen feltételek teljesülését a nyomozási bíró egy olyan határozatban vizsgálja, amely ellen a Be. 90. § (2) bekezdése értelmében fellebbezésnek helye nincs. Más szavakkal, a magyar Be. által szabályozott igazolási eljárás nem kontradiktórius, ugyanis annak egyedüli résztvevője a nyomozási bíró. Tehát a magyar jogi szabályozásban szó nincs olyan eljárásról, amely lehetővé tenné azt, hogy a nyomozási bíró a felek meghallgatása után döntsön a különösen védetté nyilvánításhoz szükséges feltételek teljesüléséről vagy a tanú hitelességéről, amint azt az Ajánláshoz tartozó Függelék 10. és 11. pontjai megkövetelik. Mi több, a védelemnek még írásban sincs lehetősége arra, hogy a fentebbi körülményekkel kapcsolatosan észrevételeket tegyen, ugyanis a hatályos jogszabályok értelmében a vádlott kizárólag a vádirat kézbesítése alkalmával értesül arról, hogy az ügyben különösen védett tanú vallomását használja fel a vádhatóság, viszont ekkorra már a különösen védetté nyilvánítás sikeresen megtörtént. Ezen okból kifolyólag értelemszerű-

38 A jogi szakirodalomban megjegyezték, hogy a védelem sem a különösen védett tanú kihallgatása előtt, sem utána nem kap alkalmat arra – egészen a vádirat kézbesítéséig –, hogy a tanú különösen védetté nyilvánításának szükségességét megkérdőjelezze, ami nyilvánvalóan ellentétes az Ajánlás 11. pontjával. Lásd Bócz Endre: *Módosítási javaslatok...*, i. m. 468. A Be. 93. §-ában foglalt szabály értelmében ha az ügyész különösen védett tanú vallomását kívánja bizonyítási eszközként felhasználni, a bíróság figyelmezteti a terheltet és védőjét, hogy a tanács elnöke a vádirat kézbesítésével egyidejűleg közli a vádlottal és a védővel, ha az ügyész különösen védett tanú vallomását kívánja bizonyítási eszközként felhasználni és figyelmezteti őket arra, hogy a különösen védett tanúhoz kérdések feltevését indítványozhatják. A fentebb említett jogszabály nem teszi lehetővé a védelem alanyai számára azt, hogy vitathassák a tanú anonimitásának szükségességét, a tanú hitelességét, illetve ismereteinek eredetét. Mindezen érvek tükrében a fentebb hivatkozott szerző kijelentése csak részben igaz, ugyanis a védelem a vádirat kézbesítését követően sem kap lehetőséget a különösen védetté nyilvánítás szükségességének megkérdőjelezésére.

en már az a követelmény sem teljesül, hogy a tanú anonimitásának elrendelése iránti kérelemről értesíteni kell a vádlottat és védőjét, ugyanis a vádirat kézbesítésének pillanatában a védelem alanyai már nem a kérelemről, hanem a különösen védett tanú vallomásáról szereznek tudomást. Ha nem is a különösen védetté nyilvánítás előtt vagy közvetlenül azt követően, de a Be. 93. § b) pontja, illetve a Be. 92. § (3) bekezdése lehetővé teszi a védelem számára, hogy telekommunikációs eszköz útján kérdéseket tegyenek fel a tanú múltjára és esetleges elfogultságára vonatkozóan, amennyiben a nyomozási bíró ezt nem tiltja meg azzal a kifogással, hogy az illető kérdések a különösen védett tanú személyének vagy tartózkodási helyének felfedéséhez vezethetnek.

A francia Be. 706-60. §-ában foglalt jogszabály értelmében a tanú anonimitására vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók, ha tekintettel a bűncselekmény elkövetésének körülményeire vagy a tanú személyiségére, személyazonosságának ismerete elkerülhetetlen a védelem jogainak gyakorlásához.³⁹ A francia jogi szakirodalomban számos kritikát fogalmaztak meg⁴⁰ az említett jogszabállyal kapcsolatosan, főként arra hivatkozva, hogy a bizonyítékok konkrét felsorakoztatása hiányában gyakorlatilag eldönthetetlen a tanú személyazonosságának szükségessége a védelem jogainak gyakorlása érdekében, ugyanakkor: milyen kritériumok alapján hivatkozik a terhelt a tanú személyazonossága ismeretének elengedhetetlen voltára, amennyiben nem ismeri azt? Meglátásom szerint az elemzett rendelkezéseknek a megfogalmazott kritikák ellenére is van létjogosultságuk. Logikailag számomra egyértelmű, hogy a tanú személyazonossága ismeretének szükségességét a védelem jogainak gyakorlása érdekében a tanú anonimá nyilvánításának pillanatában szükséges ellenőrizni az anonimitás kérdésében döntő személy részéről. Következésképpen az elemzett feltétel teljesülését nem a védelem indítványára, hanem hivatalból kellene ellenőriznie az anonimá nyilvánítás hatáskörével felruházott bírónak, ugyanis a védelem alanyai előtt a teljes eljárás során ismeretlen marad az anonim tanú személye. Az egyetlen személy, aki mind az ügy körülményeit, mind pedig az anonimá nyilvánítandó tanú személyazonosságát ismeri, az a bíró, akinek a tanú anonimá nyilvánítására vonatkozó indítványt el kell bírálnia. Amint már említettem, az R (97) 13-as számú Ajánláshoz tartozó Függelék 10., illetve 11. pontjához fűződő indoklás olyan ellenőrzési mechanizmust javasol, amelyet nem közvetlenül a vádlott vagy a védő, hanem az illetékes

39 A francia Be. 706-60. §-a értelmében a terhelt, attól az időponttól kezdve, hogy tudomására jut a 706-58. § szerint felvett anonim tanúvallomás tartalma, 10 napon belül vitathatja az anonim tanú alkalmazását, amiről indokolt határozatban a vizsgálóbírói kamara elnöke dönt. Amennyiben a terhelt kérelmét indokoltnak tartják, úgy a tanúnak is kifejezetten hozzá kell járulnia ahhoz, hogy személyazonosságát felfedjék. Ilyen hozzájárulás nélkül el kell rendelni a kihallgatás anyagának megsemmisítését, és így az anonim tanúvallomás nem használható fel bizonyítékként. Lásd Szabó-Pápai-Tarr: *i. m.* 491.

40 Szabó-Pápai-Tarr: *i. m.* 489.

*igazságügyi hatóság gyakorol.*⁴¹ A francia Be. 706-60. §-ában szabályozott feltétel ellenőrzése érdekében az anonimitás kérdésében döntő bírónak nem kell ellenőriznie a tanú szavahihetőségét, tudomásának megbízható voltát és azokat a körülményeket, amelyek vallomása hitelt érdemlőségét befolyásolhatják. Következésképpen meglátásom szerint ajánlott lenne olyan, a francia Be. 706-60. §-ában szabályozott rendelkezésekhez hasonló jogszabályok beiktatása a magyar büntetőeljárásba, amelyek lehetővé tennék a tanú különösen védetté nyilvánítására vonatkozó ügyészi indítvány visszautasítását abban az esetben, ha a Be. 92. § (5) bekezdése alapján folytatott ellenőrzés során a nyomozási bíró arra a következtetésre jutna, hogy az ügy körülményeire vagy a tanú személyiségére való tekintettel az anonim tanú személyazonosságának ismerete elengedhetetlen a védelmi jogok érvényesítése céljából. Felmerül azonban az a kérdés, hogy mit is kell értenünk az „ügy körülményei” vagy a „tanú személyisége” alatt, amelyek szükségessé teszik a tanú személyazonosságának ismeretét a védelem jogainak gyakorlása érdekében. Az említett kifejezések gyakorlati alkalmazása tekintetében érdemes szem előtt tartani az R (97) 13-as számú Ajánlást kidolgozó Szakértői Bizottság olasz tagja, a már említett *Giovanni Turone* által megfogalmazott veszélyforrásokot a tanú anonimitásának tekintetében.⁴² Az anonim tanú megbízhatatlan lehet a személyiségéhez kapcsolódó szubjektív okokból, mint például kóros elmeműködés, hallucinációk, súlyos fokú befolyásolhatóság vagy egyszerűen megrögzött hazudozás. Mindezt azonban nem lehet feltárni a személyazonosság ismerete és a személy egyéni életútjának megismerése nélkül. A hivatkozott szerző megjegyezte, hogy biztosítékot jelenthet ebben az esetben, ha a vádlott és a védő komoly, tárgyyszerű és észszerű garanciát kap a tanú szubjektív megbízhatósága felől és arról, hogy a tanú múltjában nincsenek olyan epizódok, amelyek ennek ellentmondhatnak. Szintén veszélyforrást jelent a tanú és a vádlott közötti, valamikori közvetlen vagy közvetett kapcsolat, amit viszont tudni és mérlegelni kell azért, hogy nem vált-e a vádlottal szembeni elfogultság vagy ellenérzés forrásává. Erre vonatkozóan az anonimitás elfogadható a védelmi jogok szemszögéből, ha a vádlott és a védő komoly, tárgyyszerű és észszerű garanciát kap arról, hogy a tanú teljesen kívülálló. *Giovanni Turone* szerint nem tekinthető kívülállónak az olyan tanú, akinek bármilyen személyes és magánjellegű kapcsolata volt akár a terhelttel, akár a terhelt köreivel, tekintet nélkül e kapcsolat közvetlen vagy közvetett, új keletű vagy régi, ismert vagy ismeretlen voltára. A nem kívülálló tanú nem lehet anonim a lehetséges elfogultság miatt sem, de azért sem, mert a vallomás gyakorlatilag ki kell térjen a tanú és a vádlott közötti kapcsolatra.

Ennél a pontnál fontos megjegyezni, hogy a 2008. június 21-én elfogadott angol törvény az R (97) 13-as számú Ajánláshoz tartozó Függelék 10. pontjában szereplő

41 Lásd a Miniszteri Bizottság R (97) 13-as számú Ajánlása, Indoklás 75. pont.

42 Bócz Endre: *Ismét a tanúvédelemről*, Belügyi Szemle 1995. 6. szám, 7-8.

igazolási eljáráshoz hasonló jogi mechanizmust szabályoz az anonim tanúk igénybevétele esetén.⁴³ A törvény értelmében, egy tanú anonimá nyilvánítása esetén biztosítani kell a vádlott számára azt, hogy tudja, az anonim tanú szavahihetősége milyen jelentőséget kaphat vallomása mérlegelésénél. Továbbá az anonimitás elrendelését megelőzően meg kell vizsgálni, hogy megfelelően értékelhető-e a vallomás a tanú kilétének felfedése nélkül, és hogy a tanú vallomása kizárólagos vagy döntő jelentőségű-e a vádemelés alátámasztásában. Végül, de nem utolsósorban azt kell ellenőrizni, hogy a tanú hajlamos-e tisztességtelenségre, és van-e erre valamilyen konkrét indoka. Ezen körülmények elemzése során figyelemmel kell lenni arra, hogy a tanú volt-e büntetve, továbbá hogy kapcsolatban állt-e a vádlottal vagy annak vádlott-társaival, ugyanis ha a tanú részt vett bűnöző tevékenységben vagy bűnös kapcsolatban állt a vádlottal, szavahihetősége megkérdőjelezhető.

A különösen védett tanú kihallgatását szabályozó eljárás és a vele szemben megfogalmazott kritikák

Az alábbi sorokban ismertetem mind a régi, mind pedig az új Be. különösen védett tanú kihallgatására vonatkozó rendelkezéseit, elsősorban azért, hogy rávilágítsak a régi Be. súlyos hiányosságaira és az új Be. által hozott pozitív változásokra. A régi Be. 213. § (2) bekezdése értelmében „a különösen védett tanú kihallgatásánál a nyomozási bírón, a jegyzőkönyvvezetőn és – ha szükséges – a tolmácson kívül csak az ügyész és a tanú érdekében eljáró ügyvéd lehet jelen”, ugyanakkor, a régi Be. 219. § (4) bekezdése előírja, hogy „ha az ügyész a különösen védett tanú vallomását a bírósági eljárásban bizonyítékként kívánja felhasználni, a különösen védetté nyilvánított tanú kihallgatásáról készült jegyzőkönyvkivonatot csatolja a vádemelés alapjául szolgáló iratokhoz, a gyanúsítottat és a védőt erről, valamint e csatolt irat megtekintésének lehetőségéről értesíti”. Végül, a régi Be. 263. § (3) bekezdése kijelenti, hogy „a tanács elnöke a vádirat kézbesítésével egyidejűleg közli a vádlottal és a védővel, ha az ügyész különösen védett tanú vallomását kívánja bizonyítási eszközként felhasználni, figyelmezteti őket arra, hogy a különösen védett tanú vallomását tartalmazó jegyzőkönyvkivonatot megtekinthetik, és írásban a különösen védett tanúhoz kérdések feltevését [...] indítványozhatják [...] a különösen védett tanúhoz feltett kérdések közvetlenül nem irányulhatnak a különösen védett tanú személyének és tartózkodási helyének felfedezésére”.

A Be. 92. § (1) bekezdése értelmében „a vádemelés előtt a különösen védett tanú részvételét igénylő eljárási cselekményen kizárólag az ügyész, a nyomozó ható-

---

43 Bócz: *Új fejlemény...*, i. m. 81.

ság tagja, a jegyzőkönyvvezető, indokolt esetben a szakértő és a szaktanácsadó, a különösen védett tanú segítője, és az eljárási cselekménnyel szükségszerűen érintett más személy lehet jelen”, míg a Be. 92. § (2) bekezdése előírja, hogy „a vádemelés után a bíróság a különösen védett tanú részvételét igénylő eljárási cselekményt elsősorban megkeresett bíróság vagy kiküldött bíró útján végzi el, amelyen a terhelt és a védő nem lehet jelen”. Végül, a Be. 93. § b) pontja kijelenti, hogy „ha az ügyészség különösen védett tanú vallomását vagy a részvételével végzett más eljárási cselekmény eredményét kívánja bizonyítási eszközként felhasználni, a bíróság figyelmezteti a terheltet és védőjét, hogy [...] a különösen védett tanúhoz kérdések feltevését indítványozhatják, azonban a kérdések nem irányulhatnak a különösen védett tanú személyének és tényleges tartózkodási helyének felfedésére”.

A fentebbi sorokban bemutatott, a régi Be. különösen védett tanú kihallgatását szabályozó eljárásának alapos elemzése után levonhatunk két igen fontos következtetést: a védelem alanyai és a különösen védett tanú között a büntetőeljárás során nem valósult meg személyes konfrontáció, illetve a védelem alanyai kizárólag írásban, közvetett módon intézhettek kérdéseket a különösen védett tanúhoz. Következésképpen, a zárt adatkezelésű anonim tanúval ellentétben – akinek személyi adatai ugyan ismeretlenek a védelem alanyai előtt, de aki személyesen megjelenik a bírósági tárgyaláson, és így közvetlen módon kikérdezhető – a különösen védett tanúnak nemcsak személyi adatai, hanem személye is ismeretlen marad a védelem alanyai előtt. Ehhez képest a Be. lehetővé teszi, hogy a vádemelés után a különösen védett tanúhoz a terhelt kérdések feltevését indítványozza telekommunikációs eszköz révén úgy, hogy a tanú személyazonosságának megállapítására alkalmas egyedi tulajdonságok technikai eszközzel legyenek torzítva. Tehát a régi Be. rendelkezéseivel ellentétben a Be. különösen védett tanú kihallgatását szabályozó rendelkezései lehetővé teszik a közvetlenség elvének részleges érvényesülését. A Be. 93. § b) pontja, illetve a Be. 92. § (3) bekezdése, amelyek lehetővé teszik kérdések indítványozását a különösen védett tanúhoz telekommunikációs eszköz révén, hatalmas előrelépést jelentenek a régi Be. írásos kérdésfelvetési lehetőséghez képest, ezáltal valamilyen szinten enyhíteni tudják a régi Be. különösen védett tanú kihallgatására vonatkozó rendelkezéseikhez fűzött kemény kritikák életét. A Be. 92. § (1) bekezdését tanulmányozva arra a következtetésre juthatunk, hogy a vádemelés előtt a különösen védett tanú kihallgatásán nincs jelen a nyomozási bíró, ugyanis nem szerepel a törvényhelyben felsorolt személyek között. Mindezek ellenére a Be. 92. § (8) bekezdése, miszerint „a jegyzőkönyvről készített kivonat *a jelenlévők közül kizárólag a bíróság*, az ügyészség, illetve a nyomozó hatóság eljárási cselekményen jelen lévő tagjának nevét, a tanú különösen védetté nyilvánításának tényét és az eljárási cselekmény leírását tartalmazza”, nyilvánvalóvá teszi, hogy a

bíróságot képviselő nyomozási bíró a vádemelés előtt is jelen van a különösen védett tanú kihallgatásán.

Fontos megjegyezni, hogy teljesen megalapozott módon és szilárd jogi érvekkel volt támadható a különösen védett tanú intézménye abban a formájában, ahogyan az a régi Be.-ben szabályozva volt. Amint azt a jelen írásban részletesen bemutattam, az Emberi Jogok Európai Egyezménye (a továbbiakban: EJEE) 6. § (3) bekezdésének d) pontja értelmében „minden bűncselekménnyel gyanúsított személynek joga van legalább arra, hogy kérdéseket intézzzen vagy intéztessen a vád tanúihoz [...]”. Amint már említettem, a régi Be. 213. § (2) bekezdése értelmében a különösen védett tanú kihallgatásán sem a terhelt, sem pedig annak védője nem lehetett jelen, azonban – amennyiben a vádhatóság a különösen védett tanú nyilatkozatát a bírósági tárgyaláson bizonyítási eszközként kívánta felhasználni – a régi Be. 263. § (3) bekezdése értelmében az ügyet érdemben tárgyaló tanács elnöke a vádirat kézbesítésével egyidejűleg közölte a védelem alanyaival, hogy megtekinthetik a különösen védett tanú vallomásáról készült jegyzőkönyvkivonatot, és a tanúhoz írásban kérdéseket intézhetnek. Könnyen észrevehető, hogy a védelemnek a jogalkotó egy közvetett kérdésfelvetési lehetőséget biztosított, és a védelem alanyai, illetve a különösen védett tanú közötti „közvetítői” szerepkörrel a nyomozási bírót ruházta fel. A fentebb ismertetett kihallgatási eljárás a gyakorlatban úgy valósult meg, hogy a tanú különösen védetté nyilvánítása után a nyomozási bíró az ügyész jelenlétében kihallgatta a különösen védett tanút, akinek vallomásáról jegyzőkönyvkivonat készült, amelyet az ügyész a vádirat benyújtásáig zártan kezelt. A vádirat benyújtását követően az ügyet érdemben tárgyaló tanács elnöke – amennyiben látta, hogy az ügyész a vádirathoz különösen védett tanú vallomásáról készült jegyzőkönyvkivonatot csatolt – elhelyezte azt az ügy nyilvános iratai között, és a vádirat kézbesítésének pillanatában írásban értesítette a vádlottat, hogy a jegyzőkönyvkivonatot megtekintheti. A vádlott, miután iratbetekintési jogának érvényesítése során megismerte a különösen védett tanú vallomásáról készült jegyzőkönyvkivonat tartalmát, egy listát készített azokról a kérdésekről, amelyeket a tanúhoz szeretett volna intézni, amelyet kézbesített a tanács elnökének, aki felkérte a nyomozási bírót, hogy ismételten hallgassa ki a különösen védett tanút. A feltett kérdésekről egy újabb jegyzőkönyvkivonat készült, amelyet a tanács elnöke szintén az ügy nyilvános irataihoz csatolt.

Az 1998. évi XIX. törvény elfogadását megelőzően a jogi szakirodalomban felhívták a jogalkotó figyelmét arra, hogy a régi Be. tanúvédelemre vonatkozó rendelkezéseinek újraszabályozása során tartózkodnia kellene „az operatív személyek” alkalmazásától, ugyanis ez az intézmény nemcsak a vádlott védekezéshez való jogát, hanem a közvetlenség elvét is sérti, mivel a védelem alanyai nem tudják a tanú szavahihetőségét megkérdőjelezni, valamint képtelenek rámutatni kettejük olyan ko-

rábbi kapcsolatára, amely a tanút vallomása megtételében befolyásolja.⁴⁴ „Operatív személy” révén megvalósuló tanúkihallgatásról beszélünk abban az esetben, ha a tanút közvetlen módon a hatóság valamely tagja hallgatja ki, aki majd utólag beszámol a nyilvános bírósági tárgyaláson a tanú által ismertett tényekről.⁴⁵ Az „operatív személy” vallomásából nyert bizonyíték hasonlít az angolszász bizonyítási eljárás által tiltott hallomásból származó (hearsay) bizonyítékokra.⁴⁶ Megfigyelhetjük, hogy a régi Be.-ben szabályozott különösen védett tanú esetén alkalmazott kihallgatási eljárás rémisztően hasonlít az „operatív személy” révén megvalósuló kihallgatási eljárásra, ugyanis mindkét esetben a tanú vallomása közvetett módon válik a büntetőügy anyagává: „operatív személy” alkalmazása esetén az illető személy kihallgatása révén a bírósági tárgyaláson, míg a különösen védett tanú alkalmazása esetén a kihallgatásról készült jegyzőkönyvkivonat felolvasása révén a bírósági tárgyaláson.

A szakirodalomban megjegyezték, hogy a 70-es évektől kezdődően Olaszországban, Ausztriában, az NSZK-ban, Dániában és Hollandiában olyan tanúvédelmi eszközöket alkalmaztak a szervezett bűnözés visszaszorítása érdekében, amelyek azt feltételezték, hogy a tanút a nyomozás során bizottság előtt hallgatták ki a terhelt és a védő jelenlétének hiányában, az eljárás későbbi szakaszában pedig vagy a kihallgatást végző személyt hallgatták ki tanúként („operatív személy” alkalmazása esetén), vagy a bizottsági kihallgatási jegyzőkönyvet olvasták fel (mint pl. a különösen védett tanú esetén).⁴⁷ Annak ellenére, hogy az említett tanúvédelmi eszközök drasztikusan korlátozták a terhelt védekezéshez való jogát, a 80-as évek közepéig a legtöbb nyugat-európai országban a bűncselekmény eredményes felderítéséhez, illetve a védelemhez mint alkotmányos alapelv érvényesüléséhez fűződő érdek konfliktusában a közérdek javára billent a mérleg nyelve mindaddig, amíg a legtöbb országban sorra meg nem születtek azon törvények vagy bírósági határozatok, amelyek az említett tanúvédelmi eszközök alkalmazását hatályon kívül helyezték. Elsőként az NSZK Legfelsőbb Bírósága 1983-ban jogegységesítési határozatot fogadott el egy olyan büntetőügy kapcsán, amelyben a Szövetségi Bűnügyi Hivatal egy informátor vizsgálóbiztosi kihallgatásáról kizárta a terhelt védőjét. A legfelsőbb bírói fórum határozatában kijelentette, hogy a vádhatóság ugyan megfoszthatja a terheltet

44 Gorza: *i. m.* 27. A hivatkozott szerző kifejtette, hogy az „operatív személy” alkalmazásának hátrányai jelentősebbek, mint annak előnyei, ugyanakkor az említett intézményt már alkalmazó államok (pl. Hollandia) negatív tapasztalatokat szolgáltattak, mivel valamennyi államban szükségesnek bizonyult olyan fékek beépítése, amelyek csökkentik a vádlott védekezéshez való jogának korlátozását. Az 1998. évi XIX. törvény elfogadását követően is hangsúlyozták, hogy „az operatív személy” alkalmazásától tartózkodni kell, ugyanis sérti a közvetlenség elvét és a terhelt védekezéshez való jogát. Lásd Arday: *A tanúvédelem egyes kérdései [...]*, *i. m.* 19.

45 Arday: *A tanúvédelem egyes kérdései [...]*, *i. m.* 19. 7. lábjegyzet.

46 Gorza: *i. m.* 36. 11. végjegyzet.

47 Farkas Ákos – Róth Erika: *Tanúvédelem a büntetőeljáráásban*, Magyar Jog 1992. 10. szám, 585.

a tanú kihallgatásán való részvétel jogától, azonban ennek védője nem zárható ki a vizsgálóbiztosi kihallgatásról, ugyanakkor a kihallgatás során nem alkalmazható olyan kép- és hangtechnikai eszköz, amely torzítja vagy felismerhetetlenné teszi a tanú hangját.⁴⁸ Az 1986. évi 386. törvény elfogadása révén Dánia Parlamentje a fentihez hasonló álláspontot fogalmazott meg, és megtiltotta az addig Legfelsőbb Bírósági határozat alapján alkalmazott anonim tanúk igénybevételének lehetőségét. Az említett törvény a dán bírósági szervezeti törvény azon paragrafusán alapult, miszerint a vádhatóság köteles a vádlottal és védőjével a rendelkezésre álló bizonyítási eszközök jegyzékét közölni, amelyben a tanúk nevét is fel kell tüntetni annak érdekében, hogy a vádlott és védője a további bizonyítási eszközök beszerzésének kérdésében dönteni tudjon.⁴⁹

A különösen védett tanú kihallgatását szabályozó eljárással kapcsolatosan szeretném ismertetni az R (97) 13-as számú Ajánlásban és a hozzá fűződő indoklásban megfogalmazott gondolatokat, amelyek egyértelműen rávilágítanak az elemzett eljárás hiányosságaira. Az Ajánláshoz tartozó Függelék 8. pontja értelmében a tanúk megfélemlítésének kiküszöbölése érdekében szabályozott speciális eljárási rendelkezéseknek biztosítaniuk kell a szükséges egyensúlyt egy demokratikus társadalomban a közrend védelme vagy a bűnözés megelőzése és a vádlott jogainak tisztességes eljárás keretében történő védelme között. Az említett rendelkezéssel kapcsolatosan a Szakértői Bizottság kifejtette, hogy bizonyos specifikus intézkedések, *mint például a tanú személyazonosságának bármilyen módon történő eltitkolása, a vádlottnak a tanú kihallgatására irányuló jogával összeegyeztethetetlenként értékelhető*, ugyanis a védelem jogait az eljárás teljes tartama alatt tiszteletben kell tartani.⁵⁰ Abban az esetben, ha egy súlyos bűncselekményt szervezett bűnözői csoport tagjai követtek el, és a tanú élete vagy szabadsága veszélyben van, egyensúlyba kell állítani a védelem jogait a tanú jogaival és az állam igazságszolgáltatási feladatával, összhangban az EJEB joggyakorlatával. Az Ajánláshoz tartozó Függelék 9. pontja értelmében, a védelem számára megfelelő lehetőséget biztosítva arra, hogy vitathassa a tanú által szolgáltatott bizonyítékot, a bíróság előtt tett vallomással egyenértékűként kellene elismerni az olyan nyilatkozatokat, amelyeket az előzetes kihallgatás során igazságügyi hatóság előtt tettek, abban az esetben, ha a bíróság előtt történő megjelenés a tanú vagy hozzátartozói életét,

48 Kertész: *i. m.* 195. Az NSZK Be. 223. §-a értelmében tanúzárlatot lehetett elrendelni, ami azt feltételezte, hogy a tanú nem jelent meg a főtárgyaláson, őt az eljárás előkészítő szakaszában vizsgálóbiztos hallgatta ki. A Be. 223. §-a alapján a kihallgatáson jelen lehetett az ügyész és a védő, viszont a vádlott jelenlététől el lehetett tekinteni a Be. 96. §-a értelmében. A Be. 224. §. (1) bekezdése alapján a védő és a vádlott értesítésétől el kellett tekinteni, ha ez a körülmény az eljárás sikerét veszélyeztette volna. A vizsgálóbiztosi kihallgatásról készített jegyzőkönyvet a bírósági tárgyaláson felolvasás útján tették az ügy anyagává.

49 Farkas-Róth: *i. m.* 585.

50 Lásd A Miniszteri Bizottság R (97) 13-as számú Ajánlása, Indoklás 64. pont.

személyes biztonságát súlyos és komoly fenyegetésnek tenné ki. Az említett rendelkezéssel kapcsolatosan a Szakértői Bizottság megjegyezte, hogy a szervezett bűnözés esetében ajánlott az, hogy az eljárási törvény a vizsgálati szakaszban tett tanúvallomást olyanként ismerje el, mint a bíróság előtt szolgáltatott bizonyítékot.⁵¹ *Ebben az esetben a védelemnek a tanúvallomás vitatására irányuló jogát a vizsgálati szakaszban kell biztosítani.* Más szavakkal, az eljárás előkészítő szakaszában tett tanúvallomás a nyilvános bírósági tárgyaláson tett vallomással egyenértékűként ismerhető el, amennyiben azt a nyomozás során igazságügyi hatóságok előtt tették, és a védelem alanyainak megadatott egy méltányos lehetőség a tanúvallomás vitatására. Következésképpen, a különösen védett tanú nyomozati szakaszban szolgáltatott vallomásának bíróságon történő felhasználása a fentebb hivatkozott rendelkezések tükrében sem volt elfogadható, ugyanis a közvetett, írásos kérdezési lehetőség nem tekinthető egy méltányos lehetőségnek a tanúvallomás hitelt érdemlőségének vitatására.

Amennyiben a különösen védett tanú kihallgatását szabályozó hazai jogszabályokat összehasonlítjuk az EJEE 6. § (3) bekezdésének d) pontjában foglalt eljárási garancia köré kialakított joggyakorlattal, arra az egyértelmű következtetésre jutunk, hogy a régi Be. 213. § (2) bekezdésében, illetve a régi Be. 263. § (3) bekezdésében szabályozott rendelkezések egyezményellenesek voltak,⁵² ugyanis kizárták a védelem alanyait a tanú kihallgatásáról, és csak közvetett módon, írásban tették lehetővé a kérdésfelvetési jog érvényesítését. Ezen hiányosságok oda vezettek, hogy a védelemnek nem adatott meg egy méltányos lehetőség arra, hogy a tanú vallomásának hitelt érdemlőségét megcáfolja azáltal, hogy közvetlen módon tudja megfigyelni a tanú reakcióit a feltett kérdésekre, és képes legyen felhívni a tanút kihallgató bíró figyelmét a kihallgatás során észlelt reakciókra, amelyek alkalmasak a tanú szavahihetőségét megkérdőjelezni.⁵³ Fontos megjegyezni, hogy még az európai szakirodalomban is

51 Lásd A Miniszteri Bizottság R (97) 13-as számú Ajánlása, Indoklás 65. pont.

52 Fenyvesi Csaba véleménye szerint a különösen védett tanú kihallgatását szabályozó eljárás azért sem felel meg az EJEE követelményeinek, mivel a Be. 263. § (3) bekezdése, illetve a Be. 268. § (4) bekezdése értelmében a védelem csak „indítványozhatja” kérdések felvetését a különösen védett tanúhoz, amelyet az eljáró tanács elnöke nem köteles jóváhagyni, ezért a tanú kikérdezésének elmaradása esetén a védelemnek az eljárás egyik szakaszában sincs lehetősége a tanú szavahihetőségének megkérdőjelezésére. Lásd Fenyvesi Csaba: *Védői jelenlét a nyomozásban*, Magyar Jog 2001. 5. szám, 296.

53 Az elsőfokú bíróság előtt lefolytatott bizonyítási eljárás empirikus megismerési folyamat, ugyanis mindaz, ami ott lezajlik, döntően befolyásolja a részt vevő személyek, beleértve az eljáró bírák megismerési tevékenységét és ezáltal az ügydöntő határozatot is. A bírósági tárgyalást előkészítő eljárás szükségszerűen nem hordozhatja magában azokat a garanciákat, amelyek megkérdőjelezhetetlen módon kellene érvényesüljenek a bírósági tárgyalás folyamán. A különösen védett tanúra vonatkozó rendelkezések azonban nem biztosítják ezen garanciák érvényesülését azáltal, hogy nem teszik lehetővé a különösen védett tanú tárgyaláson történő megjelenését, így egyértelműen sérül a közvetlenség elvének érvényesülése. Lásd Csák Zsolt: *A különösen védett tanú az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítéletei tükrében*, Magyar Jog 2000. 2. szám, 76.

kritikával illették a különösen védett tanú intézményét, hiszen a különösen védetté nyilvánított tanú vallomása a bizonyítás teljes értékű anyagává vált anélkül, hogy az ügyet érdemben tárgyaló bíró és a védelem alanyai látták vagy kikérdezhették volna a tanút.⁵⁴ Csák Zsolt megjegyezte, hogy bármekkora erőfeszítéseket próbálna is tenni a magyar jogalkalmazó a tekintetben, hogy a különösen védett tanú intézménye legalább tisztességesnek próbáljon tűnni, a Strasbourgi Bíróság joggyakorlatának fényében a tárgyalóteremben bizonyítást vezető bíró a rá nézve egyébként garanciálisan kötelező jogszabályok maradéktalan alkalmazása esetén is hozhat olyan ítéletet, amely a legnagyobb alappal támadható az EJEB előtt.⁵⁵ Szoros összefüggésben a fenti észrevétellel, Bócz Endre megfogalmazott egy olyan nézőpontot – amely meglátásom szerint tudományos alapon nem kritizálható –, miszerint a különösen védett tanúra vonatkozó hatályos szabályozás azt a kockázatot rejti magában, hogy minden olyan ítéletet, amelyet különösen védett tanú közreműködésével folyó ügyben hoztak, a védelem a siker nagy esélyével támadhat majd meg a Strasbourgi Bíróság előtt.⁵⁶

Az *Unterpertinger v. Ausztria* ügyben⁵⁷ az EJEB leszögezte, hogy az előkészítő szakasz során beszerzett vallomások bírósági tárgyaláson történő felolvasása nem sérti önmagában az EJEE 6. § (3) bekezdésének d) pontjában foglalt eljárási garanciát, amennyiben a nemzeti hatóságok tiszteletben tartják a terhelt védekezéshez való jogát, amely azt feltételezi, hogy a védelemnek az eljárás valamely szakaszában egy méltányos lehetőséget kell biztosítani a tanú szavahihetőségének megingatására. A *Kostovski v. Hollandia* ügyben⁵⁸ fejtette ki először részletesen az EJEB azt, hogy mit is ért valójában a tanú szavahihetőségének megingatására vonatkozó „méltányos lehetőség”. A *Kostovski*-ügyben világított rá a Bíróság először a kontradiktórius eljárás és a közvetlenség elvei érvényesülésének fontosságára a tanúk kihallgatása során. A *Kostovski*-ügyben a panaszos és társai a holland rendőrségen tettek vallomást, majd a nyomozás során egyiküket egy vizsgálóbíró is kihallgatta, azonban az említett kihallgatás a védelem és az ügyész távollétében zajlott. A panaszos ügyvédjének később lehetősége nyílt arra, hogy a vizsgálóbíró közvetítésével írásban kérdéseket intézhessen a tanúhoz. Az elemzett ügyben az EJEB megjegyezte, hogy

54 Tóth Márton Zoltán: *Tanúvédelem módja, a védelmi program*, Rendészeti Szemle 2008. 2. szám, 62. A szerző utal a Genti Egyetem – Institute for International Research on Criminal Policy keretén belül tevékenykedő Gert Vermulen szerkesztésében megjelent és az európai tanúvédelmet átfogóan bemutató anyagában felhozott példákra, amelyekben különböző európai bíróságokon a vádlottat arra hivatkozva mentik fel, hogy a terhelt vallomást tevő különösen védett tanúhoz közvetlenül nem intézhettek kérdéseket.

55 Csák: i. m. 77.

56 Bócz: *Módosítási javaslatok [...]*, i. m. 469.

57 Lásd EJEB, *Unterpertinger v. Ausztria*, 9120/80, (1986. november 26.). in: Birsan Corneliu: *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, vol. I., *Drepturi și libertăți*, Ed. All Beck, București, 2005, 565.

58 Lásd EJEB, *Kostovski v. Hollandia*, 11454/85. (1989. november 20.). in: Berger Vincent – Kondoros Ferenc: i. m. 314.

„amennyiben a védelem nincs tisztában egy tanú személyazonosságával, nem tudja azt sem megállapítani, hogy elfogult, ellenséges vagy hitetlen”. Más szavakkal, a tanú anonimitása komoly nehézségek elé állítja a védelmet, és a vádhatóság oldalára billenti a fegyverek egyenlőségének mérlegét, amelyet csupán a kihallgatási eljárás szigorú szabályozásával, illetve az arra vonatkozó széles körű jogi garanciák biztosításával lehet visszabillenteni. Ezzel kapcsolatosan a jogi szakirodalomban megjegyezték, hogy az anonim tanú vagy „operatív személy” alkalmazása lehetetlenné teszi a tanú megbízhatóságának megcáfolási lehetőségét azáltal, hogy a védelem képes legyen rámutatni vallomásának ellentmondásaira, ugyanis a vádlott kérdései joga nem terjedhet ki olyan tényekre, körülményekre, amelyekből a tanú személyazonosságára lehetne következtetni.⁵⁹ A *Kostovski*-ügy elbírálása során az EJEB elmulasztott tisztázni egy igen fontos kérdést, pontosan azt, hogy a kérdésfeltevésnek milyen eljárási formát kell öltenie ahhoz, hogy a tanú szavahihetőségének megingatására alkalmas „méltányos lehetőségnek” minősüljön. A Strasbourgi Bíróság határozatából csupán annyi tűnik ki, hogy a strasbourgi szervek egyezmény-sértőnek minősítik a közvetett, harmadik személy közreműködésével megvalósuló kikérdezési eljárást. Erre a következtetésre jutott a Bíróság egy évvel később a *Windisch v. Ausztria* ügyben,⁶⁰ hangsúlyozván, hogy *a közvetlenség elvének érvényesülését az sem pótolhatja, hogy adott esetben a rendőrökhöz kérdéseket lehetett intézni, illetve a vádlott feltett kérdéseire a tanúk írásban válaszoltak*. A fenti sorokban az EJEB csupán azt hivatott kijelenteni, hogy a kérdésfeltevési lehetőség nem ölthet írásos formát, azaz nem tekinthető egyezménykonformnak az olyan eljárás, amelynek keretén belül a védelem egy sor kérdést kézbesít a kihallgatást végző vizsgálóbírónak vagy nyomozó hatóságnak, és a kihallgatás végén átveheti a tanú írásba foglalt válaszait. Mivel mind a *Kostovski*-, mind pedig a *Windisch*-ügyekben a nemzeti hatóságok csupán egy közvetett, írásos kérdései lehetőséget biztosítottak a védelem alanyai számára, a Strasbourgi Bíróság arra a nyilvánvaló következtetésre jutott, hogy a lefolytatott eljárás nem ellensúlyozta azokat az akadályokat, amelyek a tanúk névtelensége folytán a védelem útjába kerültek.⁶¹ A *Doorson v. Hollandia* ügyben⁶² a tanú anonimitásának engedélyezésére vonatkozó határozat meghozatala előtt a vizsgálóbíró, az úgynevezett „rechter-commisaris” – aki az egyetlen olyan személy volt, aki ismerte a tanú valós személyazonosságát – nyomozást folytatott annak érdekében,

59 Gorza: i. m. 26.

60 Lásd EJEB, *Windisch v. Ausztria*, 12489/86. (1990. szeptember 27.). In: Arday 2004: i. m. 157.

61 Lásd EJEB, *Windisch v. Ausztria*, 12489/86. (1990. szeptember 27.). In: Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában: A tisztességes eljárás büntetőügyekben. Emberijog-dogmatikai értekezés*, Magyar Hivatalos Közlönykiadó, Budapest, 2007, 215.

62 Lásd A Miniszteri Bizottság R (97) 13-as számú Ajánlása, Indoklás 71–74. pont; Blom Tom: *Tanúvédelem Hollandiában*. In: Róth Erika (szerk.): *A tanúvédelem útja Európában*, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2002, 24.

hogy meggyőződjék a tanú hitelességéről, hírnevéről és kapcsolatairól, majd az így nyert adatok alapján véleményt formált a tanú szavahihetőségéről, amelyet jelentésbe foglalva az eljáró bíróság rendelkezésére bocsátott. A vizsgálóbíró a tanút a terhelt ügyvédjének jelenlétében hallgatta ki, aki viszont nem ismerhette meg a tanú személyazonosságát. A védő nem csupán jelen lehetett a kihallgatáson, de lehetősége volt a tanúknak olyan kérdéseket feltenni, amelyek a védelem érdekében álltak – kivéve azokat, amelyek a tanú személyazonosságának felfedéséhez vezettek volna –, és a tanúk minden kérdésre válaszoltak. Az eljárás lehetőséget biztosított a védelem alanyai számára, hogy jogorvoslati lehetőséggel éljenek a vizsgálóbíró anonimitást engedélyező határozatával szemben.⁶³ A fentebb ismertetett körülményekre hivatkozva az EJEB megállapította, hogy a vizsgálóbíró előtt lefolytatott eljárás a védelem számára megfelelő lehetőséget biztosított a tanúvallomások megcáfolására, és megfelelő módon kompenzálta azokat az akadályokat, amelyekkel a védelem szembesült az előzetes eljárásban.

A *Van Mechelen és társai v. Hollandia* ügyben⁶⁴ a tizenegy anonim rendőr-tanút a vizsgálóbíró irodájában úgy hallgatták ki, hogy a védelem alanyai elkülönített helyiségben tartózkodtak, amely akusztikai berendezés útján a vizsgálóbíró irodájával összeköttetésben állt, így a védelem alanyainak lehetősége nyílt a kihallgatás menetének követésére, ezért a közvetlenség elve bizonyos mértékben érvényesült. Határozatában a Strasbourgi Bíróság kifejtette, hogy „figyelemmel arra a különlegesen fontos szerepre, amelyet a jog egy demokratikus államban játszik, a védelem jogai abszolút korlátozhatatlanok”, ugyanakkor a közvetlenség elvének érvényesülését értékelve az EJEB kijelentette, hogy a védelem nemcsak a tanúk személyazonosságát nem ismerhette meg, de annak a lehetőségétől is meg volt fosztva, hogy a kérdések megválaszolása során a tanúk reakcióit megvizsgálja, és így szavahihetőségüket ellenőrizze. A fentebb említett határozat elemzése során *Csák Zsolt* megjegyezte, hogy amennyiben az EJEB határozatában a tisztességes eljárás elvének sérelmét állapította meg egy olyan kihallgatási eljárás tekintetében, amely lehetővé tette a védelem számára, hogy akusztikai kapcsolat révén, közvetett módon, jelen legyen a kihallgatáson, és közvetlen kérdésselvetési joggal éljen, úgy viszonylag könnyű megítélni, hogy milyen döntés született a Strasbourgi Bíróság előtt a különösen védett tanúk vallomásaira alapozott büntetőügyek tekintetében.⁶⁵

63 Az R (97) 13-as számú Ajánláshoz fűződő indoklásban a Szakértői Bizottság elismeri, hogy az anonim tanúk kihallgatására vonatkozó rendelkezések kidolgozása során a fentebb bemutatott holland eljárást vette figyelembe. Lásd a Miniszteri Bizottság R (97) 13-as számú Ajánlása, Indoklás 75. pont.

64 Lásd EJEB, *Van Mechelen és társai v. Hollandia*, 21363/93; 21364/93; 21427/93; 22056/93. (1997. április 23.). In: Csák: *i. m.* 78.

65 Csák: *i. m.* 78.

A különösen védett tanú vallomásának bizonyító ereje

A jogi szakirodalomban megjegyezték, hogy a különösen védett tanú intézményének rendkívül jelentős bizonyításeméleti kihatásai vannak, ugyanis a különösen védett tanú vallomásáról készült jegyzőkönyvkivonat az általánoshoz képest tartalmilag kétszeresen is csonka: egyrészt nem tartalmazza a tanú személyi adatait, másrészt pedig az érdemi vallomása is kivonatossan kerül rögzítésre, mivel nem tartalmazhat olyan részleteket vagy körülményeket, amelyekből következtetni lehet a tanú kilétére.⁶⁶ Mindez önmagában is nagymértékben megnehezíti a terhelt számára a ténybeli védekezés lehetőségét. A régi Be.-ben foglalt rendelkezésekkel kapcsolatosan kijelentették, hogy a különösen védett tanú kihallgatását szabályozó eljárás nem felel meg sem a közvetlenség, sem pedig a szóbeliség elvének, ugyanakkor súlyosan sérti a terhelt védekezéshez való jogát azáltal, hogy a tanú kizárólag írásban és korlátozott módon kérdezhető.⁶⁷ Következésképpen a különösen védett tanú vallomásából nyert bizonyíték nagyon fellazítja a törvényes bizonyíték – jogellenes bizonyíték között meghúzódó határvonalat, és a részleges processzuális kontroll következtében a bizonyíték is részleges bizonyító erejű.⁶⁸ Az R (97) 13-as számú Ajánláshoz tartozó Függelék 13. pontja értelmében „amikor az anonimitás egy meghatározott személy számára engedélyezésre került, az ítélet nem alapulhat kizárólagosan vagy döntő mértékben e személy által szolgáltatott bizonyítékon”.⁶⁹ Az Ajánláshoz fűződő indoklás kimondja, hogy amennyiben más bizonyítékok nem állnak rendelkezésre az érintett anonim tanú által szolgáltatott bizonyíték megerősítésére, úgy választani kell annak lehetősége között, hogy az ügy nem kerül a bíróság elé, vagy a tanú anonimitása elutasításra kerül. Amennyiben a tanú anonimitását engedélyezték, és az ítélet kizárólag az anonim tanú vallomásán alapulna, a bíróságnak a vádlottat fel kellene mentenie.⁷⁰

Bócz Endre egyik tanulmányában egy olyan, Angliában alkalmazott eljárást mutatott be, amely az anonim tanúk vallomásának felhasználhatósága tekintetében megköveteli a korroboratív, támogató bizonyítékok biztosítását.⁷¹ Más szavak-

66 Tremmel: *i. m.* 148.

67 Róth: *Hogyan és kitől védjük a tanút?*, *i. m.* 117; Arday: *A tanúvédelem egyes kérdései...*, *i. m.* 19–20; Varga: *i. m.* 282; Csák: *i. m.* 75.

68 Tremmel: *i. m.* 148. Más szerzők véleménye szerint a különösen védett tanú által szolgáltatott bizonyíték nem törvényellenesen szerzett, azaz nem minősíthető „mérgezett fa mérgezett gyümölcsének” (fruit of the poisonous tree), azonban a „gyümölcs íze” már kétségeket hordoz magában. Lásd Csák: *i. m.* 80.

69 Az említett rendelkezéssel összhangban, a francia Be. 706-62. §-a értelmében bűnösséget megalapozó ítéletet nem lehet kizárólag a vádlott számára ismeretlen személyazonosságú tanúk vallomása alapján meghozni. Lásd Szabó–Pápai-Tarr: *i. m.* 492.

70 Lásd a Miniszteri Bizottság R (97) 13-as számú Ajánlása, Indoklás 79. pont.

71 Bócz 2010: *i. m.* 82.

kal, az elemzett eljárás alapján a közvádoló abban az esetben terjesztheti az ügyet az esküdtszék elé, amennyiben az anonim tanú vallomásából származó adatokat más bizonyítási eszközökből nyert bizonyítékok is alátámasztják. A Legfőbb Ügyészség iránymutatása leszögezi, hogy a közvádólónak meg kell fontolnia, hogy lehet-e a tanú vallomásához olyan támogató, korroboratív bizonyítékot biztosítani, amely lehetővé teszi az eljárás továbbvitelét. Ha a tanú vallomása továbbra is központi jelentőségű marad, a vádhatóságnak a lehető legtöbb támogató bizonyítékot kell beszereznie. A cél annak biztosítása, hogy ne az anonim tanú vallomása legyen az egyetlen vagy döntő bizonyíték a vádlott ellen.

Az *Al-Khawaja és Tahery v. Egyesült Királyság*⁷² ügyben a Strasbourgi Bíróság megváltoztatta addigi joggyakorlatát, és kijelentette, hogy az anonim tanú vallomásának bizonyító eszközként történő felhasználása nem vezet automatikusan egyezményesértéshez, amennyiben az igazságügyi hatóságok megfelelő tényezőkkel ellensúlyozták a védelmet ért nehézségeket, beleértve szilárd eljárási garanciák biztosítását.

---

72 Lásd EJEB, *Al-Khawaja és Tahery v. Egyesült Királyság*, 26766/05, 22228/06. (2011. december 15.). In: Udroiú Mihail: *Procedură penală. Partea generală. Noul cod de procedură penală*, Ed. C.H. Beck, București, 2014, 229–234.

Koncz Ibolya Katalin¹

A polgári házasság bevezetésének lépései a Képviselőház előtt

Magyarország megalakulásától fogva az egyház fennhatósága alatt kötöttek a házasságok. Az emberi szabadságjogok elismertté válása és terjedése, a liberális gondolkodók, valamint a polgárosodás keltette állami forma kialakításának igénye az egyházak háttérbe szorítását hozta. Az egyházak egyik állami jellegű funkciója az anyakönyvvezetés és a hozzá kapcsolódó házasság deklarálása. Ennek a tevékenységnek az új irányzatú polgári elveknek megfelelően kizárólagos végrehajtója az állam, ezért az 1894-ben hatalmon lévő kormány végrehajtotta ennek a nem kis sérüléseket okozó törvénynek a létrehozását és beiktatását.

Jelen tanulmány keretei között ezért kizárólag az Országgyűlés két házának képviselői által meghozott jegyzőkönyveket, irományokat, tervezeteket, országos üléseken való beszédeket dolgoztam fel a polgári házasság bevezetéséről szóló végleges törvényjavaslat elkészültéig.

1790-től az a felfogás került előtérbe és adott iránymutatást a hazai törvényhozásnak, hogy a házassági viszony szabályozása az egyházak feladata. Több ponton privilegizált helyzetbe kerül a katolikus egyház. Törvényi szabályozás erősítette meg a vegyes házasság keletkeztetését és az utódok vallási hovatartozásának meghatározását.² A szabályozás lényege, hogy a vegyes házasságot kizárólag katolikus szertartás szerint lehet létrehozni, és a születendő gyermekek vagy alapvetően katolikusak lettek, vagy – a korábbi szokásokkal ellentétben – megválaszthatták vallásukat, de csak úgy, hogy az a felmenőével megegyezett vagy a katolikus egyház javára tért el.³

Az 1848. évi törvényhozás nem volt abban a helyzetben – a forradalom, majd szabadságharc miatt –, hogy a házasság kérdéskörével foglalkozzon. 1852-ben császári nyílt parancssal az Osztrák Polgári törvénykönyvet vezették be hazánkban azal a megkötéssel, hogy a házasságjogi része a házasság érvényes megkötését és a házasság felbontását tekintve római katolikus, illetve egyesült és nem egyesült gö-

1 Koncz Ibolya Katalin: tanszékvezető egyetemi docens, ME ÁJK, Jegtörténeti Tanszék.

2 Corpus Juris Hungarici (szerk. Márkus Dezső) 1790/91. évi XXVI. törvénycikk, XXVII. törvénycikk.

3 KI 1892. XV. kötet 513. szám, 29.

rög szertartású polgári rendű alattvalókra nem vonatkozott.⁴ A kiegyezést követően nyílt lehetőség arra, hogy az országgyűlés a házassági ügyekkel és a házassági bírások kérdésével foglalkozzon.

1868-ban Tisza Kálmán, aki protestáns volt, határozati javaslattal sürgette, hogy Magyarországon is kerüljön sor a polgári házasság intézményi bevezetésére.⁵ Deák Ferenc pedig hangsúlyozta, hogy „Minden házasságot az állammal szemben polgári szerződésnek tekintek és mint ilyet a polgári hatóság előtt kötendőnek rendelem, vallási szertartások és elvek az egyes felekhez és azon egyházhoz tartozván melynek ők híveik”.⁶ Ezzel a polgári házasság intézményének bevezetése mellett foglalt állást.

1869-ben Irányi Dániel országgyűlési képviselő a vallásszabadságról szóló törvényjavaslata körében a polgári házasság elvi megközelítése is bekerült (a polgári szerződés egyik formájának tekintette a házasságot) – az Országgyűlés Központi Bizottság nem támogatta a javaslatot.

1870-ben Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter törvényjavaslatot nyújtott be a vallások és felekezetek egyenjogúságáról. Ennek 3. §-a értelmében „A vallás különbözősége a házasság polgárjogi érvényességére nem bír befolyással. Az állam a házasságot polgárjogi szerződésnek tekinti, melyet saját törvényei szerint ítél meg. A házasság mindennemű jogviszonyait a fentebbi elvek irányadása mellett külön törvény szabályozandja.”⁷ Tehát a felekezetek különbözősége miatt az egyházi házasságok megoldásaként tartotta elfogadandónak a polgári házasságot mint felekezetektől független megoldást. Halála miatt nem folyt le a vita a Képviselőház előtt.

1871 szeptemberében Horn Ede nyújtott be határozati javaslatot, amelyben haladéktalanul kérte a Kormányt, hogy terjessze a Képviselőház elé a törvényjavaslatot, „mely a polgári házasság kizárólagos érvényesítését kimondja, s a házaspár tetszésére hagyja, a polgári hatóság előtt kötött frigyét egyháziilag megáldatni”.⁸ 1871 decemberében ismételten Irányi Dániel képviselő sürgette a vallásszabadság és ennek folyományaként a házasság „szabadelvé” szabályozását.

Az 1872-es bizottsági jelentés a polgári házasság bevezetéséről

A bizottság a véleménye kialakítása tekintetében figyelembe vette egyrészt a polgári házasság kérdésében fennálló rendezetlen állapotot és az intézmény életbe léptetésének nehézségeit, másrészt szem előtt tartotta azt az irányvonalat, amelyet

4 KI 1892. XV. kötet 513. szám, 33.

5 Képviselőházi Napló 1865/68. X. kötet, 165.

6 KN 1865/68. X. kötet, 169.

7 KI 1872. XVIII. 718. szám, 133.

8 Képviselőházi Irományok 1869. XI. kötet, 1086. szám, 8.

lényegében 1868 óta a kormány és a képviselőház részéről kiadott nyilatkozatok, határozatok kijelöltek. Ezek dominánsan a polgári házasság szükségességét fogalmazták meg, és általánosan kötelező alkalmazása mellett foglaltak állást.⁹ Ugyancsak figyelembe vették Eötvös József 1870-ben a vallások és felekezetek egyenjogúságáról szóló törvényjavaslatban megfogalmazott álláspontját is. A bizottság kiemelte Deák Ferenc 1873-ban tartott beszédének azon elemét, amelyben határozottan a kötelező polgári házasságot ajánlotta. Ugyancsak hangsúlyozták, hogy maga a Képviselőház hozta meg 1873. február 27-én azt a javaslatát, amely szerint utasította a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumot, hogy „a vallás szabad gyakorlásáról, és a polgári házasságról mielőbb törvényjavaslatot terjesszen be”. A Bizottság hangsúlyozta, hogy „a polgári házasság rögtöni behozatalának leglényegesebb akadálya az, hogy nincsen házassági törvényünk”.¹⁰ A jelentés végén a bizottság összefoglalta a legfontosabb teendőket. Elsőként kérte a Képviselőházat, hogy határozatilag utasítsa az igazságügyi minisztert, nyújtson be törvényjavaslatot az év végéig a házassági jog viszonyairól és a házasságkötés módozatairól. A bizottság szerint az örökösödési és egyéb anyagi jogi szabályokra a javaslatnak nem kellene kiterjednie. Másrészt a házasságkötés külső módozatairól, anyakönyvek vezetéséről rendelkezett úgy, hogy hangsúlyozta: a polgári házasságot kizárólag polgári hatóságok előtt lehet megkötni, az anyakönyveket a községi jegyzőnek kell vezetnie. Hangsúlyozták, hogy a polgári hatóság előtt törvény szerint megkötött házasságot polgári következményeire nézve mindenki köteles érvényesnek elismerni. Határozottan kimondták azt is, miszerint az egyház nem adhat össze olyanokat, akik előzőleg nem kötöttek polgári házasságot, de kiemelték, hogy az egyház sem kötelezhető arra, hogy saját szertartása szerint összeadjon olyanokat, akik szabályai és hitelvei szerint nem kelhetnek egybe.¹¹

1873-ban Trefort Ágost vallás- és közoktatásügyi miniszter ragadta meg ismételten az ügyet, és vitát tartott a polgári házasság szükségességéről. A Képviselőház ülésén hangsúlyozta, hogy olyan törvényekre van szüksége az országnak, amelyek az állam és az egyház közötti viszonyt szabályozzák. Ezek között említette meg a polgári házasságról szóló törvény szükségességét is. Ennek következtében a Képviselőház Bizottságot állított fel az egyházi és állami életet érintő kapcsolat szabályozási javaslatának kidolgozására.¹² E kérdéskört illetően Deák Ferenc utolsó beszédében támogatólag szólt az Országgyűlés előtt, hangsúlyozva, hogy számára kizárólag a kö-

9 Pl. A Képviselőház 1868. október 20-án tartott ülésén a polgári törvénykezési rendtartásról szóló törvényjavaslat tárgyalása során a házassági ügyekben való egyházi bíraskodást csak ideiglenesnek tartották, hiszen a felszólalók is hangsúlyozták, hogy kizárólagosan a polgári házasság bevezetését követően lehet ezen változtatni. KI 1872. XVII. 718. szám, 133.

10 KI 1872. XVII. 718. szám, 134.

11 KI 1872. XVII. 718. szám, 134.

12 Képviselőházi Napló 1872. VII. kötet, 351.

telező polgári házasság rendszere az elfogadható. „Az állam mondja, hogy a házasság nemcsak egyházi szertartás, hanem polgári szerződés és pedig a legfontosabb, amely alapja a legitimitásnak, stb. Én tehát mint állam, hogy ezen polgári szerződés előttem kötéssék; annak egyházi részét ezután végezzétek el a magatok papjainál.”¹³

1874-ben készült el az „Állam és az egyház közötti viszonyok rendezése véleményadásra kiküldött bizottság”¹⁴ jelentése a polgári házasság ügyében.¹⁵ Az aktuális miniszterelnök, Bittó István azonban annak vitabéli elhalasztását kérte, amely az 1875. évi pozícióvesztésig fennállt. „Oly időben fogjuk beterjeszteni ezen javaslatot a jövő ülészakban, hogy azt még tárgyalni és befejezni lehessen.”¹⁶

1876–78 között Irányi Dániel a Tisza-kormány alatt többször sikertelenül próbálta javaslatát elfogadtatni a Képviselőházzal.¹⁷ Tisza István – támogatásukra számítva – került az egyházzal való összeütközést, ezért utasította el az egyházpolitikai reformokat.

Az 1880. év jelentős áttörést hozott, amikor is a Képviselőház elfogadta Irányi Dániel javaslatát, és utasítást fogalmazott meg a polgári házasságot szabályozó törvényjavaslat kidolgozására, sőt sürgette azt folyó éven való előterjesztésére.¹⁸ A törvényjavaslatot Pauler Tivadar 1881-ben elkészítette ugyan, de nem az előirányzott témakörben, illetve annak lényegi részét elkerülte.¹⁹ Az igazságügyi bizottság jelentése szerint a javaslat nem felelt meg a Képviselőház által kiadott utasítás tartalmának, ezért tárgyalását nem javasolta.²⁰ A törvényjavaslat ellen nyújtott be határozati javaslatot Majoros István. Álláspontja szerint a javaslat nem felelt meg a Képviselőház által kiadott utasításnak, mert „abban nem a zsidók és keresztények közötti házasságról, hanem általában minden vallásfelekezetek közötti házasságról van szó”. Ezért kérte, hogy utasítsák az igazságügyi minisztert, hogy a javaslatot ebben a tekintetben készítse el.²¹ Kétéves hallgatás/hallgattatás után, 1883 novemberében indult újra a vita.

1883-ban az igazságügyi bizottság jelentést készített a tervezetről, amelyben elutasította Pulszky Ágostnak azt a javaslatát, hogy a házasuló feleknek aláírását mellőzni lehetne. A bizottság szerint a házasság bizonyítékaul szolgál az elkészített jegyzőkönyv, amelynek szerves része a felek aláírása. Irányi Dániel javaslatait azonban

13 Képviselőházi Napló 1872. VIII. kötet, 365.

14 A bizottság elnöke Gorove István, jegyzője Molnár Aladár volt. KI 1872. XVII. kötet, 719. szám 136.

15 Képviselőházi Irományok 1872. XVII. kötet 719. szám, 132–136.

16 Képviselőházi Napló 1872. XI. kötet, 55–70.

17 Irányi határozati javaslatában a lelkiismeret szabadságára és a hitfelekezetek jogegyenlőségére hivatkozva kérte a kormányt, hogy a vallás szabad gyakorlata és a polgári házasság tekintetében nyújtson be törvényjavaslatot. KI 1872. IV. kötet 231. szám, 29.

18 KI 1878. XXXIII. kötet, 208.

19 KI 1878. XXIII. kötet 1010. szám 193–206. Szehlo Kornél ügyvéd reagált a javaslatra az alábbiak szerint: „Mi egy díszes új öltönyt vártunk és kaptunk helyébe a régi kopott kabátra egy foltot.”

20 KI 1878. XXIII. kötet 1040. szám, 380.

21 KI 1878. XXIV. kötet 1052. szám, 112.

elfogadták, miszerint a házasság a felek beleegyezésének ünnepélyes kijelentésével kerül megkötésre, a törvényjavaslatban megjelölt hivatali személy előtt.²² Ugyancsak elfogadta a bizottság Lánczy Gusztáv, Szilágyi Dezső, Pulszky Ágost és Teleszky István javaslatait, amelyeket a tervezet 65–66. §-ához fűztek.²³ A vita eredményeképpen a törvényjavaslatot a Képviselőház elfogadta,²⁴ de a Főrendiház két alkalommal is elutasította.²⁵ A Képviselőház a további próbálkozásoktól elállt a Főrendiház és – természetesen okból következően – az ott képviseltetett egyházi személyek ellenállását, és a továbbiakban nem terjesztették elő a törvényjavaslatot, de egy határozatot fogadott el, amely kimondta, hogy e tekintetben egy, a véglegesen rendező törvény elfogadása indokolt. Hosszú hallgatás után, 1888-ban érkezett el az ideje, hogy újra napirendre kerüljön az egyházpolitika, és ennek körében a házasság, valamint az anyakönyvvezetés szabályozása.

A Vallási és Közoktatási Minisztérium vezetésére Csáky Albin kapott megbízást, aki 1890 februárjában megalkotta az ún. „elkeresztelési” rendeletet. Jellemzően a protestáns egyház nyomására készült, amely már 1790-es évektől fennállt. Ennek kiváltó oka az 1790/91. évi XXVI. „a vallás ügyéről” szóló törvénycikkbe foglalt 15. §. volt.²⁶ Ezekből eredően a protestáns egyház és a protestáns vallás gyakorlói sérelmet szenvedtek, és ez időktől folyamatosan a sérelem orvoslására törekedtek, amelyre megoldást jelenthetett a létrejövő egyházi reformtörvények (főként az anyakönyvvezetés) állami kézbe kerülése.

Maga Csáky Albin a polgári házasságkötés bevezetésének támogatója volt. A javaslat kidolgozásában részt vevők: Győry Elek²⁷ a házassági jogi részt dolgozta ki; Grosschmid Béni²⁸ a házassági vagyoni jogi részben tevékenykedett; Králik Lajos²⁹ a szülő-gyermek viszonyával kapcsolatos részek készítője; Sipőcz László³⁰ a gyámsági fejezetek megalkotója; Kováts Gyula³¹ tanácsadóként működött közre.

22 KI 1881. XVIII. kötet 676. szám, 158.

23 KI 1881. XVIII. kötet 676. szám, 159.

24 KI 1881. XVIII. kötet 677. szám, 160–173.

25 Az 1883. december 11-én tartott 90. ülésen név szerinti szavazás eredményeként 109 igen és 103 nem szavazat mellett a törvényjavaslatot elutasították. KI. 1881. XVIII. kötet 702. szám 371; majd 1884. január 12-én 191 igen és 200 nem szavazat mellett ismét elutasította. KI 1881. XVIII. kötet 708. szám 6.

26 „15. A vegyes házasságokból, melyek mindenkor a katolikus lelkészek előtt lesznek kötendőek, a melyek ellen azonban bármely akadályt akármilyen szín alatt emelni tilos legyen származott és származandó gyermekek, ha az atya katolikus, az ő vallását kövessék; ha pedig az anya katolikus, akkor csak a fiugyermekek követhessék atyjok vallását.” Corpus Juris Hungarici 1790/91. XXVI. törvénycikk 15. §.

27 Országgyűlési képviselő, ügyvédként a házassági jog jeles tudora volt.

28 Jogászprofesszor.

29 Ügyvéd.

30 A Fővárosi Árvaszék elnöke.

31 Egyetemi tanár.

A törvényjavaslat elkészítése során két fő elvet kívántak érvényesíteni. Az egyik, amelyet Deák Ferenc is hangsúlyozott, hogy a polgári házasságkötésnek abszolút – kötelező – jellegűnek kell lennie, a másik pedig, hogy a létrehozott polgári házasság szerződésnek tekinthető, így annak felbonthatóságát is deklarálni kell.

A bizottság 1890. április 18-án ült össze először, az Alaptervezet 1891. május 19-ére készült el. Az Alaptervezet megvitatása nehézkesen zajlott, a teljes téli időszakot felemésztette. Az apró részletekkel kapcsolatos vita ellehetetlenítette a teljes tervezet megbeszélését a bizottsági tagok között. A Bizottság több tagja igyekezett a protestáns szokásokat beemelni a törvényjavaslatba, tekintettel arra, hogy álláspontjuk szerint a protestáns egyház által alkalmazott házasságkötési aktus liberálisnak tekinthető és az állami anyakönyvvezetést támogató rendszerként üzemelt. A bizottsági vita a politikai változások következtében megrekedt, amelynek kiváltó oka a Csáky-féle, 1890-ben kibocsátott „elkeresztelési rendelet” volt, hiszen ennek hullámai ekkor tetőztek.³²

A Képviselőházban eközben elfogadták Szivák Imre határozati javaslatát, amely értelmében a Ház törvényjavaslatot fog betervezni. Az 1892. január 28. és február 6. közötti parlamenti választásokhoz fűzött kommentárt Schopper György rozsnyói püspök, aki az elkeresztelési rendelet szankcionált alkalmazását sérelmezte.

Az újjáalakult kormányban ismételten Csáky Albin gróf lett a vallás- és közoktatási miniszter, aki korábbi véleményéhez híven a házasságot szabályozó és az állami anyakönyvvezetés kizárólagosságát preferáló törvény megalkotását szorgalmazta. Irányi Dániel ugyancsak szorgalmazta, és felszólalásával sürgette a minisztériumot a szükséges lépések megtételére.

A kormány egyházpolitikai indíttatása erősebb menetet kívánt diktálni az 1892. évi képviselőházi választásokat követően. Tekintettel arra, hogy a korábban elkészült házassági és anyakönyvvezetési Alaptervezet elbukott, Vavrik Béla kapott megbízást az Igazságügyi Minisztériumtól a házasság és a vallás kapcsolatát az állami anyakönyvvezetés keretében rendező törvénytervezet elkészítésére.

Az eredeti Alaptervezetet felhasználva, 1892 augusztusára készült el az új törvénytervezet, amely egyértelműen a liberális elveket támogatta. Újdonságot tartalmazott egyrészt abban, hogy a házassági jog a család jog más területeit nem érintette; másrészt a házasságkötés kizárólagosságát állami tisztségviselő bevonásával kívánta megoldani az egyházi személyek kifejezett kizárásával. A tervezet szeptember 30-át követően került a minisztertanács elé vitára. Októberben a miniszter és az esztergomi prímás egyeztetésén a törvényjavaslat általános bevezetés mellett dön-

32 Az „elkeresztelési rendelet” a katolikus egyház azon gyakorlatát volt hivatott megszüntetni, hogy amikor a szülők közül az egyik katolikus vallású volt, akkor a katolikus egyház automatikusan az egyház tagjának tekintette a gyermeket; ugyanakkor az egyházelhagyó tagjának adatait nem törölték az anyakönyvekből.

töttek, továbbá megegyezés született a vallás szabad gyakorlása, valamint az izraelita vallásról szóló törvényi szabályozás tekintetében is.

A házasságkötés formáját illetően nem tudott egyezsége jutni a Minisztertanács,³³ és a Képviselőházban a Szabadelvű Párt sem erőltette követelésként a helyzetet tisztázó törvényjavaslat megvitatását. Szapáry miniszterelnök a törvény bevezetése körül kialakult harcban alul maradt,³⁴ tekintettel arra, hogy tekintélye kissé csorbulni látszott, és az ellenfél Tisza Kálmán ügyesen maga mellé állította Szapáry pártolóit is. A törvényjavaslati harc elbukása nagyobb lendületet hordozott magában, mert a miniszterelnök Ferenc Józsefnek tett részletes beszámolóját követően Szapáry lemondását hozta. Ferenc József nem tartotta elérkezettnek a házassági jog rendezésének idejét. Szapáry Gyula 1892. november közepén lemondott, és helyére Wekerle Sándor kapott királyi megbízatást.

Változott a miniszterelnök személye, és megváltozott az uralkodó állásfoglalása is, aki most már – alig néhány nappal korábbi ellenállásával szemben – már támogatta az állami rendszerű házasságkötés intézményét és annak törvényi szabályozását. Wekerle Sándor már programbeszédében is megerősítette az egyházpolitikát érintő kérdések rendezésére irányuló elhatározottságát, amelynek főbb pontjai az alábbiak voltak: egyrészt a kötelező polgári házasságkötés bevezetése; másrészt az állami anyakönyvvezetés kiépítése; harmadrészt az előző két pont vitáinak állami bíróság előtti megítéltetése; negyedrészt a szabad vallásgyakorlás, amely elsősorban az izraeliták felé irányuló kijelentés volt; végül a Csáky-féle „elkeresztelési rendelet” hatályon kívül helyezése (1868. évi LIII. törvénycikk 12. §-a).³⁵

Az új törvényjavaslat elkészítése a bizottságon belül Vavrik Béla nevéhez kapcsolódik, aki több lépcsőben megvitatott tervezetet készített el, amely véglegesen 1893 tavaszán öltött testet.

Valamennyi egyházat érintette a tervezet, és több, erős ponton támadta a vallási gyakorlatot. Ennek fontosabb elemei egyrészt az, hogy az ezer éven át privilegizált egyházi szertartást egyenrangúvá kívánta tenni az állami ceremóniával, másrészt az embereket eltávolíthatta a vallástól, annak megkerülhetősége miatt. Harmadrészt évszázadok óta szinte minden egyháznál fennálltak ilyen-olyan házassági akadá-

33 Szapáry Gyula miniszterelnök beszédében hangsúlyozta: „a ministerium egyhangú megállapodásra jutott, kivéve a házasság polgári megkötésének kötelező formáját, a melyre vonatkozólag [...] nem tudott a kormány olyan megállapodásra jutni, mely egzsersmind a korona helybenhagyását megnyerte volna”. Képviselőházi Napló 1892. VI. kötet 105. ülés, 145.

34 Szapáry Gyula beszédében arra kérte a Képviselőház képviselőit, hogy „méltóztassék ezen helyzethől kifolyólag elhatározni, hogy a ház az új kormány megalakulásáig üléseket ne tartson”. Képviselőházi Napló 1892. VI. kötet 105. ülés, 145.

35 Wekerle Sándor képviselőházi beszédében hangsúlyozta, hogy „az újonnan alakult kormány immár azon helyzetben volt, hogy a házassági jog alapelveire és ezek közt a kötelező polgári házasságra nézve is egyhangú megállapodásra juthatott, minél fogva legfelsőbb elhatározást eszközölt ki”. Képviselőházi Napló, 1892. VI. kötet 106. ülés, 155–156.

lyok, amelyek jelentős mértékben leszűkítésre kerültek a törvényjavaslat által, és emiatt a vallási vezetők rosszallásukat fejezték ki. Álláspontjuk szerint így a korábban tiltott kapcsolatok, valamint az alkalmatlan személyek is házasságra léphettek. Mindezek miatt az egyházi személyek érthetően tiltakozásukat fejezték ki, amelyre Andrassy Tivadar³⁶ a Képviselőház ülésén így nyilatkozott: „A vallásra káros hatás nem a polgári házasság, vagy az azzal járó összeütközésben lévő intézmények okozták, hanem kizárólag és tisztán a harcz, és az egyháznak és a papoknak abban való szenvedélyes részvétele [...] (s így kell), hogy felmerüljön az a kétség, vajjon igaz, hivatott képviselői-e a keresztény vallásnak.”³⁷

A törvénytervezetet nem tekintették kellően érettnek a Képviselőház előtti nyilvános vitára, ezért ismételten a Bizottság elé került. Az új bizottsági megbízást az Igazságügyi Minisztérium adta Grosschmid Béni részére 1893 májusában. A bizottság tagjai: Grosschmid Béni (ügyvéd), Jellinek Arthur, Králik Lajos (ügyvéd), Sipőcz Jenő, Teleszky István (igazságügyi államtitkár), Vavrik Béla voltak, majd csatlakozott az igazságügyi miniszter, Szilágyi Dezső is.

Grosschmid Béni a megbízást első nekifutásra röviden, mintegy két hét – pontosan tizennyolc nap – alatt végezte el. Ehhez természetesen felhasználta az „örökölt” tervezetet. Több fejezetet változtatás nélkül hagyott, másokat más tervezetbe utalt át. Jelentősebb munkálatokat csak a semmisség és megtámadhatóság jogi vonatkozásának kettébontása és a házassági akadályok, valamint a házasság érvénytelensége kérdéseiben végeztek. A második bizottsági próbálkozás 1893. június 28-án történt, amikor a bizottságon belüli vita parttalannak bizonyult, és eredménytelenül zárult az ülés. A harmadik bizottsági fordulóban azonban részletesebb, tartalmasabb, eredményesebb vitaként folyt le, amelynek eredményeképpen megtörtént a házassági akadályok újratárgyalása, valamint az érvénytelenséget tárgyaló fejezetek végső formát öltöttek. A harmadik kísérlet sikeres volt, és a bizottság elfogadásra alkalmasnak találta a tervezetet (Grosschmid III.).

A törvényjavaslat végső szövege a minisztertanács ülésén azonban a Vavrik-féle és a Grosschmid-féle tervezet utolsó szövegeinek összefésülésével állt elő. A minisztertanács végül az 1893. július második felében megtartott ülésén a törvényjavaslatot elfogadta, és egy szűkebb bizottság – amely Teleszky, Grosschmid, Králik részvételével zajlott – végső formába öntötte.

Az állami házassági és anyakönyvvezetési tervezetet az Igazságügyi Minisztérium 1893. október–november hónapokban még megtárgyalta, és Szilágyi Dezső igazságügyi miniszter 1893. november 29-én lezárta. A tervezetet az uralkodó ezt követően megkapta.

36 A Szabadelvű Párt tagja.

37 Képviselőházi Napló 1893. X. kötet 176. ülésről.

A véghezvitt előkészítő munka eredményét Szilágy Dezső a házasság és anyakönyvvezetés „államosításaként” aposztrofálta. A folyamatot a fejlett nyugati világhoz való csatlakozásként és természetes fejlődési folyamatként említette, amely megnyugtató helyzetet teremthetett és békét hozhatott az állam és az egyházak között.

Jelen tanulmánnyal azt kívántam bemutatni, hogy a polgári házasság intézményének bevezetése milyen hosszú utat tett meg hazánkban. Évtizedeken – szinte egy évszázadon keresztül – tartott az a folyamat, amelynek eredményeképpen elkészülhetett egy olyan törvényjavaslat, amely magában hordozta a törvényté válás lehetőségét. Nyomon követhettük elődeink kiemelkedő szakmai munkájának, diplomáciai érzékének lépéseit. Az egyes törvényjavaslatokhoz elkészített bizottsági jelentések, miniszteri indoklások alaposága, részletessége, az európai államokban bevezetett rendelkezések példaként állítása bemutatta számunkra is a korszak kiemelkedő politikusainak, professzorainak, gyakorlati szakembereinek áldozatos munkáját. A részletesen elkészített munkákkal segítették a következő bizottság munkáját is, amelynek eredményeképpen elkészülhetett az a törvényjavaslat, amelyet az igazságügyi miniszter a magyar törvényhozás és az uralkodó elé tárhatott, és ily módon megszülethetett egy olyan törvény, amely felülírta több mint másfél évezred gyakorlatát, rendelkezéseit.

Lanczendorfer Zsuzsanna¹

Kisalföldi népballada-kutatásaim kulturális és lelki ajándékai

„A kultúrának éppen az a csodálatos tulajdonsága, hogy mindig mozgásban van, mindig alakul, hogy az nem önmagáért van. Középpontjában nem a jelenség áll, hanem az ember, illetve az emberekből, a családokból kialakult közösség.”

Gaál Károly

Nánási Lászlóval 2008 áprilisában Szekszárdon találkoztam először a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Karán, egy jogi néprajzi konferencián. Itt Dely Mária balladájával kapcsolatos jogtörténeti forrásokról beszéltem. Megemlítettem egy újabb balladakutatásomat is, amely egy Pér közelében történt gyilkosságot örökít meg. Még ez évben meghívást kaptam a Magyar Jogászegylet Bács-Kiskun Megyei Szervezetétől és Nánási László főügyésztől a Magyar Tudomány Napja alkalmából a Kecskeméti Városi Ügyészség székházába, hogy ezeket a balladákat, illetve azok jogtörténeti vonatkozásait ismertessem. Megdöbbenésemre a vasútállomáson személyesen Nánási László várt rám, és elkápráztatott hatalmas műveltségével, tájékozottságával, s míg az előadás helyszínére értünk, megismertem általa Kecskemét történetét, a város épületeit, jeles személyiségeit. Laci később abban is segített, tanácsot adott, amikor a péri gyilkossággal kapcsolatos kutatási eredményeimet plagizálni akarták, hogy hova forduljak. Sokat köszönhetek neki. „Az igazak örökké élnek.” Tisztelettel és szeretettel emlékezem rá!

Írásomban két gyilkosságballadával foglalkozó kutatásom legújabb kulturális hatását, utóéletét mutatom be, megemlékezve egyben azokról az emberekről is, akik támogatták munkámat.

Immár 25 éve, 1996-ban kezdtem el egy kisalföldi népballada kutatását. A vizsgálati témát, a helyi ballada kiválasztását szülőföldem iránti tiszteletem, illetve a balladahősönhöz, Dely Máriához fűződő rokoni szálaim ösztönözték. Édesanyám, Lanczendorfer Károlyné, Reider Ida és családja felpécsi származású, a balladahősnő is itt született és élt haláláig, 20 éves koráig. Ezzel kapcsolatos kutatási eredményeim tanulmányokban, konferenciákon elevenedtek meg.² A balladahősnő rokonom,

¹ Lanczendorfer Zsuzsanna: egyetemi docens, SZE.

² Pl.: Dely Mária balladájának igaz története. In: Küllös Imola (szerk.): *Hagyományos női szerepek. Nők a populáris kultúrában és a folklórban*. Tanulmánykötet. Magyar Néprajzi Társaság, Szociális és

Dely Mária balladájának és a hozzá fűződő folklóralkotásoknak a vizsgálata kezdetben magányos vállalkozásnak indult, de közben – mint a népmesékben – egyre több segítőt akadt.

2003-ban jelent meg *A vérző liliom. Dely Mária balladája a néphagyomány és a költészet tükrében* című könyv, amelyben összegeztem kutatásomat. A kiadvány Gülch Csaba³ verseivel, csodálatos monodrámával, valamint költők, irodalmárok, művészek (Czigány György, Major-Zala Lajos, Markó Iván, Lászlóffy Aladár, Nagy Gáspár, Szabados Zoltán), néprajztudósok (Barsi Ernő, Küllős Imola) gondolataival, alkotásaival egészült ki, gazdagodott. Sajnos közülük néhányan már nincsenek köztünk! Az idők folyamán újabb adatokkal, igaz történetekkel,⁴ balladavariánsokkal (Feketeerdő, Kajárpéc, Kóny, Ménfőcsanak) bővült kutatásom, sőt másokat is motivált könyvünk újabb művek, rendezvények létrehozására (fotókiállítás, dokumentumfilm, drámaóra, színjáték, táncdráma, táncjáték, vers, megzenésített vers, vetélkedő).⁵

Dely Mária balladája, illetve a kutatása bekerült az oktatásba is. Örömmel értesültem róla, hogy érettségi tétel volt 2005-ben és 2010-ben a győri Péterfy Sándor Evangélikus Gimnáziumban. Ihászné Lajbert Rita tanárnő 2014-ben 0. nyelvi előkészítő magyar-osztrák osztályban drámaóra keretén belül dolgozta fel középiskolásokkal a balladát. 12. osztályosoknak a magyar-osztrák és a turisztika szakon

---

Családügyi Minisztérium Nőképviseleti Titkárság. Budapest, 1999, 159–181.; *Ballada és valóság. Egy sokoróaljai ballada nyomában*. Néprajzi Látóhatár. A Györffy István Néprajzi Egyesület folyóirata. 2003. XII. évf. 3–4. sz., 51–74.; *Jogtörténeti források és adatok jelentősége egy népballada-kutatás kapcsán*. In: Mezey Barna – Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Jogi néprajz – jogi kultúrtörténet. Tanulmányok a jogtudományok, a néprajztudományok és a történelemtudományok köréből*. ELTE Jogi Kari Tudomány 1. Sorozatszerkesztő: Varga István. 2009, 214–227.

3 Nagy bánatunkra 2021. augusztus 6-án elhunyt.

4 Tóth Ildikó képfestő és édesanyja (Tóth Józsefné, szül: Botos Ilona) 2020-ban több igaz történetet mondott el nekem Dely Márival kapcsolatban. A győri képfestő családról szóló tanulmányom készítése során az is kiderült, hogy Tóth Ildikóval – a balladahősnő révén – még rokonok is vagyunk. Lásd *Szellemi kulturális örökségünk egy győri képfestő család munkásságán keresztül* (I. rész). Kulturális Szemle. A Nemzeti Művelődési Intézet Interdiszciplináris online folyóirata. 2021. március 29. <http://www.kulturalisszemle.hu/13-szam/hazai-tudomanyos-muhely/lanczendorfer-zsuzsanna-szellemi-kulturalis-oroksegunk-egy-gyori-kepfesto-csalad-munkassagan-keresztul-i-resz> (letöltés ideje: 2021. 07. 23.).

5 Major-Zala Lajos: *Vért spriccelő Liliom; Liliom: szépség és halál* (vers). In: Major – Zala Lajos: *Testamentum. Verses e-mail regény 15 villámfejezetben*. München, 2003; Gülch Csaba: *A vérző liliom; Előtte állok* (vers). In: *Profán Zsoltár*. Győr, 2005; Gülch Csaba – Dinnyés József: *A vérző liliom* (megzenésített vers). In: Dinnyés József: *Dalaim negyvenöt éve*. CD, Aranyalmás Kiadó, 2013; Gülch Csaba – Dinnyés József: *A vérző liliom* (megzenésített vers). In: *A templomok lázadása*. Dinnyés József dallamai Rósz György közreműködésével. CD, Aranyalmás Kiadó, 2016; Gula Miklós: *A vérző liliom* (táncdráma). Iszkaszentgyörgy, 2006; 2008; Ihászné Lajber Rita: *Dely Mária balladája* (drámaóra), Soproni SZC Porpáczy Aladár Technikum és Kollégium, Fertőd, 2014; Szásziné Fekete Mária: *Halhatatlan liliom* (színjáték), Veres Péter Mezőgazdasági Szakiskola és Kollégium, Veres Péter Színjátszó Csoport, Győr, 2010 (30 perc); valamint lásd: Dombi Alajosné: *A megye értékeiről vetélkednek*. Kisalföld, 2018. 11. 22.

egyaránt tanította Dely Mária balladáját és annak igaz történetét, valamint 2018-ban érettségi tétel is lett Fertődön.

2015-ben Dely Mária balladája bekerült a települési (Felpéc), majd a Győr-Moson-Sopron Megyei Értéktárba, tehát „megyerikumá” vált.⁶ O. Jakócs Péter fotográfus 2017-ben megkért arra, hogy egy meyerikumokat bemutató könyvbe hadd fotózza le „Dely Márit”, így Lukács Luca néptáncos – aki korábban a meggyilkolt lány szerepét játszotta *A vérző lilium* című táncdrámában,⁷ valamint Dombi Alajosné Felpécért Alapítvány elnök asszonyának segítségével készített egy sor szép fényképet Felpécen, azokon a helyszíneken, amelyek a balladahősnő életében fontosak voltak.

A ballada rábapatonai változatát még a tévénezők is hallhatták, tudtam meg 2016-ban Nagy János Zoltán tanártól egy előadásom alkalmával: „1986-ban Déry Jánosék megszervezték a televíziós vetélkedőt, a *Csepü, lapu, gongyolat*, és Patona egészen a döntőig jutott. Itt énekelte el Margit néni (Varga Istvánné), innen ismerem ezt a balladát. Másodszer az anyukám volt a pávakör gyerekcsoportjának a vezetője évtizedekig, ő pedig a *Kukorica fosztóka* című népi játékba szötte bele!”⁸

2017-ben a Harmónia Hangstúdióban, Kapui Szabolcs hangmérnök segítségével hangfelvétel készült Gülch Csaba *A vérző lilium* című monodrámája alapján, Bodó Vera előadóművész, Dinnyés József daltulajdonos, Kassainé Csete Mónika zongoratanárnő és jómagam előadásában.⁹

Németh Hajnal Aurora iparművész pedig 2019-ben meglepett csodás népi ihletésű ruháival, amelyeket a főhősöknek, Dely Márinak és a molnárnak tervezett.¹⁰ Sőt, Mesés Aurora FolkGlamour videosorozatának egyik témája Dely Mária balladája.

A kutatás a film műfajában is érdeklődést váltott ki.¹¹ Bayer Ilona szerkesztő és Kálmán János rendező, operatőr sajátos, kétrészes lírai dokumentumfilmet kezdtek

6 „Dely Mária balladája nemzeti értéket a Győr-Moson-Sopron Megyei Értéktárba felveszi és a kulturális örökség kategóriába sorolja.” 2015. szeptember 18.; valamint lásd: *Dely Mária balladája*. In: *Megyerikumok Győr-Moson-Sopron megyéből*. Összeállította és szerkesztette: Jámbor Ibolya és Dubi Árpád. Győr, 2020, 33.

7 *A vérző lilium*. Táncdráma. Koreográfus: Lukácsné Honfi Beatrix, narrátor: Bodó Vera, Radnóti-díjas előadóművész. Szereplők: Csutora Néptánc és Népzenei Együttes táncosai és népzenekeara, Győrújfalú.

8 Köszönöm az információt és a linket! *Deli Mária balladája*. Éneкли: Varga Istvánné. 1986 (11:44-től 13:58-ig). https://drive.google.com/drive/folders/0B8YDRPhXcyU_amdja0NLYUNSaFU?usp=sharing

9 Szereplők: Bodó Vera előadóművész, Dinnyés József daltulajdonos, Lancendorfer Zsuzsanna, Kassainé Csete Mónika. Hangmérnök: Kapui Szabolcs, Harmónia Hangstúdió, Vámosszabadi, 2017.

10 Ruha- és ékszertervezés, fotó: Németh Hajnal Aurora: Mesés ballada. Aurora FolkGlamour: *Dely Mária balladája* (Márton Réka néptánc művész és Bács Péter színművész). A fotót készítette: Sopronfalvi Ildikó 2019; valamint *Mesés Aurora FolkGlamour videosorozat – Dely Mária balladája*, 2020; https://www.youtube.com/watch?v=0ZUIObLT41Q&ab_channel=HajnalAuroraN%C3%A9meth

11 Megjegyzem, a balladával kapcsolatban már készült film 1990-ben. Akkor dr. Barsi Ernőről készült portréfilm, ahol az adatközlő a gyűjtés során elénekelte *A felpécsi kislány* kezdetű balladát. Hartyándi Jenő – Lengyel Sándor: *Barsi Ernő*. Portréfilm, Győr, 1990.

el forgatni 2005 szeptemberében. „A gondolkodásom filmalapja Szóts István filmballadáihoz nyúlik vissza: egyszerű szerkezet, pontos képek – írta Kálmán János levelében. – A forgatókönyv elkészült, a felvételek is sikerültek, de sajnos anyagi okok miatt ez félbemaradt. 2017-ben azonban folytattam a film véglegesítését Bayer Ilona és Hartyándi Jenő segítségével, és megszületett a »*Szegény Dely Mária*« – *Film egy ballada utóéletéről* című film. A film első részében megszólalnak a főszereplők, Dely Mária és a molnár Török József közeli rokona.¹²

Időközben a Dely családról is többet tudtam meg. Jankovits Béla evangélikus lelkész a felpéci személyneveket kutatva osztotta meg velem kutatási eredményeit. Az anyakönyvekből kiderült, hogy névváltások is előfordultak a balladahős nő rokonom falujában. Mint kiderítette, a Dely családnál is ez történt: „A Pölöskei familia egy részéből Deli lett, akik a nevük előtt szereplő jelzőt vették fel: Deli Pölöskeiből-Dely!” A könyv Halálozás és temetés fejezetében pedig gyilkosság áldozataként olvashatjuk Dely Mária nevét: „1874. szeptember 8. Dely Mária, 20 éves, vízbe fullasztották.”¹³ Nagy örömmökre a nyugalmazott esperes úr összeállította nekem Dely Mária családfáját is. Nagynéném, Csete Gyuláné (szül. Reider Ibolya) kiderítette és megmutatta, hol volt a Delyék családi háza (Felpéc-Halipusztá), ahol a megmaradt ház romjait és a kutat le is fotóztam.

A ballada jelenkori prezentációja is tovább gyarapodott. Legutóbb 2020-ban újabb alkotás született a témából *Szegény Dely Mária balladajáték* címmel, melyet Szódy Szilárd rendezett és Tóth Aliz színművésznő mutatott be 2020 szeptemberében Budapesten.¹⁴ Az egyik tájékoztatóban ezt írják: „Balladajátékunkban Dely Mária lírai monológja kíséri a nézőt a bűnbeesés nyers valóságán át, puritán zsolnárokkal karöltve a tények homályba vesző útján. Megtörtént eset, a néphagyomány és a költészet tükrében.” A szinopszisban pedig ez áll: „Miként feszül gyilkos indulattá egy érzés? Mitől lépi át az ember önkéntelen mozdulattal a határt jó és rossz között? Ez a pillanat a XIX. században élt felpéci lány, Dely Mária sorsát örökre megpecsételte. Történetünk az ő valóban megtörtént tragédiáját meséli el. Segítségünkre »A vérző lilium« című művet hívjuk, melyben Lanczendorfer Zsuzsanna folklorisztikai nyomozása és Gülch Csaba monodrámája elevenedik meg. Fontos, hogy kettejük munkája alapján mérthessük mind az áldozat, mind pedig az elkövető nézőpontját. Egyszerre vagyunk

12 Lanczendorfer Zsuzsanna: „*Szegény Dely Mária*” – *Film egy ballada utóéletéről*. Bayer Ilona – Hartyándi Jenő – Kálmán János közreműködésével. Győr, 2017 (1óra 26 perc).

13 Jankovits Béla: Felpéci személynevek és életfordulók. A felpéci evangélikus gyülekezet 275 éve (1740–2015) az anyakönyvek tükrében. Győr, 2019. 40, 110.

14 Balladajáték: *Szegény Dely Mária*. Rendezte: Szódy Szilárd, Dely Mária szerepében: Tóth Aliz, Budapest, 2020. Fém Arts & Café (Zene: Gryllus Dániel, Dalszövegek: Sumonyi Zoltán, Díszlet: Hungler Győző Fotó: Bakonyi Tibor, Plakát: Joanovics Levente). Lásd: D. Pusztai Andrea: *Szegény Dely Mária: megverikum az Ars Sacra fesztiválon*. Színpadra került a felpéci gyilkosság legendás balladája. Kisalföld, 2020. 09. 25. 12.

ártatlanok és bűnösök? Balladajátékunkban Dely Mária lírai monológja kíséri a nézőt a bűnbeesés nyers valóságán át, puritán zsolnárokkal karöltve a tények homályba vesző útján.” Több előadást terveztek, de sajnos a Covid-járvány ezt megakadályozta. A szerzők 2020 szeptember 10-én a FÉM Art’s & Caféban tekintették meg a darabot egy beszélgetéssel egybekötve. Az előadást ezen kívül még 2020. szeptember 16-án a Gellért Színpadon, az Ars Sacra Fesztiválon mutatták be. 2021. október 16-án Győrben és 17-én a lány szülőfalujában, Felpécen is nagy sikert aratott, sajnos ekkor már sem a monodráma szerzője, Gülch Csaba, sem a darab rendezője, Szódi Szilárd nem láthatta.

De nemcsak tudományos adatokkal, szép alkotásokkal gazdagodhattam, hanem lelki ajándékokat, újabb baráti kapcsolatokat is kaptam az évek során. Megismerhettem Nánási Lászlót, akivel 2008 áprilisában Szekszárdon találkoztam először a Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Karán, egy jogi néprajzi konferencián.¹⁵ Itt Dely Mária balladájával kapcsolatos jogtörténeti forrásokról beszéltem. Megemlítettem egy újabb balladakutatásomat is, amely egy Pér közelében történt gyilkosságot örökít meg. Még ez évben meghívást kaptam a Magyar Jogászegylet Bács-Kiskun Megyei Szervezetétől és Nánási László főügyésztől a Magyar Tudomány Napja alkalmából a Kecskeméti Városi Ügyészség székházába, hogy ezeket a balladákat, illetve azok jogtörténeti vonatkozásait ismertessem.¹⁶ Megdöbbenésemre a vasútállomáson személyesen Nánási László várt rám, és elkápráztatott hatalmas műveltségével, tájékozottságával, s míg az előadás helyszínére értünk, megismertem általa Kecskemét történetét, a város épületeit, jeles személyiségeit. Az előadásaim után több jogi szakembert ismerhettem meg, így Kiss Annát is, akivel azóta barátok lettünk. Anna – mint az *Ügyészek Lapjának* szerkesztője – két alkalommal is írt, „elméledett” Dely Mávival kapcsolatban.¹⁷ Sőt bemutatott az *Ügyvédvilág* folyóiratban, és megkért, hogy jogi témában közöljek írást az *Ügyészek Lapjában*.¹⁸ *Bűnbeesett irodalmi hősök* című kiváló, izgalmas, új kutatási utakra vezető könyvét pedig én is szívesen mutattam be az egyetemünkön, majd Ménfőcsanakon Galgó-

15 *Jogtörténeti források és adatok jelentősége egy népballada-kutatás kapcsán.* In: *Jogi néprajzi, jogi kultúrtörténeti konferencia.* Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Főiskolai Kar, Szekszárd, 2008. április 24–26.

16 *A jog és a néprajz kapcsolata.* A Magyar Jogászegylet Bács-Kiskun Megyei Szervezetének meghívása a Magyar Tudomány Napja alkalmából, Kecskemét, Kecskeméti Városi Ügyészség székháza, 2008. november 13.

17 Kiss Anna: *Ki ölte meg Dely Márit?* Beszámoló a Magyar Jogászegylet Bács-Kiskun Megyei Szervezetének üléséről. *Ügyészek Lapja* 2009. 16. évf., 1. szám, 61–63., valamint Kiss Anna: *Miért ölték meg Dely Márit?* Beszámoló a Magyar Jogászegylet Bács-Kiskun Megyei Szervezetének üléséről. *Ügyészek Lapja, Jog és Irodalom.* 2009. 16. évf., 3–4. szám, 79–80.

18 Kiss Anna: *Jogi anekdoták világa.* *Ügyvédvilág,* 2009. március, 35; *Híres ügyvédekről.* *Ügyészek Lapja, Jog és Irodalom* 2009. 16. évf., 3–4. szám, 77–78.; *Jogi adalékok egy kisalföldi gyilkosságballada kapcsán.* I. rész. *Ügyészek Lapja* 2011. 18. évf., 1. szám, 89–99.; *Jogi adalékok egy kisalföldi gyilkosságballada kapcsán.* II. rész. *Ügyészek Lapja* 2011. 18. évf., 2. szám, 81–90.

czy Károlyné szervezésében,¹⁹ annak a József Attila- és Kossuth-díjas íróőnek az emlékszobájában, aki műveiben többször foglalkozott a joggal és a bűnnel.²⁰ Galgóczi Erzsébetet falubeliként volt szerencsém személyesen is ismerni, sőt Szedri báró balladájának egyik helyi variánsát tőle lejegyezni. Megjegyzem: a *Kinek a törvénye?* című történetében érintett családom, édesapám is.²¹ Kiss Anna meghívott, hogy balladakutatásaim jogi vonatkozásáról tartsak előadást munkahelyén, az OKRI-ban,²² majd 2012-ben eljutottam a Kriminálexpóra is.²³ Anna segített az oktatásban is, a 2011–12-ben indult Kulturális mediáció MA szakunk megbízott oktatója volt több éven át. Jogi ismereteket és egy izgalmas választható tantárgyat oktatott *Bűnbeesett festmények* címmel. Hallgatóink nagy érdeklődéssel hallgatták élvezetes előadásait.

Nánási Lászlóval, Lacival is tartottam a kapcsolatot, sokat segített kutatásaimban, szakmai tudását mindig megosztotta. Ő hívta fel a figyelmemet Dárday Sándor *Igazságügyi Törvénytárára*, amelyben három paragrafus is érintette a kutatásomat. Természetesen tanulmányaimban ezt megköszöntem neki.²⁴ Ha bármilyen jogi kérdésem volt, bátran fordulhattam hozzá. Persze én is próbáltam viszonzni a segítséget, a Dely Mária meggyilkolásával kapcsolatos kutatás során talált eredeti végzést adtam oda neki közlésre 1874-ből. Később tudományos konferenciákon személyesen hallhattuk egymás kutatási eredményeit, mivel 2011-ben Szekszárdon megalakult a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport, amelynek tagjaiként is találkoztunk. Az új „Családom” által rendezett konferenciák – ahova, mint Bognár Szabina írta: „beénekeltem magamat” a gyilkosságballadáimmal – szintén adtak alkalmat szakmai és baráti beszélgetésekre.²⁵

19 Kiss Anna: *Jog és irodalom. Bűnbeesett irodalmi hősök*. Budapest, 2009. Könyvbemutató: Galgóczi Erzsébet Emlékszoba. Győr–Ménfőcsanak, Bezerédj-kastély, 2009. március 28.

20 Például: *Kinek a törvénye?* (1971); *A főügyész felesége* (1974), *A közös bűn* (1976); *Közel a kés* (1978); *Vadkacsalesen* 1986; Színművek: *A főügyész felesége* (tragédia, Kecskemét, 1970); *Kinek a törvénye?* (színmű, Győr, 1976).

21 Ebben az elbeszélésben az íróő a Pápai Húsgyárból történő lopás esetét és nyomozását örökíti meg. A valós történet szerint a házunkban lévő húsboltban dolgozó hentest orgazdaság vádjával letartóztatták, aki félve attól, hogy munkáját Lancendorfer Károly átveszi, őt is belekeverte a bűncselekménybe. Ezért édesapám 10 hónapot töltött előzetes letartóztatásban Pápán és Veszprémben, illetve a tököli rabkórházban. 1964 őszén vásárolja vissza édesapja házát az államtól, amit ez idáig havi 100 forintért bérelt. Lásd: „*Mindent apámról...*” *Egy sokoróaljai iparos emlékei*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2007, 26.

22 *Folklor és jog*. Budapest, Országos Kriminológiai Intézet, 2009. június 13.

23 *Jog és irodalom. Krimiből folklor?* Kriminálexpo, Budapest, 2012. november 21.

24 Dárday Sándor: *Igazságügyi Törvénytár. Rendeletek- és döntvényekkel kiegészítve*. Negyedik rész. Büntetőjogi törvények. Athenaeum R. Társulat Kiadása, Budapest, 1895. 595. Utasítás a halálbüntetés végrehajtása körül követendő eljárásra nézve. Ad 2106. 1880. aug. 9. szám, Dárday Sándor Igazságügyi Törvénytárában három paragrafus is érinti az általam kutatott esetet. Lásd bővebben: *Jogi adalékok egy kisalföldi gyilkosságballada kapcsán*. I. rész. *Ügyészek Lapja* 2011. 18. évf., 1. szám, 99.

25 „A folklor felől indulva gyakorlatilag »új műfajt« teremtett a jogtörténet és a jogi néprajz határmezsgyéjén Lancendorfer Zsuzsanna, aki egy népballada kutatása kapcsán a folklorászövegek

A következő általam kutatott lokális ballada témája, mint kiderült szintén igaz történeten alapult. Ebből a szüzséből azonban nemcsak folklórköltés, ballada született, hanem megtaláltam ponyván és a korabeli sajtóban is. Dely Mári tragédiájához hasonlóan ez az eset is egy 19. századi helyi (péri) gyilkosságról szól, amelynek áldozata két várvidéki (burgenlandi) asszony. Ebben a kutatásban azonban nem a variánsok gazdag száma, elterjedése, dallamvilága volt izgalmas, hanem interdiszciplináris jellege. A kutatásban nagy segítséget jelentett, hogy három évre elnyertem ezzel a témával a MTA Bolyai János Kutatási ösztöndíjat.²⁶ Az eset orvostörténeti és jogtörténeti, fizikatörténeti szempontból is izgalmas eredményeket hozott, mivel az elkövetők egyike az ítélet-végrehajtáskor életben maradt, nem kis jogi problémát okozva ezzel. A kutatás orvostörténeti kuriózuma pedig éppen az volt, hogy a „kivégzett” gyilkost Jedlik Ányos eddig ismeretlen „villamossági gépe” élesztette fel. A Bécsben ez ügyben összehívott orvos gyűlés jegyzőkönyvét is megtaláltam, amely felmenti a halál beálltát igazoló tisztiorvost.²⁷ A győri kivégzett ember „feltámadása” hatására nagyon sok újságcikk jelent meg, nemcsak helyi, hanem országos szinten is. Ezeknek feltérképezését azóta is nagy sikerrel folytatom.²⁸ A jogi hozományai is nagyon izgalmasak voltak (törvénymódosítás, vita a halálbüntetés eltörléséért, illetve a kivégzés módjának változtatása kapcsán).²⁹

A kutatás nyomán újabb részleteket tudhattunk meg a bencés tanárok (Jedlik Ányos, Bierbauer Lipót), híres győri orvosok (Sikor József, Ofner József, Lumniczer Károly) életéről, kutatásairól, felfedezéseiről, kapcsolatairól. Kiderült, hogy fizikai kísérletek is folytak akkoriban Győrben.³⁰ Nánási László, Laci abban is segített, tanácsot adott, amikor a péri gyilkossággal kapcsolatos kutatási eredményeimet plagizál-

---

jogtörténeti forrásértékére irányította a figyelmet. Óriási eredmény, hogy a remek hangú szerző kutatási eredményeit sikeresen »beénekelte« jogi szaklapokba is.” In: Bognár Szabina: *A népi jogélet kutatása Magyarországon*. Néprajzi Értekezések 5. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 2016, 172.

26 Köszönet Küllős Imola professzor asszonynak, hogy felhívta a figyelmemet a pályázatra, és tanácsaival segítette kutatómunkámat! A „győri csuda” című előadásommal elnyertem a Pannon Tudományos Napok rendezvényén megtartott legjobb előadásért oklevelet (Nagykanizsa, 2008. október 15.), valamint az Elismerő Oklevelet a 2008–2011 között végzett kiemelkedő kutatói munkáért, MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj Kuratóriuma, Budapest, 2012. június 27.

27 Lásd: *Egy balladakutatás orvostörténeti vonatkozásai*. In: *Művelődés – Identitás – Egészség*, Selye János Egyetem, Komárno, 2012, 376–393 (CD).

28 Pl.: *Győri Közlöny; Hazánk; Orvosi Hetilap; Magyar Themis; Függetlenség; Pesti Napló; Vasárnapi Újság; Független Kisgazda; Neue F. Presse; Székely Közlöny*, lásd még: *Egy gyilkosságballada visszhangja a korabeli sajtóban*. In: *XIII. Apáczai-napok*. Nemzetközi Tudományos Konferencia. 2009. Lőrincz Ildikó (szerk.): *Kreativitás és innováció – Álmodj, alkoss, újíts!* tanulmánykötet. (CD) Győr, 2009, 314–325.

29 Lásd bővebben: *Krimiből ballada, avagy egy népballada-kutatás jogtörténeti vonatkozásai*. In: Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás II. Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok*. Jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi kiskönyvtár 2. , Szekszárd, 2016, 244–260.

30 Zsuzsanna Lanczendorfer – András Halbritter: *Records of an Early Defibrillator in a Folk Ballad Research*. In: M. Veyssel Kaya – Patrycja Chodnicka-Jaworska (szerk.): *8th RSEP International Multidisciplinary Conference: Conference Proceedings*. Ankara, Yargi Publishing House, 2018, 56–67.

ni akarták, hogy hova forduljak. Így az Artisjus Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület által levédettem 2009-ben A „győri csuda” című tudományos művem kéziratát.

A kutatásról készült tanulmányok mellett³¹ egy sor újabb tudományos és ismeretterjesztő előadásra kértek fel.³²

A második balladakutatásom felkeltette a média figyelmét is, és 2017-ben felkérést kaptam egy előadásra a Mindenki Akadémiája című sorozatban.³³ Ezt az előadást és a Ridikül műsorban való beszélgetést látva keresett meg az egyik elkövető rokona, akivel többször is találkoztam azóta, interjút készítettem vele, és megmutatta a családi fotókat is. Mivel kutatja a családfáját, ezért ő abban segített, hogy a balladában szereplő gyilkos rokonsági kapcsolatait tisztázhassam.³⁴ A Duna TV egyik csatornáján az *Ég, föld, férfi, nő* című magyar ismeretterjesztő filmsorozat adásában be is mutatták az általam megtalált „újraélesztő” Jedlik-találmányt, amelyet a Czuczor Gergely Bencés Gimnázium Jedlik Ányos Emlékiállításán leltem fel.³⁵

A *győri csuda* címmel készült egy kisfilm (9 perc 27 másodperc) is. Ezt az alkotást a MATE³⁶ Kaposvári Campus mozgókép szakán végzett Sente Szimonetta és Király Ágnes készítették I. féléves vizsgamunkaként: „Dr. Lanczendorfer Zsuzsanna kutatása alapján készült rövid terjedelmű dokumentumfilm, mely animációs techniká-

31 *Krimiből ballada, avagy egy népballada-kutatás jogtörténeti vonatkozásai.* In: Nagy J. T. (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II.* Szekszárd: PTE, Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, 2016, 244–260.

32 Pl.: A *győri „csudahalott” és a halálbüntetés eltörlésének kapcsolata.* A Magyar Tudomány Napja, Győr-Moson-Sopron Megyei Büntetés-végrehajtási Intézet, Győr, 2009. november 10.; A „*Győri csuda*”. *Krimiből ballada, avagy egy Jedlik „legenda” nyomában.* Győri Legendák Napja. IX. Győri Fröccsnapok. Czuczor Gergely Bencés Gimnázium. Győr, 2013. július 20–21. (Az előadás kiegészült Barla Ferenc fizikus előadásával a defibrillátorról, valamint a tett helyszíneinek megtekintésével: kivégzőudvar, börtöncella, siralomház); *Balladából krimi? A „győri csuda”. Egy népköltészeti kutatás tudományközi eredményei.* Az MTA Veszprémi Területi Bizottsága, Veszprém, 2016. május 18., MTA VEAB-székház, Tudósklub; *A péri rablógyilkos kivégzése és feltámadása.* Múzeumok éjszakája. Győri Ítéletőzve. Győr, 2016. június 25.; *Helyi Balladák az interdiszciplináris kutatás szolgálatában.* Kolozsvár, Kriza János Néprajzi Társaság. 2019. október 14.

33 A *győri „csuda”. Ballada és valóság.* TV M5 Mindenki Akadémiája, 2017. november 2. 16.35. (25 perc), <https://www.mediaklikk.hu/video/mindenki-akademiaja-lanczendorfer-zsuzsanna-a-gyori-csuda-ballada-es-valosag/> <https://www.youtube.com/watch?v=D0AENvpNb58>, valamint Dely Mária balladájával együtt 2021-03-24 13 óra Rádió Bézs/Kultúrmozorzsák-Bayer Ilona műsora, https://www.radiobezs.hu/radiobezs/radiobezs.archiveplayer.page?szam=http%3A%2F%2Fwww.radiobezs.hu%2Fradiobezs_files%2FArch%3%ADvum%2F2021%2F0324_1300.mp3

34 Az egyik gyilkos az adatközlőm nagyapjának volt a testvére, és a családfa kutatásából kiderült, hogy a két elkövető, Takács János és Gede Pál rokonok, első unokatestvérek voltak. Köszönöm az értékes információkat és az interjút!

35 *Ég, föld, férfi, nő.* Magyar ismeretterjesztő filmsorozat. Szigetköz 1. rész, Duna Word 2014. A filmben Panykó János fizikatanár mutatja be a Czuczor Gergely Bencés Gimnázium Jedlik Ányos Emlékiállítás tárgyai közt szereplő felélesztést okozó gyógyászati indukciós készüléket, valamint meséli el az ezzel kapcsolatos, általam kiderített igaz történetet.

36 Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (az egyetem mozaikneve: MATE) Kaposvári Campus, Rippl-Rónai Művészeti Intézet, Képzőművészeti (mozgóképkultúra és médiaismeret) alapképzési szak. Azóta a hallgatók diplomát szereztek. Sente Szimonetta – Király Ágnes: *A győri csuda*, <https://drive.google.com/file/d/1rYsY3kAa8EswOFU1h180Gd2pFblNLfoCW/view?usp=sharing>

val meséli el a péri ballada cselekményét a helybéliek elbeszélése alapján.”

A lokális gyilkosságballadával kapcsolatos kutatásaim eredményei bekerültek a győri Széchenyi István Egyetem Kulturális mediáció mesterszak *Bűnesetek a folklórban* című tantárgy tananyagába is.

A kutatás kézzelfogható és látványos eredménye, hogy a híres péri romos kocsmát – amely mint helyszín kötődik a két „sváb” asszony 1878-ban történő meggyilkolásához – kutatásom hatására, a Darányi Ignác Terv támogatásával, 2013-ban részben („Péri kocsmá rekonstrukció, tájház, faluház, népi mesterségek háza létrehozása”) felújították és tájházzá alakították. Ez a helyszín előzetes bejelentkezéssel ma is látogatható. A falon a péri balladának, illetve a „Győri csuda” kutatásának ismertetése függ.

Győr idegenforgalmi látványosságaiába is bekerült egyik „csudaként” a feltámadt rablógyilkos története (a „Gyere Győrbe” tematikus városnézés keretein belül „Győr 7 csodája”, illetve „Jedlik Ányos élete”). A sztori helyszíneit (Vármegyeháza, Szentháromság közpórház) a városnéző séták alkalmával meg is mutatják az érdeklődőknek.

A balladakutatások a mai napig sem zárultak le, és a folklórból folklorizmusba irányuló folyamatok sem szakadtak meg a folklórjelenségek művészi adaptációinak köszönhetően. Sok szép művészi alkotást, lelki ajándékot kaptam az idők folyamán, amiért hálás vagyok. Nánási Lászlónak pedig köszönöm a sok segítséget, amit jogtörténészként nyújtott nekem: számos jogi ismeretet, információt és több jogász barátot köszönhetek neki. Sem karácsony, sem húsvét nem múlhatott el egymást és családunkat köszöntő levél nélkül. Ha Laci talált számomra a néprajzos szakmámat érintő tanulmányt, azt rögtön elküldte, legutóbb Tolnai Vilmosnak a régi büntetőjog nyelvi maradványairól szóló írását. Megjelent tanulmányait is szívesen osztotta meg. A legutóbbi kutatási témájáról, a dél-alföldi betyárperek jogi és kriminalisztikai háttéréről is örömmel számolt be.

Az általam kutatótt és írásomban említett két gyilkosságballadát – a Dely Mária balladáját és a péri asszonyok balladáját, illetve ennek utótörténetét, a „győri csudát” – egy tanulságos felirat is összekapcsolja: a két valóságos „szereplőnek”, Dely Mária bátyjának, Lajosnak, valamint a Jedlik Ányosnak a sírkövén ugyanaz olvasható: „Az igazak örökké élnek.” Úgy gondolom, ez a szép bibliai idézet Laci sírjelére is felkerülhetne. Tisztelettel és szeretettel emlékezek rá!

Mezey Barna¹

Ügyészek és börtönök

A börtönfelügyelet kérdése az ügyészségi törvény vitájában

Ajánlom ezt az írást Nánási László barátom emlékének, az ügyésznek és jogtörténésznek, az elkötelezett kutatónak, gyakorló jogásznak és tudós oktatónak, aki az ügyészi hivatásrend és a büntetőjog történetének szentelte tudományos munkásságát. És akit a jogtörténész szakma mindmáig fájón hiányol.

Az állami ügyészség felállításáról szóló 260. számú törvényjavaslatot Horvát Boldizsár igazságügyminiszter az igazságügyi reformcsomag részeként, 331. szám alatt 1870. január 6-án nyújtotta be.² A képviselőház három, a főrendi ház egy ülésben tárgyalta a tervezetet, melyet elfogadván, szentesítésre terjesztettek fel, és 1871. június 10-én 1871. évi XXXIII. törvénycikként kihirdették az országgyűlés mindkét házában.³

Az 1869. évi IV. törvénnyel megkezdett, hozzávetőlegesen ötéves igazságügyi reformprogram alapvető szempontja volt a hatalmi ágak elválasztásának következetes végigvitele, egészen pontosan a bírói hatalom elkülönítésének és az önálló, független működés szervezeti és eljárási garanciáinak felépítése. Az államhatalmi ágak elkülönítésének elvét a pártok elfogadták, és a gyakorlatban az a kérdés maradt nyitva, mint általában a részletekben rejlő nehézségek egyike, hogy hol a határ a judikatíva és az executiva között? Az igazságügyi tárca véleménye csakúgy, mint a központi bizottság álláspontja szerint „a bíró ítél a törvény fölött, de a törvény erejére emelkedett ítéletnek végrehajtása úgy, mint magának a törvénynek végrehajtása

1 Mezey Barna: egyetemi tanár, MTA/ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport, ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék.

2 260. sz. törvényjavaslat a királyi ügyészség felállításáról. 1869. január 6. Magyar Parlamenti Gyűjtemény. Az 1869. évi April hó 20-dikára hirdetett Országgyűlés Nyomatványai (továbbiakban: MPGY OGY 1869/72.). Képviselőházi Irományok (továbbiakban: KH Irom.) III. Pest, Nyomatott a Deutsch-Féle Könyvnyomda és Kiadói Részvénytársaság Intézetében 1870. 331. szám, 294–299.

3 399. országos ülés 1871. június 10-dikén. In: MPGY OGY 1869/72, Országgyűlés Képviselőházának naplója (továbbiakban KN) Fenyvessy Adolf és Kónyi Manó gyorsíró főnökök közreműködése mellett szerkeszti Nagy Iván a M. T. Akadémia tagja. (Továbbiakban MPGY OGY 1869/72 KN) XVII. kötet. Nyomatott Légrady Testvéreknél Pest, 1871. 71., 75.

nem őt, hanem a végrehajtó hatalmat, a kormányt illeti”.⁴ A törvény végrehajtásának analógiájára megfogalmazott ítélet-végrehajtás szellemes fordulattal emelte ki a büntetés-végrehajtást a bírói hatalom köréből, és helyezte azt a kormányzati tevékenység körébe. Ez az értelmezés a kormányzati koncepcióban feloldotta az ügyészi börtönfelügyelettel kapcsolatos interpretációk okozta feszültségeket.

*

Az ellenzék számára azonban korántsem volt ilyen nyilvánvaló a helyzet. Miután az igazságügy függetlenítése számos ponton már eleve érintette a vármegyei autonómiát (miként a törvénykezési jog elvonása, a bíróválasztás elvesztése, a börtönök átadása az első folyamodású bíróságoknak) az egyik legjelentősebb perbeli jogosítvány, a vádképviselő elvesztésével és a tisztii ügyészi hivatal eljelentéktelentésével egy időben, a börtönfelügyeletben pozícióba hozott állami ügyészség vörös posztóvá lett a törvény országgyűlési polémiái során.

Az új államügyészi konstrukcióban azt ellenezte legfőképpen az opposíció, amit a kormányzat a létrehozandó apparátus legnagyobb értékének tartott: a központilag koordinált irányíthatóságot és az egységes állami fellépést. Ahogyan fogalmaztak, a törvény értelmében a királyi ügyész „a kormány hatalmától függ és annak önkénye alá van vetve”.⁵ A törvényjavaslat tárgyalásának kezdetén az ellenzék szónoka öt tételt nevesített a javaslatból, melyeket az ellenzék semmiképpen sem tehetett magáévá. A „*kormánykinevezési rendszert*”, mely az önkormányzat tekintélyét ássa alá; a *királyi ügyész felügyeletét a törvényszék tagjai fölött*, mely a bírói függetlenséget kérdőjelezi meg; az ügyészségnek az *államban önálló állammá szervezését* és az ügyészből készsleges szolgát formáló *új kinevezési rendszert*. S végül ötödikként a *börtönök fölötti felügyeletet*, melynek révén az ügyészek a törvénykezés szerkezetében ellensúlyozhatatlanul erős jogosítványok birtokába jutnának.⁶ Gyórfy Gyula képviselő érvelésében ugyanezek az elemek találhatóak meg, kissé más hangolással, de lényegében ugyanazokkal az érvekkel. A szigorú alárendeltség, az utasíthatóság és az elmozdíthatóság megkérdőjelezi az ügyészek korrekt eljárását, hiszen ha valaki közülük „meggyőződését követné, és a törvényt jobban tisztelné, mint a rendeleteket, becsületessége jutalmául még királyi ügyészi állását is veszélyeztetné”.⁷

*

4 Hodossy Imre, a központi bizottság előadója, 339. országos ülés 1871. május 8-án. MPGY OGY 1869/72 KN. XVI. 180.

5 Irányi Dániel, 339. országos ülés 1871. május 8-án. MPGY OGY 1869/72 KN. XVI. 179.

6 Lázár Ádám, 338. országos ülés 1871. május 6-án. MPGY OGY 1869/72 KN. XVI. 158.

7 Gyórfy Gyula, 338. országos ülés 1871. május 6-dikán. MPGY OGY 1869/72 KN. XVI. 160.

Mint ismeretes, a minisztérium az igazságügyi reformcsomag keretében rendezni kívánta a büntetés-végrehajtás ügyét is. Önmagában már az is fontos kérdést jelentett, hogy az eredetileg a vármegyékhez tartozó tömlöchálózatallal mi történjék. Maradjon-e a belügyi tárca hatókörében, vagy egyesíttessék az amúgy is az igazságügyi minisztérium irányítása alatt álló⁸ országos fegyházrendszerrel? A központosító elgondolások jegyében a kormány a börtönöknek az igazságügyi adminisztrációhoz csatolásáról döntött, és így a tömlöcök és tartozékaik, személyzetükkel egyetemben, teljes egészében az igazságügyi minisztérium rendelkezése alá kerültek. A bíróságokkal kapcsolatos intézkedések sorában a vármegyei börtönök és fogházak (az intézeti megnevezésekkel kapcsolatos szóhasználat ez idő tájt kezdett megállapodni)⁹ a bíróságokkal együtt kerültek átadásra.¹⁰ Az első folyamodású bíróságok rendezéséről szóló törvény rendelkezései között a tömlöcökre vonatkozóan két fontos megállapítás szerepel. Az egyik a börtönt az igazságszolgáltatás körébe eső intézményként jelölte meg, a másik a törvénykezési célokra használt helyiségek és szerelvények (köztük a börtönök) átadásáról szolt az újolag kinevezett bíróságok részére. Mindezt az ideiglenes rendelkezések között tette a jogalkotó, lebegtetve a börtönügy további sorsát. („A törvényhatóságok fekvősegei ezen túl is a törvényhatóságok tulajdonai maradnak, kötelesek lévén a törvényhatóságok mindazon helyiségeiket és szerelvényeiket, a melyek jelenleg kizárólag törvénykezési célokra használtaknak, ide értve a börtönöket, azok szerelvényeit és a fegyőrök fegyvereit is, az újolag kinevezett bíróságoknak ingyen átengedni.”¹¹)

A tárca kodifikátorai az ügyészégi törvény kimunkálásánál tették egyértelművé a szabályozási szándékot.¹² A törvényszéki fogházak és börtönök fölötti felügyeletet („a bánásmód, rend, tisztaság és fegyelem feletti ellenőrködést”) a királyi ügyészekre tervezték bízni.¹³ A törvényjavaslat indoklásában érzékelhető, hogy hangsúlyváltásról van szó. Az igazságügyi reform során eredetileg a bírósági szervezethez telepített fogházügyet kellett átirányítani az új (tervezett) ügyészi szervezethez, s annak felállításával egy időben elfogadtatni a képviselőkkel. Nem véletlen, hogy az Indoklás érvelése alapvetően ezt magyarázza, s fő argumentumként a törvényszéknek (vagy nevesítve elnökének) egyfajta összeférhetetlenségét hivatkozta meg. „Merülhetnek ugyanis esetek fel, melyek következtében a tapasztaltakhoz képest

8 A Magyar kir. Igazságügyminisztérium működése 1869–1872 évig és a magyar igazságügy állása 1872-ben. Közzéteszi a Magyar Kir. Igazságügyminisztérium. Budapest 1874. Nyomatott a Magyar Kir. Egyetemi nyomdában, 98.

9 Mezey Barna: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*. Budapest, 1995. Osiris–Századvég, 1988.

10 1871. évi XXXI. törvénycikk, az első folyamodású bíróságok rendezéséről.

11 1871. évi XXXI. törvénycikk 32. §.

12 Törvényjavaslat 26.§ MPGY OGY 1869/72. KH. Irom. III. 331. szám, 297.

13 Indokok a kir. ügyészség felállításáról szóló törvényjavaslatához. MPGY OGY 1869/72 KH. Irom. III. Melléklet a 381. számú irományhoz. 331.

fegyelmi vagy súlyosabb eljárás szükségessége áll elő. Ily esetekben a törvényszék, ha ott egyéb funkciókat is – bár megelőzőleg – gyakorolna: mint egy saját eljárása felett volna kénytelen bíraskodni.” Hivatkozik az Indoklás arra is, hogy a fegyházügy felügyeletét amúgy sem ruháznák a törvényszékekre; a börtönügy kettészakítása pedig indokolatlan lenne. Az újonnan felálló igazságügyi szervezet, a királyi ügyészség pedig önként kínálkozik megoldásként, legalább addig, amíg „a börtönrendszernek törvényhozás útján bekövetkező megállapítása” meg nem történik. Ez utóbbi fordulat ez idő tájt számos törvénynek kísérő érve lett: hiányzott még a törvények sorából a büntető törvénykönyv, hiányoztak a perrendtartások, formálódott az igazságügyi szervezet (börtönrendszer, ügyvédség, közjegyzőség). Kevésbé vitatható állítása volt a minisztérium jogalkotóinak, hogy „a fogházak feletti felügyelet”, mely „a fennálló szabályzat szerint kezeltek, [...] egyöntetű alkalmazása legcélszerűbben a kir. ügyészség által érhető el”.

A királyi ügyészségekre támaszkodó megoldás alapvetően nem áll ellentétben az elsőfolyamodású bíróságok felállításakor hozott provizórikus rendelkezésekkel. Egyfelől a létrehozandó királyi ügyészség is az igazságszolgáltatás részét képezte, másfelől az „a börtönöket [...] bíróságoknak ingyen átengedni” fordulatban semmiféle feladat- vagy hatásköri rendelkezés nem volt kiolvasható. Ráadásul, mint említettem, mindezt a törvény ideiglenes rendelkezései közé illesztette be a tárca. Logikus, szisztematikus továbbépítése volt ez az igazságügyi reformnak. Mégis szinte az egyik legnagyobb vihart kavarta a képviselőházi tárgyalások során.

*

A börtönügyi polémia fonalát Péchy Tamás ellenzéki képviselő vette fel, aki a fenti egyszerű szabályozás okán tartalmi kérdésként fogalmazta meg, hogy vajon mit jelentenek a ködösen formulázott szavak, hol húzódik a törvényszék (és elnöke), valamint a királyi ügyész közötti határvonal a börtönök felügyeletének és főként igazgatásának kérdésében. Mit jelentett eredetileg, hogy a bíróságoknak a börtönök adassanak át, s mit jelent az ügyészi felügyelet a börtön fölött? Ez a kiindulópontja ugyanis a rendelkezés megítélésének, „[...] hogy tehát ki fogja a fogházakat kezelni, a rabok élelmezéséről gondoskodni, azt például bérbe adni, s ki fog arról gondoskodni, hogy a rabok dolgozzanak, hol és miként dolgozzanak, s kinek a fölügyelete alatt adatnak ki pl. munkára? [...] mindezeket a kir. ügyész végezi-e? és hogy az ellenőrzést a kir. ügyész fölött más senki, mint csupán a kir. főügyész viseli? mit egyáltalában el nem fogadhatnék.”¹⁴ Később folytatja a kérdéseket: „kire bizná hát? erről nincs gondoskodva a törvényben. Ki fogja az efféle dolgokat kezelni? Ki fogja,

14 Péchy Tamás, 339. országos ülés 1871. május 8-án. MPGY OGY 1869/72 KN. XVI. 178.

mint előbb említettem, a rabok átalános kezelését vezetni? Erről az egész törvényben nincs szó. A törvényszék? E szerint nem. A törvényszék elnöke? Az sem. Másról pedig nincs szó; a törvény szavai szerint pedig még az ügyész sem kezelheti, mert itt csak ellenőrzésről van szó.”¹⁵ Irányi Dániel ezt a vonulatot erősítette, elhelyezve az ügyész státusát az alárendeltségi szisztémában. A fogságot úgy értelmezte, mint az ítélet előzménye (előzetes) vagy következménye (ítélet végrehajtása), de mindenképpen a bírói teendőkhöz tartozó cselekmény. Miközben a királyi ügyész a törvény koncepciójában félként jelenik meg és félként viselkedik a tárgyalás során az ítélet meghozataláig, akárcsak a fellebbezés periódusában, „és fél némi tekintetben még azon fogoly irányában is, ki véglegesen van elítélve”. Mindenki tudja, hogy milyen nagymértékben függ a bánásmód irányításától és megszervezésétől a fogság enyhítése vagy akár súlyosbítása, nem lehet közömbös tehát, hogy ki dönt erről, ki határozza majd meg a körülményeket. Különös tekintettel a bűnüldözési, állami monopólium által formált, az ügyész és a vádlott/elítelt között a büntetőeljárás során alakuló különleges viszonyra. Feltette a kérdést, hogy vajon a tisztességes büntetés-végrehajtás garanciája lehet-e a kormány hatalmától függő és annak önkénye alá vetett ügyész, vagy inkább az önálló, független, elmozdíthatatlan bíróra kellene-e bízni a felügyeletet? „Én ennél fogva t. ház, a fogházakat a királyi ügyész felügyelete alá bízni nem óhajtom.”¹⁶ A megoldás egyértelműen a fogházaknak a törvényszék, illetőleg annak elnöke felügyelete alá sorolás. Nem tagadja a királyi ügyész jogát ahhoz, hogy bármikor a fogházba beléphessen, a fogvatartottakkal az ügy bármely szakaszában kapcsolatot tartson, az elítéltekkel szabadon érintkezhessen. Legyen joga arra is, hogy a netán tapasztalt hiányosságokat a felügyelő elnöknek észrevételezze, és azok iránt indítványt tegyen. „De a foglyokkal való bánásmódot nemcsak a kormány kinevezésétől, hanem a kormány önkényétől függő személyre bízni, egyáltalában nem akarom. (Helyeslés bal felől.) Azt mondja ugyan az indokolásban a miniszter úr, hogy, miután az állam fogházai nélkül is a kormány s illetőleg annak közvetlen képviselőjének felügyelete alatt állanak: nincs ok, a miért hogy a törvényszéki fogházak is a kormánynak ily megbízottja felügyelete alatt ne álljanak. Azonban a különbség lényeges.”¹⁷

Horváth Döme, a törvényjavaslat tárca-előterjesztője, válaszában világosan reagált: a felügyelet az felügyelet, és nem több. „Részemről aggodalomra okot nem látok, mert itt a királyi ügyészre nem bízatik egyéb, mint felügyelet és ellenőrzés.”¹⁸ A központi bizottság előadója, Hodossy Imre segítségére sietett, amikor is megkér-

15 Uo. 178.

16 Irányi Dániel, 339. országos ülés 1871. május 8-án. MPGY OGY 1869/72 KN. XVI. 179.

17 Uo. 179.

18 Horváth Döme, 339. országos ülés 1871. május 8-án. MPGY OGY 1869/72 KN. XVI. 178.

dőjelezte a törvényszék (elnökének) felelősségre vonhatóságát. „Erre nézve, azt vagyok bátor kérdezni: azon elnök miként legyen feleletre vonható, hogyha azt az ítéletet nem úgy foganatosítja, mint a fogházi szabályok előírják, vagy mint azon jogerőre emelkedett Ítélet intentiója hozza magával? A törvényszék felelősségre nem vonható; egyes tagja sem vonható felelősségre, mert akkor belőle administratív tisztviselőt csinálunk, ami pedig bíráknál egyáltalában nem szándékolthatik.”¹⁹ Valójában a felsőbb bírói fórum igazgatási jellegű beavatkozása az alsóbb szintű bírói fórum adminisztratív döntéseibe, a frissen becikkelyezett bírói függetlenség anyagi veszélyét jelentette volna.

Az ellenzék kísérletezett azzal az érveléssel, hogy a törvényszék elnökének intézkedése ellen a királyi táblához lehetne fordulni, ezt azonban a központi bizottság a leghatározottabban elutasította, mondván: „A kir. tábla az Ítéletet megváltoztathatja ugyan, de annak ellenében, hogy miképp bánják az elnök a rabbal: nem adhat orvoslást a királyi tábla, ez fellebbvitel tárgyát nem képezheti. Ez ellen lehet panaszt tenni a felsőbb hatóságnál; de föllebbezni, azt, hogy mennyi kenyeret és vizet kapjon egy rab: nem lehet.” A központi bizottság tehát azon nézetet képviselte, hogy az ítélet végrehajtása a kormányra, a kriminálpolitikáért és a büntetés-végrehajtásáért felelős adminisztrációra bízassék. S végre elhangzott egy, az ügyészi hatáskört vitatók megnyugtatására szánt pontosító információ is: hogy tudniillik a börtönök kezelését nem az ügyészre bízák, annak külön szervezete lesz. Az ügyész mindössze egy további ellenőrző közegként lép be a biztonság érdekében. „A fogház igazgatója kezeli a börtönöket, gondoskodik az élelmezés és más ilyféle dolgokról.”²⁰ Valójában tehát az ügyész a fogházigazgatóság ellenőre lesz, „a ki örködik a fölött, hogy úgy teljesíti-e kötelességét a fogházigazgató, a mint szükséges”. Amire a törvény feljogosítja, hogy „ha az ellenkezőt tapasztalja, akkor ez iránt jelentést tesz; ha nem úgy történik, a mint a törvény és a szabályok rendelik, és nem úgy, amint az ítélet intentiója magával hozza: akkor ő, miután ő a kezelésért nem felelős, jelentést tehet a kormánynak, és a kormány intézkedhetik az iránt, hogy a netalán fönnálló visszaélések megszüntessenek”.²¹

Péchy aggodalmait a válasz nem oszlatta el: „Óhajtanám ennél fogva: méltóztatnának innen e szakaszt kihagyni és a minisztériumot utasítani, hogy legalább addig, míg a törvényhozás e tekintetben végleg nem intézkedik: a börtönök ideiglenes kezelése tárgyában adjon be törvényjavaslatot.”²² Javaslatát az ellenzéki álláspontot tükrözte továbbra is. Mint általában, az ügyészség felállításával, a fogházakra, börtön-

19 Hodossy Imre, a központi bizottság előadója, 339. országos ülés 1871. május 8-án. MPGY OGY 1869/72 KN. XVI. 180.

20 Hodossy: *i. m.* 181.

21 Uo. 181.

22 Péchy: *i. m.* 179.

tönökre vonatkozó szabályozással is az volt a problémája, hogy hiányoztak azok az alapvető kódexek (esetünkben a bűnvádi eljárásra, a büntetőtörvényekre, a büntetés-végrehajtásra vonatkozó átfogó szabályozások), melyek teljes egészé tették volna az egyelőre szervezeti és hatásköri vonatkozásokban felbukkanó kormányzati reformtörekvéseket. Az ügyészégi törvény ezen „mellékpolemiája” azonban világossá tette, hogy az ellenzék a börtönügy szabályozását alapvetően fontosnak ítélte.

*

A vita alkalmat adott arra is, hogy az oppozíció az előzetes házak kérdését is bevonja a polémiába. Tagadhatatlanul érvényes állítás volt, hogy „a törvényszéki fogházakban nemcsak olyanok tartatnak, kik már elítéltek; hanem tartatnak gyakran ártatlanok is előleges vizsgálati fogságban, és tartatnak olyanok, kik, meg nem elégedve az első bíróság ítéletével, azt a felsőbb bíróság elébe viszik”. Ezekkel szemben az ügyész nyilván ellenérdekű, s aligha vitatható, hogy őket „azon félnek, a királyi ügyésznek felügyelete alá bízni, a ki őket vádolja, ki ellenük minél szigorúbb büntetést kér az igazságnál: az igazságszolgáltatással ellenkezik”.²³ Vagyis legalább az előzetes házakat, illetve az olyan fogházakat, melyekben enyhe súlyú cselekmény elkövetéséért büntetettek vannak elzárva vagy a fellebbezett ügyek terheltjeit őrzik, a törvényszéki elnököknek kellene felügyelniük. Más kérdés, hogy sok járásbíróságnál hiányoztak még az ilyen típusú intézetek, ott arra kell törekedni, hogy az ilyenek „felállíttassanak mindenütt”. Ha működik a hálózat, annak felügyeletét „közvetlen ugyan magára a járásbíróra szükséges bízni, de a felsőbb felügyelettel, mely mindenestre szükséges, szerintem szintén nem lehet mást, mint azon törvényszék elnökét megbízni”.²⁴ Az igazságügyi kormányzat ebben a kérdésben is következetes volt, az egységes, igazságügyi tárca alá tartozó rendszer megvalósítását képviselte továbbra is, mely az állam büntető monopóliumán nyugodott.²⁵

Dacára a hangos és erőteljes ellenzéki tiltakozásnak, a kormánypárti többség megszavazta az eredeti előterjesztést. Ennek eredményeképpen a törvény hatálybalépésétől „az ügyész a törvényszéki fogház fölött felügyel, és őrködik különösen, hogy a foglyokkal való bánásmód, azok őrzete, élelmezése, ruházata, a fogházak tisztán tartása, és egyáltalában a fogházi házrend és fegyelem iránt fennálló törvényes rendeletek pontosan végrehajttassanak, és e végett a fogházakat havonként legalább egyszer megvizsgálja”.²⁶ A királyi főügyész pedig a törvényszéki fogházak fölött a főfelügyelet gyakorlásának keretében „minden év végén a büntető törvény-

23 Irányi: *i. m.* 180.

24 Uo. 180.

25 Hodossy: *i. m.* 180.

26 1878. évi XXXIII. törvény 25. §.

kezés és a fogházak állapotáról jelentést tesz az igazságügyminiszterhez, és a szükséges javításokat indítványozza”.²⁷ A magyar királyi miniszterelnök, a magyar királyi igazságügyminiszter és Horvát-Szlavón-Dalmátországok bánjának 1871. szeptember 14-én kelt rendelete értelmében felállított királyi törvényszékek és királyi járásbíróóságok mellett így a budapesti és marosvásárhelyi főügyészség területén 107 törvényszéki és 274 járásbíróági fogház került ügyészségi (közvetve tehát igazságügyi) ellenőrzés alá.²⁸ Ezzel lezárult az egységes magyar börtönügy megszervezésének első nagy etapja.

---

27 1878. évi XXXIII. törvény 27. §.

28 Megyeri István (szerk.) *A magyar börtönügy és az országos letartóztatási intézetek*. Budapest, 1908. Közzéteszi a Magyar Kir. Igazságügyministerium, 151.

Nagy Janka Teodóra¹

A 'becsület' mint jogszokás fogalma és értelmezése a magyar népi jogéletkutatás (1939–1948) forrásanyagában

„A becsület, különösen az idősebb nemzedékek szerint, úgyszólván változhatatlan, s valóban, a hagyománynak itt van ma is a legnehezebben leküzdhető ereje...” (Papp László: Kiskunhalas népi jogélete, 1941)

A magyar jogi néprajz kettős jubileumán, Tárkány Szücs Ernő születésének 100., a Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport megalakulásának 10. évfordulóján Hódmezővásárhelyen 2021. szeptember 30. és október 1. között tartott konferencián már nem hangozhatott el dr. Nánási László, a Kutatócsoport alapító tagjának előadása.² A kiváló gyakorló jogász és elismert jogtörténész rendszeres résztvevője, előadója, következetes kutatója volt a magyar jogtörténet, jogi kultúrtörténet és jogi néprajz egymáshoz kapcsolódó kutatási területének. Kutatásai, publikációi elsősorban a 19–20. századi büntetőjogi modernizáció tükrében vizsgálták a történeti változásokat, kiemelve a tradíció viszonyrendszerével.

Nánási László a magyar jogtörténetben az 1990-es évektől megfigyelhető paradigmaváltáshoz kapcsolódott, amely lehetőséget adott az 1939–1948 között megvalósult magyar népi jogéletkutatás eredményeinek a hazai kutatástörténetbe illesztésére, a nép-

1 Nagy Janka Teodóra: tanszékvezető egyetemi tanár, Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport, PTE.

2 Nánási László a Kutatócsoport konferenciáinak 2001-től rendszeres résztvevője, előadója, kötetek szerzője volt. (Pl. Nánási László: *Vajna Károly „Hazai régi büntetések” monográfiájának keletkezése és forrásai*. In: Nagy Janka Teodóra (szerk.): *Szokásjog és jogszokás I–II.: Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi tanulmányok*, Szekszárd, 2016, 281–301. Legutóbb: Nánási László: *A dél-alföldi ún. betyárperek joga és kriminalisztikája 1869–1874*. In: *A jog kulturális holdudvara. Kajtár István emlékére*. (Megjelenés alatt.) A Kutatócsoport tevékenységéről részletesen: Nagy Janka Teodóra – Szabó Ernő: *Tárkány Szücs Ernő szellemi hagyatéka: a 10 éves Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport*. In: Nagy Janka Teodóra – Bognár Szabina – Szabó, Ernő (szerk.): *Száz plusz tíz: jubileumi kötet. Tárkány Szücs Ernő (1921–1984)*. Tárkány Szücs Ernő Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Kutatócsoport (2011–2021). Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézet, Szekszárd, 2021, 405–422.

rajzi szemlélet és a jogászi szaktudás integratív szemléletével pedig új kutatási eredmények megfogalmazására.

Tanulmányomban Nánási Lászlóra, a Kiskunság mint néprajzi táj szülöttére a két világháború közötti magyar jogi néprajz több szállal is Kecskeméthez kötődő képviselője, dr. Papp László jogász-etnográfus mintaadó módszertani gyűjtésével (Kiskunhalas népi jogélete, 1941),³ illetve az abban vizsgált és az 1939–1948 közötti gyűjtések forrásanyagában többször említett jogszokás: a „becsület” fogalmával, tradicionális, elsősorban paraszti-parasztpolgári közösségekben meghatározó értelmezésével kívánok emlékezni.

A magyar jogi népéletkutatás (1939–1948)

A jogi néprajzi kutatások kezdetei Európában egyrészt a történeti-jogi szemlélet megjelenéséhez, másrészt a kormányzás és a kodifikáció pragmatikus követelményeihez kötődtek. Az elméleti kiindulópontot a 19. század elején Friedrich Karl von Savigny által megfogalmazott történeti-jogi szemlélet jelentette, amely a jogi néprajzot a német területeken gyökereiben és művelésében lényegében napjainkig a jogtörténethez köti. A német jogtörténeti iskola legjelesebb képviselői munkáikban kiemelkedő fontosságot tulajdonítottak a népi kultúra minden megnyilvánulásában (pl. a népmesékben, a közmondásokban, az énekekben) jelen lévő és a szokásjog körében elhelyezett népi jognak. Ennek szellemében gyűjtötte össze Jacob és Wilhelm Grimm a „jogi régiségeket”, és vállalkozott a jogi néprajzot az összehasonlító jogtudomány részének tekintő Josef Kohler az európai népek jogi szokásainak összehasonlítására.⁴

A német jogtörténeti iskola eredményei alapján Európában a 19. század második felétől elsősorban nemzeti keretek között megvalósuló jogi modernizációhoz kapcsolódó jogszokásgyűjtésekhez képest Magyarországon viszonylag későn, csak 1939–1948 között került sor szélesebb körű gyűjtésre. A Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete, illetve az annak keretében működő Országos Táj- és Népkutató Intézet vezetője, Györffy István kezdeményezte jogszokásgyűjtés az általa életre hívott szakmai irányító „munkaközösség” tagjai között Bónis György jogtörténész mellett ott találjuk Papp László jogász-etnográfust. Az igazságügyi minisztérium támogatásával, később szervezésében (leghatározottabban Antal István államtitkár, Vladár Gábor osztályvezető, Hofer. J. Miklós táblabíró, a téma refen-

3 Papp László: *Kiskunhalas népi jogélete*. A Magyar Táj- és Népméret Könyvtára. (szerk: Kádár László) Országos Táj- és Népkutató Intézet, Budapest, 1941.

4 Savigny, Friedrich Carl: *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*. Mohr und Zimmer, Heidelberg, 1814; Grimm, Jakob: *Von der Poesie im Recht*, *Zeitschrift für Geschichtliche Rechtswissenschaft* 1816. 2. szám, 25–99.; Kohler, Josef: *Zur ethnologischen Jurisprudenz*, *Zeitschrift für Vergleichende Rechtswissenschaft* 1886. 9. szám, 407–429.

se támogatásával) megvalósult magyar népi jogéletkutatás célja – a Savigny-iskola történeti-jogi szemléletének szellemében – nem csak a nemzeti jog múltjának alaposabb feltárása volt, hanem „az írott törvényekben, valamint a jogszokásokban és néphagyományokban megnyilvánuló *nemzeti lélek megismerése*”.⁵

A „*tételes jog mellett vagy annak ellenére a nép köztudatában élő jogelvek, szokások és eljárások*” összegyűjtésének első, 1939–1943 júniusáig tartó szakaszában a beérkezett anyag értékelésével megbízott Papp László „82 gyűjtőtől 113 elkülönült részre oszló 95 db jelentésről” írt, amelyek „137 község, továbbá 10 járásbíróság, 3 vármegye, 5 táj (dunáninneni Sárköz, Muraköz, Palócföld, Ruszinföld, Székelyföld) területére vonatkoztak”.⁶ Később Hofer J. Miklós több mint 140 gyűjtőről, Tárkány Szücs Ernő pedig a gyűjtött anyagot is részben használó, a magyar jogi népszokásokat összegző monográfiájában 120 résztvevőről tett említést az általa 340 községre kiterjedőnek tartott anyagból. Az adatok eltérő számszerűsítésén túl a források abban egyetértettek, hogy a gyűjtések elsősorban a történeti Magyarország területére irányultak, és a magyarok lakta települések jogszokásgyűjtése, vizsgálata helyeződött a kutatás fókuszába. A Papp László által értékelt anyagban az Alföld különböző részeiről 24, a Dunántúlról 36, a Felföldről 26, Kárpátaljáról 5, Székelyföldről 9 jelentés érkezett. A legtöbb adat Zala, Borsod, Heves és Bars megyék területéről gyűlt össze, a jelentések 85%-a a magyarokra, a többi a német, román, ruszin, szlovák, vend, cigány nemzetiségekre, kisebbségekre vonatkozott.⁷

5 A kérdésről összefoglalóan: Nagy Janka Teodóra: *A magyar népi jogéletkutatás (1939–1948) története és forrásai.* (JNJK 6.) PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 2018; Bognár Szabina: *A népi jogélet kutatása Magyarországon.* (Néprajzi Értekezések 5.) Budapest, 2016; Bónis György: *Magyar népi jog,* Magyar Szemle 1939. 36. évf. 6. szám, 121–126.; Bónis György: *A népi jogszokáskutatás mérlege.* Az MTA Néprajzi Főbizottsága előtt 1956. október 18-án tartott előadás sokszorosított szövege, Kézirat, MTA Néprajzi Kutatóintézet Könyvtára, 1956; Varga Csaba: *Népi jogszokástól a jogi népszokásig.* (Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások,* 1981), Jogtudományi Közlöny 1981, 880–886.; Kóhegyi Mihály – Nagy Janka Teodóra: *Adalékok a jogi néphagyománykutatás történetéhez,* Cumania 1997. 14. szám, 207–223.; Tárkány Szücs Ernő: *Magyar jogi népszokások.* Budapest, 1981; Györfy István: *Néphagyomány és nemzeti művelődés,* Budapest, 1939; Fél Edit: *A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson* (Kisalföldi Közlemények. I. sorozat 2.), Budapest, 1944; Hofer J. Miklós: *Népi jog, Társadalomtudomány* 1943. 23. szám, 270–273.; Papp László: *Népi jogszokásaink némely kérdéséről,* Ethnographia 1939. 50. szám, 68–77.; Uő: *Magyarabb, szociálisabb jog,* Magyar Élet 1939; Uő: *Népi jogélet, népi jogismeret,* Magyar Szemle 1940. 38. évf. 6. szám, 405–408.; Uő: *Kiskunhalas népi jogélete.* Budapest, 1941; Uő: *Népi jogéletkutatás,* Társadalomtudomány 1943. 23. szám, 273–278.

6 Papp László EA 13.300. 2.

7 A témáról született legutóbbi monográfiák, szakcikkek, amelyek a kutatás forrásanyagainak közléseit, hivatkozásait, a téma bibliográfiáját tartalmazzák: Nagy Janka Teodóra: *Jogászok szerepvállalása a kalotaszegi jogi néprajzi kutatásokban és az erdélyi jogi néphagyománygyűjtésben (1939–1948).* Pro Publico Bono: Magyar Közigazgatás. A Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatás-Tudományi szakmai folyóirata. 1. 1018, 244–271.; Nagy Janka Teodóra: *A jogi népeletkutatás (1939–1948) nemzetközi előzményei, elméleti és módszertani kérdései, eredményei a hazai interdiszciplináris tudományfejlődésben.* In: Nagy Janka Teodóra (szerk.): *A jogtörténet új forrásai: Jogi Kultúrtörténeti és Jogi Néprajzi Digitális Adattár/New sources of legal history research: Digital Database of folk Law*

Papp László és a kiskunhalasi népi jogéletkutatás

Papp László Hajdúszoboszlón született 1903-ban. Középiskoláit Pécsen és Kecskeméten végezte. A kecskeméti református jogakadémia hallgatója volt, 1927-ben Szegezen a jogtudományok doktora lett, majd néprajz, régészet és művészettörténet tárgykörökből bölcsészeti doktorátust szerzett. Elsőéves joghallgató korától a kecskeméti városi múzeumban és könyvtárban dolgozott, de amikor az előzetes ígéretek és szakmai támogatások ellenére sem véglegesítették,⁸ 1931 októberében megvált a közgyűjteményi szolgálattól. Budapesten bírói-ügyvédi oklevelet szerzett, 1937-től ügyvédi gyakorlatot folytatott. Györffy István professzor hívására kapcsolódott be 1939-ben a „népi jogéletkutató munkaközösség” tevékenységébe. Részt vett 1940-ben az Országos Táj- és Néprajzkutató Intézet kiskunhalasi kutatóútján, kutatócsoportot vezetett a Felső-Tiszaátra. Indulásától figyelemmel kísérte, irányította, általános és módszertani cikkeivel segítette a jogi néphagyományok kutatását.⁹

Papp László Györffy István biztatására vállalkozott népi jogszokásgyűjtésre Kiskunhalason. A terepmunkát 1939 nyarán és 1940 tavaszán végezte a Táj- és Néprajzkutató Központ kutatásaihoz kapcsolódva: 30 fő 50–80 év közötti, eltérő társadalmi és gazdasági helyzetű parasztembert és -asszonyt kérdezett meg a helyi szakember, Nagy Czirok László segítségével mellett. Az adatgyűjtést kiegészítette írott források (jegyzőkönyvek, végrendeletek) adataival is. A válaszok elsősorban a jogszokásokban leggazdagabb területeket: a családi és az öröklési jogot, a dologi jog és a kötelmi jog területeit, valamint a büntetőjognak a népi büntetőszokásokra vonatkozó kérdéskörét érintették. Papp László gyűjtése volt a magyar népi jogéletkutatás egyik első publikált, komoly szakmai vitákat is kiváltó anyaga. A Györffy István emlékének ajánlott kötet egyben ajánlólevelet is jelentett a szerző számára az 1943 júniusáig az igazságügyi minisztériumba érkezett 95, később 113 jelentés feldolgozását és a kutatás eredményeinek összegzését feladatként meghatározó megbízáshoz.¹⁰ Papp László a gyűjtött anyag és a gyűjtői munka értékelésén túl egy új, részletes kérdőív tervét is kidolgozta, és nyomtatásban is megjelent a magyar népi jogéletkutatás eredményeinek és feladatainak első összefoglalását jelentő könyve.¹¹

(DDFL). Pécsi Tudományegyetem Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar, Szekszárd, 2018, 251–316.; Bognár: *i. m.* 2016.

8 Kőhegyi Mihály – Nagy Janka Teodóra: *i. m.* 1997.

9 Papp László EA 13.300. *Ethnographiai Adattár*, valamint NOL IM K 579. *Jogi népszokások gyűjtése* 1938–48. I–II.

10 Papp László tevékenységének részletezésére és a *Kiskunhalas népi jogélete* címmel megjelentetett munka visszhangjára vonatkozóan lásd Kőhegyi Mihály – Nagy Janka Teodóra: *i. m.* 1997.

11 NOL K 579 IM 17443/1943.

A 'becsület' mint jogszokás fogalma és értelmezése a népi jogéletkutatás (1939–1948) forrásanyagában

A 'becsület' fogalmát az Erdélyi Szótörténeti Tár és a Magyar Értelmező Szótár az alábbiak szerint határozza meg:

1. A 'becsület' mint elvont eszmény (erkölcs): a társadalmi együttélésben koronként és autonóm közösségenként változó társadalmi szokásoknak megfelelően kialakuló, a közösség és az egyén magatartását meghatározó, elsősorban erkölcsi eszmény.

2. A 'becsület' mint konkrét érték (tisztesség, becsület): egy közösség (család, nemzetség) vagy az egyén társadalmi értékének, a közösséghez viszonyulásának és önbecsülésének alapja (pl. erkölcsi vagy jellembeli kiválóság, jó hírnév)

3. A 'becsület' mint konkrét érték eléréséhez társuló kötelességtudás (egy teljesített feladat, hivatás, megbízás)

A 'becsület' általános, különös és egyedi/eseti, konkrét értelmezési tartományainak alapja a 'becs' azaz az 'érték'. Az érték, amely számos tudomány vizsgálgóságának tárgya, a 'különös' értelmezésében válik a jogi népraiz számára figyelemre méltóvá, mert lehetővé teszi a becsület jogszokásként történő vizsgálatát.¹² A jogszokás egy közösség tagjainak kifejezetten jogi jellegű, a törvény által szabályozott „fent” világától élesen elkülönülő „lent” világa, azaz a társadalom kisebb-nagyobb közösségeinek vélt vagy létező autonómiája alapján alkotott, a közösség által elismert – a hagyomány és szokás erejénél fogva megtartott és öröklődő, szükség esetén azonban a közösség által kikényszerített –, a mindennapok szervezésére, az életviszonyokban jelentkező érdekeltségek egyeztetésére szolgáló szokásszerű gyakorlat.¹³

A kutatások során használt 95 pontból álló kérdőívet a Györffy István által 1939 elején életre hívott munkaközösség a nemzetközi és hazai szakirodalom alapján állította össze. Bónis György nyolcpontos gyűjtési útmutatóval, illetve további kérdőpontokkal kiegészítette és nyomtatásban is megjelentette. Ezt a magánjog (I. család- és öröklési jog, II. dologi jog, III. kötelmi jog) és a büntetőjog két fejezetére osztott kérdőívet¹⁴ használta Papp László is kiskunhalasi gyűjtése során.

12 Az erkölcs, erkölcsi rend a népi kultúrában való meghatározó szerepét elemzi pl. Jávör Kata, Balázs-Kovács Sándor több tanulmánya.

13 Nagy Janka Teodóra: A „Janus-arcú” megszegyenítő büntetések. Vajna Károly emlékezete. In: Megyeri-Pálfi, Zoltán (szerk.): *Szuverenitáskutatás*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2020, 124–140.

14 Bónis György: *1. sz. Kérdőív a magyar jogi néphagyomány összegyűjtéséhez*. Budapest, 1939. (Közli: Nagy: i. m.: 2018. 113–129.)

1. A kérdőív néhány pontja *szó szerint* kérdezett rá a 'becsület' mint jogszokás fogalmára és értelmezésére.

I. *Családjog. Öröklési jog.*

„34. pont. A családi becsület fogalma. Összetartás a rokonok közt. Kölcsönös védelem. A nemzetség, had becsülete, csúfolják-e őket együtt? Megbecsülés és udvariasság rokonok közt. Bosszú, mint családi kötelesség, régen és most. Kinek ki ellen, milyen októl kell gyakorolnia? Célja, eredménye. A felek (családok) barátainak szerepe a bosszúban. Formája, lefolyása.”¹⁵

III. *Kötelmi jog.*

„69. pont. A szankciók. Hogyan gondolkoznak a megegyezések végrehajtásáról és hogyan biztosítják azt? Mikor, hol, hogyan, ki és kit hív fel teljesítésre? Bizonyítás, módjai, különösen a tanúskodás. A biztosítékok a megállapodás előtt, közben, után? Kezesség. Együttes felelősség. Zálog adás, mint a szerződés bizonyítéka és a végrehajtás eszköze, közvélemény szankciói: a szomszédok megrovása, szóval vagy tettel szidalmazás, gúny. A becsület fogalma a megállapodásokkal kapcsolatban.”¹⁶

2. Legalább ennyire fontosak voltak azok a kérdőpontok, amelyek megválaszolásánál nem volt megkerülhető a becsület fogalmának értelmezése.

I. *Családjog. Öröklési jog.*

1. pont. A jogszokás értéke és ereje.

A jogszokás értéke és ereje. Tisztelik-e a szokást, e hagyományt, hogyan beszélnek róla? Vannak-e erre közmondások, szólások? Mit jelent a „törvény” szó („ráteszi a törvényt”)? Nem jelent-e szokást? A törvénnyel való összeütközés esetén hogyan járnak el, hogyan vélekednek erről? Mikor, miért térnek el a törvénnyel ellenkező szokástól? Hogyan gondolkoznak a jogszokás követésének biztosítékairól, szankcióiról? Ha van népi igazságszolgáltatás, mi az ereje, tekintélye az ilyen határozatnak? Mi a felfogás az „igazságról”?

IV. *Büntetőjog.*

80. pont. Bűncselekmények. Mikor lép életbe a népi szankció? Illetlenség, rendetlenség, tiltott napok megszegése, hiúság, gőg, tiszteletlenség az idősebbekkel szemben, trágárság, káromkodás, részegség, pletykaság. Általában a szokások be nem tartásai. A nemi étellel kapcsolatos cselekmények. A tételes jogi bűncselekményeket ők hogyan ítélik meg (falopás, orvhalászás, verekedés)?¹⁷

3. A felsorolt kérdéseken túl esetlegesen egy-egy gyűjtésben, jelentésben más kérdésekhez kapcsolódva is megjelent vagy értelmeződött a 'becsület' fogalma.

15 Bónis: *i. m.* 1939, 10.

16 Bónis: *i. m.* 1939, 17.

17 Bónis: *i. m.* 1939, 19.

A továbbiakban az egyes kérdőpontokhoz kapcsolható példákon keresztül vizsgáljuk a 'becsület' fogalmának differenciált használatát, értelmezési formáit.

1. A kérdőív néhány pontja *szó szerint* kérdezett rá a 'becsület' mint jogszokás fogalmára és értelmezésére.

I. *Családjog. Öröklési jog. 34. pont A családi becsület.*

Mint Papp László is hangsúlyozza 1939/1940-ben végzett gyűjtése alapján, Kiskunhalason: „A családi becsület fogalma meglehetősen erősen él. A haszontalan, vagy éppen bűnöző rokon szégyene a legtávolabbi rokonnak is. Ha idegen a jelen nem lévő rokont igaztalanul támadja a becsületében, kötelesség érte síkra szállni, már csak azért is, mivel a kisebbités valamennyiüket éri.”¹⁸

Ettől kissé eltérve, már individualizáltabb szemlélettel értelmezték a családi becsületet a Veszprém megyei Szentgál lakosai. Számukra már nem a család, a nemzetiség becsülete, tisztességének sérthetetlensége volt az elsődleges, hanem „inkább az egyéni becsület sérthetetlensége. Éppen ezért, ha a család valamelyik tagját méltatlan sértés éri, a fiú, testvér, vagy apa elsősorban nem azért köteles elégtételt venni, mert a család becsületét, és így őt is sérelem érte, hanem azért, mert a rokonát sérelem érte, és rokoni kötelessége ezt esetleg megtorolni, ha az illető maga ezt nem teheti.”¹⁹

A családi becsület egy sajátos olvasatát jelentette és az előbb látott közösségi és egyéni becsületfogalmat is magában foglalta a párválasztáshoz, a házasságkötéshez kapcsolt becsület értelmezése. Szalafőn (Vas m.) a vőlegénynek és a menyasszonynak elsősorban a vagyonát nézték, „de sokat jelent becsülete, munkája és szorgalma is”.²⁰ Ókécskén (Pest m.) a házasságkötési szándék mérlegelése során a menyasszony előéletének, erkölcsiségének vizsgálata mellett a vőlegényét is górcső alá vették: „A rossz erkölcsű legény kevesebb becsületű, a rossz erkölcsű, vagy „megesett” leány csökkent értékű.”²¹

Szentgálon a párválasztás során „Az egyenlő rangúság és egyenlő vagyoni viszonyok mellett is természetesen figyelembe veszik a kiválasztott egyéb tulajdonosságait, testi, lelki adottságait, egészségét, de különösen az erkölcsi magatartását. Túlzás nélkül meg lehet állapítani, hogy az erkölcsi kiválóságot, a jó erkölcsűséget elsőrendű feltételnek szabják, és ha az nem is esik meg, hogy a vagyonosabb szülők beleegyezzenek fiuknak egy elismerten jóerkölcsű és tisztességes magatartású, de szegényebb leánnyal való házasságába, de legyen a kiválasztott leánynak bármilyen tekintélyes vagyona is, ha erkölcsileg nem megfelelő, ez erős akadályát képezi a házasság létrejöttéhez a szülők beleegyezésének. Ilyenkor mondja a szülő házasulan-

18 Papp: *i. m.* 1941.

19 Quiricó Pál: *Szentgál jogi néphagyományai*. EA 001179. 27. (Közli: Nagy: *i. m.* 2018, 190–251.)

20 Wolf János: *Szalafő jogi néphagyományai*. EA 001183.

21 Bárány László: *Ókecske jogi néphagyományai*. EA 001191.

dó fiának: »Inkább végy el olyan leányt, akinek nincs több inge, mint egy a testen, egy a kerítésen, de legyen becsülete.«²²

Szentkirályszabadján (Veszprém m.) a családi becsület kiegészült egy további értelmezési tartománnyal: „a közeli rokon aggok és betegek tartását és ápolását becsületbeli, kötelességnek tekintették”.²³ Ezt jól kiegészíti a Bársonyoson (Veszprém m.) kialakult, a becsület elsődlegességébe vetett hiten alapuló gyakorlat. „A gyermektelen s közelebbi rokonok nélküli vagyonos ember, ha arra határozza el magát öregsége vagy betegsége miatt, hogy vagyonát tartás ellenében átadja másnak, nem veszi figyelembe elsősorban a távolabbi rokonokat, inkább olyant keres, legyen ez rokon vagy nem rokon, akinek egyéniségében, jellemében több biztosítékot vél találni arra, hogy megtartja a kikötött feltételeket, mert legyenek azok bárhogy körül írva és jogilag biztosítva, inkább bízik a becsületben, mint a jogi biztosításban.”²⁴

III. Kötelmi jog.

„69. pont. A becsület fogalma a megállapodásokkal kapcsolatban.”²⁵

Papp László a tisztességgként értelmezett becsület – még a jog által is elismertnek vélt! – magától értetődőségét tapasztalta Kiskunhalason. „Becsületes szándékú emberek között a komoly és határozott formában tett ígéret kötelező; úgy vélik, hogy annak beváltását bírói segítséggel is keresztül lehet vinni.”²⁶

Ezzel egyezően, mint meg sem kérdőjelezhető jogszokásról beszéltek a megállapodások esetében a becsületről a szentkirályszabadjaiak is. „Megyegeyzést, megállapodást a tisztességes és derék magyar ember betartja, azt nem kell sem külön felszólítással, sem perrel kényszeríteni. A megállapodás be nem tartása esetén arra csak perrel lehet kényszeríteni a feleket. Akiben nincs annyi becsület, hogy kötelezettségének eleget tegyen, az azzal sem törődik, hogy szőszegése miatt az emberek megvetik. [...] Megállapodások teljesítésének legjobb biztosítéka a becsületes szándék, akiben ez meg van, az nem igyekszik kibújni a teljesítés alól sem. Ezért jobb volna, ha a tudományok helyett inkább több becsületre nevelnék az embereket – mondja Molnár Zsigmond szentkirályszabadjai öreg birtokos.”²⁷

2. A két világháború közötti jogi népeletkutatás forrásanyagában rendkívül fontosak voltak a fentieken túl azok a kérdőpontok, amelyek megválaszolásánál nem volt megkerülhető a becsület fogalmának értelmezése.

22 Quiricó Pál: Szentgál..., i. m. 6–7.

23 Quiricó Pál: Szentkirályszabadja jogi néphagyományai. EA001200 57–58.

24 Quiricó Pál: Bársonyos jogi néphagyományai. NOL K 579. 30.

25 Bónis: i. m. 1939, 17.

26 Papp: i. m. 1941, 69.

27 Quiricó Pál: Szentkirályszabadja..., i. m. 57–58.

I. Családjog. Öröklési jog. 1. pont. A jogszokás értéke és ereje.

A jogszokás, szokásjog, törvény, igazság fogalmak kapcsán az adatközlők gyakran kitértek a becsület kérdésre is. Szentgálon a „helyes és szükséges szokásjog követése szinte »becsület-próba«. Tisztességes és becsületes ember belátja az ily szokás helyességét, alkalmazkodik a többséghez, még akkor is, ha esetleg neki egyénileg nem kedvező az adott esetben, de belátja, hogy a köz érdekében áll a szokás szerinti cselekvés, vagy eltérés, vagy tartózkodás. »Minden tisztességes ember belátta, hogy így van jól, csak egy, aki mindenben kibúvót keres, az ellenkezett.« Amennyiben a szokásnak nincs vagy esetleg még nincs szankciója, az általános szokást be nem tartó embert nem tekintik tisztességes embernek és ez a közítélet pótolja a szankciót.»²⁸

A becsület egy-egy közösségben és történelmi helyzetben sajátos tartalommal ruházódhat fel. A Csíkvármegye Csíkszeredai „központi” és Csíkszépvízi járásból gyűjtött adatok szerint „Csíksomlyó községben a román megszállás megszűnte után a lakosság egy nagyobb népgyűlésen egyhangúlag elhatározta, hogy peres ügyeiket az általuk választott községbeli békebírákkal testvériesen fogják elintézni. Ebben a községben azóta már voltak is ilyen esetek.»²⁹ Ebben az esetben 'becsület' kérdése volt az egyhangúlag hozott népgyűlési/közösségi döntés betartása a község minden tagja számára – egyéni érdekére/érdeksérelmére tekintet nélkül.

IV. Büntetőjog. 80. pont. Bűncselekmények.

Több esetben éppen e kérdőpont kapcsán, a közösség szempontjából bűnnek, bűncselekménynek tartott cselekvések meghatározása során került kifejtésre a becsület fogalma. Papp László is a bűncselekmény fogalmának értelmezése során kapott válaszok alapján fogalmazta meg, „hogy a halasiak életének alfája és omegája a »becsület«. A „becsület mondja meg, hogyan viselkedjünk embertársainkkal szemben, ami népünk száján általában egy az erkölcs fogalmával”. „A becsület pedig a neveléstől van” – mondják. A becsület, különösen az idősebb nemzedékek szerint, úgyszólván változhatatlan, s valóban, a hagyománynak itt van ma is a legnehezebben leküzdhető ereje. [...] A bűncselekményt ebből következően egy „hiányállapotnak” tartják, a szankció/a közösségi büntetés célja pedig a „hiányállapot” megszüntetése, a megsértett egyensúlyi helyzet helyreállítása. [...] A halasiak értelmezésében a bűncselekmény fogalma tehát csak részben esik egybe a tételes jogértelmezéssel – pl. amennyiben az utóbbi az általános erkölcsi és vallási parancsok által tilalmazott magatartásokat is magában foglalja. Ilyen esetekben a közösség az állami igazságszolgáltatással párhuzamosan büntet. Ezen túl a nép olyan cselekményeket is bűnnek/bűncselekménynek tekinthet, illetve büntethet, amelyet a tételes jog nem szankcionál,

28 Quiricó Pál: Szentgál..., i. m. 5.

29 Puskás Levente és társai: Csíkszépvízi járás jogi néphagyományai. NOL K 579. (Közl: Nagy: i. m. 2018, 358–369.)

vagy enyhébben büntet, mint a tételes jog, vagy éppen bűnnek sem tartja. A börtön viselt, »időt töltött ember« esetében a büntetés pl. nem jelent közösségi megbélyegzést, ha az annak alapjául szolgáló cselekményt nem tartják bűnnek (pl. rendészeti kihágás, bicskázás, verekedés). Aki viszont lopott, rabolt, gyilkolt, azaz vagyon vagy emberi élet elleni bűncselekményt követett el, attól »fázik az ember szőre«, azaz nem számíthat arra, hogy ismét a közösség tisztos tagja lehet.”³⁰

3. Mint említettük, a fenti kérdéseken túl esetlegesen egy-egy gyűjtésben, jelentésben más kérdésekhez kapcsolódva is megjelent vagy értelmeződött a ’becsület’ fogalma – ezekből következik most néhány.

I.9. pont. Balatonszőlősen a házasságtörés vonatkozásában a becsületét vesztett személlyel szembeni közösségi szankciót említették: a lenézést és kiközösítést, amely azt jelentette, hogy „lehetett azelőtt bármilyen becsületes és tekintélyes személy, elveszti a tekintélyét, nem tisztelik többé, lenézik, »kitelt a becsület«. Ha bajban van, nem akad, aki segítsen rajta, ha szüksége van valamire, nem kap, senki sem tudja sajnálni, ha fáj valamije, nincsenek részvétellel iránta.”³¹

III.69. pontot (a megállapodásokban a becsület szerepe) jól kiegészítette a 64. pont, amely az ígéret betartásának, betartásának garanciáira kérdezett rá. A válasz Szentgálon: „A tisztesség és jóhiszeműség azonos fogalmak náluk, az előbbi általánosságban, az utóbbi egyes adott esetekben, konkrét ügyekben. A komoly ígéret, különösen ha nem ingyenes, hanem valami tárgyi kötelezettségi alapja van, betartandó, de nem kényszerűségből, hanem tisztességből. Szerintük az ígéretnek sem a törvény, sem a hagyomány, sem a szokás nem ad kötelező szankciót. »Az ígéret szép szó, ha megtartják úgy jó.«. Tisztességes ember az ő fogalmuk szerint az, aki tisztességesen, /erkölcsösen/ él, senkit nem rövidít meg sem becsületében, sem testi épségében, sem vagyonában, mindig igazat mond, még akkor is ha ez reá nem előnyös.”³² „Közvéleményük szerint a megállapodás értékét és erejét a benne résztvevő személyek becsületes szándéka és teljesítési képessége adja meg.³³ Kezességet is „csak személyileg és erkölcsileg megbízható emberér vállalnak, így jó barátért, rokonért, teljesen megbízható becsületes szegény emberért”.³⁴

Szentkirályszabadján ugyanerről így vélekednek: „A teljes cselekvőképességgel rendelkező által jogérvényesen kötött megállapodás nem csak a törvény, hanem a közvélemény és a hagyomány szerint is kötelező. A megállapodást a törvényen felül kötelezővé teszi az adott szó, a tisztesség, a ’becsület’. A komoly ígéret, különösen, ha az ígért dolognak szolgáltatása részben kiérdemelt jutalom, vagy valamely

30 Papp: i. m. 1941, 68–71.

31 Kocsis Miklós: *Balatonszőlős jogi néphagyományai*. IMK 579.

32 Quiricó Pál: *Szentgál jogi néphagyományai*. EA 001179. 47.

33 Quiricó Pál: *Szentgál jogi néphagyományai*. EA 001179. 48. (66. pont).

34 Quiricó Pál: *Szentgál jogi néphagyományai*. EA 001179. 53. (72. pont).

becsületbeli kötelezettség ellenértéke vagy teljesítése, kötelező a tisztességes emberek között. »Rendes ember a szavát állja.«³⁵ „Általában minden megállapodás, amely érvényesen jött létre, kötelező. Nemcsak azért, mert a betartásra rendes körülmények között kényszeríteni is lehet a másik felet, hanem azért is, mert a becsület úgy hozza magával.”³⁶

Összegzés

Az 1939–1948 közötti népi jogéletkutatás forrásanyaga gazdag példatár a tradicionális közösségek differenciált és autonóm 'becsület' fogalom meghatározásához és értelmezéséhez. A 'becsület' egy tradicionális közösség (nemzetség, család) jogszokásként történő értelmezését már módosítják a történeti, társadalmi és gazdasági körülmények hatására a népi jogéletben, a nép jogszemléletében bekövetkezett változások. Az 1939–1948 közötti gyűjtések során tetten érhető a népi jogszemlélet az első világháború időszakához és az azt követő évtizedekhez köthető szignifikáns megváltozása – és ennek részeként a becsület mint jogszokás fogalmának először differenciálódása, módosulása, majd alapvető átalakulása. Mint arra tápéi jogszokáskutatása során Bónis György is felhívta a figyelmet, az első világháború és a civilizáció egymást kiegészítő hatásaként a becsületbe (ahogyan az igazságba, a régi hagyományok erejébe) vetett hitet fokozatosan felváltotta „a tények valósításának bizonyítása”. Ahogyan fogalmaz, „a becsület erejét felülírta az írás biztonsága, a közösségi jogszokásokat pedig az individualizáció”. Ezt a folyamatot szemléltetik számunkra az 1939–1948 között, népi jogéletkutatás forrásanyagának a jogszokásként értelmezett 'becsületre' vonatkozó adatai is.

35 Quiricó Pál: *Szentkirályszabadja jogi néphagyományai*. EA001200. 53.

36 Quiricó Pál: *Szentkirályszabadja jogi néphagyományai*. EA001200. 58. (70. pont).

Rokolya Gábor¹

A polgári kor félegyházi közjegyzői

A kiegyezést követő igazságügyi reform során 1875-ben újból bevezetett közjegyzői intézmény egyik székhelyét a Kecskeméti Királyi Törvényszék illetékességi területén, Kis-Kun-Félegyházán létesítették. A székhely létesítését a rendezett tanácsú város (járási jogú) gazdasági szerepe és lakosságának száma is indokolta. A félegyházi közjegyzői székhely a Budapesti Kir. Közjegyzői Kamarához tartozott.

A közjegyzői kamara iratanyagában nem maradtak fenn az első közjegyzői pályázatok, így ma már nem állapítható meg, hogy hányan pályáztak erre az állásra. Az igazságügyi miniszter Reviczky Zsigmond félegyházi köz- és váltóügyvédet nevezte ki királyi közjegyzőnek Félegyházára, aki 1875. augusztus 1-jén nyitotta meg az irodáját a városban. Reviczky Zsigmond az Árva vármegyei eredetű revisnyei Reviczky családból származott. A Máramaros megyei Rozáliafalván született 1831-ben. Felsőfokú tanulmányait Nagyváradon kezdte, ahol elvégezte a katolikus teológiát. Ezt követően a Pesti Tudományegyetem jogi fakultásán folytatott tanulmányokat. Pályakezdése az önkényuralom idejére esett. Előbb Budapesten, majd Kecskeméten, végül a kun-félegyházi császári és királyi járásbíróságnál volt kisebb beosztású bírósági tisztviselő. A Kecskeméti Császári és Királyi Törvényszéknél betöltött segédbírói állásáról 1868-ban mondott le.

Ezt követően a Kecskeméti Ügyvédi Kamara tagjaként félegyházi székhellyel jegyezték be ügyvédnek a kamara lajstromába. Személyének megbecsülését jelzi, hogy a városi képviselőtestület tagjaként városi tiszti ügyésznek is megválasztották. Éder Erzsébettel kötött házasságából Mária nevű lánya született. Unokája az az Ullein-Reviczky Antal, aki a két világháború közötti korszakban rendkívüli nagykövet és egyetemi tanár volt. 1880. február 22-én hunyt el Kiskunfélegyházán. Reviczky Zsigmond halálát követően az állás végleges betöltéséig a kamara Sárói Szabó Pétert rendelte ki tartós helyettesnek.²

A félegyházi közjegyzői székhelyre a miniszter 1880-ban Nagy Sándor ügyvédet nevezte ki. Az 1815-ben született, nemesi származású Nagy Sándor tevékeny részese

¹ Rokolya Gábor: közjegyző.

² Szluha Márton: *Felvidéki nemes családok I. Árva, Trencsén, Zólyom vármegye nemes családjai*. Heraldika Kiadó, Budapest, 2006, 126.; A Hon 1880. 03. 02., 53. szám.

volt az 1848–49. évi szabadságharcnak. 1848-ban hadnagy volt a 2. dunántúli önkéntes nemzetőr zászlóaljnál. 1849-ben pedig századosként teljesített szolgálatot a komáromi várórség kötelékében. Ennek köszönhető, hogy a világosi fegyverletétel után személyét nem érte retorzió, mivel a várórség tagjaként oltalomlevelet kapott. A félegyházi közeletben elsősorban a helyi vallási életben vett részt. 1885-ben alakult meg a katolikus vallású többséggel rendelkező városban az egyesült protestáns egyházközség, amely első gondnokának választotta meg. Ezt a tisztséget 1895-ig folyamatosan betöltötte, ekkor az egyházközség örökös tiszteletbeli gondnoka címmel tüntették ki.

Vagyoni és jövedelmi körülményei alapján, virilista jogon tagja volt a város 100 választott és 100 virilista jogú tagból álló képviselőtestületének. A képviselőtestület ülésein is ellenzéki, 48-as függetlenségpárti politikát képviselt. Kiskunfélegyházán hunyt el 1895. május 23-án.³

Nagy Sándor halálát követően a meghirdetett közjegyzői állaspályázatra 44 jogász adta be a pályázatát. A miniszter közülük dr. Róth Zsigmond budapesti közjegyzőhelyettes nevezte ki közjegyzőnek. Az új közjegyző az eredetileg gömői illetőségű pongyeloki Róth család tagjaként 1862. október 21-én született. 1885-ben lett Görgei István budapesti közjegyző irodavezetője. 1886–1888 között Jánosi Pál gödöllői közjegyző irodájában közjegyzőjelöltként dolgozott. Az ügyvédi vizsgát 1888. február 27-én tette le. Ezt követően a kinevezéséig közjegyzőhelyettes volt Steinbach István budapesti közjegyző irodájában. A helyi társadalomba történt beilleszkedését jól mutatja, hogy tagja volt a Kiskunfélegyházi Úri Kaszinónak, továbbá ellátta a Félegyházi Korcsolyázó Egylet elnöki feladatait, valamint felügyelőbizottsági tagja volt a Félegyházi Mezőgazdasági, Ipari és Kereskedelmi Bank Rt.-nek. Evangélikus válásúként gondnoka volt a félegyházi egyesült protestáns egyházközségnek. Közjegyzői irodájában helyettesként dolgozott a testvére, Róth Aurél, akit később Tapolcára neveztek ki közjegyzőnek. 1909-ben a Budapesti Közjegyzői Kamara választmányi póttagjának és a Magyarországi Kir. Közjegyzők Országos Egylete központi bizottsági tagjának is megválasztották.

A napi közjegyzői feladatai ellátása mellett folyamatosan jelentek meg cikkei a közjegyzői szaklapban, a *Kir. Közjegyzők Közlönyében*. Cikkeiben foglalkozott a közjegyzői nyugdíjintézzettel, a közjegyzői díjszabás reformjával, valamint a községi jegyzők magánmunkálataival. Félegyházi közjegyzői tevékenysége 1912-ben szűnt meg, amikor az újonnan létesített, Budapest VI. kerület 3. számú székhelyére helyezték át. A fővárosi közjegyzői állását 1912. április 1-jén foglalta el. Budapesti közjegyzőként tagja lett a kamara választmányának, valamint 1919–1922 között

3 Bona Gábor: *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban II. kötet, L-ZS*. Budapest, 2009, 139.; Protestáns egyházi és iskolai lapok 1885. 01. 11., 2. szám; Félegyházi Hírlap 1895. 04. 28., 18. szám; BFL IX. 260. Budapesti Közjegyzői Kamara iratai 1875–1950.

a Közjegyzői Nyugdíjintézet elnökének is megválasztották. Budapesten hunyt el 1922. június 25-én.⁴

Róth Zsigmond áthelyezését követően az új közjegyzői kinevezéséig tartós helyettesnek a kiskunhalasi származású Tegzes Gyulát nevezték ki, aki 1912. május 24-én adta át a közjegyzői hivatalt dr. Kozma Endrének, akit Székelykeresztúrról helyeztek át Félegyházára közjegyzőnek.

Az új közjegyző hivatalba lépését megnehezítette, hogy az igazságügyi minisztériumban rosszul készítették elő az áthelyezési, illetve a kinevezési papírokat. Így az áthelyezési kérelem alapján a Székelykeresztúrra kinevezett Puskás Béla lett volna a félegyházi közjegyző, míg Kozma Endre Székelykeresztúron maradt volna. A minisztérium a tévedést felismerve, gyorsan korrigálta a hivatali okmányokat. Az erdélyi származású, kissolyósi Kozma Endre 1875. szeptember 11-én született Kolozsváron. Apja, Kozma Ferenc, a kolozsvári Unitárius Gimnázium tanára, tanfelügyelő volt. Középiskolai tanulmányait ebben a gimnáziumban végezte, és jogi tanulmányokat a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen folytatott. A jogtudori oklevelét 1899. február 11-én szerezte meg. Ezt követően Gidófalvi István kolozsvári közjegyző, kamarai elnök irodájában volt előbb közjegyzőjelölt, majd közjegyzőhelyettes. Az egységes bírói-ügyvédi vizsgát 1901. november 11-én tette le.

Az igazságügyi miniszter 1907-ben nevezte ki Székelykeresztúrra királyi közjegyzőnek. 1908-ban a helyi unitárius főgimnázium felügyelő gondnokának is megválasztották. Geréb Ilonával kötött házasságából Ilona, Irén, Judit, Endre és Ferenc nevű gyermekeik származtak. Kiskunfélegyházára történt áthelyezését követően a megyei és a városi közelet egyik központi alakja, valamint a helyi politika formálásának meghatározó egyénisége. Virilista jogon tagja volt Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye törvényhatósági bizottságának és Kiskunfélegyháza rt. város képviselőtestületének. Vezette a Nemzeti Munkapárt kiskunfélegyházi szervezetét.

Közjegyzői irodájában helyettesként dolgozott testvére, Kozma György, aki később Debrecenben lett közjegyző. Negyvenegy éves korában, 1916. augusztus 2-án hunyt el.⁵

A Kozma Endre halálával megüresedett közjegyzői állást Puskás Béla menekült közjegyző áthelyezésével töltötték be, aki az 1916. évi erdélyi román betörés miatt ekkor Nagyváradon tartózkodott. Puskás Béla 1878. március 29-én született Peceszöllösön (később: Biharszöllös, ma Nagyvárad része). Apja, Puskás Lajos, nagyváradi árvaszéki ülnök volt. Középiskolai tanulmányait Nagyváradon és Kisújszálláson

4 Folyóirat a perenkívüli törvénykezés és a közjegyzői gyakorlat számára 1896; Kir. Közjegyzők Közlönye 1906–1922; BFL IX. 260. Budapesti Közjegyzői Kamara iratai 1875–1950.

5 BFL IX. 260. Budapesti Közjegyzői Kamara iratai 1875–1950; Nagy Lajos (szerk.): *A Magyar Unitárius Egyház Főtanácsának Kolozsvárt 1908-ik év október 25–27-én tartott üléseiről szerkesztett jegyzőkönyve*, Kolozsvár, 1908.

végezte. Az érettségi vizsgát Kisújszálláson tette le 1895. június 23-án. Jogi tanulmányokat a Nagyváradi Jogakadémián és a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen folytatott. A jogtudori oklevelét 1901. október 26-án vette kézhez. Az egységes bírói-ügyvédi vizsgát Budapesten tette le 1903. október 5-én. Nagyváradon 1903–1911 között folytatott ügyvédi gyakorlatot. 1911-ben lett közjegyzőhelyettes Örley György nagyváradi közjegyző irodájában. Az igazságügyi miniszter 1912-ben nevezte ki közjegyzőnek Székelykeresztúrra. 1916-ban került áthelyezésre Kiskunfélegyházára. Áthelyezését követően a város közéletének központi alakja lett. Virilita jogon a városi képviselőtestület és a vármegye törvényhatósági bizottságának volt a tagja. A vármegye adófelszólamlási bizottsága elnökének is megválasztották, ami elsősorban annak következménye volt, hogy a Nemzeti Munkapárt, később pedig a Nemzeti Egység Pártja városi szervezetének elnöki tisztségét is betöltötte. Következetes kormánypárti politizálása megkerülhetlenné tette a személyét az országgyűlési képviselőválasztásokon.

A társadalmi szervezetek közül a Petőfi Daloskör alapító tagja és a Tanácsköztársaság alatt Kiskunfélegyházán meggyilkolt Návay Lajos emlékére megalakult Návay Emlékbizottság elnöke. A bizottság kezdeményezésére 1928-ban a vasútállomás területén állították fel a Návay-emlékművet. Ugyancsak ő vezette az Országos Tisza Bizottság helyi szervezetét. E minőségében az országos emlékbizottság választmányába is beválasztották. A kormányzó az aktív közéleti tevékenységének elismeréséül 1930-ban magyar királyi kormányfőtanácsosi címmel tüntette ki.

Vallási téren kiemelhető, hogy ő volt a helyi egyesült protestáns egyházközség gondnoka. A város gazdasági életében való részvételét mutatja, hogy a Kiskunfélegyházi Takarékpénztár Rt. igazgatóságának alelnökévé is megválasztották. 1935-ben a Budapesti Közjegyzői Kamara választmányi (elnökségi) tagja lett. Kiskunfélegyházán hunyt el 1936. április 17-én.⁶

A trianoni békeszerződés után az igazságügyi kormányzat az utódállamokhoz került területekről elmenekült közjegyzők egzisztenciális helyzetének javítására több új közjegyzői székhelyet hozott létre az ország területén az 1920-as évek elején. Így történt ez Kiskunfélegyházán is, ahol 1925-ben létesítették a Kiskunfélegyháza 2. számú közjegyzői székhelyet. Az új székhelyre Haller Károly délvidéki menekült közjegyzőt neveztek ki. Raitenbuchi és oberndorfi Haller Károly 1881. november 4-én született Módoson, a mai szerbiai Jaša Tomićon. Édesapja, Haller István Pancsován volt közjegyző. Középiskolai tanulmányait Módoson kezdte, azonban az érettségi vizsgát már Aradon tette le.

6 *A magyar társadalom lexikonja*, második, bővített kiadás, Budapest, 1931, 175.; BFL IX. 260. Budapesti Közjegyzői Kamara iratai 1875–1950; Félegyházi Hírlap, 1918. 08. 18., 33. szám; Félegyházi Közlöny 1936. 04. 19., 17. szám.

Jogi tanulmányait az Eperjesi Jogakadémián kezdte, majd a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen folytatta. Jogi doktori oklevelét 1904. december 3-án kapta meg. Az egységes bírói-ügyvédi vizsgát Marosvásárhelyen tette le 1907. december 3-án. Pályáját Módoson kezdte ügyvédként. Torontál vármegye a tiszteletbeli tiszti ügyészének és a törvényhatósági bizottság tagjának is kinevezte. 1917-ben királyi közjegyzőnek nevezték ki Nagyszentmiklósról. Közjegyzői szolgálata az impériumváltással szűnt meg. 1919-ben repatriált Magyarországra. 1925-ben Kiskunfélegyházára helyezték át közjegyzőnek. 1926-ban székhelyet cserélt Cottely Géza budapesti közjegyzővel. Szakmai pályafutását Budapest VIII. kerületi közjegyzőként folytatta. 1941-ben 25 éves közjegyzői szolgálataért és a közügyek terén szerzett érdemeiért magyar királyi kormányfőtanácsosi címmel tüntették ki. 1949-ben állami szolgálatba már nem vették át, így ezt követően alkalmi munkákból élt. Budapesten hunyt el 1969. június 10-én.⁷

Az 1926-ban székhelycserével Kiskunfélegyházára került fannenföldi Cottely Géza 1854. március 19-én született Pozsonyban. Apja Cottely Ferenc köz- és váltóügyvéd volt. Középiskolai tanulmányait a Pozsonyi Katolikus Főgimnáziumban végezte. Jogi tanulmányait a Budapesti Tudományegyetemen folytatta. A tanulmányai befejezését követően ügyvédjelölti tevékenységet folytatott Majer György budapesti ügyvéd irodájában. Vágfalvy Irmával kötött házasságából Tibor, Ernő, Kornélia nevű gyermekeik származtak. 1881–1885 között Jeszenszky Danó budapesti közjegyző irodájában dolgozott. Az egységes bírói-ügyvédi vizsgát 1882-ben tette le. Az igazságügyi miniszter 1885-ben Bonyhádra nevezte ki királyi közjegyzőnek. 1896-ban Budapest VIII. kerületébe helyezték át közjegyzőnek. A közjegyzői közéletben aktívan részt vett. A Magyarországi Királyi Közjegyzők Országos Egyesületének pénztárosa 1896–1903 között. 1918-ban a Budapesti Közjegyzői Kamara pénztárosának választották meg. A kormányzó 1922-ben magyar királyi kormányfőtanácsosi címmel tüntette ki. A Kiskunfélegyházára történt áthelyezését követően lemondott az állásáról, így itt érdemi tevékenységet nem fejtett ki. Budapesten hunyt el 1927. április 2-án.⁸

Az igazságügyi miniszter elsősorban Puskás Béla követelésére a 66271/1927. IM számú rendeletével a kiskunfélegyházi második közjegyzői székhelyet megszüntette. Néhány év elteltével azonban már látszott, hogy erre a székhelyre is szükség van a jogkereső közönség kiszolgálása érdekében, ezért 1932-ben újra rendszeresítették a 2. számú székhelyet. A kiskunfélegyházi 2. számú székhelyre Homoki-Nagy László kecskeméti ügyvédet nevezték ki közjegyzőnek. Az egyszerű földműves családból származó Homoki-Nagy László 1887. június 16-án született Kecskeméten. Közép-

7 A Haller-Gyöngyösi család közlései; vitéz Kerkápoly M. Emil: *A magyar legújabb kor lexikona (a magyar feltámadás könyve)*. Budapest, 1930, 651–652.

8 BFL IX. 260. Budapesti Közjegyzői Kamara iratai 1875–1950; Csillag Attila – Rokolya Gábor: *A Pécsi Közjegyzői Kamara története 1875–1949*. Budapest, 2015.

kolai tanulmányait a Kecskeméti Piarista Főgimnáziumban végezte. Jogi tanulmányait a Kecskeméti Református Jogakadémián kezdte el, majd Kolozsváron, a Ferenc József Tudományegyetemen folytatta, ahol 1911-ben kapta meg diplomáját. Szakmai pályafutása a Kisújszállási Kir. Járásbíróságon kezdődött, ahol 1910-ben lett joggyakornok. 1913-ban áthelyezték jegyzőnek a Bánffyhunyadi Kir. Járásbíróságra. 1915-ben már a Monori Kir. Járásbíróságon találjuk, ahol albíró volt. 1917-ben a bírósági állásáról lemondott. Ekkor alügyésznek nevezték ki a Marosvásárhelyi Kir. Ügyészséghez. Innen még abban az évben áthelyezték ügyésznek a Kecskeméti Kir. Ügyészséghez. 1921-ben lemondott az ügyészi állásáról.

Még ebben az évben a Kecskeméti Ügyvédi Kamara kecskeméti székhellyel jegyezte be az ügyvédek névjegyzékébe. Kecskeméten megválasztották a Katolikus Népszövetség helyi szervezete ügyészének (jogtanácsosnak). Közéleti aktivitását jelzi, hogy a Kecskeméti Polgári Daloskör alelnöke lett. A *Kecskemét és Vidéke* című keresztény polgári napilap szerkesztője volt dr. Fritz Imre ügyvéddel és Horváth Ambussal együtt. Ugyancsak ő látta el a Kecskeméti Munkás Szövetkezet jogtanácsosi feladatait, mint a szövetkezet igazgatósági tagja. Kiskunfélegyházán, 1932. január 16-án nyitotta meg az irodáját. Itt a Nemzeti Egység Pártja helyi szervezetét vezette öt éven keresztül. Amikor ez a tisztsége megszűnt, a városi képviselőtestület adófelszólalamlási bizottságát vezette. Megválasztották a Reménység Sport Egyesület díszelnökének is. Elnöke volt az Actio Catholica helyi szervezetének, továbbá felügyelőbizottsági tagja a helyi Constantinum leánynevelő intézetnek.

A város gazdasági életében is részt vett, amit jelez a Kiskunfélegyházi Szőlősgazdák és Gyümölcsstermelők Egyesületének tagsága és elnöki tisztsége, valamint a Kiskunsági Mezőgazdasági Hitelintézet Rt. általa betöltött alelnöki tisztsége. 1942-ben az elhunyt Lehotzky Antal kir. közjegyző székhelyére, Monorra helyezték át. Itt már teljesen visszavonult a közélettől. 1949-ben átvették állami szolgálatba. 1950-ben Kaposváron és Hajdúszoboszlón, 1951–1952 között pedig a Kecskeméti Járásbíróság állományában teljesített közjegyzői szolgálatot. 1952-ben visszahelyezték a Monori Járásbíróságra, ahonnan 1965 szeptemberében, 78 éves korában vonult nyugdíjba. Nyugdíjba vonulása alkalmából az Igazságügy kiváló dolgozója kitüntetésben részesült.⁹ Monoron hunyt el 1977. július 12-én.

A Puskás Béla közjegyző halálával megüresedett kiskunfélegyházi 1. számú székhelyre Krenner Zoltán budapesti közjegyzőhelyettest nevezték ki közjegyzőnek.

9 Hortobágyi Jenő (szerk): *Keresztény Magyar Közéleti Almanach I. A–L*. Budapest, 397.; Csatár István – Hovhannesian Eghia – Oláh György: *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye és Kecskemét th. jogú város adattára*. Budapest, 1939, 74.; *Gazdasági, pénzügyi, és tőzsdei kompasz 1935–1936*, Központi Értesítő 1924. 07. 24, 30. szám; *Félegyházi Hírlap – Félegyházi Híradó* 1937. 5. szám; *Katolikusok Lapja* 1929. 22. szám; *Félegyházi Közlöny* 1935. 38. szám; *Kiskunfélegyházi Constantinum Leánynevelő Intézet Értesítője* 1936; BFL IX. 260. Budapesti Közjegyzői Kamara iratai 1875–1950.

Krenner Zoltán 1879. november 26-án született Ruttkán. Jogi tanulmányokat a Budapesti Tudományegyetem Jogi Karán folytatott. 1904 júniusában avatták jogi doktorrá. Az ügyvédi vizsgát 1907. december 8-án tette le. Az egyéves önkéntes katonai szolgálatát a 17. császári és királyi lovas tüzér ezrednél töltötte. Szakmai pályafutását ügyvédként kezdte. Családot nem alapított, egyedül élte le az életét. Az Aradi Ügyvédi Kamara 1908. január 15-én Arad székhellyel jegyezte be őt a tagjai sorába. 1910-ben Arad szabad királyi város törvényhatósági bizottsági tagjának (önkormányzati képviselőnek) választották meg. Arad város tiszteletbeli főügyésének is megválasztották. 1914-ben az igazságügyi miniszter Lippára nevezte ki királyi közjegyzőnek.

Közjegyzői irodáját 1914. február 1-jén nyitotta meg. Német és román nyelvi jogosítvánnyal rendelkezett. Közjegyzői kinevezését gróf Tisza Istvánnak köszönhette, aki a világháború alatt is igénybe vette a szolgálatait. 1914-ben Ferenc Szalvátor főherceg a Vöröskereszt egylet megbízottjának nevezte ki. Az olasz frontra utazott azzal a megbízással, hogy román nyelvtudását hasznosítva, segítsen a sebesült román katonák helyzetén. A háború alatt szerzett érdemeiért a Vöröskereszt hadi ékítményes díszjelvényével tüntették ki. Az impériumváltás után a román királyra letette az esküt, ezért karrierjét román királyi közjegyzőként folytatta 1921-ig. Ezt követően ismét ügyvéd lett Aradon.

Bekapcsolódott a román politikai életbe. Az Országos Magyar Párt reformcsoportjának tagjaként képviselte az erdélyi magyar kisebbség érdekeit. 1926-ban Magyarországra repatriált. Előbb a szintén Magyarországra repatriált dr. Palmi Lajos budapesti közjegyző irodájában volt közjegyzőhelyettes, majd dr. Lénárt Dezső és dr. Barcs Béla közjegyzők irodájának volt a helyettese.

1936-ban Kiskunfélegyházára nevezték ki királyi közjegyzőnek. A *Kiskunfélegyházi Közlöny* című napilap felelős szerkesztője volt 1936–1941 között. 1941-ben Budapest VIII. kerületébe helyezték át közjegyzőnek. Tanulmányai, tudományos közleményei nemcsak a közjegyzői szaklapban, hanem más jogi folyóiratokban is megjelentek. Közjegyzői szolgálatát az államosításig látta el. 1944-ben bekapcsolódott a németek elleni ellenállásba. Részt vett a Tartsay Vilmos-féle németellenes szervezkedésben. 1944-ben a Magyar Kommunista Párt megbízásából dr. Kiss Dezsővel és dr. Hirkó Boldizsárral közösen megalakították a kamara intézőbizottságát, és ezzel a törvényesen megválasztott kamarai elnököt és elnökséget félreállították. 1945-ben a Budapesti Közjegyzői Kamara igazolóbizottsága igazolta. 1946-ban a kamara utolsó elnökének választották meg. A kommunistáknak tett szolgálatai ellenére sem vették át állami szolgálatba. 1950. március 20-án hunyt el Budapesten.¹⁰ Mivel Krenner

10 BFL IX. 260. Budapesti Közjegyzői Kamara iratai 1875–1950; OSZK gyászjelentés-gyűjteménye; Osvát Kálmán (szerk.): *Erdélyi Lexikon*. Szabad Sajtó, Könyv- és Lapkiadó, Nagyvárad, 1928, 162.;

Zoltánt 1941-ben áthelyezték a Budapest VIII. kerület 3. számú székhelyére, így a kiskunfélegyházi 1. számú székhely ismét megüresedett.

Az igazságügyi miniszter Gyöngyösi Arisztid közjegyzőhelyettest, Haller Károly budapesti közjegyző helyettesét, egyben a vejét nevezte ki az állásra. Sepsikálnoki Gyöngyösi Arisztid Abrudbányán született 1898. november 12-én. Apja sepsikálnoki Gyöngyösi Lajos ítélőtáblai bíró, később ügyvéd volt. Anyja Lengyel Hermina. Középiskolai tanulmányait Zilahon, a Református Wesselényi Kollégiumban végezte. Jogi tanulmányai befejezését követően Budapesten lett ügyvédjelölt. 1919–1921 között katonai szolgálatot teljesített. A szolgálati ideje lejártával törzsszászlósnak léptették elő. Az egységes bírói-ügyvédi vizsgát Budapesten tette le 1928. december 22-én. Ügyvédi irodáját a Budapest, VIII. József utca 12. szám alatt nyitotta meg. 1930-ban kötött házasságot raitenbuchi és oberndorfi Haller Ilonával. Házasságukból Irén nevű lányuk született. Ügyvédi kamarai tagságáról 1932-ben mondott le. Ekkor előbb közjegyzőjelölt, majd közjegyzőhelyettes lett Haller Károly budapesti közjegyző irodájában. A közjegyzői közéletben aktívan részt vett. 1938-ban titkára volt a Magyarországi Királyi Közjegyzőhelyettesek Országos Egyesületének.

1941-ben nevezték ki királyi közjegyzőnek a kiskunfélegyházi 1. számú közjegyzői székhelyre. 1943-ban behívták katonai szolgálatra. Ausztriában a szovjet csapatok fogságába esett, és a romániai Focșani városán keresztül a Don melletti Rosztovba szállították a hadifogolytáborba. A hadifogsága alatt a házat a Magyar Kommunista Párt kiskunfélegyházi szervezete sajátította ki, mivel úgy gondolták, hogy „elmenekült” az országból. Hadifogságából 1946 szeptemberében tért vissza Magyarországra. Az igazságügyi miniszter a Horváth Zoltán kecskeméti közjegyzővel kötött székhelycsere-megállapodás alapján Kecskemét 2. számú székhelyére helyezte át. 1949-ben állami szolgálatba nem vették át, ezért ebben az időszakban a család az elemi szükségleteit sem tudta kielégíteni. Gyöngyösi Arisztid alkalmi munkákból élt, így például vagonok kirakodását vállalta. 1952-ben a Budapest, XIII. Kerületi tanács jogtanácsosa volt. Pár év múlva Budafokon lett egy ügyvédi munkaközösség tagja. Budapesten hunyt el 1972. január 20-án.¹¹

A Monorra távozott Homoki-Nagy László helyére Beniczky Géza budapesti közjegyzőhelyettest nevezték ki közjegyzőnek a Kiskunfélegyháza 2. számú székhelyre. A túróci beniczei és micsinyei Beniczky családból származó közjegyző 1901. január

---

Kiskunfélegyházi Közlöny 1941. 48. szám; Sulik Kálmán – Brukner Lajos – Irinyi Jenő – Marot Sándor: *Arad szabad királyi város törvényhatósági bizottságának almanachja*. Arad, 1914. oldalszám nélkül; *Gróf Tisza István összes munkái* 5. kötet MTA, Budapest, 1933, 205, 210–213.

11 BFL IX. 260. Budapesti Közjegyzői Kamara iratai 1875–1950; Kir. Közjegyzők Közlönye 1937. 2. szám; A Társaság, 1930. 28. szám, Gyöngyösi Irén adatközlései; Bálintné Mikes Katalin – Szabó Sándor: *Így kezdődött. Dokumentumgyűjtemény Bács-Kiskun megye 1944–45. évi történetéhez*. Kiskunfélegyháza, 1944–45, Kecskemét, 1971; Bács-Kiskun Megyei Levéltár kiadványai 1., Bács-Kiskun Megyei Tanács VB Művelődési Osztálya.

30-án született Túrócszentmártonban. Apja beniczai és micsinyei Beniczky Ákos, Túróc vármegye főjegyzője, anyja Fekete Etelka. Középiskolai tanulmányait Kassán végezte. Az érettségi vizsgát 1919. május 2-án tette le. Ezt követően a Keleti Kereskedelmi Akadémiát végezte el, hogy minél előbb önálló keresettel rendelkezzen. A végzettsége birtokában Budapesten lett tisztviselő, később könyvelő. A jogtudományi doktori oklevelet 1926. június 21-én szerezte meg.

A végzettsége birtokában előbb ügyvédjelölt, majd közjegyzőjelölt volt Kőrössy Bertalan budapesti közjegyző irodájában. Az egységes bírói és ügyvédi vizsgát 1932. június 7-én tette le. Így a továbbiakban közjegyzőhelyettesként dolgozott tovább az alkalmazó közjegyzőjénél. 1940–1942 között Richter Richárd budapesti közjegyző közjegyzői irodájában dolgozott tovább közjegyzőhelyettesként. Szlovák és német nyelvismerettel rendelkezett. A német nyelvi jogosítványt 1934. július 2-án szerezte meg. Az igazságügyi miniszter 1942-ben nevezte ki közjegyzőnek Kiskunfélegyházára. 1944-ben kötött házasságot bánhegyesi Kulin Lenke gimnáziumi tanárnővel. Házasságukból gyermek nem született. Kiskunfélegyházán élt visszavonultan, a politikai életbe nem kapcsolódott be. Ennek is köszönhetően 1946-ban az igazoló bizottság igazolta a tevékenységét, így közjegyzőként tovább dolgozhatott. 1949-ben átvették állami szolgálatba. 1950. január 1-től Ceglédre helyezték át állami közjegyzőnek. 1962. július 31-én vonult nyugdíjba a Ceglédi Járásbíróságról. 1965. november 26-án hunyt el Cegléden.¹²

A hadifogságból hazatért Gyöngyösy Arisztid az irodája tartós helyettesével, Horváth Zoltán, akkor frissen kinevezett kecskeméti közjegyzővel cserélt szék helyet. Így a polgári korszak utolsó félegyházi közjegyzője Horváth Zoltán lett. Életrajzi adatai szerint Sárbogárdon született 1905. október 31-én. Édesapja dr. Horváth Zoltán félegyházi ügyvéd, a város kisgazdapárti országgyűlési képviselője, édesanyja Eisner (Bóbel) Alojzia Mária. Középiskolai tanulmányait a Kiskunfélegyházi Főgimnáziumban végezte, ahol 1923. június 12-én tette le az érettségi vizsgát. Egy évet végzett a Kecskeméti Református Jogakadémián, majd a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Jogi Karára iratkozott be, hogy jogi tanulmányait befejezhesse. A jogi doktori oklevelét 1929. december 14-én kapta meg. Szakmai pályafutását ügyvédjelöltként az apja ügyvédi irodájában kezdte. Az egységes bírói-ügyvédi vizsgát 1934. december 21-én tette le. 1935-ben közjegyzőhelyettes lett Milassin Jenő bajai közjegyző irodájában. 1936–1938 között Morvai Zsigmond újpesti közjegyző irodájában volt közjegyzőhelyettes. Markó István budapesti közjegyző irodájában 1938–1941 között dolgozott helyettesként. Ezt követően Némethy Vilmos kispesti közjegyző iro-

12 Szluha Márton: *Felvidéki nemes családok II. Sáros, Túróc vármegye nemes családjai*. Heraldika Kiadó, Budapest, 2008, 500; BFL IX. 260. Budapesti Közjegyzői Kamara iratai 1875–1950; Országos Bírói Hivatal Levéltára, Beniczky Géza állami közjegyző iratai.

dáját vezette a közjegyző katonai szolgálata alatt. A Budapesti Közjegyző Kamara 1945-ben rendelte ki a hadifogságban távol lévő Gyöngyösi Arisztid félegyházi közjegyző tartós helyettesítésére. A kamara igazoló bizottsága igazolta a tevékenységét. A hadifogságból visszatérő Gyöngyösi Arisztiddel történt székhelycserét követően 1946. december 9-én nyitotta meg a kiskunfélegyházi közjegyzői irodáját.

A város közéletébe félegyházi polgárként gyorsan bekapcsolódott. Tagja lett Kiskunfélegyháza város képviselő-testületének. A képviselő-testület szociálpolitikai bizottságát vezette. 1947-ben a Magyar Vöröskereszt kiskunfélegyházi szervezete ügyvezető alelnökének választotta meg, továbbá a helyi római katolikus egyházközség képviselője volt.

1947. április 26-án kötött második házasságot Vety Edittel, akinek az első házasságából született gyermekeit, Boma Gézát és Boma Zsuzsannát közösen nevelték tovább. 1948. július 27-én megszülettek ikergyermekeik, István Zoltán és Beatrix. 1949-ben átvették állami szolgálatba. 1954-ben azonban B listára helyezve elbocsátották az állami szolgálatból.

A megélhetését elveszített család 1956-ban külföldre emigrált. Az Amerikai Egyesült Államokban telepedtek le, ahol Horváth Zoltán egy vegyipari cég jogtanácsosa lett. 1971 óta volt az Árpád Akadémia Irodalmi Főosztályának tagja. Költeményeit és értekezéseit a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* című újság közölte. *Megszökött múzsa* címmel kis terjedelmű kötetet szerkesztett a korábban megjelent verseiből, amiért 1971-ben bronz Árpád-érem kitüntetésben részesült. *Budapest-Indianapolis. Beszámoló egy hosszú utazásról* (angol nyelven is) műve szintén kéziratban maradt, amit letétként az Indiana Historical Society könyvtára őriz. Életművéért 1977-ben megkapta az ezüst Árpád-díjat. Indianapolisban hunyt el 1978 júniusában.¹³ 1949-ben szovjet mintára államosították és a bírósági szervezetbe integrálták a közjegyzőket, és ezzel a polgári közjegyzőség korszaka véget ért.

---

13 BFL IX. 260. Budapesti Közjegyzői Kamara iratai 1875–1950; Somogy Ferenc: *Az Árpád Akadémia tagjainak tevékenysége*. Cleveland, Ohio, 1982; Árpád Akadémia Magyar Tudósok, Írók és Művészek Külföldön, 142.

Veress Emőd¹

Az 1921. évi erdélyi román agrárreformról és az élő jogtörténetről

Tanulmányomat Dr. Nánási László emlékének ajánlom. Az ő életműve jogtörténészként (is) megszakadt és befejezetlen maradt. Ez viszont semmit nem vesz el munkásságának értékéből. Hálás vagyok, hogy az Erdély jogtörténete monográfia megírásában együtt dolgozhattunk. Személyében kiemelkedő jogtudóst és Erdély igaz barátját veszítettük el.

Az 1921. évi román agrárreform – első exkurzus

Az agrárreform az első világháborút követően létrejött Nagy-Romániában (földreform) a „nagybirtokok” kisajátításával valósult meg (1919. szeptember 12-i törvényrendelet az erdélyi agrárreformról, illetve az 1921. július 30-i törvény az erdélyi, bánási, körösvidéki és máramarosi agrárreformról – a továbbiakban az 1921. évi agrárreform törvény).² Külön jogszabály vonatkozott az Ókirályság (Olténia, Munténia, Moldova és Dobrudzsa) területén megvalósítandó agrárreformra, illetve a Bukovina, valamint Besszarábia területén megvalósítandó agrárreformra.³ A kisajátítás kártalanítás ellenében történt, de az Ókirályságban fizetett kártalanítás nagyobb volt, mint az újonnan csatolt területeken fizetett összegek (a regionális haszonbérleti díj negyvenszerese az Ókirályságban, húszszorosa Erdélyben). A kisajátítás által nem érintett birtokmaximum is eltért (például dombvidéken Erdélyben 100 kataszteri hold, míg az Ókirályságban 174 kataszteri hold). Az erdélyi birtokszerkezet egyébként nem indokolt volna radikális földreformot, ugyanis a kisbirtokok aránya rendkívül magas volt.⁴

1 Veress Emőd: egyetemi tanár, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Jogtudományi Intézet, Kolozsvár.

2 Lásd: Az erdélyi agrártörvény (Törvény az erdélyi, bánási, körösvidéki és máramarosi agrárreformról), Brassói Lapok, Brassó 1921; Erdélyre, Bánátra, Körösvidékre és Máramarosra vonatkozó földbirtokreform törvény. Közzétette a Monitorul Oficial (Hivatalos Közlöny) 1921. július hó 30-i 93. számában, Erdélyi Gazdasági Egylet, Kolozsvár, 1921; Az agrár-reform törvény végrehajtási rendelete Erdély-, Bánát-, Körösvölgy- és Máramarosra vonatkozólag. Kihirdetve a Hivatalos Közlöny 1921. november 4-i 174. számában. Ford. és jegyzetekkel ellátták Bárdos Imre, Czeglédy Miklós, és Predovicu Ion, kiadja Sonnenfeld A., Nagyvárad, 1921.

3 Valamennyi földreformtörvényt kiemelt kérdésként kezelte Románia, így e jogszabályok kapcsolódó rendelkezéseit az 1923. évi román alkotmány 131. cikke szerint az alkotmány részének tekintette.

4 Ennek ellenére, román oldalról a radikális földreform igénye már a gyulafehérvári határozatokban

Az így kisajátított földeket az állam (elviékben) eladta a gazdáknak, ami egy lassú folyamat volt, 1934-re körülbelül a földterület mindössze 60%-a került a gazdák tulajdonába. Az államtól vásárolt földterületeket nem lehetett eladni vagy jelzáloggal terhelni, amíg az állam irányában fennálló tartozást nem rendezték. Az 1921. évi földreformot a román jogtörténetben úgy értékelik, hogy bár „nem oldotta meg az agrárkérdést, a gazdasági és társadalmi élet vonatkozásában pozitív hatást gyakorolt, mert javított a parasztság helyzetén és új lendületet adott a kapitalizmus fejlődésének a mezőgazdaságban, ugyanakkor a földbirtokosokat súlyosan érintette, csökkentve gazdasági erejüket és politikai befolyásukat”.⁵ A földreform ugyanakkor a román állam részéről nemcsak szociális, hanem nemzetiségpolitikai eszköz is volt, ugyanis e tulajdonelvonás Erdélyben alapvetően a más etnikumú régi tulajdonosok hátrányára és a román etnikumú új tulajdonosok javára történt. Ezt igazolja az is, hogy a magyar többségű területeken (például a Székelyföldön vagy a Partiumban) a kisajátított földterületeket nagyon sok esetben az állam nem is értékesítette a helyi (magyar vagy sváb) gazdáknak, hanem azt az állami tartalékalapba sorolták. Az agrárreform diszkriminatív jellegét bizonyítja, hogy a volt naszódai 2. román határőrezred vagyonából létesült Naszódvidéki Közalapokat a kisajátítás nem érintette, viszont a volt 1. székely határőrezred vagyonából létesült Csíki Magánjavak vagyonát kisajátították.⁶ Az impériumváltás következtében Magyarországra települt birtokosok (optások) földbirtokait is elvették, a törvény azon rendelkezése alapján, amely szerint az 1918. december 1-je és a törvény beterjesztésének időpontja (1921. március 23-a) között az országból hivatalos kiküldetés hiányában távol maradó személyek („abszontisták”) birtokait is ki kell sajátítani. „A törvényhez kiadott első, az úgynevezett Averescu-féle végrehajtási utasítás a törvény hallgatását nemzetközi jogi szempontból helyesen pótolja, amidőn kimondja, hogy idegen állampolgár nem tekinthető abszontistának, és hogy időleges (átmeneti) távollét nem veendő tekintetbe. Az Averescu-kormányt követő Brătianu-kormány idején kibocsátott újabb utasítás azonban, nemzetközijog-ellenes álláspontot érvényesítve, leszögezi, hogy mivel a törvény nem különböztet az abszontizmusról szóló rendelkezésben az idegen és román ál-

---

megjelent (1918), mintegy megelőlegezve annak későbbi szabályozását, illetve román nemzetpolitikai céljait. Fazakas Zoltán József szerint „a gyulafehérvári határozatokban előírt földreform, ami a nagybirtokok és a hitbizományok megszüntetését célozta, később különös jelentőséggel bírt, annak közvetett hatása ugyanis elsősorban a magyar nemzetiség tulajdonában álló földterületek kisajátítása és a román nemzetiségűek javára való átadása okán a nemzetállam politikai célját szolgálta.” Vö. Fazakas Zoltán József: *Nagy-Románia megteremtése és a nemzeti kisebbségek joga 1918-tól az 1923. évi román Alkotmányig*, Jogtörténeti Szemle 2020. 3. szám, 43.

5 Emil Cernea – Emil Molcuț: *Istoria statului și dreptului românesc*, Editura Șansa, București, 1996, 260.

6 Venczel József: *Az erdélyi román földbirtokreform. Az Erdélyi Tudományos Intézet évkönyve 1940–41.* Kolozsvár, 1942, 313.

lampolgárok között, az abszентizmusra vonatkozó rendelkezések az előbbiekre éppen úgy alkalmazandók, mint az utóbbiakra. Az 1922 júliusától kezdődőleg kiadott utasítások az abszентizmust már akkor is megállapítandónak mondták, ha a tulajdonos a törvényben meghatározott időszakban csak egy napra is távol volt az országból. Ily módon bármely kiutasított vagy a román üldözés elől elmenekült, avagy gyógykezelés miatt külföldön tartózkodó magyar földbirtokos birtoka abszентizmus címén kisajátítható volt. A törvény ilyen értelmezésének magyarelles célzatossága különösen kézenfekvő, ha arra gondolunk, hogy az óromániai agrártörvény az abszентizmus helyes fogalmából kiindulva csak azt tekinti távollevőnek, aki az országból való állandó távolléte folytán az abszensekre megállapított súlyosabb adókat öt éven át fizette... Az abszентizmusnak példa nélkül álló kiterjesztő értelmezése az Erdélyből Magyarországra üldözött vagy azelőtt is ott élő magyar földbirtokosok ellen irányult.⁷

A törvény végrehajtása során is számos visszaélés történt (a földvásárlásra jogosultak kijelölésénél a kapcsolatok, rokoni viszonyok meghatározó jelentőségűek voltak).⁸ A kisajátított földterületek románajkú lakosság betelepítésének is gazdasági alapot biztosítottak.

Az agrárreform során gyakori visszaélések, a diszkriminatív jogalkalmazás, az optások kérdésének nemzetközi joggal ellentétes kezelése több nemzetközi jogvitát is eredményezett, és az I. világháborút követően felállított Nemzetek Szövetsége előtti kisebbségvédelmi eljárás tárgyává vált.⁹

Az agrárreform, amint látni fogjuk, a közbirtokossági területeket is érintette. Általános értékelésként Pál Gábor¹⁰ álláspontját kell hivatkozni: „A földreform végrehajtásánál felmerült jogtalanságok kimutatása évekre menő tanulmányi anyagot adna. Az az elképedés, melyet azoknak tapasztalása egyelőre okozott, már általános elkeseredéssé változott, pedig a falusi nép még mérlegelni sem tudja azon következményeket, melyeket közjvainak megsemmisülése előidézni fog. De annyit már biztosan lát, hogy a szabály, a törvény, a jog semmitérvé lett, mely védelmet nem

7 Uo. 314.

8 További részletekről lásd például Bartha Ákos: *A két világháború közötti román földbirtokrendezés*. Korunk 2012. 6. szám, 83–89.; Dolmányos István: *A kelet-európai földreformok néhány problémája (1917–1939)*. V. Románia, Agrártörténeti Szemle, 1963. 4. szám, 484–504.; Sebess Dénes: *Új Románia földbirtokpolitikája Erdélyben*. Népies Irodalmi Társaság, Budapest, 1921; Oberding József György: *Az erdélyi agrárreform*, Minerva, Kolozsvár, 1930; Móricz Miklós: *Az erdélyi föld sorsa. Az 1921. évi román földreform*. Erdélyi Férfiak Egyesülete, Budapest, 1932; Bonyhai Gabriella Eleonóra – Valdmann István: *Az 1921. évi agrárreform: jogi kérdések a korabeli sajtóban*. Korunk 2020. 3. szám, 27–34. stb.

9 Lásd: Fazakas Zoltán József: *A nemzeti kisebbségek nemzetközi jogi védelme*. In: Veress Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. HVG-Orac – Forum Iuris, Budapest–Kolozsvár, 2020, 483–488.

10 Pál Gábor (1883–1968). A Ferenc József Tudományegyetemen szerzett jogi diplomát 1905-ben, ügyvédi vizsgát a marosvásárhelyi Királyi Táblán tett 1908-ban. A két világháború közötti időszakban az erdélyi magyar kisebbségi politizálás egyik fontos alakja.

nyújt, hanem csak akkor tartatik meg, ha valamely kötelezettséget kell annak alapján tőle kikényszeríteni.”¹¹

A kontextus kapcsán azt is érdemes felidézni, hogy az 1926. március 29-i törvény eltörölte a hitbizományokat (*Legea privind desființarea instituțiunii fideicomiselor prevăzute de legile în vigoare în Transilvania și Bucovina*),¹² és az 1929. augusztus 20-án elfogadott, a mezőgazdasági javak szabad forgalmáról szóló törvénnyel (*Legea pentru libera circulație a bunurilor agricole*) gyakorlatilag megszüntették a földreformot követő elidegenítési tilalmat.¹³ Ez a gazdasági válság (1929–1933) eredményeképpen elfogadott jogszabály volt, célul a hitelezők védelmét tűzte ki, mert megteremtette azt a lehetőséget, hogy a földreform révén elnyert mezőgazdasági földterületeket is végrehajtás alá vonhassák a hitelezők. A gazdasági világválság következtében azonban a hitelezővédelem helyett gyorsan az adósvédelem került előtérbe. Az állam magánjogi és büntetőjogi eszközökkel is fellépett az uzsora ellen (1931. évi 61. kamatellenes törvény). A jogszabály által megengedett kamat nem haladhatta meg több mint 6 százalékponttal a Nemzeti Bank leszámítolási kamatlábát. A törvényes kamat szintje polgári ügyekben 1, kereskedelmi ügyekben 2 százalékponttal haladta meg a leszámítolási kamatlábát. 1931 decemberében kihirdették a végrehajtási eljárások felfüggesztéséről szóló törvényt. 1932–1934 között a parlament több törvényt fogadott el az adósságok rendezéséről. Az első jogszabály 1932-ben el kívánta engedni a tízhektáros/húszholdas kisgazdák mezőgazdasági adósságának felét. A törvény szerint a másik felét pedig az államnak kellett volna törleszteni, harmincéves időtartam alatt, 4%-ra csökkentett kamattal.¹⁴ A húsz holdnál nagyobb birtokkal rendelkezőknek kamatkedvezményt nyújtott volna a jogszabály: az öt évnél újabb tartozásoknál 10%-kal, az öt évnél korábbi tartozásoknál 50%-kal csökkentette volna a kamatok mértékét. A szabály ellen a hitelintézeti szervezetek tiltakoztak, mert a támogatásukra tervezett állami intézkedéseket még nem vezették be. Végül a mezőgazdasági és urbánus (városi) adósságok elszámolásáról szóló 1934. évi törvényt alkalmazták a gyakorlatban, amely a mezőgazdasági tartozásokat felére csökkentette, és a fennmaradt rész visszafizetésére 17 éves törlesztési időt, valamint 3%-os éves kamatot írt elő.¹⁵ Az urbánus tartozásokat 20%-kal csökkentették, és 10 éves törlesztési időt írtak elő, 6%-os éves kamattal. A hitelintézetek veszteségeit az állam részlegesen

11 Pál Gábor: *Székelyföldi közbirtokok és az agrárreform*. Magyar Kisebbség 1923. 1. szám, 14.

12 Balás Gábor: *Erdély jókora jogtörténete 1849–1947 közötti korra*. Magyar Jogász Szövetség Állam- és Jogtörténeti Bizottsága, Budapest, 1982, 158–159.

13 A részletekről lásd Oberding József György: *A mezőgazdasági hitelkérdés rendezésére irányuló törekvések a román törvényhozásban*. Minerva, Kolozsvár, 1932.

14 *Legea pentru asanarea datoriiilor agricole*. Vö. Gáspár Gyula – Váradi Ödön: *A mezőgazdasági adósságok orvoslásáról szóló (konverziós) törvény népszerű ismertetése*. Cosmos, Oradea, 1932.

15 Ion Scurtu: *Istoria civilizației românești. Perioada interbelică (1918–1940)*. Editura Enciclopedică, București, 2012, 96.

pótolta, de az intézkedés következtében számos kis bank megszűnt, illetve a lakossági hitelezés leállt, mert a bankok nem vállalták ennek a kockázatát.¹⁶

Így alakult ki az a birtokszerkezet, amely a második világháború utánig, a szovjet típusú diktatúra által foganatosított államosításokig fennállt.

A székelyföldi közbirtokosságok mint jogintézmények – második exkurzus

A közbirtokosság (compossessoratus) az erdő és legelő feletti közös tulajdon gyakorlására a tulajdonosokból alakult társulás, tulajdonközösségi szervezet. A közbirtokosság a közös tulajdon sajátos gyakorlási módja. Történetileg „Székelyföldön a székelyek az általuk művelt földnek ősjogon szabad tulajdonosai voltak és mint ilyenek a művelés alatt nem álló havasi legelőkre és erdőkre közös és osztatlan használatot létesítettek. Ez utóbbi együttes birtoklásból fejlődtek a közbirtokosságok [...] Bármelyik birtokosság vagyona az abban részes közös birtokosoknak magántulajdona, mely kizárólag azoknak hasznát és érdekét szolgálja.”¹⁷ A közbirtokosságok kialakulásának gazdasági okai voltak: „az erdők és havasi legelők voltak a közös osztatlan használat tárgyai, melyek egyénienként szétosztva nem lettek volna előnyösen használhatók és foglalások ellen megvédelmezhetők”.¹⁸

A közbirtokosságok intézménye a Székelyföldön, ahol nem volt úrbériség (jobbágyrendszer), középkori eredetű. Az Erdélyi Fejedelemség idején az Approbatae Constitutiones (1653) megtiltotta a Székelyföldön a közös legelők és havasok felosztását, „a székely natiobéliek között ekkéig megmaradott usus szerint”.¹⁹ Érdekesség, hogy az Approbátákra hivatkozva tagadta meg a marosvásárhelyi királyi tábla 1831-ben a zágoni „közhelyek” egyéni felosztását.²⁰ A felosztást később elvileg a kolozsvári 1846/47. évi XV. tc. lehetővé tette, de a gyakorlatban a közbirtokosságok fenntartása mellett döntöttek a tulajdonosi közösségek. Az 1871. évi LV. törvénycikk az arányosításról és tagosításról, az ország erdélyi területének városaiban, szabad és volt úrbéresekkal vegyes községeiben, szintén lehetővé tette a felosztást. A 8. § szerint „Mindegyik közbirtokos kívánhatja a közös birtokból járó illetmények természetben való elkülönítését:

1. szántóföldek-, rétek-, kaszálók- és legelőknél feltétlenül;

16 Mitița Constantinescu: *Politică economică aplicată* 2. Editura Tiparul Românesc, București 1943, 251.

17 Pál Gábor: *Készülődések a közbirtokosságok és úrbéres birtokosságok reformjára. Jogtörténelmi és birtokpolitikai tanulmány I*, Magyar Kisebbség 1928. 4. szám, 145.

18 Pál Gábor: *Készülődések a közbirtokosságok és úrbéres birtokosságok reformjára. Jogtörténelmi és birtokpolitikai tanulmány III*, Magyar Kisebbség, 1928. 6. szám, 219.

19 III. R. 29. cím, 76. cím II. art.

20 Vö. Pál (1928/4.): *i. m.* 149.

2. erdőknél akkor, ha illetményére legalább 100 catastralis hold esik;
3. nádasoknál vagy havasoknál, ha a birtokosok birtokaránylagos többsége kívánja.

A mennyiben valamely erdő közös használata több község birtokosait illeti, a felosztás községenként eszközrendő, ha az egyik községre eső illetmény 100 catastralis holdat nem is tesz.”

A gyakorlati tapasztalatok azonban nem voltak pozitívak. Ahol e törvényt alkalmazták, „megsemmisültek némely községben az ősi közlegelők és az erdők havasok címe alatt apró parcellákra osztattak fel a részesek között, mely utóbbiak nagy részben hirtelen le is taroltattak”.²¹

A fokozatos szigorítás elve jellemezte a későbbi szabályozást (1880. évi XLV. tc., 1892. évi XXIV. tc., 1908. évi VII. tc.). A legtöbb székelyföldi közbirtokosság e reformokat túlélve fennmaradt és az impériumváltás után is működött.

A közbirtokosság jogi rendjét tekintve azt szögezték le, hogy „a közös vagyon tulajdonjoga a közbirtokosokat együtt illeti, s az ily jószág kormányzása és kezelése egy igazgatóra szokott bízni, ki a tulajdonos társak által választatik és azoknak számadással tartozik; a közös haszonvételek pedig közöttük a részek arányában felosztatnak, s ugyanezen arányban tartoznak a közös költségekhez járulni”.²² A székelység sajátos jogi helyzetét Werbőczy is rögzítette a Hármaskönyvben (1514): „vannak az erdélyi részekben a scithák, kiváltságos nemesek, akik teljesen külön törvényekkel és szokásokkal élnek [...] és a kiket székelyeknek hívunk”. A székely közbirtokosságoknak sajátos forgalmi rendjük volt: a közbirtokosságban való résztulajdon csak az illető magántulajdonával együtt volt eladható vagy zálogosítható, és az elidegenítés csak szabad székely javára volt lehetséges. „A közös használat arányát egyezés vagy régi gyakorlat határozta meg, vagy ezek hiányában a régi házhelyek száma és nagysága, amelyek a közös birtokosok egyéni tulajdonában találtak. (Juxta quantitatem et numerum sessionum antiquarum.) A régi házhely – az antiqua sessio – a jogosultság alapja és mérvének kulcsa volt [...] Ha valamely birtokos csak külső birtokkal bírt, de belsősege (házhelye) vagy ősi kifejezés szerint »füst«-je nem volt, a közös osztatlan közbirtokossági javakban, a közhelyekében sem lehetett társtulajdonos. A közös birtok a faluban »füsttel bíró« birtokosokat illette. Aki ezzel nem bírt, az »külbirtokos«-nak neveztetett. Ha valaki azonban nem lakott abban a községben, ahol a közbirtokossági javak feküdtek, de házhely-tulajdonos volt ott, tagja volt a közbirtokosságnak.”²³

21 Uo. 150.

22 Zlinszky Imre: *A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire*, 3. kiadás, Budapest, 1888, 379.

23 Pál (1928/6.): i. m. 219.

A közbirtokosságok működésének modern kereteit a községi és némely más erdők és kopár területek állami kezeléséről, továbbá a közbirtokosságok és a volt úrbéresek osztatlan tulajdonában lévő, közösen használt erdők és kopár területek gazdasági ügyvitelének szabályozásáról szóló 1898. évi XIX. tc. teremtette meg.

A közbirtokosságok vagyont részben az agrárreformok, majd teljesen a szovjet típusú diktatúra államosításai számolták fel.

A közbirtokosságokkal szemben foganatosított kisajátítás az 1921. évi agrárreformtörvény alapján – harmadik exkurzus

A közbirtokosságokkal szemben az 1921. évi román agrárreform kontextusában foganatosított kisajátításokról írták, hogy „nemcsak a magyar intézmények, hanem rajtuk keresztül a magyar kisémberek, földnélküliek és földművesek ellen is irányult a román agrárreform. A közbirtokosságokra senkisémm mondhatja, hogy azok latifundiumok, mivel azoknak eredete az ősi vagyonközösségben gyökerezik, mely az egyéni gazdálkodásra alkalmatlan erdő- és legelőterületeken egészen napjainkig fennmaradt. Sok szegény székelynek egyedüli vagyona az a részarány, amit a közbirtokosságtól kap. A kisajátítási közegek a közbirtokossági legelőkből még a birtokosság állatállományának szükséges legelőterületet is kisajátították s az erdőknél is túllépték a törvény által megengedett mértéket. És kik részesültek a szabad és szegény székely nép ősi birtokából? A borszéki közbirtokosság ingatlanaiból százötven villahelyet osztottak szét román előkelőségeknek, akik között három miniszter, egy prefektus és öt országgyűlési képviselő is szerepelt.”²⁴

Általános értékelésként pedig a következőket rögzítették:

„Az a földreform, melyet a székelyföldön nagyrészt már végrehajtottak, az évszázadokon át elidegeníthetetlenül fenntartott és gyarapított ama közjavakat vette el, melyeknek az volt a rendeltetésük, hogy közlegelővel segítsék elő a főfoglalkozást képező állattenyésztést, erdősegeikből tűzi- és épületfával lássák el a lakosságot és készpénzben nyert jövedelmeikből a közterhek viselését könnyítsék meg.”²⁵

Valóban, a közbirtokosságok semmiképpen nem voltak a nagybirtok kategóriájába sorolhatók. Ezért az 1921. évi agrárreformtörvény alaphelyzetben mentesíti is a közbirtokosságokat a kisajátítás alól [6. cikk a) pont 2. alpont]. Kisajátítás csak akkor történhetett meg, ha nagyszámú kérelmet fogalmaztak meg a tulajdonba helye-

24 Vö. Mikó Imre: *Az erdélyi magyarság sorsa a világháború után*. In: Deér József – Gáldi László (szerk.): *A Magyar Történettudományi Intézet Évkönyve 1944. Magyarok és románok* II. kötet. Budapest, Atheneum, 1944, 240.

25 Pál Gábor: *Székelyföldi közbirtokok és az agrárreform*. Magyar Kisebbség 1923. 1. szám, 4–5.

zésre (11–13. cikkek), illetve a közbirtokossági legelők (24. cikk) és a közbirtokossági erdők (32. cikk) a községek javára, községi legelő és községi erdő létrehozásának vagy fejlesztésének a céljaira voltak kisajátíthatóak. A korlátozásokat figyelmen kívül hagyó kisajátítási eljárások mégis nagy intenzitással indultak el. A tiltakozások ellenére a tényleges kisajátítás 1922 őszén megkezdődött, amely során a hatóságok a földreform kisajátítási határértékre vonatkozó szabályait sem tartották be, az előírtnál nagyobb legelőket és erdőket, belterületi ingatlanokat is kisajátítottak, a mentesülési körülmények ellenére, mindezt rendkívül alacsony kisajátítási ár mellett.

A községi legelők és erdők létrehozását is joggal kritizálták: „A községi vagyonban egyéni részesedés, tulajdoni arány nincs, nem elidegenítés, nem öröklés tárgya és legfőképpen nem egyéni vagyonérték. A községi vagyon a község mint erkölcsi testület tulajdona, melynek jövedelme annak kiadásaira fordítandó, amint az állam közjogi törvényei és számtalanszor azok mellőzésével amint a felettes hatóságok rendelik, de nem használható kizárólag az egyéni megélhetés segítségére. A [...] közbirtokosság(ok) magánjogi közösségek, a község közjogi alakulat. Az előbbiek vagyona magántulajdon, az utóbbié köztulajdon. A magántulajdon a tulajdonosok rendelkezése alatt áll, a köztulajdon a politikai hatóságok ellenőrzése, sőt kikerülhetetlen dirigálása alá tartozik.”²⁶

A mezőgazdasági és erdőterületek restitúciója Romániában – negyedik exkurzus

A rendszerváltást követően kulcskérdésként merült fel a szovjet típusú diktatúra által végrehajtott államosítások reparációja. A reparáció ideális megoldása sokak szemében az államosítás megszüntetését jelentette, vagyis az államosított javak visszaadását a volt tulajdonosoknak és az örökösöknek. Ezzel szembe azonban számos érvet állítottak.

A mezőgazdasági földterületek és erdőterületek visszaszolgáltatása fokozatosan valósult meg. Az 1991. évi 18. földtörvény 1991–1997 között legfeljebb 10 hektár mezőgazdasági terület és legfeljebb 1 hektár erdőterület visszaszolgáltatását tette lehetővé. A szovjet típusú diktatúra eszmei örökösei egy átmeneti rendszert kívántak létrehozni a „szocializmus” és a kapitalizmus között, és semmiképpen nem szerették volna a régi földbirtokososztályt újraszervezni, Erdély kapcsán pedig az ingatlanrestitúció folyamán a magyar „veszélyt” is rendszeresen hivatkozták. Ezért korlátozták a visszaszolgáltatható földterületet. Ezen intézkedés következtében a 10 hektárnál nagyobb, államosítás előtti birtoktestekből ugyan az eredeti tulajdonos-

26 Pál (1928/4.): *i. m.* 152–153.

nak (vagy örököseinek) visszaszolgáltattak 10 hektár területet, de a többi felületre másoknak szolgáltattak vissza területeket, illetve a földtörvény egy kisebb földreformot is megvalósított,²⁷ amelynek céljaira a 10 hektárnál nagyobb birtoktesteket szintén felhasználták. Így az eredeti, államosítás előtti telekkönyvi állapot többé már nem volt releváns, és a későbbi, megengedőbb jogszabályok végrehajtása elképesztően nehézkesé vált. A gyakorlatban nem lehetett betartani azt az elvet, hogy az eredeti területen adják vissza a korábban államosított földeket.

A következő fázist az 1997. évi 169. törvény hatálybalépése jelentette, amely a felső határt megemelte (mezőgazdasági terület esetén 50 hektár/család, erdőterületek esetén 30 hektár/család). A területek forgalmáról szóló 1998. évi 58. törvény pedig azt írta elő, hogy egy család élők közötti jogügylettel szerzett földterülete nem haladhatja meg a 200 hektárt. E törvény alkalmazását az is nehezítette, hogy a korábbi állami mezőgazdasági vállalatokat kereskedelmi társaságokká alakították, és az általuk kontrollált földterületet nem szolgáltatták vissza. Az 1997. évi 169. törvény biztosította először, hogy a történelem folyamán kialakult sajátos, közös tulajdonú területeket igazgató struktúrák, mint például a székelyföldi közbirtokosságok tagjai visszaigényeljék korábbi tulajdonukat.

A harmadik fázist a 2000. évi 1. törvény elfogadása jelentette, amely a felső határokat módosította: legfeljebb 50 hektár terület járt vissza minden egyes államosításnak kitett, illetve termelőszövetkezetbe kényszerített tulajdonos után, legelők esetén pedig 100 hektár, az eredeti helyszínen, amennyiben az (még) szabad maradt. E törvény vezette be a kárpótlás lehetőségét, amennyiben nincs lehetőség a természetbeni restitúcióra. Romániában a közbirtokosságok újjáalakulását – modern, jogi személyiséggel rendelkező egyesületi formában – a 2000. évi 1. törvény tette lehetővé. (Hasonló struktúrák az Ókirályságban is voltak, ez megkönnyítette a közbirtokosságok elismerését.)

Végül a 2005. évi 247. törvény a restitutio in integrum elvét jelentette ki, azonban ez a gyakorlatban a korábbi jogszabályok alkalmazása miatt nem valósulhatott meg. A restitúciós folyamat lezárását a 2013. évi 165. és a 2015. évi 168. törvények irányozták elő, de a folyamat még mindig tart.

²⁷ Az 1990. évi 42. törvényrendelet a lakóházat és melléképületekhez tartozó udvart és kertet a szövetkezeti tag tulajdonába juttatta. A rendszerváltás előtt maximum 250 négyzetméter lehetett a szövetkezeti tag tulajdona, e jogszabály gyakorlatilag a teljes udvarra és kertre (6000 négyzetméter felső határig) kiterjesztette a tulajdonjogot. Az 1991. évi 18. törvény pedig földhöz juttatta azokat a szövetkezeti tagokat, akik földterület nélkül vagy 0,5 ha-nál kisebb földterülettel csatlakoztak a szövetkezethez; akik nem voltak szövetkezeti tagok, de a szövetkezetnek dolgoztak (a törvény hatálybalépését megelőző legalább három évben), és nem volt tulajdonukban mezőgazdasági földterület; akiket deportáltak, és nem volt tulajdonukban mezőgazdasági földterület; az 1989. decemberi forradalomban munkaképességüket teljesen vagy részben elvesztő személyek, a forradalomban elhunyt személyek örökösei és a forradalomban részt vevő más személyek. Kérésre ezek az alanyok ingyenesen 10 000 négyzetméter földterületet kaptak.

Összességében a mezőgazdasági és erdőingatlanok restitúciós folyamata perek százazreit eredményezte, az Emberi Jogok Európai Bírósága többszörösen elítélte Romániát a tulajdonjog megsértéséért. A diktatórikus múlt rendezése egyidejűleg részleges siker és részleges kudarc.

Élő jogtörténet: a kelet-közép-európai valóság

A négy exkurzus keretében megfogalmazott kontextus felvázolása után térek rá a konkrét, e tanulmány keretei között vizsgálni kívánt problémára.

Tételezzük fel a következő helyzetet: adott székelyföldi (X) közbirtokossági erdőterület kapcsán restitúciós kérelmet fogalmaznak meg a 2000. évi 1. törvény szerint. A restitúciós kérelem alapja az ingatlan-nyilvántartás (telekkönyv). A telekkönyvben, a tulajdoni lapon szereplő utolsó, 1940 előtti bejegyzés is az erdő- és legelőterületek vonatkozásában X közbirtokosság tulajdonjogát rögzítette.

A fenti keretek között a restitúciós eljárásban a kérelmet X közbirtokosság javára a hatóságok jóvá is hagyták, a közbirtokosság birtokba vette az erdőterületeket és legelőket, azokon elkezdett gazdálkodni.

Viszont a restitúciót követően évek múlva, 2016-ban, a román állam pert indított a restitúció érvénytelenségének (semmisségének) megállapítására. Az alapvető érv a következő: az X közbirtokosságnak visszaszolgáltatót területeket az 1921. évi agrárreform alapján a román állam kisajátította, azok így az „interbellum” korában kerültek állami tulajdonba. A semmisségi kereset érvelése szerint a szovjet típusú diktatúra államosításainak sorsát rendező jogszabályok alapján megvalósított restitúció törvénytelen, hiszen a kérdéses területek nem 1945 után, nem visszaélészerű (abuzív) államosítás során kerültek az állam tulajdonába. Vagyis e területek állami tulajdonban voltak már a kommunista utópia kísérletét megelőző periódusban, ezért a problémakör nem tartozik a restitúciós törvények tárgyi hatálya alá.²⁸

Kétségtelenül megállapítható, hogy az X közbirtokossági területek kisajátítását a román állam az 1921. évi agrárreform keretei között kezdeményezte, ennyiben a semmisségi keresetben felhozott érvek helytállóak. A komplex problémakör viszont az élő jogtörténet elvére élő példa: az itt felvázolt tényhelyzetet és jogi problémákat egy, a kézirat lezárásának pillanatában első fokon tárgyalat perben vizsgálja a román igazságszolgáltatás. A jogvita során több alapvető, az alábbiakban tárgyalat dilemma merült fel.

28 Az itt vázolt hipotézis minden elemében valós. A kapcsolódó per a kézirat lezárásának pillanatában (2021. november) még első fokon folyamatban van, ezért a felmerülő esetet általános keretek között, a polgári jogi alapproblémákra koncentrálni vizsgálom.

A román Alkotmánybíróság furcsa határozatáról és annak jogforrási erejéről

Amint láttuk, a restitúció pillanatában a telekkönyvi nyilvántartásban tulajdonosként az egykori közbirtokosság szerepelt, az államot soha nem jegyezték be tulajdonosként. A perben felmerült alapvető kérdés, hogy a kisajátítás megvalósulhatott-e az ingatlan-nyilvántartáson kívül, azaz a tulajdonszerzés érdekében az állam tulajdonosként meg kellett-e jelenjen a telekkönyvben vagy sem. Egyszerűbben: az 1921. évi agrárreformtörvény alapján megvalósított kisajátítás telekkönyvön kívüli tulajdonszerzési módnak minősül-e?

Románia Alkotmánybírósága más ügyben hozott 2015/748. határozatának indokolásában, mintegy mellékesen, a következőket szögezte le: bár az Erdélyben hatályos 1921. évi agrárreformtörvény 66. cikke a kisajátítás telekkönyvi bekebelezését előírta, kivételesen, és bármilyen erre utaló különös norma hiányában is, a kisajátítás vonatkozásában nem a telekkönyvi bekebelezés pillanatától áll be a tulajdonátszállás a kisajátítás kedvezményezettjére. A bekebelezés joghatása csupán a tulajdonátszállás harmadik személyek iránti hatályát, érvényesíthetőségét szolgálja.

További érvelést, indokolást álláspontja alátámasztására az Alkotmánybíróság határozata nem tartalmaz. Erre a határozatra a felperes állam viszont mint kötelező jogértelmezésre hivatkozott a keresetlevélben.

Valójában az 1921. évi agrárreformtörvény a bekebelezést kötelezővé tette, de nem a 66. cikk által. E cikk a telekkönyvi széljegyzetre²⁹ vonatkozik, amely nem bírt tulajdonátruházó hatállyal az impériumváltás után hatályban maradt jog alapján sem.

A releváns szabály valójában a román törvény VIII. (A kisajátítás végrehajtása című) fejezetében található 81. cikk számozatlan (3) bekezdése. Eszerint „a végrehajtási munkálatoknak a helyszínen való elvégzése után a járásbíró bevezeti a telekkönyvbe a végleges kisajátító határozatokat, bekebelezve az Állam tulajdonjogát”.³⁰ Az erdélyi Végrehajtási utasítás 108. cikk (2) számozatlan bekezdése tovább részletezi az elvárást: „A végrehajtási munkálatoknak a helyszínen való elvégzése után a járási bizottság elnöke az egész ügyiratcsomót a járásbírósnak mint telekkönyvi hatóságnak küldi meg, azzal a megkereséssel, hogy az állam tulajdonát a kisajátított földterületre vonatkozóan tehermentesen bekebelezze.”

E rendelkezések egyértelműek: az állam kisajátítás útján történő tulajdonszerzése az általános ingatlan-nyilvántartási szabályok alapján bekebelezésre kell kerülnön. A törvény nem fűz az általánostól eltérő joghatást ehhez a bekebelezéshez, azaz

²⁹ Románul: notare.

³⁰ Románul: „După terminarea lucrărilor de executare pe teren, judecătorul de ocol va trece în cărțile funduare hotărârilor definitive de expropriere, intabulând dreptul de proprietate a Statului.”

maga a bekebelezés szükséges a tulajdonjognak az átszállásához, az általános ingatlan-nyilvántartási szabályok alapján. Következésképpen nincs ütközés az Erdélyben ekkor még hatályos Osztrák Általános Polgári törvénykönyv (a továbbiakban: Optk.) és az 1921. évi agrárreformtörvény között, hiszen az Optk. rendelkezésével összhangban áll a román jogszabály, azt nem rontja le. Az Optk. 431. §-a szerint „ingatlan dolgok tulajdonának átruházása végett szükséges, hogy a szerzési ügylet az e végre rendelt nyilvántönyvekbe beiktattassék. Ezen beiktatás bekebelezésnek (betáblázásának) neveztetik.” Sőt, a 436. § szerint „ha ingatlan javak tulajdona jogérvényes ítélet, bírói osztálylevél, vagy valamely örökségnek bírói átadása következtében ruházandó át, ezen okiratok bekebelezése szintén megkívántatik”.³¹

Fontos leszögezni, hogy a román jog nem ismer el az Alkotmánybíróság javára jogértelmező hatáskört, az egyes AB-döntések a bennük foglalt jogértelmezés vonatkozásában nem kötelezőek a bíróságokra nézve. Ezért szögezte le a Legfelső Semmítő- és Ítélszék 2018/3. számú, általánosan kötelező hatályú, előzetes döntéshozatali eljárásban született határozatában, hogy az Alkotmánybíróság döntéseinek indokolásába foglalt megjegyzések, ha azok nem szigorúan a vizsgált norma alkotmányosságára vonatkoznak, nem kötik a legfelső bírói fórumot. Ugyanígy az alsóbb bírói fórumokat sem, mert a polgári jogi normák értelmezése, tartalmuk és jogkövetkezményei meghatározása az igazságszolgáltató hatalom feladata, és ezt a hatáskört a hatalommegosztás elvének a megsértése nélkül az Alkotmánybíróság sem vonhatja el.

Az Alkotmánybíróság értelmezés útján nem módosíthat visszamenőleges hatállyal jogszabályt, különösen nem úgy, hogy alkotmányossági kérdés fel sem merül. Ennek ellenére ez a román alkotmánybírósági határozat a restitúció semmisségének megállapítását célzó per egyik fő felperesi érve.

Apró (?) csúsztatások: az alkalmazandó jog precíz lehatárolásának kérdése

A perben a román állam képviselőjében eljáró Pénzügyminisztérium többek között a következő állítást tette: az 1921. évi agrárreformtörvény Végrehajtási utasításának 3. cikke úgy rendelkezik, hogy a kisajátított terület tulajdonjoga az államra száll a végleges kisajátítási határozat dátumától, az árra („kártérítésre”³²) vonatkozó ha-

31 Az Erdélyben a két világháború közötti időszakban hatályos különböző jogszabályok történelmi rétegeiről részletesen lásd Veress Emőd: *Fejezetek a magyar magánjogi kodifikáció történetéből. Európai kitekintéssel*, Kolozsvár, 2022, 139–204.

32 A román jog ugyanazzal a szóval („despăgubire”) jelöli a kártérítést és a kártalanítást is.

tározattól függetlenül. Vagyis a román állam a kérdéses területek tulajdonjogát az 1921. évi agrárreform révén, ope legis szerezte meg.

A román állam álláspontja szerint e rendelkezések tisztázzák a tulajdonátszálás pillanatát az államra, és annak módozatát is olyan értelemben, hogy ahhoz sem a telekkönyvi bekebelezés, sem a kisajátítási kártalanítás előzetes megfizetése nem szükséges. Az Optk. 365 §-a³³ és az 1881. évi magyar kisajátítási törvény rendelkezései³⁴ nem relevánsak, mert ha ezek a normák hatályosak is voltak 1918 után Erdélyben, az agrárreform szabályozása *lex specialis*, amelyet elsőbbséggel kell alkalmazni.

Az Erdélyben, a Bánságban és a Partiumban megvalósítandó agrárreformtörvény Végrehajtási utasításai³⁵ sem a megjelölt szöveghelynél, illetve sehol másutt sem tartalmaztak ilyen előírást! A szabály mégis létezik. A Román Ókirályságban, külön (partikuláris) törvényben szabályozott agrárreform Végrehajtási utasításai valóban ilyen szövegű előírást tartalmaznak. De ez nem az Erdélyre vonatkozó agrárreformtörvény Végrehajtási utasításaiban szerepel. Vagyis ez a szabály az Ókirályságban tényleg érvényesült, a tag értelemben vett Erdélyben viszont nem.³⁶

Az eltérés oka a két régió agrárreformjának szabályozása között abszolút releváns. Az Ókirályságban, ahol nem létezett az illető korban telekkönyvi típusú ingatlan-nyilvántartás, az agrárreform során kibocsátott kisajátítási határozatok önmagukban is tulajdonjogi jogcímet képezhettek. Románia két részében ezért is kellett külön agrárreformtörvényt elfogadni, mert a kisajátítás jogi kontextusa teljesen eltért.

Erdélyben, ahol a telekkönyvi bekebelezés jogszerző hatályú volt,³⁷ ilyen rendelkezés nem létezett, mert a kisajátítás kedvezményezettje köteles volt a tulajdonát telekkönyvileg bekebelezni. A Végrehajtási utasítás amúgy sem írhatná felül a törvé-

33 Az Optk. hivatkozott szövege szerint „a közös szükségletére, az álladalom tagja, ahhoz mért kártalanítás mellett, még valamely dolog teljes tulajdonát is, tartozik átengedni”.

34 Az 1881. évi XLI. törvénycikk a kisajátításról a következőképpen rendelkezett: „A kisajátítás valódi és teljes kártalanítás mellett eszközöltetik” (23. §). „A kártalanítási összeg a bírói határozat jogerőre emelkedése után 15 nap alatt végrehajtás terhe mellett kifizetendő, vagy a mennyiben a kisajátított ingatlanon bekebelezett terhek vannak, az illetékes telekkönyvi hatóságnál készpénzben leteendő” (59. §). „A vállalat jogosítva van az egyezségileg vagy jogerejű határozattal megállapított kisajátítási tervnek, a kártalanítási egyezségnek vagy jogerejű határozatnak, és a kártalanítási összeg kifizetését vagy szabályszerű letételét igazoló okiratnak előterjesztése mellett, az ugyanazon egy község területén kisajátított összes ingatlanoknak tehermentes átjegyzése és a tulajdonjognak a vállalat javára bekebelezése végett, egy beadványban folyamodni” (60. §).

35 Közzétéve az 1921. november 4-i, 176. sz. Hivatalos Közlönyben.

36 A norma alkotmányosértő jellege még az Ókirályság esetében is felmerülhetne. A román alkotmányok [az 1866. évi Alkotmány 19. cikkének II. fordulata, az 1923. évi Alkotmány 17. cikkének (3) bekezdése] a kisajátítást előzetes, igazságos kártérítéstől (a magyar terminológiában: kártalanítástól) tették függővé. Ezért az Ókirályságban sem volt önmagában elegendő, hogy a kisajátítási határozatot kibocsássák, amennyiben az előzetes kártalanítás nem történt meg.

37 A Kormányzótanács (Consiliul Dirigent) 1919. 01. 21-i 1. sz. rendelete, ellenkező rendelkezésig az Erdélyben 1918. október 18-a előtt hatályos jogszabályokat hatályában fenntartotta, így a korábbi telekkönyvi alapú ingatlan-nyilvántartási rendszert és a vonatkozó joganyagot is.

nyi rendelkezéseket, amelyek, mint láthattuk, a kisajátított területek tulajdonának az állam nevére történő telekkönyvi bekebelezését írták elő. Emiatt a végleges határozatot telekkönyvezni kellett, enélkül a tulajdonjog az államra nem szállhatott át.

Vagyis a területi hatály elvétől eltérő módon, az Erdélyben nem hatályos partikuláris jogot kívánja a román állam jelenleg Erdélyben érvényesíteni.

A román állam egyébként arra is hivatkozott a keresetében, hogy a trianoni szerződés 191. cikke a korábbi Osztrák–Magyar Monarchia köztulajdonát az elcsatolt területeket megszerző államokhoz helyezte át. Az államutódláson alapuló érv nyilvánvalóan irreleváns az ügyben. A perben (közbirtokossági) magántulajdonról van szó. Ha állami tulajdonban lettek volna a kérdéses területek, mi szükség lett volna kisajátításra?

Kártalanítás

A román államnak a folyamatban levő perben kifejtett álláspontja szerint az 1921. évi agrárreformtörvény a kártalanítás vonatkozásában a főszabálytól eltérő rendelkezéseket tartalmaz. Annak 86. cikke úgy rendelkezik, hogy a kártalanítást a kisajátítás véglegesítése után azonnal meg kell fizetni. Ez a kártalanítás letétbe helyezésével történik. A tartozás a letétbe helyezés pillanatában kiegyenlítettnek minősül. Ezzel összhangban a törvény Végrehajtási utasításának 113. cikke is a főszabálytól eltérő rendelkezéseket tartalmaz. Utóbbi úgy rendelkezik, hogy a kártalanítás kifizetése azután esedékes, hogy ennek összege és a kisajátítás maga is véglegessé vált. Vagyis a tulajdonátruházás a végleges kisajátítás következményeként bekebelezés és a kártalanítás kifizetése nélkül is megvalósul. Ráadásul az 1921. évi agrárreformtörvény 138. cikke minden, e jogszabállyal ellentétes normát hatályon kívül helyezett.

Az Erdélyben lefolytatott agrárreform Végrehajtási utasításának 113. cikk (1) bekezdése valóban tartalmazza a Pénzügyminisztérium által hivatkozott szabályt. E rendelkezés azonban nem kivétel a telekkönyvi bekebelezés, a korabeli jog (Optk.) szerint tulajdonátruházó hatálya alól. A kisajátítás véglegesítése ráadásul nem azonos a tulajdon átszállásával, hanem pontosan a kisajátítási eljárás közigazgatási szakaszának, illetve a kártalanítás összegével kapcsolatos viták lezárásának időpontját jelzi.

Az erdélyi Végrehajtási utasítás 108. cikkének (5) számozatlan bekezdése ugyanakkor perdöntő fontosságú lehet: „A járásbíróság mindaddig nem rendeli el a tulajdonjog bekebelezését, míg meg nem kapta a bizonyító iratot arról, hogy az állam részéről az ár megfizettetett.”

Vagyis a fentiekből látszik, hogy a tulajdonjog átszállásának a bekebelezés, a bekebelezésnek pedig a kártalanítás megfizetése a jog által világosan megfogalmazott feltétele. Ebből az a vélelem is következik, hogy a bekebelezés elmaradásának az oka a törvényes kártalanítás megfizetésének hiánya.

Értékelés

Az eljárás folyamatban van, végleges álláspontot megfogalmazni még korai. A fentiekből viszont az derül ki, hogy minden valószínűség szerint a román állam az 1921. évi agrárreform alkalmazása során azért nem tudta tulajdonjogát bekebelezetni, mert nem teljesítette a törvényből fakadó kártalanítási kötelezettségét. Ennek hiányában a kisajátítás útján történő tulajdonszerzés érdekében előírt két konjunktív feltétel nem teljesült, ezért az 1921. évi agrárreform során a román állam nem vált a per tárgyat képező közbirtokossági területek tulajdonosává. Az egyik feltétel egyaránt következik az agrárreformtörvényből és az erdélyi partikuláris jogból: a tulajdon átruházásának feltétele kisajátítás esetén is a telekkönyvi bekebelezés. A kártalanítás előzetes megfizetése pedig alkotmányossági kritérium is: az 1866. évi és az 1923. évi román alkotmányok egyaránt előírták,³⁸ illetve a vonatkozó magyar kisajátítási törvény is.

Így a közbirtokosság tulajdonos maradt, és a közbirtokossággal szemben a tulajdonelvonás nem az 1921. évi agrárreformtörvény alkalmazása során történt meg, hanem a szovjet típusú diktatúra által megvalósított államosítás (a területek birtokának tényleges elvonása) útján. Ebben az esetben viszont a restitúciós igény és a restitúciós eljárás teljesen jogszerűen bonyolódott le, az állam által benyújtott semmisségi keresetet pedig el kell utasítani. A további fejlemények azonban ebben a pillanatban még ismeretlenek.

Zárógondolatok

A fenti vázlat egy folyamatban levő, kivételes komplexitású, több nemzeti jogrendszer és a jog több időbeli rétegét átölelő, egyidejű értelmezését és alkalmazását feltételező per kapcsán megszületett gondolatok sora. Mint ilyen, e pillanatban befejezhetetlen, és mindenképpen vissza is kívánok még térni a problémakörre, a per lefolyására való tekintettel is.

38 Az 1866. évi alkotmány 19. cikke szerint „senkit nem lehet kisajátítani, csakis törvényesen megállapított közérdekből, igazságos és előzetes kártérítés után” („Nimeni nu pote fi espropriat de cãt pentru cauzã de utilitate publicã legalmente constatãtã, și dupã o dreaptã și prealabilã despãgubire”). Az 1923. évi alkotmány 17. cikke szerint pedig „senki tulajdona sem sajãtítható ki másként, mint közérdekből, az igazsãgszolgáltatás által megállapított igazságos és előzetes kártérítés után” („Nimeni nu poate fi expropriat decãt pentru cauzã de utilitate publicã și dupã o dreaptã și prealabilã despãgubire stabilitã de justiție”).

Zinner Tibor¹

Az MSZMP saját halottai – a 301-esben és másutt

Mindig fájdalmas a búcsú, de különösen akkor, ha olyan személyiség távozott az ismerősök, barátok, szakmabeliek közül, akire felnézhettem, akivel a nap minden percében szót válthattam, akit bármikor felhívhattam a hiányos büntetőjogi ismereteim bővítése céljából. Laci ilyen volt. Sajnos – volt. Kutatásaink számos ponton összeértek, tudományos pályánk pedig sajátosan. Én a néhány hónapos egyetemi tanársegédség után közel egy évtizedet dolgoztam Budapest Főváros Levéltárában, ott kezdhettem érdembeli pályám, Lacié ott zárult. Nem felejttem el, hogy a nagy kutatóteremben volt olyan alkalom, hogy mindössze hárman nyitogattuk a dobozokat, forgattuk a megsárgult lapokat. Két főügyész: bal oldalamon dr. Ibolya Tibor, a fővárosi, jobb oldalamon Laci, a megyei főügyész, én pedig az OKRI főmunkatársaként. A kutatócsőszön kívül más nem volt jelen. Minket nem zavart senki, időnként halkán beszélgethettünk, nem zavartunk senkit. Csak a csendet törtük meg. Lacikám! Erre emlékezve köszönöm a sorsnak, hogy ismerhettelek, hogy együtt gondolkodhattunk múltunkról.

A párt- és kormányzati vezetés, a közvetlen pártirányítással működő állambiztonság, a Legfőbb Ügyészség, a bíróságokat irányító igazságügyi tárca és a Legfelsőbb Bíróság egyrészt összehangoltan, másrészt külön-külön, lépésről lépésre alakította ki azt a megtorló rendszert, amelynek élén a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Ideiglenes Központi Bizottsága (IKB), az országos pártértekezlet után pedig Politikai Bizottsága (PB) állt. A törvényerejű rendeletek (tvr.) keletkezése ugyanis elválaszthatatlan a pártvezetéstől. Előbb a legszűkebb, utóbb egy-egy esetben már bővebb párttestület vitatta meg, hagyta jóvá a részére az igazságügyi tárca és a párt illetékes munkatársai által készített és közösen előterjesztett dokumentumot. Majd ezt követően továbbította azt a kormányhoz azzal, hogy terjessze a Népköztársaság Elnöki Tanácsa (NET) elé jóváhagyás és nyilvánosságra hozatal, bevezetés végett. Így a bíróságok, a hivatásos bírók függetlensége többszörösen szenvedett csorbát. A korábbiakban „jól bevált utakon keresztül” érkezett „felsőbb helyről” jelzés az ítéletek mikéntjére (vagy a bíróság vezetőjéhez, vagy az eljáró bírósági tanács elnökéhez, vagy a népbírókhoz, illetve katonai ülnökökhöz). Most már azáltal is, hogy a bírósági gyakorlatot, az ítélezést megszabó számos tvr. eleve az MSZMP döntéshozóinak akaratát tartalmazta.

1 Zinner Tibor: jogtörténész, a Kúria ny. főosztályvezetője.

Volt azonban egy nagy-nagy titok, amiről annak idején mégis az érintettek lebentették fel a fátylat. Sok mindentről tárgyaltak az MSZMP illetékes vezetőtestületi ülésein, amelyekről határozatok is születtek. Az egyik alkalommal, az MSZMP PB 1960. április 26-án tartott ülésén – miként a határozati jegyzőkönyv tartalmazza – „Kádár János elvtárs szóbeli bejelentései alapján” a PB úgy határozott, hogy „a szóba került igazságügyi kérdést Biszku [Béla] és Marosán [György] elvtársak beszéljék meg a három illetékes szerv vezetőjével és tegyenek jelentést a Politikai Bizottságnak”.² Mi történt?

Miközben már zajlott a bejelentett részleges amnesztia végrehajtása – miként Kádártól tudott, hogy ennek előkészítése már öt hónappal korábban startot vett, párhuzamosan az erőteljes szovjet külpolitikai kezdeményezésekkel –, a Budapesti Fővárosi Bíróság 1960. április 22-én Izsák Sándor és két társa büntetőügyében Izsákot halálra ítélte. A PB erről kért jelentést. Órákkal azt követően, hogy Moszkvában bejelentették az amerikai kémrepülőgép lelövését és pilótájának elfogását, május 2-án Marosán elkészítette jelentését, és ehhez két, általa előzetesen kért jelentést csatolt. Az egyiket dr. Korom Mihály rendőr alezredes, a Belügyminisztérium II/8. osztályának osztályvezetője április 30-án, a másikat a legfőbb ügyész, Szénási Géza, a Legfelsőbb Bíróság elnöke, Jahner-Bakos Mihály és az igazságügyi tárcavezető, dr. Nezvál Ferenc saját kezűleg április 29-én írta alá. Korom szerint a nyomozó szervek 1959. június közepétől derítették fel egy volt államvédelmi százados sérelmére 1956. október 25-én elkövetett gyilkosságot, valamint megállapították a vizsgálat során azt is, hogy a gyanúsítottak közül ketten „más bűncselekményeket is elkövetettek, fegyveres harcokban, fosztogatásokban vettek részt”. Az október 5-én befejezett vizsgálat után átadták a vádiratot az iratokkal együtt a Fővárosi Főügyészségnek.³

A három igazságügyi vezető jelentésében Marosán utasítására hivatkozott. Leírták, hogy a Budapesti Fővárosi Bíróság tárgyalta a büntetőügyet, amelyben a vádlottak bűnösségét „egy rendbeli gyilkosság és többrendbeli, számszerűleg meg nem határozható gyilkosság ügyében a BHÖ⁴ 1. pont (2) bekezdésében felvett, Népköztársaság megdöntésére irányuló mozgalomban való tevékeny részvétel büntetében állapította meg”. Tömören leírták a tényállást. Tájékoztattak továbbá arról, hogy „az ügyészség a vádiratot 1959. október 8-án kapta a rendőrségtől. A bíróság a vádiratot

2 Az MSZMP PB 1960. április 26-i ülésének iratai, Határozati jegyzőkönyv, Kádár János szóbeli bejelentései alapján hozott határozatok, 17. napirendi pont. 1960. április 26. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) M–KS 288. f. 5. cs. 180. ő. e. 7. Az MSZMP PB 1960. április 26-i ülésének iratai, Határozati jegyzőkönyv, 17. napirendi pont.

3 Az MSZMP PB 1960. május 3-i ülésének iratai, dr. Korom Mihály rendőr alezredes osztályvezető jelentése, 1960. április 30. MNL OL M–KS 288. f. 5. cs. 181. ő. e. 147–148. Marosán György tájékoztató jelentése mellékleteivel.

4 BHÖ: Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása, Budapest, 1952. Igazságügyminisztérium [Ez volt a korabeli elnevezés, miként a tárcavezető pedig igazságügyminiszter, ekképp használom.]

1959. december 3-án kapta.” Két hónapig halasztódott a tárgyalás kitűzésétől az eljárás, mert az egyik vádlott elmeállapotát illetően eltértek az igazságügyi orvosszakértők véleményei, és az Egészségügyi Tudományos Tanácstól a felterjesztett iratok csak akkor érkeztek vissza. Miután a vádlottak beismerték tettüket, a bizonyítékok kétséget kizáróan alátámasztották azt, a bírók kihirdették az ítéletet, Izsákot halálra, a két társát tizenöt, illetve tízévi börtönbüntetésre s mellékbüntetésekre marasztalták el.⁵

Marosán összegezte a jelentések tartalmát, majd még két bekezdésnyi mondanivalóját is papírra vetette, abból az egyiket javaslatként fűzte hozzá. Előbb leírta, hogy „konzultációnk során megállapítottuk azt, hogy az ítéletről sem Nezvál, sem Szénási, sem Jahner-Bakos elvtársak nem tudtak. Eddig az volt a gyakorlat, hogy csak a másodfokú ítéletek meghozatala előtt szoktunk konzultálni politikai ügyekben. Ebben az esetben pedig csak az elsőfokú ítéletről volt szó. Ezért nem került az illetékes konzultációs bizottság elé.”⁶ Marosán mindezt nem saját kútfőből merítette, hanem a Szénási s a két társa által saját kezűleg aláírt bekezdésből, miszerint „eddig az volt a gyakorlat, hogy a másodfokú ítéletek meghozatala előtt szoktunk konzultálni politikai ügyekben. A közönséges gyilkosság, csendőr ügyek stb. nem kellett konzultálnunk. Ebben az esetben pedig csak az elsőfokú ítéletről van szó, ezért nem került illetékes bizottság elé.”⁷

Mit javasolt Marosán a PB-nek? Azt, hogy mondja ki, „politikai ügyekben szükségesnek tartja a konzultációt az elsőfokú ítélet előtt is. Az illetékes elvtársak, ügyészség és bíróság vonalán gondoskodjanak arról, hogyha olyan politikai ügy kerül eléjük, akkor az ügyész, s a bíró forduljon konzultációért a felettes szervezethez.”⁸ A PB akképp határozott javaslatáról, hogy a legfőbb ügyész utasítsa a fővárosi és megyei főügyészeket: „ha politikai bűnügyekben az ügyészség véleménye szerint a legsúlyosabb büntetésre kell vádindítványt tenni, annak benyújtása előtt kötelesek a legfőbb ügyéssel konzultálni”. Továbbá megbízta Marosánt azzal, hogy tájékoztassa határozatáról „az illetékes szervek vezetőit”.⁹ Ennyi, a bizottságot nem említették a határozatban. A Fazekas Ferenc és tanácsa által 1960. április 22-én halálra ítélt Izsákot a Legfelsőbb Bíróság Borbély János, a „mosolygó halál” vezette tanácsa 1960. június 17-én tizenöt évi börtönbüntetésre marasztalta el.¹⁰ Izsák és társai tettéről a

5 Az MSZMP PB 1960. május 3-i ülésének iratai, Dr. Szénási Géza, dr. Jahner-Bakos Mihály és dr. Nezvál Ferenc jelentése Marosán Györgynek, 1960. április 29. MNL OL M–KS 288. f. 5. cs. 181. ó. e. 151–152.

6 Az MSZMP PB 1960. május 3-i ülésének iratai, Marosán György jelentése az MSZMP PB-nek, 1960. május 2. MNL OL M–KS 288. f. 5. cs. 181. ó. e. 143–145. (itt: 145.)

7 Az MSZMP PB 1960. május 3-i ülésének iratai, Dr. Szénási Géza, dr. Jahner-Bakos Mihály és dr. Nezvál Ferenc jelentése Marosán Györgynek, 1960. április 29. MNL OL M–KS 288. f. 5/181. ó. e. 152.

8 Az MSZMP PB 1960. május 3-i ülésének iratai, Marosán György jelentése az MSZMP PB-nek, 1960. május 2. MNL OL M–KS 288. f. 5/181. ó. e. 143–145. (itt: 145.)

9 Az MSZMP PB 1960. május 3-i ülésének iratai, határozati jegyzőkönyv, 4. Különfélék, 9. napirendi pont. MNL OL M–KS 288. f. 5/181. ó. e. 7.

10 Az Igazságügyminisztérium Felügyeleti Főosztályának feljegyzése az ellenforradalmi bűncse-

rendőr alezredes és az igazságügyi vezetők, valamint az első- és másodfokú bíróság állást foglalt. Ki volt ő?

„1917-ben született Makón, kétgyermekes családban. Édesapja ismeretlen, édesanyja takarítónő volt. 1919-ben, a román intervenció idején egy puszkagolyó átment a fején, Budapesten, a klinikán gyógykezelték. Ekkor édesanyja is felköltözött, de a nélkülözés miatt a gyermekét menhelyen neveltette. 1921-ben Tápióbecskén adták ki egy földműves családhoz, majd egy kocsmároshoz. Innen megszökött, gyalog Budapestre jött, egy özvegyasszony magához vette és beiskoláztatta. Hat elemi elvégzése után visszament volna az édesanyjához, aki azonban élettársa miatt nem fogadta be. Javítóintézetbe került, majd 13 éves korában Székesfehérváron inaskodott. 1932-ben házasságon kívül született egy gyermeke, barátnője a szülést követően meghalt, a gyermek rokonokhoz került. 1934-ben felszabadult, mint faesztergályos. Munkalehetőség híján külföldön próbált szerencsét. Ausztriában megismerkedett egy »kalandos előéletű illetővel«, aki magával vitte Belgiumba, Hollandiába, Franciaországba, Olaszországba, Spanyolországba. Különböző alkalmi munkát végzett. Olaszországban egy igazoltatás során kiderült, hogy nincs tartózkodási engedélye, és visszatoloncolták. 1937-ben a nevelőanyjánál lakott, és a Ganzban a szakmájában dolgozott. 1939-ben megnősült, a házasságból egy gyermek született. 1939 októberében besorozták, és 1941 júliusában a keleti frontra került. Zászlóaljával Kijevig építette az utakat, a hidakat. 1942-ben hazajöhetett, és a Práter utcai Eternit Műveknél helyezkedett el, de még ugyanebben az évben ismét besorozták. 1943-ban a tűzvonalban megsebesült (láblövés és légnyomás), elsőfokú Tűzkereszt kitüntetéssel szellették le. Néhány hónappal később, októberben újra behívták, de ismét megsebesült, és szovjet fogságba esett. Három hónap múlva megszökött a rabkórházból (ez a hatodik próbálkozásra sikerült), és Romániába ment, ahol újabb kórházi kezelésre szorult, mivel a haslövés okozta sérülés kiújult. Majd Jugoszlávián keresztül egy bécsi kórházba került, itt egy szovjet főorvostól kapott menlevéllel Budapestre tért vissza. A Petőfi hídnál azonban elfogták a szovjetek, és elhurcolták. Először a Szovjetunióban egy tőzegtelepen dolgozott (már tudott kicsit oroszul, ezért megtették századparancsnoknak), majd Varsóban útépitő munkára fogták be. Mivel beosztottjai krumplit loptak, állítása szerint őt is elítélték hét évre 1946-ban. Négyyszer eredménytelenül próbált megszökni a fogságból. (»[...] Nevemet letagadtam, mert mint

---

lekménnyel összefüggően más büntettet is elkövetett elítéltekről, akiknek közkegyelemben való részesítése kizártnak tekinthető, 1963. április 13. 7. Dr. Szilbereky Jenő töredékes irathagyatéka (a szerző birtokában). „26. Izsák Sándor [...] szervezkedés, valamint gyilkosság büntettének kísérlete”.

A másodfokon megváltoztatott minősítéssel így lehetett enyhíteni az elsőfokú ítélet mértékét. A Legfelsőbb Bíróság azért változtathatta így meg azt, mert kihirdetett ítéletében az elkövetett büntett gyilkosság helyett „gyilkosság büntettének kísérlete” lett.

A főosztály 1963-ban negyvenkét olyan elítélt között sorolta fel Izsák nevét, akiknek „közkegyelemben való részesítése kizártnak tekinthető”.

többszörös szökevényt jobban megverték volna.«) A hadifogságból 1951 januárjában térhetett haza, majd másfél évig rendőri felügyelet alatt élt. A felesége ezalatt elhagyta. 1954-ben elvált, és új házasságot kötött, s megszületett a második gyermeke.

1951-ben a Ganz Vagon- és Gépgyárban helyezkedett el faesztergályosként, gépmunkásként, majd csomagolóként, de 1952 februárjában vitába került az időmérővel és a bérelszámoló osztállyal, így elbocsátották. A Városi Épületesztalos Ipari Vállalatnál segéd munkásnak vették fel, azzal az ígérettel, hogy később szakmunkás munkakörbe helyezik. A fizetéskor azonban 800 Ft-tal kevesebbet kapott, követelésének teljesítését minduntalan halasztgatták, más telephelyeken dolgoztatták, végül a türelmét elveszítve, a személyzeti vezetőt átlökte az íróasztalán. 1953-ban iparendedélyt váltott ki kézikocsi fuvarozására. A forradalom kitörésekor a Práter utcában lakott.

1956. október 25-én a Szigony utcában részt vett Brodorics Ferenc ÁVH-s százados meglincselésében, Filó Imre ÁVH-s tiszt bántalmazásában. 27–28-án a Práter utca – Szigony utca kereszteződésénél (Práter utca 53., 58., Szigony utca 14.) alakult kisebb létszámú csoport parancsnoka lett. Kapcsolatot tartott a Corvin köziekkel is, a fertőzést elkerülendő a mozi környékén mésszel leöntötte az elesetteket. Mind az októberi, mind a novemberi harcokban részt vett.

1957-ben és 1958. március 13-án is őrizetbe vették, mindkét alkalommal tévedésből. 1959. június 18-án letartóztatták. Kihallgatásakor súlyosan bántalmazták, fogait kiverték. Első fokon, 1960. április 22-én Fazekas Ferenc elnökletével halálra ítélték, de június 17-én a Borbély-tanács a büntetést életfogytiglanra mérsékelte. (Ilyen eset nem fordult elő gyakran.) 1974. június 14-én szabadult. 1982. október 27-én meghalt. 1992. november 12-én a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bíróságának Elnökségi Tanácsa a Brodorics-ügy miatt jogerősen elutasította özvegye semmissé nyilvánításra beterjesztett kérelmét.”¹¹

Izsák életútjának szerzője zárójeltek között tett megjegyzése a lényegre tapintott. Mi a summázat a történetekről, függetlenül attól, hogy a vádirat – miként az illetékesek le is írták – már a nyomozószervnél elkészült? Ha létezett valóban töredelmes – és mindenféle egyéb körülménytől mentes – beismerő vallomás a magyar büntetőjog 1945 utáni történetében, akkor egyfelől a három vezető tisztséget betöltő jogász saját kézzel aláírt jelentése, és Marosán kötődő, PB-nek szánt írásos javaslata annak tekinthető, noha őket ezért semmiféle jogi konzekvencia soha nem sújtotta. Ez tény, az ércnél is maradandóbb. Miután Farkas Mihály elsőfokú eljárásban

11 http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:_TXglNmD514J:www.eorsilaszlo.hu/el/Izsak_Sandor__Csoki__Csoki_bacsi.doc+&cd=30&hl=hu&ct=clnk&gl=hu IZSÁK Sándor „Csoki”, „Csoki bácsi”
Eörsi László: Izsák Sándor „Csoki”, „Csoki bácsi”. A szerző a Budapesti Fővárosi Bíróság 9066/1959. sz. „Izsák Sándor és társai” büntetőügynek Budapest Főváros Levéltárában, valamint az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában V-146153 dossziében őrzött iratai alapján állította össze Izsák életrajzát.

tárgyalt büntetőügyénél az előzetes konzultáció, 1957. március 22-én nem érte el célját az ítélethozatal előtt, azt követően kihirdetett ítélet mértékének megváltoztatása, súlyosbítása érdekében egy új tvr. megalkotása vált szükségessé. Utána pedig nem egyedül, mint egykor Rákosi Mátyás,¹² hanem egy nem nevesített Konzultációs Bizottság határozhatott emberi sorsokról '56. november 4-ét követően. Alapjaiban sértve a bírói függetlenséget, a bírósági eljárásba kívülről beavatkozva (még akkor is törvénytelenül, ha nem adott szabad utat a halálbüntetés kihirdetésének). Ami pedig a Marosán javaslatában említett „vonalakat” illeti, emlékeztetőként idézhető az MSZMP PB 1958. május 27-i ülésének határozati jegyzőkönyvéből az utolsó, a Nagy [Imre]-csoportra vonatkozó határozat, miszerint „tárgyalásának szabad folyást kell engedni. Ennek előfeltételeit kormányvonalon Münnich [Ferenc] és Biszku, pártvonalon Kádár és Marosán elvtársak biztosítsák”.¹³

Mindez jelzi, hogy az ítélkezés irányítottágát ugyan országszerte a legkülönbé-
lébb módon – beleértve az ismert párttestületeket is – igyekeztek biztosítani, ám az élet vagy halál kérdésében történő végső állásfoglalást kik tartották fenn maguknak. Egy felsőbb párt- és igazságügyi vezetőkől összeállított, a párt szervezeti és működési szabályzatában ismeretlen, tehát titkos testület előzetes állásfoglalása – konzultációja – húzódott meg a kádári megtorlás idején azokban a politikai büntetőügyekben, amelyekben a „vérbírókat” s a népbírókat meghatározott, a legsúlyosabb mértékű ítéletek kihirdetésére szorították. Tudunk-e többet erről a Konzultációs Bizottságról? Adott ugyanis a kérdés, hogy ez a testület nem volt-e elődje egy másiknak, az 1965-től jórészt már ismert iratokkal tevékenykedő Koordinációs Bizottságnak,¹⁴ netán a két testület független egymástól, és végül, vajon nem egyazon testületről volt-e szó? A Koordinációs Bizottságnak néhány csonka, Szilberek Jenő legfelsőbb bírósági, 1980–1990 közötti elnöksége idején keletkezett jegyzőkönyvére ugyan a Legfelsőbb Bíróság titkos ügykezelésű iratai között még rábukkantam, de nyugalományba vonulása előtt azokat az elnök megsemmisítette.¹⁵ Elsőként Zanathy Já-

12 Rákosi Mátyás beszéde a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének tagjai előtt, 1953. június 27-én: „beleszóltam abba, hogy kit tartóztassanak le, kit bántalmazzanak, kit hogyan ítéljenek el”. MNL OL M–KS 276. f. 60. cs. 371. ő. e. Zinner Tibor – Balogh Margit – Habuda Miklós – Markó György – Svéd László – Szakács Sándor – Szomszéd Imre: *Törvénytelen szocializmus*. A (Németh-kormány által kinevezett Történész) Tényfeltáró Bizottság jelentése. Szerk. Révai Valéria. Zrínyi Kiadó – Új Magyarország, Budapest, 1991, 49.

13 Jegyzőkönyv az MSZMP PB 1958. május 27-i üléséről, MNL OL M–KS 288. f. 5/80. ő. e. 1. Horváth Ibolya – Solt Pál – Szabó Győző – Zanathy János – Zinner Tibor (szerk.): *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1.* (Iratok 1), Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1992, 640.

14 MNL OL M–KS 288. f. 31/V/1. ő. e. 1–7. doboz.

15 Magántörténelmemből: [...] megjegyzések. In: [...] Budapest, 2016, 146.

Szilbereky közötté megsemmisített olyan 1985-ből származó iratokat is – ezeknek az üléseknek iratai mindmáig hiányoznak az utóbb előkerültek közül –, amelyek a Farkas Vladimír által Nemes Györggyel szemben kezdeményezett sikertelen perrel függték össze. Annak idején jelent meg ugyanis az író hazugságokkal teli kötete (Nemes György: *Bal-jobb, bal-jobb*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983) s a volt államvédelmi alezredes az abban számára sérelmes állítások,

nossal hívtam fel rá a figyelmet a harmadik semmisségi törvény előkészítésekor a Legfelsőbb Bíróság elnöke, Solt Pál s az igazságügy-miniszter, Balsai István által felállított bizottság tagjaiként írott jelentésünkben.¹⁶

Az MSZMP PB 1960-ban, Izsák ügyének ürügyén hozott határozata – a megtorlás erőteljes lanygulásakor, de nem miként a korabeli párt dokumentumokban olvasható, a lezárulása után – a bizottságnál „alacsonyabb szintre”, a legfőbb ügyészre bízta annak eldöntését, hogy a nyomozószervektől érkezett iratok alapján egyáltalán emelhet-e olyan vádat az adott büntetőügyben eljáró ügyész, amely bírósági szakban halálbüntetéshez vezethet. A bizottság egyik ülésen a legfőbb ügyészt helyettesítő Bócz Endre (az idő tájt fővárosi főügyész helyettes) visszaemlékezésével a testületi érdemi munka tartalmát bővíti. Szerinte a testület ülésein „döntöttek a nagyhorderejűnek ígérkező ügyek és szereplőinek további sorsáról – tehát például arról, hogy kikkel szemben kell vádat emelni. A döntést azután az állami vezetőknek kellett a saját területükön (hivatali hatalmuk révén) érvényesíteni.”¹⁷ Biszku évtizedekkel később sem tagadta a bizottság létét, de azzal, hogy mindig a megtörtént

---

szóbeszédeken alapuló koholmányok miatt indította. Emlékeim szerint benne volt a Legfelsőbb Bíróság Büntető Kollégiuma akkori vezetőjének egyoldalos feljegyzése arról, hogy „amíg én vagyok felelős ezekért, addig Farkas Vladimír nem nyerhet pert Magyarországon”. Czili Gyula betartotta ígéretét. Nem csupán ebben az ügyben, hanem más büntetőperekben is keresztülvitte akaratát... Az ifjabb Farkas Nemessel szemben folytatott „küzdelmének” általa készített beadványait másolatban átadta részemre. Hónapokkal később, 1985 őszén, amikor dr. Vágó Tibor „szabad pártnap” előadónak felkért, hogy tartsak előadást a törvénytörő büntetőperekről a Legfelsőbb Bíróságon (utána dr. Lékó Eszter felkérésére a Legfőbb Ügyészségen), a majdnem teljes bírói testületből ketten hiányoztak: az elnök és Czili. Utóbbi arra hivatkozott, hogy nem érdekli, mert a párt 1962-ben lezárta ezt a kérdést, ezért tüntetőleg maradt távol.

Azután évekkel később, 1988. november 25-én jogerősen elutasította az általa vezetett tanácsal Vásárhelyi Miklós kérelmét, hogy betekinthesse az 1958. júniusi ítéletbe, majd elkészítette Szilbereky számára a forgatókönyvet Nagy és társai perújítást lezáró 1989. július 6-i tárgyalásához, amelyen ő volt az előadó bíró. Akkor már a Tényfeltáró Bizottság történész albizottságának elnökeként a Legfelsőbb Bíróságon dolgoztam. Vélhető, hogy nem büntetésből, hanem beosztása miatt ruházta rá az elnök ezt a feladatot. Czili, miután dr. Donáth Ferenc két gyermekével (s egy filmrendező hölgygel), valamint velem együtt dolgozószobájában a videoszalagra másolt Nagy Imre s társai 1958-as büntetőeljárásáról készült, soha be nem mutatott dokumentumfilmet megnézte s elolvashatta a törvényességi óvást, hiúságból is vállalhatta az előadói feladatot – gondolván az utókorra, feledve hónapokkal korábbi ítéletét.

Solt Pál, a frissen beiktatott elnök hosszú évek óta – miután 1980 márciusa s 1989 novembere között ítélkezett a Legfelsőbb Bíróságon – tudott a „Házban” közszájon forgó erőteljes kollégiumvezetői gyakorlatról. Ezért „a Legfelsőbb Bíróság akkori bírói karából egy kivételével – aki elnökségem első napján távozott – nem volt olyan bíró, akinek múltbéli tevékenysége miatt nem lehetett szó arról, hogy folytassa”. A tapintatos szerző nem, én nevesítem: dr. Czili volt a távozó. (A kötetet szerkesztette Bóciné Beliznai Kinga. Solt Pál: *A rendszerváltás Legfelsőbb Bírósága – részben szubjektív megjegyzések*. In: A Kúria és elnökei IV. Bibliotheca Curiae. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2016, 146.)

16 Zinner Tibor – Zánthy János: Az 1963. április 4. és 1989. október 23. között tárgyalt „politikai” perek vizsgálatáról, 1991. január 29. Kézirat, 35. Átadtuk az igazságügyi tárcánál, dr. Kahler Frigyes főosztályvezetőnek.

17 Bócz Endre: *Négy évtized az ügyészségen. Pályám emlékezete*, Pallas Páholy Kulturális és Kiadói Kft., Budapest, 2010, 31.

ügyek tapasztalataival foglalkoztak.¹⁸ Kezdetben, 1957. március 22-től bizonyíthatóan – amikor Farkas Mihály büntetőügyének ítélethirdetése előtti napon magukkal a bírókkal tárgyaltak – mindenképp fordítva volt. Erre utóbb már nem emlékezett, vagy okkal hallgatott róla.

Ennek az irányítási módszernek a létét támasztotta alá maga Kádár is utóbb, 1973. november 6-án az MSZMP PB számára egy konkrét büntetőeljárásról készített, mellékletekkel ellátott jelentésében. Három szabályozót emelt ki, amelyek „sok éve érvényben” vannak: „minden illetékes tudja – tehetem nyomban hozzá: tehát nem mindenki –, hogy egy 1957-es párthatározat alapján van, és azóta működik a pártközpontban a szocialista törvényesség biztosításának elősegítésére egy ügynevezett Koordinációs Bizottság”. Felsorolta a tagokat is: a KB illetékes, adminisztratív területért felelős titkára, a KB Adminisztratív Osztályának osztályvezetője, a belügyminiszter, az igazságügyi miniszter, valamint a legfőbb ügyész és a Legfelsőbb Bíróság elnöke. Kiegészíthetők a Szénásit helyettesítő Bócz emlékei, mert Kádár bővebb értelmét is adta a bizottságnak, amely „minden büntetőpolitikai kérdést” „vagy konkrét bűnügyet” megvitát, mert „ezek megítélésében bizonytalanság vagy eltérő vélemény van az illetékes szervek vezetői között”.¹⁹ Kádár leírta, hogy „a bizottság nem határozhat; állásfoglalására a végrehajtás menetében hivatkozni nem lehet. Ha a bizottságban sem jutnak egyetértésre, a KB első titkárához – tehát hozzá –, a Titkársághoz, a Politikai Bizottsághoz kell fordulni eligazításért”.

Mikor történhetett ez 1957-ben? Az MSZMP PB 1957. november 12-én tartott ülésén a 3. napirendként tárgyalták a „javaslat a Belügyminisztérium és pártszervei ellenőrzésére” Kaszás Ferenc osztályvezető s Biszku aláírását tartalmazó, általuk előterjesztett írásos anyagot. A lakonikus határozatban egyebek mellett még arról is döntöttek, hogy kik – így a megyei pártbizottságok első titkárai, a megyei rendőrkapitányságok vezetői s a KB osztályvezetői – kapják meg a határozatot, és fél év múlva annak végrehajtásáról információt kell adni a PB-nek.²⁰ Mit tartalmazott az előterjesztés, és abban mit változtatott a PB?

18 Révész Béla: *A pártállami időszak ismeretlen hatalmi testülete: a Koordinációs Bizottság (1957–1988)*, 387–399, itt 393. http://acta.bibl.u-szeged.hu/34765/1/juridpol_076_387-399.pdf

19 Az MSZMP PB zárt ülésének jegyzőkönyve, 1973. november 13. Kádár János írásbeli előterjesztése a „MEGÉV-ügyről”, 1973. november 8. MNL OL M-KS 288. f. 5/623/1. ő. e. Az iratok az MNL OL állományából készített digitalizált és mindenki számára kutathatóvá tett anyagok között – az adatbázisok online segítségével – az MSZMP PB valamennyi ott felsorolt, 1989. október 3-i időben utolsó ülése után található s az utolsó előtti helyen van ennek a zárt, és utána már csak az MSZMP PB 1965. július 11-i ülésnek anyaga. Nyilvánvaló, hogy utóbb kerülhettek elő. Vajh ki és miért őrizte ezeket... <https://adatbazisokononline.hu/adatbazis/mzmp-jegyzokonyvek/adatlap/2475?search=MEG%C3%89V&term=eyJxIjoiTUVHXHUwMGM5ViIsImZxIjpw7ImRiX2lkIjpw7ImQ2YmFmNjVlMGYyNDYjZTE3N2NmNmBkYTE0NmM4ZG>

20 Az MSZMP PB ülésének jegyzőkönyve, 1957. november 12. Határozat a 3. napirendről, MNL OL M-KS 288. f. 5/49. ő. e. 10–11.

A javaslat első oldalának tartalma ugyan a belügyi tárcáról szólt, de az abban foglaltak alapjaiban eldöntötték a politikai büntetőügyekben az ügyészség vádképviseletét, a bíróság ítélezését, végül is az élet vagy halál kérdését. Azért, mert az I. fejezet 1. pontja már rögzítette azt, hogy a „Belügyminisztériumot [...] egész tevékenységében a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága irányítja és ellenőrzi”. A 2. pont szerint „a pártirányítás célja, hogy a Belügyminisztérium [...] a proletárdiktatúra rendszerének erős támasza legyen. Rendszeressé kell tenni a Politikai Nyomozó Főosztály – azaz az állambiztonság – irányítását és ellenőrzését a Központi Bizottság által, hogy [...] csirájában fojtson el a rendszer megdöntésére irányuló minden kísérletet, üldözze és tegye ártalmatlanná a népnek azon ellenségeit, akik arra vete-mednek”. A 4. pont szerint „a Belügyminisztérium irányítása és ellenőrzése a párt választott szerveinek (Központi Bizottság, Politikai Bizottság, Titkárság) feladata. [...]”²¹

Miről és miként határoztak az MDP Titkárságának Rákosi vezette ülésén annak idején, 1950. február 22-én? „Az Államvédelmi Hatóság a proletárdiktatúra rendszerében betöltött szerepe miatt a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének az állam gépezetében működő szerve. Feladata, hogy a Párt Politikai Bizottságának utasítása szerint harcoljon a munkásosztály hatalmának ellenségei ellen.”²² A változások tömören: nem Rákosi, hanem Kádár állt a munkáspárt élén (az idő tájt főtitkárhelyettes és egyúttal belügyminiszter is volt), az államvédelem a belügyi tárcával történt egyesítésekor 1953 nyarán, érdemben maga alá gyűrte a minisztériumot, a gyűlölt nevet – államvédelem – állambiztonságra cserélték. Ami a lényegét illette, azt, hogy a „KV utasítja” helyett a KB „irányítja s ellenőrzi” nem érdemi, hanem stílárius változás volt. Valójában maradt, finomabban fogalmazva, a régi rituálé folyamatossága nem szűnt meg. Sőt, az 1957-es előterjesztésben újabb pontok sorjáztaak. A III. fejezet tartalmazta a KB, a PB és a Titkárság, valamint IV. fejezet a KB Adminisztratív Osztályának vonatkozó feladatkörét.

A KB-ra két pont vonatkozott, ebből az 1./ szerint „a Központi Bizottság irányítja az egész Belügyminisztérium tevékenységét. Megszabja az ellenség elleni harc irányát, közvetlen feladatait, gondoskodik arról, hogy a bűnüldöző szervek a nép érdekeinek megfelelően dolgozzanak. *„Összehangolja a Belügyminisztérium, az ügyészség és az igazságügyi szervek tevékenységét* [saját kiemelés – Z. T.]” A PB-re három pont vonatkozott, abból a b./ szerint „meghallgatja a belügyminiszter jelentését a politikai jellegű ügyek vizsgálatáról és dönt a munka fő irányáról”. A Titkárságra pedig négy, főként az ellenőrzéssel összefüggő pont vonatkozott.

21 Az MSZMP PB ülésének jegyzőkönyve, 1957. november 12. A Belügyminisztérium és az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának javaslata a Belügyminisztérium és szervei pártellenőrzésére, 1957. november 8. MNL OL M-KS 288. f. 5/49. ó. e. 155.

22 Az MDP Titkárság ülésének jegyzőkönyve, 1950. február 22. Határozat és előterjesztés az ÁVH pártszervezetéről, MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 87. ó. e. 4. és 23.

A határozattá emelt javaslat IV. fejezetében a KB „megbízásából” eljáró Adminisztratív Osztály feladatait tartalmazó bevezetőben olvasható az is, hogy ellenőrzi és segíti a tárcát valamennyi szervével együtt a párt- és kormányhatározatok végrehajtásában. *Az osztály a Belügyminisztérium szerveire határozatokat nem hoz, utasításokat a munkára vonatkozóan nem ad. Véleményeltérés esetén jelentést tesz a Központi Bizottság szerveinek, vagy a Központi Bizottság azon titkárának, akit a Központi Bizottság a Belügyminisztérium felügyeletével felruházott* [saját kiemelés – Z. T.]²³

Végül a javaslatok közül azért kiemelendő az utolsó, melyhez Kaszás és Biszku annyit fűzött hozzá, hogy „bizonyos módosítással meg kell küldeni a pártszervezeteknek az MDP 1950. augusztus 6-án kiküldött határozatát [...] új címmel, és azt a Titkárság hagyja jóvá. Ami volt: „Az ellenséges tevékenységgel gyanúsított párt, állami, tömegszervezeti funkcionáriusok elleni államvédelmi munka megindításának, illetve párttagok őrizetbe vételének rendjére” címet viselte, a javaslat szerint az újat „A Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztályának eljárása párt, állami és tömegszervezeti funkcióba befurakodott ellenség üldözése során” fejléccel lássák el.²⁴ Ez is alá támasztja azt, hogy érdemi változásra, változtatásra nem törekedtek az előterjesztők.

Kádár ebből a határozatból idézett akkor, amikor a Koordinációs Bizottsággal összefüggő 1957-es határozatra utalt. Sőt – mutatván, hogy akkor ez a testület már létezett – ugyanezen az ülésen, 1957. november 12-én a 7. napirendként határoztak Biszku szóbeli bejelentéséről is. „A Politikai Bizottság a vita után Nezvál elvtárs kiegészítésével tudomásul vette Biszku elvtárs szóbeli előterjesztését Déry Tibor és társai perének tárgyalásáról.

Felhívja az illetékes állami szervek figyelmét, hogy az ítélet indoklásában és szövegezésében a Népköztársaság elleni bűncselekmény ne keveredjék politikai kérdésekkel.

Megbízta Marosán György, Biszku Béla és Nezvál Ferenc elvtársakat, hogy a Politikai Bizottság álláspontját ismertessék a Népbírószági Tanács tagjaival. Az ítéletről az MTI rövid tájékoztatót adjon ki.²⁵ Az „illetékes szervek” a pártzsargonban ezúttal a bíróságot jelentették, és arra is fény derült, hogy a népbírók fegyelmezése, pártszerű magatartásra – azaz az MSZMP PB állásfoglalásának tudomásulvételére – való kényszerítése vált szükségessé. A Legfelsőbb Bíróság Vida Ferenc vezette Népbírószági Tanácsa elsőfokú büntetőeljárása befejeztével másnap ítéletet hirdetett...

23 Az MSZMP PB ülésének jegyzőkönyve, 1957. november 12. A Belügyminisztérium és az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának javaslata a Belügyminisztérium és szervei pártellenőrzésére, 1957. november 8. MNL OL M–KS 288. f. 5/49. ő. e. 159–161.

24 MSZMP PB ülésének jegyzőkönyve, 1957. november 12. A Belügyminisztérium és az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának javaslata a Belügyminisztérium és szervei pártellenőrzésére, 1957. november 8. MNL OL M–KS 288. f. 5/49. ő. e. 169.

25 Az MSZMP PB ülésének jegyzőkönyve, 1957. november 12. Határozat a 7. napirendről, MNL OL M–KS 288. f. 5/49. ő. e. 11.

Kádár 1973 őszén másodikként említette, hogy mind a pártban, mind a kormányban az 1956. novemberi kezdetektől „büntető ügyekben szabály, hogy a belügyminiszter, a legfőbb ügyész, a legfelsőbb bíróság elnöke (és értelemszerűen a jogkörükben eljárók) konkrét bűnügyekben minden befolyásolástól mentesen, maguk kötelesek dönteni, kizárólag a törvény, saját törvényes felelősségük és lelkiismeretük által vezetettve”. Azt nem tette hozzá, hogy legfeljebb felmentik őket, ha valamiért az ítélet mértéke nem tetszik. Ezt tették ugyanis a Legfelsőbb Bíróságon ítélkező tanács két szavazóbírójával, a két, Büntetőbírói és Ügyészi (a második évfolyamtól: Bírói és Államügyészi) Akadémiát végzettel, a még nem diplomázott, levelező tagozatos negyedéves joghallgató Koharekkel és Nagy Sándorral az idősebb Farkas elmarasztalása után 1957 áprilisában, holott nem hirdethetett ki más mértékű elmarasztalást az ugyancsak akadémiát végzett Szimler János vezette tanács, mert a tanúk visszavonták korábbi vallomásukat. Most – miután közel másfél évtized is eltelt – a hagyomány folytatódott, ezúttal épp Szénásit távolították el. Szokás szerint nem azonnal, nehogy kilátszódjon a lóláb, ám az első titkár határozati javaslata megpecsételte az ő jövőjét is, közel két évtizedes, politikai hatalmat kiszolgáló legfőbb ügyészi posztjáról eltávolítását (kihasználva a legfőbb ügyészi mandátumának esedékes lejártát, megalapozva 1975-ös, ekképp nem feltűnő menesztését, kegyelemkenyérként szófiái nagyköveti kinevezésével, ahonnan utóbb, 1978. december 12-én – immár egyetértésével – betegsége miatt kívánták felmenteni). A PB ugyanis – miként Kádár határozati javaslata tartalmazta – „helyteleníti Szénási Géza elvtársnak a szocialista törvényességet sértő, felfüggesztő intézkedését a MEGÉV²⁶ igazgatója ellen folyt bűnügyben. Felhívja a figyelmét arra, hogy a hasonló ügyekben a jövőben tartsa be a pártszerű eljárását; saját hatáskörében pedig személyes felelősségének tudatában járjon el.”²⁷

Kádár harmadik szabályozóként vetette papírra, hogy „ugyancsak 1957 óta vezető párt, illetve kormánysszervek bűnügyekben rendkívül ritkán foglaltak állást. Ezekben az esetekben is, szinte kivétel nélkül, szabad folyást engedtek a törvényes eljárásnak.²⁸ Amikor a közérdek, vagy más rendkívül méltányos ok mellett szólt, hogy ne folytassanak bünvádi eljárást, a szabály az, hogy ehhez az Elnöki Tanács »eljárási kegyelemre« szülő döntése szükséges.”²⁹

26 MEGÉV: Mezőgazdasági Gépalkatrész Ellátó Vállalat.

27 Az MSZMP PB zárt ülésének jegyzőkönyve, 1973. november 13. Kádár János írásbeli határozati javaslata, 1973. november 8. MNL OL M–KS 288. f. 5/623/1. ő. e. 13.

28 Beszámoló és határozat egyes magyar állampolgároknak az 1956. októberi törvénybe ütköző cselekményeiről („Nagy Imre és csoportjának” ügye). Az MSZMP KB zárt ülésének jegyzőkönyve, 1957. december 21. MNL OL M–KS 288. f. 4/14/1 ő. e. 1–38.

29 Az MSZMP PB zárt ülésének jegyzőkönyve, 1973. november 13. Kádár János írásbeli előterjesztése a „MEGÉV-ügyről”, 1973. november 8. MNL OL M–KS 288. f. 5/623/1. ő. e. 8–9.

Rákosi és Gerő Ernő utódjának a konkrét büntetőügyön kívül utóbb, tehát az MSZMP PB 1973. november 13-i zárt ülésén elfogadott november 8-i határozati javaslat tartalmazta egyúttal azt is, hogy „[...]

3/. Büntett elkövetése esetén a bűnügyi eljárásnak általában szabad folyást kell engedni, ez alól mentesítést csak az Elnöki Tanács »eljárási kegyelemre« vonatkozó döntése adhat.

4/. A szocialista törvényesség megköveteli az ebben különös felelősséggel bíró belügyminiszter, legfőbb ügyész, a legfelsőbb bíróság elnökének (és a jogkörükben eljáróknak) befolyásolástól mentes, önálló állásfoglalását; a különböző utasítgatások mellőzését.

5/. A szocialista törvényesség biztosításában a külön mérlegelést kívánó, vagy vitás ügyekben a belügyminiszternek, az igazságügyi miniszternek, a legfőbb ügyésznek, a Legfelsőbb Bíróság elnökének és más párt- és állami vezető funkcionáriusoknak továbbra is a pártközpontban működő Koordinációs Bizottsághoz kell fordulnia. A Koordinációs Bizottság állásfoglalásával szemben az érdekeltek a KB Titkárságához, illetve a Politikai Bizottsághoz fordulhatnak.”³⁰

Kádár írásos bevezetői gondolatai közül kiemelendő, hogy kezdetben, vita esetén a párttestületek mellett hozzá mint első titkárhoz is lehetett fordulni. Utóbb ez elmaradt, nem azért, mert már nem érezte szükségét – írásban, hanem megtehetette azért, mert a bizottsági állásfoglalással szemben, a „fellebbezés” esetén eljáró testületeknek tagja volt. Amiről jelentett azt a kezdetektől ugyan a „szocialista törvényesség” mázával borította, a tények riasztó ellentmondása ellenére. Arról sem ő 1957-ben, sem 1973-ban, sem Biszku évtizedekkel később nem szólt – okkal –, hogy a legszűkebb pártvezetői kör álláspontját is beleértették „az illetékes szervek” közé, sőt inkább fölé élet vagy halál alternatívájakor.

A bakó s a segédei bérért az igazságügyi tárca keretéből fizették, a munkaadó a kezdetben a jogászok frazeológiájával Konzultációs, kezdetektől használt, de ki nem ejthető elnevezéssel a Koordinációs Bizottság volt. A megtorlás legkeményebb éveiben az MSZMP KB illetékes titkáráként Marosán 1962 őszéig, utóbb Biszku vezette. Tagjai voltak/lehettek a KB Adminisztratív Osztálya élén állók: kezdetben Czinege Lajos, 1957 nyarától Kaszás és őt követve Tömpe András, továbbá Nezvál az igazságügyi, Biszku, illetve 1961. szeptember 13-tól Pap János a belügyi tárca élén, Szénási legfőbb ügyész és Domokos József, majd 1958 kora nyarától Jahner-Bakos legfelsőbb bírósági elnökök. Kormányzati szinten 1962 novemberétől az MSZMP KB addig volt titkára, ez idő tájt már a Minisztertanácshoz vezényelt Fehér Lajos miniszterelnök-helyettes felügyelte a Nezvál és Pap irányította tárcákat, de ő nem lett

30 Az MSZMP PB zárt ülésének jegyzőkönyve, 1973. november 13. Kádár János írásbeli határozati javaslat, 1973. november 8. MNL OL M-KS 288. f. 5/623/1. ő. e. 11-12.

tagja a grémiumnak. A '80-as években volt egy-egy alkalom, amikor nem ő, hanem az épp illetékes miniszterelnök-helyettes is jelen volt az ülésen, amikor ő terjesztett elő meghívottként napirendi pontot.

Határozattá emelték az MSZMP KB irányító s ellenőrző szerepét a Belügyminisztérium esetében. Az MSZMP PB-nek jelentett a politikai ügyekről a belügyminiszter. Az MSZMP KB „összehangolja a Belügyminisztérium, az ügyészség és az igazságügyi szervek tevékenységét”. Az MSZMP KB megbízásából cselekvő KB Adminisztratív Osztály ugyan nem hoz határozatot, csak állást foglal, amiről azonban nem lehet szót ejteni a végrehajtás során. Mindezek nem más, hanem azt jelentették, hogy így szüntették meg a bíróságok függetlenségét a politikai büntetőügyekben, és ekképp rejtették el a kézi vezérlésű pártirányítást. Annak legtitkosabb érdemi testületévé emelve a Koordinációs Bizottságot, annak „illetékes” tagjaival.

Mindezekért vélhető, hogy a Koordinációs Bizottság³¹ nem tekinthető a Konzultációs Bizottság jogutódának. Azért, mert már hamarabb, a kezdet kezdetén ezen a néven jött létre az első titkár által jelzett sokrétű feladatkörrel. Ezt részben a belügyi tárca munkájával összefüggő idézett párthatározat (is) tartalmazta, Kádár pedig szó szerint papírra is vetette 1973. november 8-án – „állásfoglalására a végrehajtás menetében hivatkozni nem lehet”. Ezért lett „Konzultációs Bizottság” belőle mind a három jogász, mind Marosán jelentésében, amely Izsák büntetőügyével függött össze. Nem két, hanem egyazon testület volt. Fennállása alatt az MSZMP a kivégzetteket nem tekintette saját halottjának, pedig azok voltak. Temetésükről sem gondoskodott, pedig kötelessége lett volna...

A BM II. Főosztályának az osztályharc-prioritásait szem előtt tartó tervezete „az ellenforradalom vezető erői elleni harc további feladatairól” 1957. május 15-én hitet tett amellest, hogy „az eddiginél szélesebben” számolják fel „az ellenforradalom meglevő erőit”.³² Az 1957. július 2-án hozott MSZMP PB-határozat szó szerint átvette ennek a dokumentumnak a tételes felsorolását.³³ A főcsapás irányát (a politikai elvárásoknak megfelelően) a belügyi tárca kijelölte, a pártvezetés pedig szentesítette. A kádári megtorlás egyre erőteljesebbé vált.

31 Révész Béla: A Koordinációs Bizottság iratállománya – a szerző tárta fel nagy ügybuzgalommal. http://w3.osaarchivum.org/index.php?option=com_content&view=article&id=2106&Itemid=2258&lang=hu

Közreadott kisebb összegzése: Révész Béla: *A pártállami időszak ismeretlen hatalmi testülete: a Koordinációs Bizottság (1957–1988)*. In: Jakab Éva [...] *születésnapjára*, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2014, 387–399. (Acta Universitatis Szegediensis Acta Juridica et Politica, 76.)

32 A Belügyminisztérium [...] május 15. In: Horváth Ibolya [...] Budapest, 1993, 757–764.

33 Az MSZMP PB határozata [...] lezajlott. In: *Iratok* 1, 587–592.

